

Vertauskuvat osana maanalaisia poliittisia lentolehtiä sortovuosina 1899-1903

Paula Kakko

Suomen historian pro gradu-tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Historian ja etnologian laitos

Marraskuu 2012

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Paula Kakko	
Työn nimi – Title: Vertauskuvat osana maanalaisia poliittisia lentolehtiä sortovuosina 1899-1903	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu - tutkielma
Aika – Month and year Marraskuu 2012	Sivumäärä – Number of pages 178 + 7
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Tutkimuksessa analysoidaan Suomessa ensimmäisellä sortokaudella ilmestyneiden maanalaisten lentolehtien sisältämää vertauskuvallisuutta. Työn alkuperäislähteenä on käytetty poliittisen funktion omaavia lentolehtiä, pienpainatteita. Lentolehdet olivat luonteeltaan venäläisvastaisia ja niissä sortokauden oikeustaistelua edustaneet rintamat kävivät kiivasta kamppailua keskenään siitä, miten helmikuun manifestin mukanaan tuomiin venäläisiin asetuksiin oli suhtauduttava.</p> <p>Viholliskuvaus ja isänmaallinen paatos kulkevat työssäni rinta rinnan punaisena lankana, limittäisinä diskursseina. Tutkimusote on laadullinen ja siinä määrin aatehistoriallinen, että tavoitteena on etsiä vertauskuvien takaa Suomen kansan yhteistä sortokautista mentaliteettia. Työni poikkitieteellinen luonne avautuu historian, teologian, psykologian ja kirjallisuudentutkimuksen kautta. Lentolehdet ovat perinteisiä, poliittisia historianantutkimuksen lähteitä. Käytän tutkimuksessani Raamattua lentolehtien rinnalla alkuperäislähteenä etsien lentolehtien ja Raamatun välisiä kytköksiä. Psykologia näkyy niin Suomi-äidin hahmossa kuin syvyyspsykologisessa analyysissä. Kirjallisuudentutkimukseen liittyvät intertekstuaalinen lähestymistapa, tekstien vertauskuvien erilaisten kulttuuristen merkitysten avaaminen ja kaunokirjalliset teokset interteksteinä.</p> <p>Tutkimukseni sisältää kuusi samanarvoista käsittelylukua, jotka pohjautuvat lentolehdistä erittelemiini vertauskuvaryhmiin. Ensin muodostetaan Suomi-äiti mielikuvien hahmona ja kansanruumiina. Häneen ympärilleen on rakennettavissa kaikki muu lentolehtien vertauskuvallinen aines. Sitten tarkastellaan Suomi-taltoa, kansan muodostamaa yhteiskuntarakennusta. Tämän jälkeen analysoidaan luontoon liittyviä vertauskuvia niin talonpoikaisesta kuin kansallisromanttisesta näkökulmasta. Loppupuolella käsitellään saatanallisuutta viholliskuvauksessa sekä suoria raamattukytköksiä lentolehtien valittu kansakuvauksissa. Viimeinen luku käsittelee Helmi Krohnia, jonka kirjoittamaa lentolehteä käytän työssäni runsaasti ja siksi haluan antaa hänelle kasvot. Muuten lentolehtien kirjoittajat on tarkoituksella jätetty anonyymeiksi Yhdistän biografian ja syvyyspsykologian keinoin Helmi Krohnin elämäntekstit sortokautiseen Suomi-äitiin ja ajan suomalaisiin mentaliteetteihin.</p>	
Asiasanat – Keywords: ensimmäinen sortokausi, perustuslaillisuus, myöntövyvyys, maanalaiset painotuotteet, vertauskuvallisuus, Suomi-äiti, raamattukytkökset, syvyyspsykologia, piilomerkitykset, mentaliteetit, kansallisromantiikka	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1 Johdanto	2
1.1 Taustaa	2
1.2 Tutkimuskysymykset, tutkimusmetodi ja työn rakenne	8
1.3 Tutkimuskirjallisuus ja aiempi tutkimus aiheesta	15
2 Alkuperäislähteet	20
2.1 Lentolehtien luonne	20
2.2 Ketkä lentolehtiä kirjoittivat?	22
2.3 Kenelle lentolehdet oli suunnattu?	25
2.4 Valitsemani lentolehdet alkuperäislähteinä	29
2.5 Muuta alkuperäislähteiksi luettavaa kirjallisuutta	32
3 Suomen kansanruumis	34
3.1 Suomi-äiti	34
3.2 Kansan toimijana	40
4 Talo ja tie	44
4.1 Suomi-talo	44
4.2 Tuli ja talo	49
4.3 Koti ja naapurit	55
4.4 Taloon kuuluvia	56
4.5 Tie	58

5 Talonpoikainen luonto	63
5.1 Hedelmät	63
5.2 Viljely, halla ja leipä	65
5.3 Kylvö, siemen, kaali ja ketunleipä	70
5.4 Eläimet	75
5.5 Perustuslaillinen yrttitarha	80
5.6 Linnut	84
6 Isänmaallinen luonto ja kansanluonne	88
6.1 postimerkkimuistotaulu	88
6.2 Katajainen kansa perustuslaillisine maisemineen	92
6.3 Myöntyvien isänmaallinen suru	94
6.4 Myrsky	97
6.5 Vesi suomalaisen kansanluonteen kuvaajana	101
6.6 Suomalainen kansanluonne venäläisin silmin	104
7 Saatanallinen vihollinen – Raamatullinen Suomen kansa	108
7.1 Pirullinen Bobrikov ja paholaisen valta	108
7.2 Narrikeisari ja valtiollinen ilvenäytelmä	112
7.3 Myöntyvät helvetin tulessa	116
7.4 Asevelvollinen ja pirun ansat	118
7.5 Matoa koukkuun	120
7.6 Luvattu maa ja valittu kansa	123

8 Suomi-äidin psyyke – Helmi Krohn	131
8.1 Äidin kuolema	132
8.2 Isän kohtalo	134
8.3 'Elämän mies'	136
8.4 Koti	140
8.5 Tulevat sukupolvet	143
9 Yhteenveto	146
10 Lähteet	164
11 Liitteet	179

1 Johdanto

1.1 Taustaa

Olen aina ollut kiinnostunut Suomen sortovuosista ja valtavassa ulkoisessa ja sisäisessä paineessa eläneestä yhteiskunnasta. Mitkä olivat sortotoimenpiteistä selviämisen kannalta tärkeät elementit? Miten kahtia jakautunut sivistyneistö sai kansan pysymään pystyssä ja ymmärtämään maassa vallinnutta valtiollista kaaosta? Yleensä politiikka kuului valtaapitäville ja sivistyneistölle, mutta sellaisissa kriisitilanteissa kuin sortovuodet Suomessa olivat, pidettiin rahvaan ymmärtämistä ja kiinnostumista valtiollisesta tilanteesta välttämättömänä. Tiedettiin kansan kokonaisuudessaan olevan isossa roolissa ratkaistaessa Suomen tulevaa kohtaloa. Sortovuodet eivät olleet vain sivistyneistön keskinäistä pelailua, vaan monin kohdin aitoa hätää, joka ulottui mahdollisimman syvälle kansankerrokseen, etenkin kun oli kyse asevelvollisuusasiasta, koulu- ja postilaitoksen kohtalosta tai venäjän kielen levittämisyryyksistä.

Venäjän keisari Nikolai II antoi helmikuussa 1899 manifestin¹, jonka tarkoituksena oli palauttaa emämaasta turhan kauaksi ja liian autonomiseksi ajautunut pohjoinen rajamaa takaisin yleisvaltakunnallisen lainsäädännön piiriin. Suomi oli saanut autonomisen asemansa rajamaan isännän vaihduttua Ruotsista Venäjään vuonna 1809, jolloin keisari Aleksanteri I oli nostanut Suomen Porvoon valtiopäivillä autonomisena suuriruhtinaskuntana kansakuntien joukkoon. Venäjä ei kuitenkaan tiennyt, mitä oli tullut luvattua ja tämä vuonna 1809 annettu lupaus aiheutti kohtalokkaan, helmikuun manifestiin yhdeksänkymmentä vuotta myöhemmin kulminoituneen, väärinkäsitysten ketjun².

¹ Esim. Jussila 2004, 615-634 tai Polvinen 1984, 101-132. Nikolai II antoi 15.2.1899 manifestin eli julistuskirjan, jolla ”Suomen omien valtioelinten asema yleisvaltakunnallista merkitystä omaavissa pelkästään Suomea koskevista asioista supistui vain lausunnon antajan asemaan” (Lappalainen 1977, 22–23).

² Suomalaiset luulivat saaneensa siunauksen perustuslaeilleen, mutta oikeastaan Porvoossa vuonna 1809 oli luvattu pitää voimassa maan lait, vanhastaan voimassa olleet sääty-etuoukudet ja uskonto, mutta mistään perustuslaeista ei puhuttu mitään. Aleksanteri I:n antama lupaus toistui hänen jälkeensä samanlaisena kaikkien keisarien kohdalla ja myös Nikolai II vuonna 1894 julisti vakuuttaneensa Suomen ’perussäännön’ sydämellisellä mielihyvällä muistaen uskollisia ja kiitollisia alamaisiaan, joiden parhaasta heidän hallitsijansa olivat aina pitäneet hellää huolta. (Leskinen 2002, 38).

Manifesti koski suomalaista yhteiskuntaa sen kaikilla osa-alueilla ja suomalaiset kokivat sen heti alkujaan valtavana petoksena rakastamansa keisarin taholta. Keisari itse tunsu tehneensä vain sen, mitä koko valtakunnan etu ja lainsäädännön yksinkertaistaminen vaati. Hän ei mieltänyt loukanneensa Suomen kansaa millään tavalla, koska uskoi vääjäämättömän hetken tulleen Suomen olojen yhdenmukaistamiselle muiden Venäjän kuvernementtien kanssa. Keisarin mukaan ei ollut kyse muusta kuin välttämättömistä lainsäädännöllisistä uudistuksista.³ Suomalaiset sen sijaan näkivät manifestin tappouhkauksena Suomen kansalle. Asetelma ei ollut helppo.

Manifestin myötä Suomeen oli tulossa uusia venäläisiä asetuksia, joiden oli tarkoitus siirtää Suomen rahalaitos, tullilaitos, koululaitos ja postilaitos sekä maanpuolustusyksikkönä toiminut Suomen kaarti venäläiseen yhteyteen. Suomen tärkeimmät virat oli tarkoitus täyttää venäläisillä virkamiehillä ja Suomen senaatti piti saada tiiviimpään yhteyteen valtakunnan keskushallinnon kanssa. Helsingin yliopisto nähtiin emämaassa varsinaisena venäläisvastaisena pesäkkeenä, jonka toimintaan ja virkamiesten nimittämiseen tuli pikaisesti puuttua. Venäjän kieli oli saatava virkakieleksi Suomessa ja ortodoksinen uskonto nostettava luterilaisuuden rinnalle. Lehdistön venäläisvastaiseen kirjoiteluun aiottiin puuttua, kuten myös rautateiden rakentamiseen ja meriliikenteen kulkuun sekä maanomistuskysymykseen.⁴

Keisari tarvitsi rajamaahan johtajan toteuttamaan manifestin mukaisia säädöksiä ja valvomaan niiden toteutumista ajallaan ja lainmukaisina. Johtohahmona toimi keisarin virkaan valitsema kenraalikuvernööri, venäläinen kenraali Nikolai Ivanovits Bobrikov. Tuore kenraalikuvernööri kuvasi seuraavanlaisesti mietteitään Suomesta käytyään rajamaassa ensimmäistä kertaa kenraalikuvernöörinä vuonna 1898:

”Kaikki osoitti, ettei Suomella ole mitään yhteistä valtakunnan kanssa ja minusta tuntui kuin matkustaisin jossakin ulkomailla. Ja kuitenkin tämä alue

³ Jussila 2004, 617-620.

⁴ Polvinen 1984, 9 ja 101-264.

muodostaa valtakunnan pääkaupungin lähimmän ja strategisesti erittäin tärkeän rajamaan.”⁵

Bobrikovin päätehtävä seuraavina vuosina oli saada tilanne Suomessa muuttumaan. Hänet nähtiin Suomessa hurjana sortopäällikkönä ja mielivaltaisena herrana, jonka elämäntyönä oli suomalaisuuden hävittäminen. Kenraalikuvernööri itse katsoi vain ottaneensa vastaan keisarin hänelle tarjoaman viran. Hänen tehtävänsä oli toteuttaa rajamaassa keisarin antamat uudet asetukset ja palata sen jälkeen takaisin kotiin Pietariin ja unohtaa koko pohjoinen rajamaa. Jos hän olisi saanut valita, olisi hän mieluiten työskennellyt kotonaan Pietarissa tai jossakin aivan muualla kuin Suomessa.⁶

Tilanne Suomessa muuttui ahdistavaksi ja painostavaksi heti manifestin julkaisemisen jälkeen. Sivistyneistön piirissä pohdittiin, miten nyt tuli menetellä täydellisen venäläistämisen uhatessa koko maata. Ensin yritettiin vedota keisariin Suuren adressin avulla, jotta keisari ymmärtäisi adressin takana olleen koko Suomen kansan. Ajateltiin, ettei keisari voinut tarkoittaa manifestia toteutettavaksi Suomessa sellaisena kuin annettiin ymmärtää. Uskottiin keisarin välittävän Suomen kansasta niin paljon, että hän peruisi manifestinsa, kun adressikomitea saapuisi Pietariin luovuttamaan hänelle adressin, jossa puoli miljoonaa suomalaista aneli, ettei Suomen ikivanhoja oikeuksia ryhdyttäisi repimään hajalle. Keisari ei ottanut vastaan komiteaa eikä halunnut lukea adressia, koska ei edelleenkään uskonut tehneensä mitään väärää.⁷

Suomalaiset tunsivat itsensä petetyiksi. Kaiken lisäksi Suomen sivistyneistön keskuudessa alkoi esiintyä erilaisia mielipiteitä siitä, miten sorron uhatessa tuli toimia. Toisten mielestä Suomen perustuslain⁸ vastaisia säädöksiä ei pitänyt

⁵ Polvinen 1984, 99.

⁶ Polvinen 1984, 99.

⁷ Tommila 1999, 193-211, Jussila 2004, 621-623 ja Virtanen 1974, 89-101. Bobrikovin mukaan manifesti ei tarkoittanut Suomen oikeuksien lakkauttamista, päinvastoin. Sehän oli todiste Hänen Majesteettinsa erityisestä armosta Suomea kohtaan, kun hän itse oli ottanut pitääkseen huolta siitä, mitä suomalaisia lakeja tulisi käsitellä yleisvaltakunnallisesti. (Rasilainen 1986, 8).

⁸ Se mitä perustuslaeilla tarkoitettiin, on ollut valtavan polemiikin kohteena. Yleisesti ottaen kuitenkin puhuttaessa perustuslaeista sortokaudella, tarkoitettiin Ruotsin vallan aikaisia vuoden 1772 hallitusmuotoa ja vuoden 1789 Yhdistys- ja vakuuskirjaa. Näitä perustuslakeja Suomen kansa oli Porvoossa 1809 vannonut noudattavansa. Ajat olivat totta kai muuttuneet, samoin Suomen asema, mutta monarkkisina lakeina edellä mainitut lait kykenivät takaamaan Suomen

noudattaa. Passiivisen vastarinnan noudattamisen avulla toivottiin Venäjän luovuttavan jossain vaiheessa, kun se huomaisi suomalaisten pitävät kynsin hampain kiinni oikeuksistaan ja laitoksistaan. Toiset taas uskoivat Suomen tulevaisuuden olevan entistä pahemmin uhattuna, mikäli manifestin säädöksiä ryhdyttäisiin vastustamaan; oli parempi vain mukautua venäläisten vaatimuksiin, jotta Suomen kansallisuudesta saataisiin säilytettyä edes rippeet.

Kaikki eivät varsinaisesti kannattaneet sen enempää kumpaakaan ryhmittymää: osa sivistyneistöä saattoi jossakin asiassa kannattaa vastarintaa mutta toisessa nähdä paremmaksi venäläiseen lakiin myöntymisen. Lisäksi pienestä osasta passiivisen vastarinnan kannattajia kehkeytyi sortotoimenpiteiden edettyä aktiivisen vastarinnan puoltajia. Heidän mielestään tottelemattomuus ei riittänyt, vaan tarvittiin toimintaa venäläistämisyritysten patoamiseksi⁹. Passiivisen vastarinta aatteena ja toimintamuotona ei sinänsä ollut uusi asia, vaan sellaista oli harjoitettu pienimuotoisempia venäläistämisyriytyksiä vastaan jo aiemmin 1800-luvulla. Esimerkiksi venäläinen upseeri ja historiantutkija Mihail Borodkin esitti suomalaisen passiivisen vastarinnan juontavan juurensa Aleksanteri III:n ajoilta, jolloin oli jo olemassa suunnitelma valtakunnan ja rajamaiden tiiviimmän integraation toteuttamiseksi¹⁰.

Perustuslakiin nojautuneita passiivisen vastarinnan kannattajia kutsutaan tässä tutkimuksessa joko perustuslaillisiksi tai vastarintalaisiksi. Venäläisten käskyjä noudattamaan pyrkineitä kutsutaan myöntyviksi.¹¹ Molemmat suuntaukset saivat omat kannattajansa sivistyneistön keskuudesta ja molemmat poolit pyrkivät

hyvinvoinnin ja turvallisuuden. Perustuslait voitiin nähdä myös kansan ikivanhoina perussääntöinä ja traditioina, joiden ei välttämättä tarvinnut olla kirjoitettuja lakeja. Siten perustuslait tuohon aikaan oli ylimalkainen käsite. (Jussila 1969, 12 ja 110).

Rahvas ei ymmärtänyt, mitä perustuslait merkitsivät ja samaisti perustuslait luonnollisesti suomalaisen yhteiskuntajärjestelmän oikeuksiksi ja perinteiksi (Manninen 1996, 164).

Tässä tutkimuksessa ei ole oleellista, miten perustuslait loppupelissä ymmärrettiin, mutta otin asian esille, koska etenkin vastarintalaisten lentolehdissä mainittiin usein sortotaistelussa olevan kyse nimenomaan taistelusta Suomen perustuslakien puolesta. Perustuslakeja ei kuitenkaan sen kummemmin lentolehdissäkään avattu, joten kansa on voinut käsittää ne juuri yllä mainituilla tavoilla.

⁹ Esim. Parmanen 1937, 623-653.

¹⁰ Huxley 1990, 78.

¹¹ Perustuslaillisesta sivistyneistöstä suuri osa kuului suomen- tai ruotsinkielisiin liberaaleihin ja nuorsuomalaiseen puolueeseen, kun taas myöntyvät olivat konservatiivisempia vanhasuomalaisen puolueen kannattajia. Perustuslaillisuuden ja myöntyvyyden rintamat olivat olemassa paitsi autonomian aikaisessa sortotaistelussa myös myöhemmin itsenäisyyden ajalla, mitä tuli suhtautumiseen Neuvostoliittoa kohtaan. (Palonen 1975, 21 ja 45).

saamaan kansalaisia puolelleen. Alkoi valtava propagandasota¹² ja kirjoittelu vajosi maanalaiseksi. Mielenkiinnon herättämistä ajatellen haluttu – tai lukijoiden mielenkiinnon herättämistä ajatellen haluttu – esittää kirjaimellisesti, vaan mielipiteet kanavoitiin symboliseen, metaforiseen ja usein myös kaunokirjalliseen muotoon¹³.

Molemmat poolit kirjoittivat, painoivat ja levittivät propagandakirjallisuuttaan mahdollisimman salaisesti. Vastarinta perusti toimintansa tueksi puolueen, jota kutsuttiin Kagaaliksi¹⁴, ja jonka piirissä vaikuttanut sivistyneistö sekä kirjoitti että levitti maanalaista propagandaansa. Maanalaiset kirjoitukset kirjoitettiin yleisimmin Suomessa, mutta painettiin esimerkiksi Ruotsissa tai Käkisalmella, jossa sijaitsi yksi Kagaalin vilkkaimmista salaisista ’kirjapainoista’¹⁵. Helsingissä oli myös erään kivitalon kellarissa salainen kirjapaino, joka merkittiin lentolehtiin nimellä G. Th. Jacob, Berlin¹⁶. Moniin lentolehtiin merkittiin painopaikaksi Berliini, vaikka todellisuudessa lehdet painettiin jossakin muualla kuin Saksassa¹⁷.

Kagaalin järjestäytyneet toiminta vaikutti osittain siihen, että perustuslailliset julkaisivat enemmän salaista kirjallisuutta kuin myöntyvät, tai ainakin vastarinnan kirjallisuutta takavarikoitiin Bobrikovin haltuun huomattavasti enemmän. Toki silläkin oli merkityksensä, ettei Bobrikov pitänyt myöntymiä omien suunnitelmiansa kannalta yhtä vaarallisina kuin vastarintalaisia. Kirjallisuutta oli laidasta laitaan molemmilla ryhmittymillä; oli sanomalehtiä, lentolehtiä, pamfletteja, allegorisia runoja, näytelmäkäsikirjoituksia ja niin edelleen. Kaikki

¹² Aikalaiset eivät ymmärtäneet harjoittaneensa propagandaa, koska propaganda käsitteenä ei ollut vielä sortovuosina tunnettu; se otettiin yleiseen käyttöön Suomessa vasta 1930-luvulla. Käytän kuitenkin lentolehtien kielestä propaganda-termiä, koska kieli täytti yleisesti propagandalle asetetut vaatimukset: Kirjoittajan tarkoituksena oli piilotasolla tapahtuva vaikuttaminen ja yritys kontrolloida lukijoiden mielipiteitä; tehdä ne tietyn suuntaisiksi. Lentolehtien lukijat myös pystyivät tiedostamaan olevansa vaikutuksen kohteena (yksi propagandan tunnusmerkeistä), koska lentolehtien kieli oli usein varsin painostavaa ja ehdotonta oman kannan perustelemista viholliskuvauksen ja isänmaallisuuden ylistämisen keinoin. Niin tutkimissani lentolehdissä kuin yleisesti propagandassa tarkoituksena on murtaa vihollisen henkinen selkäranka, mihin myöntyvät ja perustuslailliset vastapuolet toisilleen pyrkivät. (Hemanus 1975, 10–25).

¹³ Leino-Kaukiainen 1984, 247 ja Polvinen 1984, 246-247.

¹⁴ Kagaali oli aluksi venäläisten käyttämä pilkkanimi passiivista vastarintaa kannattaneille suomalaisille. Kun vastarintalaiset perustivat toimintansa tueksi puolueen, ottivat he Kagaali nimityksen virallisesti käyttöön ja siitä muodostui kunnianimi sen jäsenistön keskuudessa. (Parmanen 1936, 348).

¹⁵ Parmanen 1936, 402.

¹⁶ Parmanen 1937, 731.

¹⁷ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, lentolehdet yleisesti.

maalainen kirjallisuus oli venäläisvastaisena salaista, minkä vuoksi se kiinnosti ja ärsytti myös kenraalikuvernööriä¹⁸.

Bobrikov ryhtyi heti manifestin julkaisemisen jälkeen toimimaan ripeästi ja päättäväisesti tavoitteenaan Suomen venäläistäminen. Hän puuttui sananvapauteen, kiristi sensuuria sanomalehdistön keskuudessa ja lakkautti useita venäläisvihamielisinä pitämiään sanomalehtiä. Suomalaiset olivat hänen mielestään tottelemattomia, välinpitämättömiä ja itsepäisiä ja kuvittelivat voivansa tehdä mitä haluavat. Bobrikov osasi aavistaa, etteivät suomalaiset tyytyneet sensuurin kiristämiseen vaan olivat keksineet toisen keinon propagandansa levittämiseen.¹⁹ Rivien väliin kirjoittaminen eli monimuotoinen vertauskuvallisuus oli selkeästi havaittavissa kaikessa kirjallisuudessa. Tämä ei jäänyt huomaamatta Bobrikoviltakaan, joka epäili venäläisvastaisilla olevan järjestäytyntä maanalaista toimintaa:

”Minua täällä ympäröivät ihmiset ovat järjestään roistoja ja pettureita... Kummallisten lakien suojassa täällä toimii hallituksen rinnalla pimeitä voimia, joiden organisaatiosta en toistaiseksi ole onnistunut pääsemään perille... En silti epäile minuuttiakaan, etteikö luja järjestelmällisyys lopulta johtaisi voittoon.”²⁰

Hän aavisti Kagaalin toiminnan ja maanalaisen kirjallisuuden olemassaolon ja päästyään niistä selville, teetti hän kotitarkastuksia useisiin perustuslaillisiin koteihin. Innokkaimmat vastarintalaiset saivat maastakarkoitusmääräyksen ja suuret määrät löydettyä maanalaista kirjallisuutta takavarikoitiin Bobrikovin haltuun. Joukossa oli jonkin verran myös myöntöviiden kirjallisuutta, sillä sekin oli usein luonteeltaan venäläisvastaista, joskaan ei niin jyrkästi kuin perustuslaillisilla.²¹ Kenraalikuvernööri arvioi takavarikoidun kirjallisuuden

¹⁸ Polvinen 1984, 319.

¹⁹ Leino-Kaukiainen 1984, 239.

²⁰ Polvinen 1984, 319. Viitteen alkuperäinen lähde: Borodkin, M., Pamjati finljandskago general-gubernatora Nikolaja Ivanovitsa Bobrikova, s. 38, Harkov 1905 ja Borodkin M., Iz noveisei istorii Finljandii. Vremja upravlenija N. I. Bobrikova, s. 421-422 ja 426-427, S. - Peterburg 1905.

²¹ Parmanen 1936.

varsin merkitykselliseksi, sillä sen avulla saatiin paljon täsmällisempi kuva suomalaisten vastarinta-liikkeestä²². Vielä sortokauden lopulla Bobrikov kirjoitti:

”Maailma tärisee silmissäni liiasta kirjoittamisesta. - - Huolia täällä on massoittain, eikä rajamaata voi jättää. - - Maanalaiset ja ulkomaiset painotuotteet pakkaavat käymään hermoille.”²³

1.2 Tutkimuskysymykset, tutkimusmetodi ja työn rakenne

Tutkimiani maanalaisia lentolehtiä ei ole liioin aiemmin tutkittu, mutta kaikenlaista muuta sortokautista materiaalia on. Sen vuoksi valitsin aineistokseni hieman tuntemattomamman genren yhdenmukaista vertauskuvallisuutta sisältäneitä tekstejä. Tulkitsen juuri tämäntyyppisten vertauskuvien käyttämisen olleen tyypillistä sortokautiselle maanalaiselle kulttuurille ja sitä edeltäneille vuosille. Genrellä tarkoitan nimenomaan maan alla, sensuurilta suojassa eläneitä lentolehtiä. Ne kiinnostivat Bobrikovia, ja ne kiinnostavat minua tutkijana.

Se mitä lentolehdet kirjaimellisesti teksteinä tarkoittivat tai millaisia kirjaimellisia mielipiteitä tai propagandistisia teesejä sieltä löytyi, ei ole mielenkiintoista, koska sortovuosien polemiikki on pääpiirteittäin yleisesti tunnettua. Tutkinkin mieluummin, millaisia merkitysten mahdollisuuksia lentolehdet vertauskuvallisina teksteinä antoivat. Esitän tulkintoja sille, miksi minkäinlaista vertauskuvallisuutta mahdollisesti käytettiin tiedostaen samalla, ettei yksikään tulkinnoistani ole satavarmasti pätevä. Historian- tai kirjallisuudentutkimus ylipäätään on aina pelkkää tulkintaa, sillä jokainen tutkii historian lähteitä väistämättä oman elämänsä ja aikakautensa kontekstien kautta²⁴. Esimerkiksi 1950-luvun tutkija olisi voinut rakentaa aineistoni vertauskuvallisista merkityksistä aivan erilaisen kokonaisuuden kuin mihin itse olen päätenyt.

²² Polvinen 1984, 314. Viitteen alkuperäinen lähde: Vsepoddaneisij ottset finljandskago general-gubernatora 1902-1904, s. 11-17, S. - Peterburg 1904.

²³ Polvinen 1984, 319. Viitteen alkuperäinen lähde: Borodkin, M., Pamjati finljandskago general-gubernatora Nikolaja Ivanovitsa Bobrikova, s. 38, Harkov 1905 ja Borodkin M., Iz noveisei istorii Finljandii. Vremja upravlenija N. I. Bobrikova, s. 421-422 ja 426-427, S. - Peterburg 1905.

²⁴ Esim. Eagleton 1997, 94 ja Koskela ja Rojola 1997, 109.

Tutkimustehtävä pähkinänkuoressa on analysoida maanalaisten lentolehtien vertauskuvallisuutta. Tutkin Suomen kansan mentaliteettia tai psyykeä, joka oli yhdistettävissä intertekstuaalisuuden ja syvyyspsykologian kautta niin kristinuskoon kuin Suomi-äidistä rakennettuun psykohistorialliseen hahmoon elinympäristöineen. Avainasemassa on sortokauden ihmisen mielikuvien ja piilotajunnan maailma, jonka alta etsitään yhtenäistä suomalaista identiteettiä. Samalla etsin yhteyttä lentolehtien ja Raamatun vertauskuvallisuuden välillä. Oliko sellaista olemassa?

Yhdistän vertauskuvat ajan konteksteihin ja pohdin tarkemmin, miksi minkäkinlaista vertauskuvallisuutta käytettiin. En lähde sen tarkemmin analysoimaan tai erittelemään erilaisia trooppeja eli kielikuvia. Tutkimukseni kannalta ei ole relevanttia, onko vertauskuvallisuudessa käytetty metaforaa, metonymiaa, paradigmaa, syntagmaa tai jotakin muuta trooppia. Kuitenkin voin todeta metaforan olleen käytetyin kielikuvan muoto tutkimassani aineistossa. Metaforassa entuudestaan tuntematon tai vaikeaselkoisempi asia rinnastetaan johonkin tuttuun ja helpommin käsitettävissä olevaan²⁵.

Lentolehdet olivat maanalaista kirjallisuutta, mikä loi niihin erityisen leimansa suhteessa Venäjään. Maailmankuvan tiedostamatonta ulottuvuutta kutsutaan mentaliteetiksi ja tiedostettu ulottuvuus on yhtä kuin maailmankatsomus. Arvot liittyvät kiinteästi niin mentaliteettiin kuin maailmankuvaan. Mentaliteettiaan, maailmankuvansa piilotajuisena puolena, ihmiset ryhtyvät erittelemään maailmankuvan järkkyyssä perinpohjaisella tavalla.²⁶ Sortovuodet järkyttivät – tai ainakin kummastuttivat – monia suomalaisia psyyken tasolla. Mentaliteetteja tutkittaessa voidaan tutkia samanaikaisesti muun muassa ajattelumalleja, maailmankuvia, tapoja, normeja ja perinteitä²⁷, joita kaikkia katson itsekin tutkivani Suomen kansan osalta.

²⁵ Lehtonen 1998, 40 ja 132 ja Elovaara 1992, 10-11.

²⁶ Hyrkkänen 2002, 110. Mentaliteetin sukulaiskäsitteitä ovat niin maailmankuva, maailmankatsomus, ideologia, elämäntapa kuin elämäntyylikin (Ahtiainen 1988, 273).

²⁷ Peltonen 1988, 276.

Oleellista tutkimuksessani on poikkitieteellisyys historian tutkimuksen, teologian, kirjallisuudentutkimuksen ja psykologian välillä. Lentolehdet ja Raamattu ensisijaisina alkuperäislähteinä yhdistävät historian tutkimuksen ja Raamatun tulkinnan. Tutkimus sisältää suoria lainauksia niin lentolehdistä kuin Raamatun sivuilta. Intertekstuaalisen analyysin avulla selvitän lentolehtien ja Raamatun välisiä kytkentöjä. Teen eräänlaista reseptioanalyysia Raamatun mahdollisesta vaikutuksesta lentolehtien lukijakunnan mielikuvissa. Reseptiohistoriallisessa analyysissä perehdytään raamattukytkentöjen ideologisiin merkityksiin lentolehdissä²⁸. Oliko lentolehtien mahdollisilla raamattukytkennöillä yhteys ideologian kauppaamiseen tai suomalaiseen identiteettiin? Lentolehtien ja Raamatun rinnalla käytän toissijaisina alkuperäislähteinä katekismusta ja vanhaa virsikirjaa, jotka olivat luetuimmat teokset syvästi uskonnollisen kansan keskuudessa²⁹.

Intertekstuaalisuus on läsnä läpi tutkimuksen ja erityisesti vertauskuvien yhtymäkohdat kaunokirjallisuuteen liittävät työni osaksi kirjallisuudentutkimusta. Intertekstuaalisuuden teoria auttaa avaamaan tekstien ja niiden kontekstien välisiä suhteita: yhtäkään tekstiä ei voi lukea muuten kuin suhteessa toisiin, jo olemassa oleviin teksteihin. Ihmisten käsitys todellisuudesta on kielen tuottamaa eikä se siksi ole lainkaan todellista, vaan ainoastaan eri tavoin tulkittavissa olevaa käsitystä todellisuudesta. Tekstitkään eivät tämän vuoksi kielellisinä teoksina viittaa todellisuuteen vaan kaikkiin muihin tekstin ilmestymis- tai lukemisaikakausina julkaistuihin tai näitä aikakausia edeltäneinä aikoina julkaistuihin kulttuurisiin teksteihin.³⁰ Hypoteesini on löytää lentolehtien vertauskuvallisuuden kautta yhtymäkohtia Suomi-äidin hahmon eli kollektiivisen kansan tuntemiin teksteihin. Kansallisuusaatteen mukaisesti kansan ominaislaatu näkyy sen aineellisessa ja henkisessä kulttuurissa. Kaunokirjallisuus on kansan

²⁸ Niko Huttunen on tutkinut Raamatun käyttöä ja vaikutusta sisällissodan tulkinnoissa intertekstuaalisen, reseptiohistoriallisen ja vaikutushistoriallisen analyysin avulla. Huttusen mukaan intertekstuaalisen ja reseptiohistoriallisen analyysin raja on häilyvä. (Huttunen 2010, 19 ja 24). Omassa tutkimuksessani rajaa ei myöskään ole helppo vetää, sillä koko tutkimus pohjautuu interteksteihin ja lentolehtien lukijakunnan eli reseptiokunnan mahdollisiin mielikuviiin.

²⁹ Rantanen 1997, 64.

³⁰ Lehtonen 1998, 180 ja Koskela ja Rojola 1997, 135.

sielun ilmausta ja se kuvastaa kansakunnan, tässä tutkimuksessa Suomi-äidin, psyykkistä tilaa.³¹

Etsin lentolehdistä vertauskuvallisia yhteyksiä koko kansan tuntemaan kaunokirjallisuuteen, esimerkiksi Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoihin* ja Topeliuksen *Maamme kirjaan*. Vänrikit kertoivat isänmaallisista sankareista ja Maamme kirjassa selvitettiin kouluikäisille tietoja isänmaasta, sen maantieteellisestä asemasta, historiasta ja kansanluonteesta, ja siitä, miten isänmaata piti rakastaa. Maamme kirja pohjautui Runebergin luomaan näkemykseen isänmaasta³². Sortovuosista katsoen menneisyys on interteksteineen keskeisellä sijalla. Uskon lentolehtien vertauskuvien sisältäneen yhtymäkohtia myös oman aikakautensa muihin teksteihin. Aion tuoda esille tällaista tekstienvälisyyttä sen verran kuin aineistoni puitteissa on mahdollista. Otan jonkin verran esille myös venäläistä näkökulmaa sortotaisteluun selvittämällä Venäjän johdon tai muun sivistyneistön sortotaistelusta käyttämiä vertauskuvia. Oliko niillä mitään yhteistä lentolehtien vertauskuvallisuuden kanssa?

Koska tutkin kaikkea, miten tekstien vertauskuvat voitiin ymmärtää, joko tietoisesti tai piilotajuisesti, kutsun tutkimustani eräänlaiseksi poettiseksi tutkimukseksi. Poetiikassa tutkitaan tekstien merkityspotentiaaleja: millä keinoin ja miksi tekstit kykenevät merkitsemään³³. Vertauskuvallisuuden painottuneessa poetiikassani tutkin, mitä kaikkea ja miksi tekstit kykenevät merkitsemään, kun tutkimuksen kohteena ovat tekstien moninaiset vertauskuvat. Poetiikka on kirjallisuudentutkimusta ja tämän tutkimuksen poetiikka näkyy vertauskuvien tutkimisen lisäksi kaunokirjallisen materiaalin käyttämisenä historiantutkimuksessa.

Psykohistoriallinen ote ja psykoanalyttinen teoria näyttelevät osaansa tutkimuksessa. Psykoanalyysissa ihmisen tiedostamaton ajattelun taso on oleellisessa osassa ja tässä tutkimuksessa pyritään tulkitsemaan sortokautisen ajattelun piilotajuntaa. Sigmund Freudin psykoanalyttisen teorian ydin on

³¹ Koskela ja Rojola 1997, 15.

³² Topelius 1875/1981, Klinge 1999, 219 ja 225 ja Rantanen 1997, 200-201. Ks. myös Klinge 1986, 45-57.

³³ Lehtonen 1998, 114-115.

tiedostamattoman käsite. Tiedostamaton on tietoisuutemme ulkopuolella mutta vaikuttaa perustavanlaatuisella tavalla kaikkeen toimintaamme.³⁴ Kieli on keskeistä psykoanalyysin kannalta, koska tutkiessaan tiedostamatonta, tutkija itse asiassa tutkii nimenomaan kieltä ja myös käyttää sitä³⁵. Psykohistoriallisesti suuntautunut tutkimus ei pyri ainoastaan lukemaan tiedostamattoman tekstiä, vaan se on kiinnostunut paljastamaan tekstin tuottamisessa apuna olleet piiloprosessit. Tällainen tutkimus kiinnittää huomionsa tekstin kiertoilmauksiin, esimerkiksi juuri vertauskuviin.³⁶

Lentolehtien vertauskuvien merkitykset voitiin ymmärtää useammalla tavalla. Psykohistoriallinen tutkimus, halutessaan päästä käsiksi tutkittavan ajan mentaliteetteihin, lähtee liikkeelle osien kautta merkityskokonaisuuksia muodostavasta hermeneuttisesta kehästä. Tutkija huomaa lukiessaan, miten tietyt ainekset toistuvat tekstin sisällä ja tekstien välisesti ja kysyy, miksi juuri näitä aineksia on käytetty juuri tämän tyyliä huomioiden samalla aikakauden kontekstit.³⁷ Lentolehtien vertauskuviin latautui voimakkaita tunteita ja niiden avulla maailma pystyttiin rakentamaan lukijakohtaisesti merkitykselliseksi kokonaisuudeksi, mikä oli tärkeää lukijoiden mielenkiinnon herättelemisen kannalta. Lentolehdissä käytetty kieli ja sen sisältämä vertauskuvallisuus ei voinut olla lehtien poliittisesta funktiosta huolimatta kuivaa ja kalskeaa, vaan sen piti olla kansantajuista ja kiinnostavaa.

Psykoanalyysin teorian kehitti 1890-luvulla neurologiaan erikoistunut wieniläinen lääkäri ja myöhempinä aikoina koko maailman tietoisuuteen noussut psykologi Sigmund Freud. Psykoanalyysi kehitettiin ihmisen tutkimista ja hänen käyttäytymisensä selittämistä varten. Freud tutki lapsen kehitystä vastasyntyneestä aikuiseksi ja huomasi kehitysprosessin olevan monimutkainen. Pieni avuton lapsi on riippuvainen äidin – tai muun tärkeän hoivaajan – huolenpidosta. Seksuaalisuus on läsnä ihmisen psyykessä pienestä pitäen ja oidipaalivaiheen³⁸

³⁴ Freud 1964, 17, Roos 1996, 16 ja 29 ja Koskela ja Rojola 1997, 88.

³⁵ Freud 1964 ja Koskela ja Rojola 1997, 94.

³⁶ Siltala 1999, 18-20, Ala 1999, 15 ja Eagleton 1997, 224.

³⁷ Siltala 1999, 19.

³⁸ Ikävaihe, jolloin tyttölapsi tuntee kiintymystä isäänsä ja poikalapsi äitiinsä, samalla kun koetaan samaa sukupuolta oleva vanhempi uhkana kiintymyssuhteelle (Esim. Freud 1964, 178-179, 289 ja 461-462 ja Theweleit 1977, 204-207).

epäonnistuminen voi johtaa kompleksiin, josta on seurauksia myöhemmälle elämälle.³⁹ Lapsi hakee syytä äidin käyttäytymiseen aina itsestään, mikä pätee myös sortovuosien Suomi-äitiin ja kansaan tämän lapsina. Äidin ahdistus näkyi lapsissa.⁴⁰ Sortovuosina siveettömyys oli merkittävä ja paljon käytetty käsite, joka yhdistettiin niin seksuaalirikosten aikaisempaa merkittävämpään julkituloon kuin kansan moraaliseen luhistumiseen sorron paineessa⁴¹. Syvyyspsykologia⁴² seksuaalisine unisymboleineen heijastelee tutkimuksessani taustalla, kun on kyse Suomi-äidin hahmosta ja hänen kuvitelluista kokemuksistaan ja kärsimyksistään sekä kansan lasten tarpeesta palauttaa venäläistämisen vuoksi sairastunut äiti taas turvalliseksi hoivaaja-äidiksi.

Psykohistoriassa voidaan kuitenkin tutkia muutakin kuin psykoanalyysiin pohjautuvaa seksuaalisuudesta kumpuavaa siveellisyyttä ja siihen liittyvää äidin hoivan kaipuuta. Tekstissä voi olla monenlaisia psykohistorioitsijaa kiinnostavia piilomerkityksiä. Mainittakoon, ettei psykoanalyysia voi tehdä kattavasti vain kirjallisen lähteistön avulla. Vain ja ainoastaan tekstejä tutkiva psykohistorioitsija on oikeastaan syvähermeneutikko ennemmin kuin psykoanalyytikko⁴³. Psykodynaamisen tiedon avulla historialliset lähteet tarjoavat materiaalia, joka muuten jäisi lukijalta havaitsematta. Hermeneuttinen historian tutkimus pohjautuu rakennekokonaisuuden hahmottamiseen tutkittavasta ajasta, mikä tarkoittaa, että tutkijana yritän selvittää sortovuosien Suomen kansan kollektiivisia merkitysyhteyksiä sosiaalisine konteksteineen ja historiallisine taustoineen. Historiantutkijan on hyväksyttävä tutkimuskohteen epätarkkuus ja monien merkitysmaailmojen samanaikainen olemassaolo.⁴⁴ Joudun oman päättelyni avulla nostamaan tärkeiksi ne merkitysyhteydet, jotka ovat hyödyllisiä sorron paineessa olleen Suomi-äidin hahmoisen kansan mentaliteettia selvitettäessä.

Käsittelylukuja on yhteensä kuusi. Olen jaotellut luvut sen mukaisesti, mitkä vertauskuvat esiintyivät tiuhaan lentolehdissä. Tietty elementit olivat paljon esillä

³⁹ Freud 1964, 178-179 ja 461-462, Theweleit 1977, 204-215, Eagleton 1997, 188-195 ja Koskela ja Rojola 1997, 87-89.

⁴⁰ Siltala 1992, 12-13.

⁴¹ Ala 1999, 13.

⁴² Freud 1964, 142-143. Freud kutsui psykoanalyysia syvyyspsykologiaksi tai tiedostamattoman psykologiaksi (Roos 1996, 29).

⁴³ Siltala 1999, 23.

⁴⁴ Ala 1999, 22.

ja niiden välillä oli jonkinlainen yhteys. Tutkimus alkaa Suomi-äidin hahmosta, jonka ympärille kaikki muu vertauskuvallisuus on kiedottavissa. Tutkin vertauskuvien yhteyttä ja tavoitteena on saada aikaiseksi sortokautisen kansan mielikuvia peilaava eheä vertauskuvallinen kokonaisuus. Esimerkiksi uskonto oli sortokautisessa yhteiskunnassa vahvasti läsnä. Siksi työni pohjautuu lentolehtien lisäksi Raamattuun. Selvitän Raamatun ja lentolehtien välillä mahdollisesti vallinnutta vertauskuvallista yhteyttä.

Suomi-äiti tulee tutkimuksessa vahvasti esille koko kansaa edustaneena vertauskuvallisena hahmona. Tutkimuksen kohteena ei ole Suomi-äidin geopoliittinen profiili, vaan ihmisten mielikuvissa elänyt abstrakti hahmo. Hahmo oli muodostettavissa vertauskuvallisuuden kautta ja se ajattelevana, toimivana ja tuntevana subjektina kykeni kantamaan itsessään mentaliteetteja ja aikakauden konteksteja. Oikeastaan, kun kyse on vertauskuvallisesta tutkimuksesta, voin sanoa tutkivani kaikkea lentolehtien vertauskuvallisuutta, johon yhdistän sortovuosien Suomi-äidin sielunelämän avaamisen psykohistorian keinoin⁴⁵. Psykohistoriallisesti suuntautunut kirjallisuudentutkija painottaa eroa tietoisien ja tiedostamattoman välillä. Tekstien pinnalla näkyvä merkitys (kirjaimellinen merkitys) on tietoisien työtä ja pinnan alta paljastettavissa oleva latentti merkitys (vertauskuvallisuus) taas juontuu tiedostamattomasta⁴⁶.

Lentolehtien kirjoittajilla ei ennen tutkimukseni viimeistä käsittelylukua ole varsinaista roolia. Mielenkiintoni kohdistuu lukijoihin ja Suomen kansaan ajattelevana subjektina. Lukuihin 3-7 olen poiminut vertauskuvallisuutta kaikista lentolehdistä, en ainoastaan niistä, joiden kirjoittaja minulla on selvillä. Mikä tahansa teksti saattaa sisältää enemmän merkityksiä – piilomerkityksiä – kuin tarkkaavaisin ja kekseliäinkään kirjoittaja olisi voinut tarkoittaa. Siten tekstien tarjoamia merkityksiä ja kirjoittajan tarkoittamia merkityksiä ei tule samaistaa. Lukija synnyttää omien kontekstiensä avulla kullekin lukemalleen tekstile omat merkityksensä.⁴⁷ Suomen kansa lentolehtien lukijana tulee esiin yhdistettäessä piilomerkitykset suomalaiseen identiteettiin. Mentalitettien tutkija pyrkii

⁴⁵ Sielunelämän tutkiminen liittyy oleellisesti psykoanalyyysiin ja siten myös psykohistoriaan (Roos 1996, 32).

⁴⁶ Koskela ja Rojola 1997, 98.

⁴⁷ Hyrkkänen 2002, 192-193.

porautumaan menneisyyteen ’yli ja ohi ’virallisen lähteistönsä, eli juurikin vertauskuvien taakse. Mentaliteetteja tutkittaessa on lähdemateriaalina usein myös kaunokirjallisuutta ja mentaliteettitutkimus on hyvin usein poikkitieteellistä, kuten tässäkin tutkimuksessa.⁴⁸

Viimeisessä luvussa annan tarkoituksenmukaisesti kasvot yhdelle lentolehdelle ja käsittelen sitä biografisesti lentolehden kirjoittajan elämäntekstit huomioiden. Olen valinnut käsittelyn kohteeksi Helmi Krohnin, jonka elämässä uskon olleen yhtymäkohtia sortokautisen Suomen kansan sielunmaailman kanssa. Biografistinen tutkijana selvitän kirjailijan elämänvaiheet ja hänen persoonallisuutensa salat ja selitän tutkittavaa tekstiä näiden asioiden valossa. Parhaimmillaan kirjailija on voinut luovana sieluna, vaikka on kirjoittanut niin sanottua poliittista faktatekstiä, paljastaa tekstissään kansan sielullisia ominaisuuksia.⁴⁹

1.3 Tutkimuskirjallisuus ja aiempi tutkimus aiheesta

Psykohistoriallisen otteen kannalta Juha Siltalan teokset *Suomalainen ahdistus* ja *Valkoisen äidin pojat* ovat tärkeimpiä tukipuita omaa tutkimustani ajatellen. Siltalan psykohistoriallisen tutkimustrilogian ensimmäinen ja viimeinen osa käsittelevät suomalaista psykohistoriaa 1800-luvun alkupuolen herätysliikkeistä ensimmäisiin sortovuosiin. Valkoisen äidin pojat on oman tutkimukseni kannalta erityisen mielenkiintoinen, koska siinä käsitellään 1800-luvun suomalaisia suurmiehiä psykodynaamisin ottein. Heidän henkilökohtainen sielunelämänsä äiti- ja vaimosuhteineen on tapetilla ja rinnastettu Suomi-äidin isänmaana heille tarjoamaan äiti-suhteeseen. Tutkimuksesta pystyn ammentamaan oman aineistoni kielikuvia tukevaa vertauskuvallisuutta. Valkoisen äidin poikien loppuosa on erityisen mielenkiintoinen, koska se käsittelee helmikuun manifestia ja sen aikaansaamaa psyykkisesti sekavaa tilaa Suomen kansan keskuudessa.

⁴⁸ Ahtiainen 1988, 274.

⁴⁹ Koskela ja Rojola 1997, 20-21.

Klaus Theweleitin psykohistoriallisen katsauksen ensimmäinen osa *Male fantasies* on psykohistorian klassikko, joka käsittelee fasismia naisvastaisesta natsinäkökulmasta. Weimarin Saksan natsisotilaiden kertoman pohjalta tehty analyysi kuvastaa sotilaiden kaikkea feminiinisyyttä kohtaan tuntemaa pelkoa ja vihaa. Natsisotilaillekin äiti oli useimmiten symboli lämmöstä ja huolenpidosta, kun taas nainen seksuaalisessa mielessä oli hirvitys. Naiseus ja seksuaalisuus ovat jollain tavalla esillä kaikessa psykoanalyysiin pohjautuvassa tutkimuksessa. Sortokauden lentolehdissä Suomi-äiti oli kansan mielikuvissa haavoitettu lämmön lähde, jonka tulevaisuudesta oltiin huolissaan. Suomi-neito saman kansaa symboloivan hahmon aiempaan versiona joutui neitseellisenä idän kosijan väkisin viettelemäksi.

Juha Alan tutkimus *Suomi-neito ja suojeleusikä* on Siltalan tutkimusten tavoin tärkeä oman tutkimukseni kannalta. Alan teos käsittelee molempia sortokausia psykohistoriallisesta näkökulmasta. Hän tuo tutkimuksessaan esiin mielenkiintoisen yhtäläisyyden: kun suomalainen yhteiskunta oli venäläistämisen paineessa, ryhdyttiin nuoriin tyttöihin kohdistuneista siveysrikoksista puhumaan julkisesti enemmän. Naisasianaiset⁵⁰ toivat asian tapetille ja uskoivat siveellisyysrikosten nousun olleen selkeässä yhteydessä venäläistämisen aiheuttamaan kaaokseen, josta seurasi kansan keskuudessa normaalitilasta poikkeavaa käyttäytymistä: Oli raiskauksia, pahoinpitelyjä, ryöstöjä, ilmiantoja ja kavalluksia. Oli ahdinkoa, toivottomuutta, pelkoa ja kostonhimoa.

Ala on käyttänyt psykoanalyttista lähestymistapaa ja tutkimuksensa alkuperäislähteinä monenlaista materiaalia sortokaudelta; myös muutamia sortovuosien maanalaisia sanomalehtiä, kuten *Vapaita Sanoja* ja *Vapaita Lehtisiä*. Näitä sanomalehtiä löytyi myös Bobrikovin takavarikoimasta kirjallisuudesta ja niiden aihealueet ja kirjoitustyyli olivat samantyyllisiä tutkimieni lentolehtien kanssa. Tarkoitukseni on laajentaa Alan antamaa kuvausta Suomi-neidosta tai

⁵⁰ Naisasianaiset olivat yhteiskunnallisesti valveutuneita naisaktivisteja tai poliitikkoja, kuten suomalaisen puolueen Aleksandra Gripenberg ja Hilda Käkikoski, nuorsuomalaisten Alli Nissinen ja Lucina Hagman, maalaisliiton Hilma Räsänen sekä ruotsalaisten Dagmar Neovius (Ala 1999, 9). Ks. myös Elomäki 2011, 131-152.

Suomi-äidistä koko kansaa kuvanneena sortokautisena hahmona. Myös Siltala on käyttänyt tutkimuksessaan monenlaista materiaalia sortokaudelta, muun muassa edellä mainittuja Vapaita Lehtisiä, mutta hänenkään aineistostaan ei löydy käyttämiäni maanalaisia lentolehtiä. Siksi on mielenkiintoista verrata lentolehtien vertauskuvallisuutta tässä poeettis-psykohistoriallisessa tutkimuksessa muihin tutkittavaa aikakautta käsitteleviin psykohistoriallisiin tutkimuksiin ja niissä esiintyviin sortovuosina muissa yhteyksissä käytettyihin vertauskuviin.

Vertauskuvallisuutta avaan alkuperäisteosten lisäksi ensisijaisesti Pentti Lempiäisen, Hans Biedermannin, Carl Jungin, Sigmund Freudin ja Matti Klingen kirjojen avulla. Lempiäisen *Kuvien kieli* sekä *Sano se kukkasin* ovat avainasemassa lentolehtien kristillisen symboliikan tulkitsemisessa. Biedermannin *Suuri Symbolikirja* sisältää tietoa asioiden vertauskuvallisuudesta yleisemmällä tasolla. Sigmund Freudin *Johdatus psykoanalyysiin* on oleellinen psykoanalyysin perustietojen ja unisymboliikan näkökulmasta. Klingen *Suomen sinivalkoiset värit* avaa Suomen nationalistista symboliikkaa ja Jungin *Piilotajunnan kieli* paljastaa asioiden psykoanalyttisia merkityksiä. Aimo Reitalan *Suomi-neito* käsittelee Suomen hahmoisen neidon esittämistä kuvataiteissa ja muutenkin kulttuurissa, sekä yleisesti symboliikkaa, johon Suomi toimivana hahmona on liitetty. Lentolehtien vertauskuvallisen viholliskuvan tulkitsemiseen käytän alkuperäislähteiden, muun muassa Raamatun, rinnalla Reijo Liimataisen teosta *Pimeys, Varjo, Saatana* ja Irma Korten tutkimusta *Johanneksen ilmestys*.

Viholliskuvaus tai vihollisdiskurssi näyttelee isoa osaa tutkimuksessani, koska viholliskuvauksella oli suuri painoarvo tutkimissani lentolehdissä. Kustaa H. J. Vilkkunan *Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta* on hyvä teos analysoitaessa viholliskuvaa venäläisistä entisaikoina ja Timo Vihavaisen toimittama *Venäjän kahdet kasvot* sekä Heikki Luostarisen *Perivihollinen* antavat osviittaa viholliskuvauksesta myöhemmiltä ajoilta. Haluan ottaa mukaan myös venäläistä näkökulmaa sortotaisteluun ja tällaista perspektiiviä löytyy ainakin Tuomo Polvisen tutkimuksesta *Valtakunta ja Rajamaa* sekä Vihavaisen toimittamasta teoksesta *Monikasvoinen Suomi*. Polvisen tutkimus on loistava yleisteos kuvaamaan paitsi kenraalikuvernööri Bobrikovin toimia Suomessa myös ensimmäistä sortokautta yleisellä tasolla.

Isänmaallinen paatos vertauskuvineen vaatii rinnalleen alkuperäiskirjallisuuden kaunokirjalliselta puolelta *Vänrikki Stoolin tarinat* ja *Maamme kirjan* sekä uskonnolliset alkuperäisteokset: *Raamatun*, *Katekismuksen* ja *Vanhan virsikirjan*. Niko Huttunen on tutkinut Raamatun käyttöä ja vaikutusta vuoden 1918 sisällissodan tulkinnoissa teoksessaan *Raamatullinen sota*. Teos pohjautuu raamattukytöntöjen tutkimiseen eli Raamattuun intertekstinä. Raamattu on myös oman aineistoni kannalta tärkeä intertekstien lähde. Tutkimuskirjallisuudesta tärkein isänmaakuvauksen osalta on Pirkko Alhoniemen 1800-luvun romantiikan runoilijoiden tuotoksia ja inspiraation lähteitä yksityiskohtaisesti analysoiva *Isänmaan korkeat veisut*. 1800-luvun kirjallisuuden ja taiteiden edustajia kiinnosti romantikkoina suuresti ihmisten tajunnan piilotaso⁵¹, joten romantiikan edustajien tuotoksien tutkiminen sopii hyvin tutkimusotteeseeni. Alhoniemi käsittelee paljon Runebergia ja Topeliusta, joiden tärkeimmistä teoksista uskon löytäväni intertekstuaalista ainesta tutkimalleni aineistolle.

Bobrikov piti Topeliuksen *Maamme* kirjaa monin paikoin tiedoiltaan harhaanjohtavana ja hän halusikin, että koulujen oppimateriaali uudistettaisiin useimpien oppiaineiden kohdalla. Bobrikovin mukaan *Maamme* kirjassa ei millään tavalla nostatettu isänmaanrakkautta yhteistä valtakuntaa kohtaan, vaan kaikki paatos koski ainoastaan rajamaata. *Vänrikki Stoolin tarinat*, joka myös kuului standarditeoksiin Suomen koululaitoksen piirissä, Bobrikov mielsi samanlaiseksi harhaanjohtavaksi teokseksi, joka suomalaisissa kodeissa oli rinnastettavissa Raamattuun, ja jonka kirjoittajaa hän piti suorastaan rajamaalaisena epäjumalana.⁵² Bobrikovin mielipiteet huomioiden ei ole yllättävää, mikäli lentolehdistä oli yhtymäkohtia edellä mainittujen teosten kanssa.

Yleistietoa ensimmäiseltä sortokaudelta olen saanut Osmo Jussilan teoksesta *Suomen suuriruhtinaskunta*, Kari Virtasen *Kansakunnan historia*- sarjan vuodet 1890-1917 kattavasta osasta sekä Matti Klingen *Senaatintorin sanomasta* ja

⁵¹ Roos 1996, 15.

⁵² Polvinen 1984, 194-195. Viitteen alkuperäinen lähde: Vsepoddaneisij ottset finljandskago general-gubernatora 1902-1904, s. 97-98, S. - Peterburg 1904 ja Borodkin, M., Iz noveisei istorii Finljandii. Vremja upravlenija N. I. Bobrikova, s. 135-137 ja 138-142, S. - Peterburg 1905.

Polvisen *Valtakunnasta ja Rajamaasta*. Lisäksi Eino Parmasen kolmeosainen 1930-luvulla kirjoitettu *Taistelujen kirja*-sarja tarjoaa sortovuotisen yleistiedon lisäksi jonkin verran informaatiota tutkimistani lentolehdistä, kuten lentolehtien kirjoittajista. Parmasen kirjatrilogian kaksi ensimmäistä osaa käsittelevät tutkimukseni aikarajauksen kannalta oleellisia vuosia. Parmasen teokset eivät viite- ja lähdetietojensa puutteen vuoksi ole tutkimuskirjallisuutta, vaan aikalaiskirjallisuutta – eräänlaiset Parmasen henkilökohtaiset muistelmat sortotaistelusta, jossa hän itsekin oli osallisena. Parmanen kirjoittaa subjektiivisesta näkökulmasta eikä edes pyri objektiivisuuteen; hänen tekstistään loistaa voimakas perustuslaillinen paatos, joten lukijan ei ole vaikea arvata, kumpaa suuntausta Parmanen sortovuosina kannatti. Tutkijalle tällaisten teosten tulkitseminen on tietysti haastavaa, koska kirjoittajan subjektiivinen näkökulma on koko ajan pidettävä mielessä.

Mentaliteettien ja mielikuvien tutkimiseen johdattavat Markku Hyrkkäsen *Aatehistorian mieli*, Terry Eagletonin *Kirjallisuusteoria* sekä Esa Roosin, Vesa Mannisen ja Jukka Välimäen toimittama *Kohti piilotajuntaa*. Tutkimukseni on pohjimmiltaan Suomen kansan mentaliteettien tutkimista, joten se on luonteeltaan aatehistoriallinen. Kirjallisuusteoria auttaa sisäistämään eri kirjallisuudentutkimuksen suuntauksia, joista psykoanalyttinen suuntaus liittyy lähimmin omaan tutkimukseeni. Kohti piilotajuntaa tarjoaa paitsi psykologian näkökulman psykoanalyysiin myös katsauksen piilotajuisten merkitysten ymmärtämiseen. Tutkijan ei tarvitse olla psykoanalyttisesti suuntautunut löytääkseen tekstistä piilomerkityksiä. Siltalan ja Alan edellä mainitut psykohistorialliset teokset antavat osviittaa psykohistoriallisesta metodista historianitutkimuksessa. Lasse Koskelan ja Lea Rojolan toimittamasta *Lukijan ABC-kirjasta* löytyy muun muassa asiaa tekstienvälisyydestä sekä yleensä tekstien konteksteista. Mikko Lehtosen *Merkitysten maailma* auttaa nimensä mukaisesti avaamaan sanojen poeettisia merkityksiä. Merkitysten maailmaan kuuluvat niin piilomerkitykset, vertauskuvat kuin kaikenlainen intertekstuaalisuus.

2 Alkuperäislähteet

2.1 Lentolehtien luonne

Nykyisin noita ensimmäisellä sortokaudella takavarikoituja painotuotteita – sortovuosien kiellettyä kirjallisuutta – säilytetään Kansallisarkistossa 'Kenraalikuvernöörin kanslia' nimisessä arkistokokoelmassa. Takavarikoitua maanalaista kirjallisuutta löytyy valtava määrä, joten jouduin karsimaan aineistoa ja valitsemaan sieltä kaikkein kiinnostavimmat kirjalliset tuotokset. Kaikesta erilaisten sanomalehtien, pamflettien, näytelmäkäsikirjoitusten, yksityiskirjeiden, almanakkojen ynnä muiden joukosta valikoin lentolehdet mielenkiintoisimmaksi ryhmäksi. Lentolehdet ovat noin 1-40 sivun mittaisia poliittisen leiman omaavia perustuslaillisten tai myöntyvien kirjoittamia pienpainatteita. Lisäksi joukossa on yhden vastarintaa kannattaneen sosialistien johtomiehen Yrjö Mäkelinin työväenasiaa Suomen oikeustaistelun⁵³ rinnalla kuvaava lentolehti. Työväenasia oli vuosisadan alussa nouseva yhteiskunnallinen voima puolueenmuodostuksineen kaikkineen ja liittyi oleellisesti sortokaudella käytyyn oikeustaisteluun.

Lentolehdistä suurin osa on kirjoitettu suomeksi. Ruotsiksi kirjoitetut löytyvät myös suomenkielisinä versioina. Valitsin alkuperäisaineistokseni yhteensä 62 eripituista, eri asioita käsittelevää lentolehteä, joille kaikille on yhteistä poliittisen propagandan luonne ja sisällön huomattava kielikuvien tai yleisesti vertauskuvallisuuden käyttö. En siis ottanut mukaan esimerkiksi sellaisia lentolehtiä, joissa kieli oli kirjaimellista tai joissa ei selvästikään ollut havaittavissa propagandistista luonnetta. Tällaisia tutkimukseni ulkopuolelle jääneitä lentolehtiä oli arvioni mukaan muutama kymmenen kappaletta.

Valitsemistani lentolehdistä suurin osa on perustuslaillisten kirjoittamia: yhteensä 55 kappaletta. Myöntyvien kirjoittamia on kuusi kappaletta ja yksi lentolehti on perustuslaillisen sosialistin Yrjö Mäkelinin kirjoittama. Tutkimukseni

⁵³ Käytän Suomen ja Venäjän välisestä sortovuosien kiistasta nimitystä oikeustaistelu, sillä siinä oli kyse Suomen ikivanhoista oikeuksista ja niiden säilyttämisestä. Oikeustaistelu oli myös lentolehdissä yleisesti käytetty termi.

aikarajaukseksi olen valinnut lentolehtien julkaisuvuodet 1899-1903. Vuonna 1904 kenraalikuvernööri Bobrikov tuli ammutuksi ja keisari julkaisi myöhemmin samana vuonna sortotoimenpiteet lakkauttaneen marraskuun manifestin⁵⁴. Vuodelta 1904 ei ole enää yhtään lentolehteä valitsemassani aineistossa. Tosin kaikkiin lentolehtiin ei ole merkitty julkaisuvuotta.

Valitsemani vastarinnan lentolehdet on julkaistu vuosien mukaan seuraavasti: 1899 kolme, 1900 viisi, 1901 kahdeksan, 1902 yhdeksän ja 1903 kaksikymmentäyksi kappaletta. Ajoittamattomia lentolehtiä on kymmenen kappaletta. Myöntyvien lehdille vastaavat luvut ovat: 1902 kaksi ja 1903 kolme kappaletta. Yksi lentolehti on tuntemattomalta vuodelta. Eniten lentolehtiä julkaistiin vuonna 1903, jolloin kenraalikuvernööri sai keisarilta 'diktaattorinvaltuudet' Suomessa ja pystyi suorittamaan venäläistämistään entistä tehokkaammin, mikä aiheutti entistä enemmän hämminkiä kansan keskuudessa ja kirjoitettavaa riitti siten enemmän. En kuitenkaan tässä tutkimuksessa puutu sen enempää aineistoni julkaisuvuosiin, sillä neljän vuoden aikaväli on joka tapauksessa varsin lyhyt, enkä huomaa esimerkiksi vertauskuvallisuuden käytössä juuri mitään eroa, oli lentolehti sitten vuodelta 1899 tai 1903. Edes Bobrikovin vuonna 1903 saamat laajemmat venäläistämisvaltuudet eivät juuri näy läpi sortovuosien samanlaisena pysyneessä vertauskuvallisuudessa.

Lentolehdet olivat poliittisia kirjoituksia, poliittista propagandaa, joiden tarkoitus oli saada lukijat kannattamaan kirjoittajien omaa menettelytapaa venäläisten lakien noudattamisen suhteen. Lentolehtien yleiskuvassa perustuslailliset syyttivät venäläisiä ja parjasivat myöntyviä ja myöntyvät koettivat omissa lehdissään vastata vastarinnan syytöksiin ja puolustella hankalassa asemassa ollutta keisaria. Myöntyvät kirjoittivat Venäjältä rauhasemmin kuin perustuslailliset, mutta syytöksiä esimerkiksi Venäjän hallitusta kohtaan riitti heilläkin. Yleiskuvassa joka tapauksessa perustuslailliset olivat syyttävämpiä ja epätoivoisempia ja myöntyvät altavastaajan asemassa; tosin heidän leirissään eli toivo yhä suurena sille, että Suomi vielä jonain päivänä nousisi ahdingostaan.

⁵⁴ Zetterberg 1986, 246-250.

Lentolehdissä otettiin kantaa käytännössä kaikkiin radikaalisti venäläisen muutosuhan alla olleisiin yhteiskunnallisiin asioihin. Niissä puolusteltiin omaa suhtautumista venäläistämiseen kaikin mahdollisin keinoin ja pyrittiin antamaan vastapuolista varsin kielteinen kuva. Lentolehtien poliittinen propaganda oli täynnä viholliskuvausta ja vastapainona sille Suomen vanhojen hyvien aikojen muistelemista ja yleensä isänmaallisen ja uskonnollisen päätöksen nostattamista, joiden avulla perusteltiin omaa tapaa toimia sortotoimenpiteiden uhatessa. Vastarinnan lentolehtien viholliskuvassa oli ylimpänä tietysti Venäjä ja vahvana myös oman kansan myöntävä rintama. Myöntävien lentolehdissä viholliskuva painottui myös Venäjän kuvaamiseen sekä tietysti vastarinnan kannattajien toimien arvostelemiseen ja oman toiminnan puolustamiseen. Perustuslaillisen Mäkelinin sosialistisessa lentolehdessä viholliskuvassa oli kapitalistinen yhteiskunta niin Suomessa kuin Venäjällä.

2.2 Ketkä lentolehtiä kirjoittivat?

Suuri osa lentolehdistä kirjoitettiin salanimellä tai kirjoittaja jätettiin mainitsematta kokonaan. Vain aivan muutamassa lentolehdessä mainittiin kirjoittajan oikea nimi. Salanimellä kirjoittaminen oli ymmärrettävästi yleisin vaihtoehto, kun kyseessä oli maanalainen propaganda, jonka kirjoittajista Bobrikov oli hyvin kiinnostunut. Sain Maija Hirvosen, Eino Parmasen ja Theodor Homenin teosten avulla selvitettyä kaikkiaan 23 lentolehden kirjoittajat, jotka kirjoittivat tekstinsä salanimellä tai nimimerkillä tai jättivät kokonaan mainitsematta kirjoittajan. Loput 39 lentolehteä jäivät anonyymeiksi.

Selvittämistäni kirjoittajista suurin osa oli sortovuosien suomalaista sivistyneistöä. Perustuslaillisia lentolehtiä kirjoittivat ainakin:

- Professori, työväenopiston johtaja ja liberaali poliitikko Zachris Castren (1868-1938)
- Kirjailija ja toimittaja Anna Edelheim (1845-1904)

- Suomalaisen oikeushistorian professori ja RKP:n poliitikko Ernst Estlander (1870-1949)
- Runoilija, kielentutkija ja senaattori Arvid Genetz (1848-1915)
- Sovelletun fysiikan professori ja kansanedustaja Theodor Homen (1858-1923)
- Historiantutkija, senaattori ja tilastollisen päätoimiston johtaja Karl Ignatius (1837-1909)
- Kirjailija, toimittaja ja kielenkääntäjä Helmi Krohn (1871-1967)
- Valtiomies, oikeustieteilijä ja talouselämän vaikuttaja Leo Mechelin (1839-1914)
- Kunnallisneuvos, poliitikko, suomalaisuusmies ja sanomalehti- ja tietokirjailija Agathon Meurman (1826-1909)
- Suomenruotsalainen kirjailija, lehtori ja kansanvalistaja Petrus Nordmann (1858-1923)
- Kansantieteilijä ja arkeologi Theodor Schvindt (1851-1917)
- Suomen kielen ja kirjallisuuden professori, ministeri, lähettiläs ja valtioneuvos E. N. (Emil Nestor) Setälä (1864-1935) (Edellä mainitun Helmi Krohnin aviomies)
- Yksi nuorsuomalaisen puolueen johtohahmoista, valtiopäivämies, opettaja, senaattori ja myöhemmän Suomen tasavallan ensimmäinen presidentti K. J. (Kaarlo Juho) Ståhlberg (1865-1952)
- Opettaja ja lehtimies C. G. (Carl Gustaf) Swan (1839-1916)
- Pappi ja eturivin poliitikko Paavo Virkkunen (1874-1959), joka kannatti ensin vastarintaa mutta vaihtoi suuntauksensa myöhemmin monien pappien suosimaan myöntövyyyteen. Myös Agathon Meurman oli ensin vankka perustuslaillinen mutta vaihtoi kantansa sorron edettyä myöntövyyyteen.⁵⁵

Edellisistä kaikki kirjoittivat salanimellä tai nimimerkillä oman nimensä sijasta. Tosin Agathon Meurmanin perustuslaillinen lentolehti kantoi hänen nimikirjaimiaan siksi, että se oli kirjoitettu jo 1890-luvulla. Perustuslailliset julkaisivat sen todennäköisesti tahallisesti uudestaan sortovuosina, kun Meurman

⁵⁵ Muiluvuori 2001, Nevala-Nurmi 2002, Vares 1998, Vares 2001 a, Holmberg 2002, Luther 2000, Harmainen ja Hirvonen 2000, Helen 1997, Vares 2001 b, Landgren 2002, Lehtonen 2001, Autio 1998, Tyynilä 2000 ja Vares 2009.

oli jo vaihtanut myöntyvien leiriin⁵⁶. Sen sijaan Meurmanin sortovuosina kirjoittama myöntyvää suuntausta kannattanut lehti on kirjoitettu nimimerkillä. Theodor Homen on kirjoittanut neljä kappaletta valitsemistani lentolehdistä ja oli lisäksi viimeistelemässä alun perin Ståhlbergin kirjoittamaa lentolehteä. Zachris Castren on kirjoittanut kolme lentolehteä ja Theodor Schvindt ja Agathon Meurman kumpikin kaksi lentolehteä. Muut ovat kukin kirjoittaneet yhden lentolehden.

Tiedossani olevista perustuslaillisten lentolehtien kirjoittajista Kagaalin jäseniä olivat Mechelin, Castren, Homen, Schvindt, Setälä ja Estlander. Helmi Krohn (joissakin yhteyksissä tunnettu aviomiehensä nimen mukaisesti myös Setälänä) toimi naisten perustaman rinnakkaisen naiskagaalin jäsenenä⁵⁷. Myöntyvien lentolehtien kirjoittajista sain selville pastori A. O. Blombergin (myöhempi Wuorimaa) (1854-1921)⁵⁸ ja Agathon Meurmanin. Perustuslaillisen sosialistien lentolehden on kirjoittanut työväenpuolueen johtomiehiin kuulunut Yrjö Mäkelin (1875-1923). Hän oli suutari, poliitikko, sosialistinen sanomalehtimies, päätoimittaja, SDP:n johtohahmo ja kansanedustaja⁵⁹.

Lentolehtien joukossa on paljon sellaisia lehtiä, salanimellisten lentolehtien lisäksi, joissa kirjoittaja on käyttänyt henkilöllisyyden selvittämistä ajatellen mahdotonta nimimerkkiä. Tällaisia nimimerkkejä olivat vastarinnan lentolehdissä muun muassa:

'Perustuslailliset suomenmieliset', 'Suuri joukko asevelvollisuusijässä olevia tovereita', 'Joukko asevelvollisuusijässä olevia tovereita', 'Eräitä valtiopäivämiehiä' sekä 'Kutsuttu', 'Samurai', 'Torpan tyttö' ja 'Viivi Faldi'. Myöntyvien lehdissä tällaisia nimimerkkejä oli kaksi: 'Vanhoja kansallismielisiä' ja 'Herää Suomi'.

Yllä luetelluista nimimerkeistä voi toki päätellä jotakin kirjoittajista. 'Perustuslailliset suomenmieliset' ovat kirjoittaneet samalla nimimerkillä kaksi eri

⁵⁶ Parmanen 1937, 64-66.

⁵⁷ Parmanen 1936, 347-354.

⁵⁸ Parmanen 1937, 224.

⁵⁹ Sainio 2001.

lentolehteä. 'Asevelvollisuusijässä olevat toverit' ja 'Kutsuttu' olivat luultavasti kyseisen vuoden kutsuntaan kuulutettuja asevelvollisia. 'Eräät valtiopäivämiehet' saattoivat poliittisina toimijoina kuulua edellä mainittuun sivistyneistöön. 'Torpan tyttö' oli ehkä joku Suomen tilasta huolissaan ollut nuori neito, joka halusi innostaa asevelvollisia kieltäytymään venäläisen valan vannomista edellyttäneestä kutsunnasta. 'Samurai' tuo mieleen vertauskuvallisesti japanilaisen soturin⁶⁰, mutta se ei vihjeenä sinänsä riitä selvittämään lentolehden takana ollutta henkilöllisyyttä. 'Viivi Faldista' en löydä tietoa. Luultavasti hän oli joku ylioppilas tai vastaava vastarinnan puolesta kirjoittamaan innostunut, mutta ei kuitenkaan niin näkyvä hahmo yhteiskunnassa, että hänen nimensä olisi jäänyt tunnetuksi.

2.3 Kenelle lentolehdet oli suunnattu?

- Osa lentolehdistä suunnattiin jollekin yksittäiselle henkilölle tai yhteiskunnalliselle ryhmälle. Perustuslaillisista lentolehdistä 18 käsitteli tavalla tai toisella sortovuosien ykkösaiheeksi nousutta asevelvollisuuskysymystä: Suomen poikien haluttiin jäävän pois venäläisen sotavalan vannomista edellyttäneestä kutsunnasta. Tällaiset lentolehdet suunnattiin asevelvollisuusijässä olleille pojille, mutta monessa lentolehdessä kehoitettiin koko Suomen kansaa asettumaan perustuslaillisuuden puolelle ja rohkaisemaan asevelvollisia olemaan menemättä kutsuntaan.

- 17 perustuslaillista lentolehteä otti yleisesti kantaa venäläistämisen vaikutuksiin maassa ja sen laitoksissa ja myöntymisestä aiheutuviin kohtalokkaihin seurauksiin. Näissä vedottiin koko kansaan. Suomen äitien haluttiin esimerkiksi lastensa kasvattajina ymmärtävän mielipiteidensä ja tekojensa vaikutukset tulevien sukupolvien asemaan. Lisäksi Snellmanin filosofian avulla puolustettiin perustuslaillisuuden tärkeyttä, hehkutettiin vanhoja hyviä Ruotsin vallan aikoja ja ylistettiin kenraalikuvernööri Pietari Brahea sekä selvennettiin kansantajuisen

⁶⁰ Biedermann 2002, 225.

ylimalkaisesti, mitä olivatkaan tarkalleen ottaen tuhoamisvaaran alla olleet perustuslait. Useimmissa näistä lentolehdistä vedottiin kansaan, jotta se muistaisi oikeuden, totuuden ja yksimielisyyden toteutumisen vastarinnan pääperiaatteina sekä ymmärtäisi kansallisuusaatteen ja kansallishengen merkityksen Suomen kannalta. Melkein jokaisessa lentolehdessä painotettiin isänmaanrakkauden tärkeyttä ahdingon aikoina ja annettiin kansan ymmärtää, ettei perustuslaillinen tie ollut mukavuuksien tie vaan kärsimyksien tie, joka lopulta veisi valoisampaan tulevaisuuteen. Tällaiset lentolehdet oli selkeästi kirjoitettu koko kansalle ja niiden tarkoitus oli saada kansa vastarinnan puolelle.

- Neljässä yleisesti koko kansalle suunnatussa lentolehdessä käsiteltiin selkeästi yhtä tai kahta venäläistämisen vaarassa ollutta yhteiskunnan osa-aluetta. Yksi lentolehti esimerkiksi käsitteli ainoastaan tulliasiaa, toinen virkamiesten asemaa perustuslailliselta kannalta, kolmas sanomalehdistöön kohdistuneita sortotoimenpiteitä ja neljäs venäjän kielen asemaa Suomessa.

- Kahdeksassa vastarinnan lentolehdessä käsiteltiin Venäjän oloja tai venäläisiä: kirjoitettiin esimerkiksi venäläisten työmiesten asemasta ja venäläisestä maanjaosta, joiden pelättiin pian olevan arkipäivää Suomessakin. Eräässä lentolehdessä kysyttiin, miten piti suhtautua venäläisiä työmiehiä alaisinaan pitäneisiin suomalaisiin. Lisäksi tapetilla oli venäläisen kaupan harjoittaminen ja venäläisten santarmien asema Suomessa. Yksi lentolehti kertoi Venäjän oloista – Pietarissa ja muualla valtakunnassa sortovuosina matkanneen – suomalaisen miehen näkökulmasta.

- Yhdessä lentolehdessä papistoa kehoitettiin pysymään erossa politiikasta, sillä katsottiin maan papiston myöntövyydellään kaivaneen maata vastarinnan ja koko Suomen jalkojen alta.

- Yksi lentolehti oli allegorinen kuvaus: laulu kolmesta myöntövästä Bobrikovin kätyriksi antautuneesta poliisista. Laulun sanat kuvasivat vertauskuvallisesti ja ironisesti perustuslaillista kantaa myöntövien toimiin.

- Loput viisi vastarinnan lentolehteä olivat vastineita tiettyihin myöntyvien kirjoittamiin lentolehtiin, joita ruodittiin ja arvosteltiin. Tällaisia vastineita olivat:

- Leo Mechelinin *Herää Suomi* nimisen lentolehden johdosta ja Setälän Niin pitkällä nyt ollaan, jotka kirjoitettiin vastineeksi myöntyvän ryhmittymän julkaisemalle 'Herää Suomi' lentolehdelle

- Theodor Schvindtin *Isänmaallista lukemista N:o 11. Mikä menettelytapa on kansalle paras nykyisissä oloissa? Vastaus herra Elis Bergrothille*. Pastori Bergroth oli eräs yhteiskunnan näkyvimmistä myöntyvistä papeista, joka herätti kirjoituksillaan paljon närää perustuslaillisten keskuudessa⁶¹. Myös eräs tuntematon kirjoittaja otti kantaa Bergrothin sanomisiin lentolehdessään *Vastine pastori Elis Bergrothin Viipurissa tammikuun 8. päivänä 1903 pidetyssä kansalaiskokouksessa esittämään lausuntoon*.

- Zachris Castren kirjoitti vastineensa myöntyvälle arkkipiispa Johan Gustafssonille. Castrenin lentolehti *Vääryyden kärsiminen ei tuota tuhoa vaan vääryyden tekeminen* otti kantaa Gustafssonin aiemmin julkaisemaan samannimiseen lentolehteen.

- Theodor Homen kirjoitti vastineeksi lentolehtensä *Taipuako vai tehdä vastarintaa? Muutama sana professori Danielsonin 'Mihin suuntaan' nimisen lentokirjaisen johdosta*. Lentolehti vastasi nimensä mukaisesti myöntyvän professorin J. R. Danielsonin aiemmin ilmestyneeseen lentolehteen *Mihin suuntaan?*

- Anna Edelheim kirjoitti lentolehtensä *Vastaus tuomiorovasti Dahlbergille* vastineeksi myöntyvän rovasti Dahlbergin kirjoitukseen.

⁶¹ Parmanen 1937, 187.

Myöntyvien lentolehdet:

- Kirjoitus *Herää Suomi*, jolle perustuslailliset kirjoittivat kaksi vastinetta. Tämä tarkoitettiin suoraan koko kansalle, mihin viittaa jo otsikkokin.

- Vastine otsikolla '*Väistyäkö vaiko seisoa*' nimisen kirjusen johdosta. Tässä myöntyvät vastasivat perustuslaillisten aiemmin julkaisemaan *Väistyäkö vaiko seisoa* kirjaseen.

- Kolme lentolehteä, joista kaksi käsitteli myöntyvien kansalliskokouksia Mikkelissä ja Kuopiossa ja kolmas kantoi otsikkoa *Kansalaiskotaako*. Näissä lentolehdissä käsiteltiin kansantajuisesti myöntyvien linjaa, päädyttiin kannattamaan diplomatiaa ja sovinnollista keskustelua venäläisten kanssa ja arvosteltiin vastarintalaisia kiihkoilijoiksi ja vihan kylväjiksi.

- Yksi ilman otsikkoa vertauskuvallisesti myöntyvien ja vastarinnan edesottamuksia käsitellyt lentolehti.

Kaikki vastarinnan lentolehdet olivat Kagaalin kautta maanlaajuisessa levityksessä ja niitä painettiin tuhansittain ja takavarikoitiin myös suuria määriä. On selvää, että kaikki perustuslailliset lentolehdet tarkoitettiin luettavaksi ei vain sivistyneistölle vaan kaikille, jotka saatiin kiinnostumaan Suomen senhetkisestä tilanteesta. Painoylihallituksen yliasiamies totesi vuonna 1901 salaisen kirjallisuuden leviävän tekijöidensä ja levittäjiensä suuren tarmokkuuden ansiosta kaikkiin yhteiskuntakerroksiin⁶². Jos lentolehtiä olisi lukenut vain suppea sivistyneistö, olisi niitä tuskin jaettu Kagaalin toimesta pienimmillekin paikkakunnille tai ylipäätään painettu niin monia kappaleita. Esimerkiksi E. N. Setälän kirjoittamaa vastinetta *Herää Suomi* nimiselle lentolehdelle painettiin jopa 20 000 kappaletta. Bobrikov joukkoineen takavarikoi lentolehtiä muun muassa Kagaalin piiriin kuuluneilta syrjäseutujen opettajilta ja tilallisilta, mikä todistaa että lentolehtiä liikkui myös maaseudulla niin sanotun tavallisen kansan keskuudessa.⁶³

⁶² Leino-Kaukiainen 1984, 215.

⁶³ Parmanen 1936, 419 ja 1937, 64.

Myöntyvillä ei ollut Kagaalin kaltaista järjestäytyneitä maanalaisen kirjallisuuden tuottajaa ja levittäjää. Heidän äänensä kuului myöntyvissä sanomalehdissä, esimerkiksi *Uudessa Suomettaressa* ja toki heidän lentolehtiään ja muita kirjoituksiaan joutui myös Kagaalin jäsenten ulottuville. Myös myöntyvien lentolehtiä jaettiin ympäri maata, mikä oli vastarinnalle tietysti oman propagandan viestin perille menemisen suhteen hyvä asia, koska ihmiset saivat siten käsiinsä myös vastarinnan lentolehdissä arvosteltuja kirjoituksia.

2.4 Valitsemani lentolehdet alkuperäislähteinä

Uskon että sortokaudella julkaistiin paljon enemmän lentolehtiä kuin mitä lopulta saatiin takavarikoitua tai koottua muualle. Osa valitsemistani vastarinnan lentolehdistä löytyy muun muassa Kagaalin julkaisemasta *Kagaalin arkistoa*⁶⁴ kokoelmasta ja Theodor Homenin *Passiivinen vastarintamme*⁶⁵ kokoelmasta. Samoin Eino Parmasen 1930-luvulla kirjoittamat *Taistelujen kirjat* sisältävät joidenkin myös omaan aineistooni kuuluvien lentolehtien tulkintaa. Parmasen teoksista löytyy myös muutamia Kenraalikuvernöörin kanslian arkistokokoelmaan kuulumattomia myöntyvien lentolehtiä. Ne eivät sisällä juurikaan vertauskuvallista kieltä, eivätkä siten ole relevantteja tutkimukseni kannalta.

Kenraalikuvernöörin kanslian kokoelmaan kootuista takavarikoiduista painotuotteista ei ole olemassa minkäänlaista bibliografiaa. Sen sijaan suurin osa Kagaalin hallussa olleista painotuotteista on koottu Kagaalin arkistoa

⁶⁴ Kagaalin arkistoa kokoelman toimittaja Ernst Estlander kirjoittaa teoksensa alkupuheessa, että kokoelman avulla on ”historiantutkimuksellekin voitu pelastaa ainakin osa tätä tärkeää ajanjaksoa valaisevasta aineistosta”. Hän on koonnut löytämänsä ensimmäisen sortokauden maanalaiset lentolehdet teokseen, mutta on varma, että lentolehtiä on todellisuudessa ollut olemassa vieläkin enemmän. (Bergholm ja Estlander 1939, I-V).

Kagaalin arkistoa on A. H. Bergholmin ja Ernst Estlanderin toimittama kokoelma, jonka Eduskunnan kirjasto on julkaissut vuonna 1939, ja joka sisältää ensimmäisen sortokauden aikaisia maanalaisia lentolehtiä, joista osa (Ks. Liite 1. Lentolehdet 3, 7, 20, 33, 35 ja 53) löytyy myös omasta aineistostani.

⁶⁵ Perustuslaillisen Theodor Homenin vuonna 1907 julkaisema teos, joka sisältää kaikki ne 14 lentolehteä, jotka hän kirjoitti vastarinnan hengessä vuosina 1899-1904. Omassa aineistossani olevat Homenin lentolehdet löytyvät siis myös tästä teoksesta. (Homen 1907).

kokoelmaan. Kokoelman toimittajat mainitsevat teoksensa vuodelta 1939 olevassa esipuheessa sortovuosien salaisen poliittisen kirjallisuuden olevan erittäin vaikeasti saatavilla. Sortovuosien maanalaisesta kirjallisuudesta ei vuonna 1939 ollut olemassa kattavaa kokoelmaa, eikä sitä ole edelleenkään. Kagaalin arkistoakin sisältää toimittajiensa mukaan vain osan kaikesta maanalaisesta aineistosta.

Omalta osaltani olen tehnyt eräänlaisen bibliografian valitsemistani noin kuudestakymmenestä Kenraalikuvernöörin kanslian arkistokokoelmasta löytyvästä lentolehdestä⁶⁶. Kenraalikuvernöörin kanslian kaikki takavarikoidut painotuotteet olisi tulevaisuudessa hyvä käydä läpi, jaotella ne tekstilajeittain ja tehdä niistä kattava bibliografia. Samalla kertaa pitäisi pyrkiä tekemään bibliografia paitsi Kenraalikuvernöörin kanslian sisältämistä ensimmäisellä sortokaudella takavarikoiduista maanalaisista painotuotteista, myös bibliografia kaikista ensimmäisen sortokauden aikaisista maanalaisista painotuotteista, joita löytyy sikin sokin ainakin Kenraalikuvernöörin kansliasta, Kagaalin arkistoa kokoelmasta, Passiivinen vastarintamme teoksesta ja Eino Parmasen Taistelujen kirjoista (osat I-III). Lisäksi Kagaalin jäsenten henkilökohtaisista arkistoista saattaisi löytyä säilyneitä maanalaisia painotuotteita. Myös esimerkiksi Eino I Parmasen arkistosta löytyy mahdollisesti Taistelujen kirjojen ulkopuolelle jääneitä ja Kenraalikuvernöörin kanslian takavarikoituun aineistoon kuulumattomia lentolehtiä.

Bibliografioita tehdessä tulisi samalla selvittää mahdollisimman monen painotuotteen kirjoittaja ja kirjoitus- ja julkaisuajankohta. Valitettavasti luulen, että osa aineistoa jäisi silti anonyymiksi, koska kyse on yli sadan vuoden takaisesta materiaalista, ja koska esimerkiksi useat lentolehdet on kirjoitettu jollakin ylimalkaisella nimimerkillä, kuten 'Eräitä valtiopäivämiehiä' tai 'Suuri joukko asevelvollisuusijässä olevia tovereita'. Kagaalin arkistoa kokoelma ei sisällä lainkaan selvitystä lentolehtien alkuperäisistä kirjoittajista. Itse olen saanut selville 23 lentolehden kirjoittajat, mikä on vielä suhteellisen pieni luku, koska arvelen Kenraalikuvernöörin kansliasta löytyvän kokonaisuudessaan vähintään

⁶⁶ Ks. Liite 1. Valitsemiini lentolehtien bibliografia.

sata kappaletta erilaisia lentolehtiä. Yhteensä maanalaisia painotuotteita on – tai on ainakin ollut – olemassa useita satoja. Bergholmin mukaan Kagaalin arkistoa kokoelmaan on hyväksytty vain kaikkein mielenkiintoisimmat kirjoitukset, vain rajoitettu määrä, eli noin 400 kappaletta⁶⁷. Kommentti valaisee hyvin, miten laajasta aineistosta kokonaisuudessaan on kysymys.

Monien käyttämieni lentolehtien kieli on ilmeisesti kirjoittamisen kiireellisyydestä johtuen viimeistelemätöntä. Lentolehdissä on paljon esimerkiksi huolimattomia kirjoitusvirheitä, jotka on korjattava suoriin lainauksiin. Lisäksi osassa lentolehtiä on käytetty ajan tavan mukaisesti v-kirjaimen tilalla w-kirjainta, minkä seikan huomioon suorissa lainauksissa normalisoimalla w- kirjaimet v-kirjaimiksi. Lukemisen helpottamiseksi joudun siis jonkin verran muokkaamaan tekstejä, kuitenkin alkuperäisistä ajatuksista kiinni pitäen.

Kenraalikuvernöörin kanslian takavarikoidut painotuotteet on säilötty liian tiiviisti yhdeksään kansioon. Niitä ei ole mitenkään järjestetty ja monet hentoiselle paperille painetut maanalaiset lentolehdet, sanomalehtileikkeet tai yksityiskirjeet ovat huonokuntoisia, osittain jo repeytyneetkin. Kagaalin arkistoa kokoelman toimittaja Bergholm kuvaa Estlanderilta kokoelmaa varten saatuja painotuotteita:

”Suurin osa tästä kirjallisuudesta, varsinkin se, joka ei ole painettu, vaan eri tavoilla monistettu, on - - vaarassa joutua käyttökelvottomaksi, koska kirjoitusten sekä teksti että paperi ovat jo pahasti kuluneet.”⁶⁸

Yllä mainittujen asioiden valossa aineisto vaatisi perinpohjaista lajittelua ja uudelleen järjestelyä, mutta on kokonaisuudessaan niin laaja, että lajitteleminen ja tutkiminen vaatii gradua huomattavasti suuremmat puitteet. Tällä hetkellä olen kiinnostunut vain valitsemistani lentolehdistä, koska ne olivat vertauskuvallisesti rikkaita ja siten kieleltään monimerkityksisiä. Ja koska aineistoni oli Bobrikovin aikoinaan takavarikoimaa, oli se siten leimallisesti venäläisvastaista ja siksi mielenkiintoista myös viholliskuvan kannalta.

⁶⁷ Bergholm ja Estlander 1939, I-V.

⁶⁸ Bergholm ja Estlander 1939, I-V.

2.5 Muuta alkuperäislähteiksi luettavaa kirjallisuutta

Käytän työssäni *Raamattua* lentolehtiin rinnastettavana alkuperäislähteenä. Raamattu on oman aineistoni kannalta tärkeä intertekstien eli raamattukytkeäntöjen lähde. Se on kristinuskon peruskirja, syntynyt noin 1500 vuoden aikana. Raamattu on jaettu Vanhaan ja Uuteen testamenttiin ja sisältää yhteensä 75 kirjaa. Jumala puhuttelee lukijaa kirjoissaan, jotka koostuvat eri aikakausien historiasta, lakikokoelmista, rukouksista, kirjeistä, rakkaustarinoista, runoista ja seikkailukertomuksista. Raamatun lukeminen on aina lukijan henkilökohtaista tulkintaa, kuten on Raamatun tutkiminenkin.⁶⁹ Tulkitsijan rooli korostuu, otettaessa huomioon aika Raamatun kirjoitusten synnyn ja tutkimani ajankohdan välillä⁷⁰. Toissijaisina alkuperäislähteinä käytän *Vanhaa virsikirjaa* ja *Katekismusta*. Tutkimukseni liittyy läheisesti sortokauden kansallisten mentaliteettien tutkimukseen, joita uskon edellisten vahvasti peilanneen. Ne ovat tärkeitä intertekstejä vertauskuvallisuudelle, koska kansa oli syvästi uskonnollista ja lentolehdissä eli selkeä kristillinen paatos isänmaan ylpeyden ja viholliskuvan yhteydessä.

Vanha virsikirja oli jo 1700-luvulla Raamatun ohella Suomen luetuin ja levinnein hengellinen kirja. Sen merkitystä kansan uskonnollisena kasvattajana ei voi kiistää. Uusi virsikirja julkaistiin vasta 1888 ja monin paikoin kesti kymmenenkin vuotta ennen kuin vanhat virsikirjat oli kansan käytössä vaihdettu uusiin. Tämän vuoksi käytän työssäni vanhaa virsikirjaa.⁷¹ Uskon tutkimusajankohtaani edeltäneen kauden, yleistäen ainakin 1800-luvun suurmiehineen ja kansan keskuudessa luettuine teoksineen, vaikuttaneen vahvasti sortovuosien henkiseen ilmapiiriin. Usein vielä 1800-luvulla, kun rahvaan keskuudessa puhuttiin kirjasta, tarkoitettiin jotakin tuttua uskonnollista kirjaa, josta opeteltiin ulkoa tiettyjä tekstejä joko itse lukemalla tai toista lukijaa hartaudella kuunnellen⁷². Virsikirja ja

⁶⁹ Raamattu 2008, Johdanto.

⁷⁰ ”Miten muinaisesta tekstistä löydetään näkökulmia aivan toisen ajan ja kulttuurin tapahtumiin? On selvää, että tällaisen näkökulman muodostaminen vaatii Raamatun käyttämistä valikoiden, muokaten ja tulkintakonteksteista käsin ymmärtäen.” (Huttunen 2010, 265).

⁷¹ Väinölä 1701/1995, 14 ja 17.

⁷² Häggmann 2007, 217.

katekismus olivat pitkälle 1800-luvulle usein ainoita tavallisen kansan omistamia kirjoja⁷³.

Tutkimukseni toissijaisia alkuperäislähteitä ovat sortokautisen kansan tuntemat kaunokirjalliset teokset, etupäässä Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinat* ja Topeliuksen *Maamme kirja*. Lisäksi käytän kahdeksannessa luvussa vuonna 1966 julkaistuja aikalaismuistelmia. Tutkin Helmi Krohnin kirjoittamaa lentolehteä hänen elämäntilanteensa kautta vertauskuvallisella tasolla. Krohnin tytär Salme Setälä kertoo muistelmissaan äitinsä Helmi Krohnin ja isänsä Emil Setälän lapsuudesta, nuoruudesta ja avioliitosta sekä perheen elämästä omasta kokemushorisontistaan. Muistelmat sisältävät paljon yksityiskirjeitä Krohnin ja Setälän perheenjäsenten välillä ja myös kirjeenvaihtoa esimerkiksi Helmi Krohnin ja ystävänsä kirjailija Maila Talvion välillä. Lisäksi muistelmissa on päiväkirjaotteita sekä suullista perimätietoa sukujen vaiheista.

⁷³ Häggman 2007, 224. Ks. myös Leino-Kaukiainen 1989, 339.

3 Suomen kansanruumis

3.1 Suomi-äiti

Lentolehtien propagandassa käytettiin runsaasti kehosanastoa niin kansanruumiista kuin muistakin kehon osista vertauskuvallisessa mielessä. Luultavasti kirjoittajat tiedostivat kansanruumiin ja sen jäsenten käyttämisen olleen tavalliselle kansalle helposti ymmärrettävissä olleita vertauskuvia. Samalla he tahattomasti loivat kuvan, josta lukija pystyi mielessään rakentamaan monimerkityksisemmän kokonaisuuden kuin alun perin tarkoitettiin. Kovin moni sortokauden ajan tavalliseen kansaan kuulunut ihminen tuskin luki kaikkia lentolehtiä, joita muutaman vuoden aikajaksolla ilmestyi sadoittain. Suomi-äiti oli kuitenkin kaikkien tuntema hahmo. Hänestä oli kyse esitettäessä kansa toimivana subjektina tai kansanruumiina. Hän oli kansan keulakuva ja kaikki lentolehdistä löytynyt vertauskuvallinen aines oli rakennettavissa hänen ympärilleen.

Helmikuun manifestin julkaisemisen jälkeen Suomen kansan toivottiin pysyvän yhtenäisenä tukalassa tilanteessa. Yksimielisyyttä sekä myöntyvien että perustuslaillisten tavoitteena oli mielipide-eroista johtuen hankala toteuttaa. Kirjoituksissa kansa kuvattiin osiinsa hajoavaksi sairastavaksi olennoiksi. Jäsenet irtoilivat ruumiista, kun kansa ei ollut yhtenäinen⁷⁴. Venäläisten lakien soveltaminen Suomessa aiheutti epätoivoisen mielialan ja teki perustuslaillisten propagandassa Suomen kansasta kuvainnollisesti sairaan: ”Ei ole tervettä jäsentä Suomen kansan ruumiissa yhtäkään”⁷⁵. Pelko vei voiton ajatuksilta, kun venäläinen ”mahtivalta” uhkasi niellä Suomen ja ”sulattaa sen suureen venäläiseen ruumiiseen”⁷⁶. Erityisesti kriisin keskellä kansasta kirjoitettiin ja kansaa puhuteltiin ikään kuin se olisi yksi subjekti, yksi henkilö⁷⁷. Tämä yhdistyi

⁷⁴ Jo muun muassa Elias Lönnrot näki kansanjäsenen tai yhteiskuntajäsenen vertauskuvallisesti kansalaisena (Stenius 2003, 326-327).

⁷⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 15, s. 4.

⁷⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 48, s. 19.

⁷⁷ Hyvärinen 2003, 80.

kansan yhtenäiseksi organismiksi mieltäneisiin romantiikan virtauksiin, kun kansa tajuttiin eläväksi ja olevaksi, toimivaksi ja kehittyväksi kollektiiviksi⁷⁸.

Romantikkojen kokemistapa kansan olemuksesta näkyi kansallissielussa. Sen ruumiina toimi isänmaa, jota kohtaan voitiin tuntea rakkautta, kuten toista ihmistä kohtaan. Kansanhengen kehittäjän Snellmanin jälkeen ajatusta kansallissielusta tai kansanhengestä ryhdyttiin käyttämään yleisesti. Topeliukselle Lönnrotin *Kalevala* oli kansanhengen puhtain ilmentymä.⁷⁹ Lönnrotille yksittäinen ihminen oli kansanjäsen eli osa kansanruumista⁸⁰. Kun kansan rakastama keisari Aleksanteri II murhattiin, Topelius keisarin suurena ihailijana uskoi kansan nimenomaan tuntevana subjektina surevan tapahtunutta, ei yksittäisten kansalaisten⁸¹. Runebergin Vänrikit taas oli paitsi sankari-ideaaleja luovaa myös kansan piirteitä hahmottavaa runoutta⁸².

Perustuslaillisessa lentolehdeissä uskottiin Suomen kansan syntyneen ”isänmaan helmasta”⁸³. Helma vertauskuvana oli uskonnollinen ja liittyi äidin huolenpitoon. Vanhassa Kristuksen syntymään viitattuina virressä veisattiin tallissa äitinsä Marian ”helmassa”⁸⁴ makaavasta kauniista Jeesuksesta ja vanhassa joululaulussa laulettiin armaan äitinä helmassa makaavasta Jumalan pojasta. Kansanruumis ei voinut kehittyä ruumiiksi ellei se syntynyt jostakin, mutta mielenkiintoista on, että kansa syntyi miehisestä helmasta. Suomihan nähtiin perinteisesti feminiinisenä olentona, yleisimmin viehkeänä, paljon symboliikkaa jo valmiiksi omaavana Suomi-neitona. Suomi-neito mainittiin ensimmäisiä kertoja jo 1700-luvulla, ja

⁷⁸ Alhoniemi 1969, 42. Kansan tai valtion ymmärtäminen organismiksi tunnettiin jo antiikin aikana, mutta romantiikan aikakausi nosti organismi-ajattelun uudelleen esille. Romantiikan herättämä organismiajattelu teki hallitsijan, lakien, virkamieskunnan ja kansalaisten/alamaisten edustamasta valtiosta elolliseksi ymmärretyn valtio - tai kansakunta-hahmon. Kansakunta-hahmon (esimerkiksi Suomi-äidin) kehitystä säätelivät näkyviä vallan haltijoita merkittävämmät, syvemmät ja abstraktimmat voimat. (Klinge 1972, 33-34). Ks. myös Palonen 1975, 24.

⁷⁹ Alhoniemi 1969, 42 ja 145.

⁸⁰ Stenius 2003, 337.

⁸¹ Alhoniemi 1969, 149 ja 215 ja Stenius 2003, 341.

⁸² Alhoniemi 1969, 125.

⁸³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 22, s. 8.

⁸⁴ Väinölä 1701/1995, 148. Taivaan isän helmet mainittiin usein vanhoissa virsissä, ks. esim. Väinölä 1701/1995, 427.

1800-luvulla kansallisuusaatteen nousun myötä – johon siis myös kansan ruumiillistuminen oleellisesti kuului⁸⁵.

Suomi-neitoa ryhdyttiin käyttämään yleisesti symbolina kuvaamaan Suomen kansaa. Nimenomaan Suomen maantieteelliset rajat nähtiin naisen hahmoisena ja siksi neito syntyi geografiaan viitanneen isänmaan helmasta. Suomen maantieteellinen helma assosioitui kuitenkin vahvasti naiseen ja hameen helmaan, vaikka Suomi-neito olikin syntynyt isänmaasta. Voidaan myös ajatella Suomi-neidon olleen äidinkielen perillinen, sillä kieleen käsitteet joka tapauksessa vakiintuvat ja siitä muodostuvat. Suomi-neito oli siveä, alun perin kansalliseen eliittiin kuuluneiden miesten luomus, jonka nuoruus ja neitseellisyys kuvasivat nuorta kansakuntaa ja sen maantieteellistä asemaa viettelevien ja kosiskelevien naapureiden välissä.⁸⁶

Helmikuun manifestista alkoi Suomi-neidon murrosikä, mikä tarkoitti, että aikuiseksi oli kasvettava hetkessä. Suomesta tuli lapsistaan vastuussa ollut äiti⁸⁷. Lentolehdissä kirjoitettiin Suomen kansan pojista ja tyttäristä ja Suomi-äidistä, jonka kasvot kysyvästi kääntyivät asevelvollisiin ja pyysivät poikia jäämään pois kutsunnasta puolustaakseen maataan⁸⁸. Suuren idästä päin tulleen henkisen painostuksen ja väkivaltaisen kosinnan myötä Suomi-äiti sairastui kuvainnollisesti jakomielitautiin⁸⁹, jonka toiseen taudinkuvaan kuului kiihkoa, vihaa, ruttoa, paiseita ja mätähaavoja ja toiseen alistumista synnin käytettäväksi, matelemista väkivaltaisen kosijan jaloissa, marttyyriutta ja moraalitonta selkärangattomuutta. Yleisenä taudinkuvana oli ahdistusta ja epätoivoa ja kipua kaikissa jäsenissä; joskaan edes sairastuneella maassaan Suomi ei heittänyt toivoa valoisammasta

⁸⁵ Reitala 1983, 19-30. Suomi-neito esitettiin kuvallisesti ensi kertaa vuonna 1858 (Smeds 1987, 94).

⁸⁶ Löfström 2005, 168.

⁸⁷ Juha Alan mukaan Suomen kehitys kulki 1800-luvun viimevuosikymmeninä äitihahmosta kohti neitohahmoa. Ristiriitojen kärjistyessä Suomen ruumiillistuma haluttiin nähdä aiempaa puhtaampana ja siveellisempänä. (Ala 1999, 113 ja 117). Itse näen kehityksen kulkeneen toiseen suuntaan, koska lentolehtien propagandassa äiti-kuvaukset olivat neito-kuvauksia vahvempia ja esiintyivät tiuhempaan, ja toisaalta on luonnollisempaa edetä normaalisti ikäkausittain. Aimo Reitala esittää neidon ja äidin toisilleen kilpailevina käsitteinä; riippui aina konteksteista, kumpana hahmo haluttiin nähdä (Reitala 1983, 34).

⁸⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, esim. 4, s. 1 ja Löfström 2005, 168.

⁸⁹ Jakomielitauti, joka on myöhemmin tunnettu paremmin termillä jakautunut persoonallisuus (Jung 1964, 23).

tulevaisuudesta tai siitä, etteikö hänet jättänyt ja pettänyt keisari voisi vielä muuttaa mieltään hänen suhteensa.⁹⁰

Myöntyvät kuvasivat vastarinnan yleisen viha-mielialan aiheuttaneen Suomelle ”mätähaavan, jossa viha leviää ja syöpyy yhä syvemmälle”⁹¹. Ja he jatkoivat, että etenkin perustuslaillisen ”kiihkon keskuspaikassa olevat joutuvat tähän ikään kuin henkiseen ruttotautiin”⁹². Historiallisissa murroksissa viha liittyi vahvasti elettyyn kriisiin, koska paineen alla aikuinenkin ihminen palasi lapsenomaisiin tuntemistapoihin ottaakseen vihan puolustusmekanismikseen⁹³. Myöntyvien mielestä vastarintalaisten venäläisiin kohdistama viha eli ja laajeni kerrannaisilmiönä ja syöpyi aina vain syvemmälle Suomen kansan mieleen.

Viha eli mätähaavana Suomi-äidin sairaassa ruumiissa. Psykohistoriallisen tutkimuksen mukaan venäläistämispolitiikka, nostaessaan huolen kansallisesta olemassaolosta, lisäsi sukupuolimoraalista käytyä yleistä keskustelua maassa, mistä todisti alaikäisiin kohdistuneiden siveellisyysrikosten ja prostituution tulo julkisuuteen. Rikoksia ja prostituutiota ei määrällisesti esiintynyt aiempaa enempää, mutta henkisessä ahdingossa niitä korostettiin.⁹⁴ Eräskin rovasti totesi valtiopäivien pöytäkirjassa jo vuonna 1888 prostituutiojärjestelmän ”iljettävänä mätähaavana kalvavan kansan syvimpiä elimiä ja levittävän myrkyänsä joka puolelle”⁹⁵. Kenraalikuvernööri Bobrikov piti Suomea separatististen pyrkimystensä vuoksi ”syöpätautisena” ja uskoi syövän vain leviävän, mikäli separatistinen mieliala jatkaisi nousuaan⁹⁶.

⁹⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, lentolehdet yleisesti.

⁹¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 21, s.5. Ruumiin eritteiden käyttö lentolehdissä oli yleistä: Suomi-äidillä oli mätähaava, venäläiset herkuttelivat Suomen kansan hikihelmillä, kansa vuoti verta, kyneleet kostuttivat kansan lasten isänmaanrakkautta. (KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, esim. 21, s. 5, 6, s. 21, 54, s. 6, 24, s. 1 ja 27, s. 6). Ruumiinneesteet yleensä liittyvät psykoanalyysin tarjoamaan kuvaan ruumiin ja etenkin naisruumiin seksuaalisuudesta tai siveellisestä, likaisuudesta tai puhtaudesta. Theweleit käsittelee psykohistoriassaan Weimarin Saksan natsisotilaiden naisvihaa muun muassa naisruumiista erittyvien nesteiden, kuten veren ja liman, mutta myös esim. veden kautta. (Theweleit 1977, 235-294 ja 385-435).

⁹² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 22, s. 19.

⁹³ Siltala 1999, 17-18 ja Ala 1999, 14.

⁹⁴ Ala 1999, 8 ja 33.

⁹⁵ Ala 1999, 33. Viitteen alkuperäinen lähde: Valtiopäivät 1888, Pappissäädyn pöytäkirjat 37.

⁹⁶ Polvinen 1984, 295. Viitteen alkuperäinen lähde: Generalguvernör Bobrikoffs berättelse öfver Finlanda förvaltning från sept. 1898 till sept 1902, s. 145-176, Stockholm 1905.

Suomalainen kaunokirjallisuus vanhastaan kuvasi Suomi-neidon lapsuutta ehjäksi ajaksi, jolloin surut ja huolet eivät painaneet kansan mieltä⁹⁷. Sortokaudella Suomi-neito eli murrosvaihetta tai myöhäistä murrosikää useammallakin elämän osa-alueella: sääty-yhteiskunnasta oli tulossa kansalaisyhteiskunta, politiikka ja valtiollinen elämä olivat rajun muutosuhan alla, Suomen kansa ryhtyi joukkojärjestäytymään erilaisten kansanliikkeiden⁹⁸ avulla, väestö- ja elinkeinorakenne⁹⁹ olivat muuttumassa ja kaiken lisäksi pienen eliitin joukossa oli jo herännyt ajatus itsenäisestä Suomi-neidosta.

Neito oli sortovuosina nuori äiti, mutta epäkypsä vallitsevissa oloissa itsenäistymään. Hänet oli vertauskuvallisesti raiskattu¹⁰⁰, petetty ja jätetty jakomielitautisena makaamaan sairaivuoteelle mätähaavojensa, ruttotautinsa ja kipeiden jäseniensä vaivaamana. Hän vihasi hyväksikäyttäjiään, häpeää, sitä että mielenterveys järkkyy, ettei hän kyennyt huolehtimaan lapsistaan, ja että onnellinen lapsuus oli muuttunut hermoja raastavaksi aikuisuudeksi onnettomien tapahtumien vuoksi. Toivo yksimielisestä kansasta oli sortokauden loppupuolella yleisesti menetetty kansan keskuudessa eläneen surkean mielialan vaikutuksesta. Siksi kansanruumis haluttiin haudata eikä sen toivottu koskaan ylösnousevan¹⁰¹. Perustuslailliset kysyivät kansalta: ”Olemmeko niin epätoivoisia, että luovutamme? Näiden hiljaisten vaikeroimisten vaippaanko me nyt kääriydymme kuolemaan”¹⁰²? Naisen unisymboliikassa vaippa tarkoittaa miestä seksuaalisessa mielessä¹⁰³. Suomi-neidon ei haluttu kääriytyvän väkivaltaisen kosijan vaippaan. Kansan pitikin ”sulkeutua omaan kansalliseen kuoreensa ja puolustaa sitä”¹⁰⁴; ei siis jättäytyä kuolemaan, vaan asettua puolustuksellisiin taisteluasemiin.

⁹⁷ Alhoniemi 1969, 23.

⁹⁸ Mm. raittiusliike, nuorisoseuraliike, työväenliike, maamiesseurat, osuustoiminta, urheiluliike ja vapaapalokuntatoiminta (Ala 1999, 10 ja Alapuro ja Stenius 1987, esim. 31-33).

⁹⁹ Maataloudessa siirryttiin leipäviljasta lypsykarjaan, metsätalous teollistui ja maahan rakennettiin entistä laajempi rautatieverkosto, mikä toi Suomen maaseudunkin markkinatalouden piiriin (Ala 1999, 10-11).

¹⁰⁰ Raiskaukset liittyivät kiinteästi miehittäjän hävitystyöhön Suomessa jo isonvihan aikana (Vilkuna 2005, esim. 97). Sortovuosina Venäjä vanhana vainolaisena raiskasi Suomi-neitoa lähinnä mielikuvien tasolla.

¹⁰¹ Siltala 1999, 637.

¹⁰² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 15, s. 4.

¹⁰³ Freud 1964, 425.

¹⁰⁴ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 6.

Suomi-äiti oli epätoivoinen muttei aikonut luovuttaa, koska hänellä oli luja kristillinen usko, jonka hän toivoi vevän pelastukseen. Hänellä oli hienoja muistoja vuosien ja vuosikymmenien takaa. Niitä hän piti kallisarvoisimpana omaisuutenaan ja niiden avulla hän eli sumuisia päiviä odotellen valoisampaa tulevaisuutta. Venäläistämisyrietykset kuvainnollisesti lamauttivat ainakin sivistyneen kansanosan. Venäjää vastaan ei lähdetty mielipuoლისesti asejn ja sapelein, mikä olisi ollutkin järjetöntä, vaan tyydyttiin hiljaiseen vastarintaan. Passiivisen vastarinnan ideana oli olla toteuttamatta uusia venäläisiä lakeja; taistelu ei ollut fyysistä vaan henkistä. Suomi-äiti oli sairas niin kauan kuin kansa oli keskenään erimielistä. Hänessä näkyivät kuvainnollisesti kaikki Venäjän aiheuttamat ja kansalaisten eripuraisuudessaan toisilleen aiheuttamat ahdinkotilat.

Perustuslailliset pitivät muun muassa laukkukauppiaita venäläisen mielivallan käytyreinä. Kansaa käskettiin välttämään kanssakäymistä tällaisten kansanruumiin terveydelle vaarallisten aineiden kanssa:

”Jokainen elävä elimistö, joka tuntee itsessään olevan terveydelleen vaarallista ainetta, koettaa työntää sen luotaan. Jos yritys onnistuu, saattaa elimistö pelastua; ellei se onnistu, voi siitä olla mitä pahimpia seurauksia.”¹⁰⁵

Suomi-neidon sisällä eli voimakkaana ikivanhoista laeista, uskonnosta ja isänmaasta arvoineen ja ilmauksineen muodostunut kansallishenki. Valtio siveellisyyden huippuna edusti siveellisyyden absoluuttista olemassaoloa kansallishenkenä¹⁰⁶. Suomi-neito eli ja hengitti sairasvuoteellaankin kansan yhtenäisyyttä janoavan kansanhengen avulla. Runoilija J. H. Erkko kirjoitti sortovuonna 1901 Suomen tarvitsevan kiinteää isänmaallista yhteyttä, koherenssia, jota ei säilytetä, jos kallistutaan liikaa naapurivaltojen puoleen ja otetaan tahattomasti aineksia muista kulttuureista: ”- - keskenkasvuinen elimistö tarvitsee veren omassa ruumiissaan ja kevytmieleistä on sen tuhlaaminen”¹⁰⁷.

¹⁰⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 43, s. 7.

¹⁰⁶ Ala 1999, 112.

¹⁰⁷ Siltala 1999, 647. Viitteen alkuperäinen lähde: Valvoja 1901, s. 302-306 'Lyyrillistä runoutta' K. F.; Erkko 1901.

Romantikko A. I. Arwidsson puhui vertauskuvin vieraiden kansojen vaikutuksesta Suomen kansalle jo vuonna 1821:” - - vieraat sekoitukset eivät saa saastuttaa kotimaista kansanluonnetta, sillä jos se veri, joka kiertää valtionruumiissa, on sairasta, niin kokonaisuus on pian siitä kärsivä - - ” (Rantanen 1997, 132-133. Viitteen alkuperäinen lähde: Arwidsson, A. I. (1821/1931),

Suomi-äiti, joka maksasi sairasvuoteella, oli vastakohtainen liberalistiselle näkemykselle yhteiskuntaa edustavasta organisoidusta, hyvin toimivasta koneistosta, joka ”ei saa koskaan väsyä, ei koskaan nukkua, ei koskaan pysähtyä; se on aina liikkeessä yöt ja päivät, niin kuin kello senaatin portaitten yläpuolella”¹⁰⁸.

3.2 Kansa toimijana

Ensimmäisellä sortokaudella siveyden rapistuminen näkyi koko maassa moraalien luhistumisena ja nuoriin tyttöihin kohdistuneiden seksuaalirikosten tulona julkisuuteen. Joidenkin kansalaisten nähtiin luisuvan niin alas, että he syyllistyivät rikoksiin. Seksuaalirikoksia ei kirjaimellisesti mainittu lentolehdissä mutta Alan tutkimuksen avulla on ymmärrettävissä, mitä tarkoitti, kun naisasianaiset sanoivat kaiken siveellisyydestä kirjoitetun olevan jollakin tapaa seksuaalista, vaikka kirjoittajat kirjaimellisesti tarkoittivat moraalista siveellisyyttä. Tulkintaan sopi kuva Suomi-neitoa pakolla itselleen haluavasta, väkisin kosivasta Venäjästä.

Snellmanilaisessa näkemyksessä 1800-luvulla siveellisyys merkitsi hyvän tavan mukaista käyttäytymistä ja yhteisössä vallitsevaa kollektiivista käsitystä siitä, mikä oli oikein ja mikä väärin¹⁰⁹. Näihin viittasivat lentolehtien kirjoitukset siveellisyyden säilyttämisen tärkeydestä. Sorron edetessä kansalaiset ryhtyivät moraalittomiksi sekä kansalaisvelvoittavassa että seksuaalisessa mielessä. Oli kaikinpuolista ilmiantoa ja prostituutiota, joka jäi tutkimissani lentolehdissä piilotasoiseksi siveettömydeksi. Freudin unisymboliikan avulla on tutkimuksen edetessä mahdollista selvittää piilotajuisen siveettömyyden tai seksuaalisymboliikan mahdollisia yhteyksiä lentolehtien vertauskuviin.

Kansallisuudesta ja kansallishengestä. Teoksessa: Laurila, Vihtori (toim.), Setälä, E. N. (toim.) ja Tarkiainen, V. (toim.) (1931), Suomen kansalliskirjallisuus VII, s. 109, suom. Severi Nuormaa. Helsinki: Otava).

¹⁰⁸ Topelius 1875/1981, 393 ja Rantanen 1997, 202.

¹⁰⁹ Elomäki 2011, 132.

Ruumiillistaminen oli lentolehdissä yleistä. Kansa nähtiin ruumiina tai toimivana organismina yhteensä 103 kertaa. Osassa lentolehtiä kuvattiin Venäjän kansanruumista mutta suurimmassa osassa Suomi-aitia sorron alla.

Otteita perustuslaillisista lentolehdistä¹¹⁰:

- ”Vieras voima on raskaan taakan tavoin laskeutunut kansan harteille”
- ”Kansan sydämessä piilevä oikeustunto”
- ”Kansan on otettava ohjokset käsiinsä, ellei se tahdo joutua perikatoon”
- ”Alistumisen saarnaaminen on kansan nukuttamista kuoleman uneen”
- ”Henkinen pimeys Suomen kansan yllä”
- ”Venäjän kansan on oltava äärettömän rikas, kun se kykenee kantamaan tätä taakkaa (muun muassa veroilla maksettuja keisarin kultavaunuja) harteillaan”
- ”Kansa on hereillä”
- ”Suomen sorrettu kansa tahdotaan tehdä valtiollisesti täysi-ikäiseksi”
- ”Kansa sydämensä pohjasta rukoili”
- ”Kansa on kantanut turmion siementä omassa povessaan”
- ”Kansa hukkuu”
- ”Kansa, joka on pitänyt suurtakin ääntä maailman näyttämöllä”
- ”Kansa kokee yhä enemmän vääryyttä ja siihen kansa menehtyy”
- ”Kansat (Suomi ja muut rajamaat), jotka huokailevat ja menehtyvät Venäläisen hallituksen sorron alla”
- ”Kansallakin on omatunto”
- ”Kansamme nöyrät pyynnöt”

Otteita myöntyvistä lentolehdistä¹¹¹:

- ”Kansan murhaajia” (perustuslailliset)
- ”Suomen kansan kohtalo ja olemassaolo on historian herran käsissä”

¹¹⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 6, s. 5, 4, s. 1, 34, s. 2, 50, s. 7, 26, s. 8, 1, s. 12, 6, s. 29, 6, s. 18, 51, s. 4, 15, s. 11, 42, s. 1, 59, s. 9-10, 60, s. 1, 40, s. 8, 16, s. 7 ja 2, s. 1.

¹¹¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 21, s. 8, 22, s. 10, 22, s. 15, 21, s. 14 ja 21, s. 7.

- ”Haaveilu (perustuslaillisten) nostaa kansan selkään yhä raskaampia kannettavia”
- ”Kansa, joka ei tottele esivaltaa, tekee itsemurhan”
- ”Tyyni ja järkevä kansamme ”

Suomi-äidin ruumis jäsenineen oli mielikuvituksen tuote. Kognitiivinen metaforateoria pyrkii osoittamaan, että kirjoitetun tai puhutun kielen ja mielen välinen vuorovaikutus ei ole syntynyt tyhjiössä. Mieli ei ole vain ruumiistaan, fyysisestä maailmasta tai ympäristöstään erillinen metafyyminen kimpale, vaan yksilö havainnoi maailmaa esikäsitteellisten mielikuvuskeemojen välityksellä. Tällaisten skeemojen avulla ihminen voi jäsentää kielellisten, kulttuuristen ja sosiaalisten rakenteiden muokkaamia kokemuksiaan. ”Ruumiillinen kokemus maailmasta luo pohjan merkityksellisille rakenteille, jotka puolestaan jäsentävät kokemusta antaen sille ymmärrettävän hahmon.”¹¹²

Sortovuosien Suomi-äiti kansanruumiineen mielikuviin pohjautuneena hahmona eli lentolehtien propagandassa. Ruumiskuvia ja kansan sekä ruumiinjäsenten personifikaatiota oli lentolehdissä huomiota herättävän paljon. Suomi-äiti makasi mätähaavoineen sairastuoteella ja kärsi lisäksi kovasta kuumeesta ja hermotaudista seurauksena kansan lasten erimielisyyksistä¹¹³. Syvyyspsykologiassa ruumis on ihmisen maallinen koti ja kuume tuli, joka tuhoaa maallisen kodin¹¹⁴. Jakomielitauti symbolina kahtia jakautuneesta kansasta uhkasi tuhota Suomi-äidin maallisen kodin.

Ruumiskuvauksia käytettiin paljon myös kristillisissä teksteissä ja symboliikassa. Sortokauden ihminen pystyi yhdistämään ruumissymboliikan kaikkiin kuulemiinsa ja lukemiinsa kristillisiin teksteihin. Sillä tavoin sortokauden suomalainen oli jäsenenä niin Suomi-neidon kuin Kristuksenkin kansansa puolesta kärsineissä ruumiissa. Jeesus sai kokea ivaa monilta tahoilta läpi

¹¹² Kähkönen 2003, 106.

¹¹³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, esim. 21, s. 5 ja 22, s. 18 ja Ala 1999, useita kohtia. Suomi-äidin toivottiin paranevan pian taudeistaan voidakseen hoivata kansansa lapsia. Äidistä haluttiin taas eheä ja elinvoimainen. Theweleit in Weimarin Saksaa käsittelevässä psykohistoriassa natsisotilaat pelkäsivät ja vihasivat naisia, näkivät nämä joissakin yhteyksissä väkivallan ilmentyminä, hirviöinä tai huorina. Oma äiti oli kuitenkin vertaansa vailla: ”The mother protects; she is an angel, a home; she is loved”. (Theweleit 1977, esim. 50, 67, 68 ja 101).

¹¹⁴ Jung 1964, 78.

elämänsä ja tuli lopulta ristiinnaulitukseksi lunastaakseen kristityille iankaikkisen elämän. Suomi-äiti makasi mätäpaiseineen sairastuoteella ja taisteli, jotta kansa saisi syntinsä anteeksi ja tulisi jälleen terveeksi ja elinvoimaiseksi.

4 Talo ja tie

4.1 Suomi-talo

Naapurissa asunut Ukko-Venäjä yritti väkivaltaisesti kosia nuorta Suomi-äitiä, joka oli vastarinnan lehden mukaan kääntänyt kasvonsa tuskallisella odotuksella asevelvollisiin päin odottaen näiltä kieltäytymistä venäläisestä kutsunnasta¹¹⁵. Lentolehdissä käytettiin vertauksia paitsi Suomi-äidistä tai -neidosta myös hänen elinpiiristään tai synonyymisestä minästään. Lentolehdet olivat täynnä taloon, majaan, rakennuksiin ja sen osiin liittyvää vertauskuvallisuutta erilaisine merkityksineen. Suomi-talo voitiin nähdä joko rinnasteisena Suomi-äidin hahmolle tai sorron alla luhistumaisillaan olleena äidin kotina. Perustuslailliset käyttivät talo-vertauksia myöntyviä enemmän. Eniten vertauskuvallisia merkityksiä löytyi perustuslaillisten joko myöntyviä tai Venäjää arvostelevista lentolehdistä.

Perustuslailliset esittivät myöntyvä pastori Bergrothille toivomuksen, että vanhoilla suomenmielisillä olisi sen verran kansalaisarvokkuutta, ”etteivät he mene matelemaan niiden jaloissa, jotka väkivaltaisesti ovat ruvenneet isännöitsemään heidän talossaan”.¹¹⁶ Venäläiset nähtiin väkivaltaisina isäntinä Suomi-talossa ja myöntyvät isäntien tahtoon alistuneina matelijoina. Talo on syvyyopsykologiassa vertauskuva ihmisestä itsestään¹¹⁷. Lentolehdissä talo vertautui Suomen kansan asuttamaan valtiorakennukseen, jota tuli puolustaa taloon ulkopuolelta, naapuritaloista, tulevia hyökkäyksiä vastaan. Talo oli pyhä kotirauhan tyyssija. Perustuslailliset halusivat osoittaa, etteivät venäläiset kyläile rauhan aikeissa.

Suomessa ajateltiin perinteisesti vaimon hoitavan kotitalouteen kuuluvat askareet ja miehen tekevän työnsä ja askareensa kotitalouden ulkopuolella. Jos naiselta otettiin pois vastuu kotitalouden hoidosta, saattoi hän kokea sen hyvin uhkaavana,

¹¹⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 4, s. 1.

¹¹⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 16, s. 15.

¹¹⁷ Biedermann 2002, 366 ja Freud 1964, 136.

ja siksi isäntä oli velvollinen jättämään vaimolleen vapautta ja vastuuta kodin piirissä. Sen sijaan määräilevä mies muuttui helposti tyranniksi.¹¹⁸ Suomi-neito oli saanut autonomiansa aikana vapaasti hoitaa taloan, eräänlaista vuokra-asuntoaan. Sortovuosina naapurissa asuva vuokraisäntä halusi talon takaisin omaan haltuunsa, vaikka Suomi-neidon oli annettu ymmärtää, että mikäli hän hoiti taloan hyvin, sai hän asua siinä rauhaisesti kenenkään häntä häiritsemättä. Suomi-neito oli nostanut talon kukoistukseen, tehnyt talostaan ja puutarhastaan upean. Juuri siksi naapuri halusi sen takaisin omakseen.

Oli olemassa vaara, että talon valtaaminen aloitettaisiin antamalla venäläisille virkamiehille talonmiehen paikkoja Suomi-talossa. Perustuslailliset eivät uskoneet venäläisten virkamiehien toimivan Suomessa eri tavalla kuin kotonaan Venäjällä: ”Minkälainen herra on vanhassa talossa, sellainen hän myöskin on uudessa”¹¹⁹. Perustuslailliset myös uskoivat, että myöntyvien alistuminen venäläisiin sääntöihin valaisi venäläisiin lisää itseluottamusta: ”Lakkaako se talossa itsevaltiaana käskemästä, jonka käskyjä vastustamatta täytetään”¹²⁰?

Osa lentolehtiä kuvasi Suomi-talon valmiiksi ja puolustettavaksi – osa vasta rakennusvaiheessa olevaksi. Venäläisen mahtivallan uskottiin yrittävän estää perustuslaillisen Suomi-talon valmistumisen:

”Niin, me tahdomme rakentaa kansallista rakennustamme – Mutta tuo mielivalta, mitä se sitten sillä aikaa tekee? Se ei uurasta mitään muuta kuin särkeä samaa rakennusta, jota me rakennamme. Se raastaa peruskivet pois paikoiltansa, raskauttaa työnteon ja panee esteitä rakennus-aineen saantiin.”¹²¹

Venäläiset virkamiehet halusivat valvoa peruskivinä pidettyjen perustuslakien ja muiden oikeuksien soveltamista. Perustuslailliset näkivät venäläiset sabotoimassa rakennustyötä ja olivat varmoja, että ”sen he päivässä voivat hävittää, mitä me

¹¹⁸ Liliequist 2002, 89.

¹¹⁹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 40, s. 3.

¹²⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 16, s. 15.

¹²¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 15, s. 5.

vuosikymmenen rakensimme”¹²². Keisari Nikolai II:lla oli hänelläkin sanottavansa mitä tuli Suomi-talon pystyssä pysymiseen kirjoittaessaan sabotaasin johtohahmolle, kenraalikuvernööri Bobrikoville:

”Olemme saaneet perinnöksi ruman ja vinoon kohoavan talon – ja niinpä osaksemme on tullut raskas työ – tämän talon, tai oikeammin sen sivurakennuksen, uudelleenrakentaminen, mikä nähtävästi johtaa kysymykseen: luhistuuko se (sivurakennus) uudelleenrakentamisen yhteydessä. Luulen, ettei niin tapahdu, ettei se luhistu, kunhan vain käytetään oikeita menettelytapoja joidenkin vanhentuneiden osien korvaamisessa uusilla ja kaikkien perustusten vahvistamisessa sopivin keinoin.”¹²³

Venäjän johto piti Suomi-taltoa rumana ja vinoon kohoavana. Venäläiset eivät itse nähneet moukaroivansa Suomi-taltoa matalaksi, vaan he uskoivat tekevänsä peruskorjausta aina Suomen perustuksista lähtien. Kulmakivi rakennuksen perustuksien tärkeimpänä osana oli kristillisessä rakennuksessa Jeesus itse¹²⁴. Perustuslaillinen propaganda piti tuomareita ja muita virkamiehiä ”yhteiskuntajärjestyksen vankimpina kulmakivinä”¹²⁵, joiden toiminnasta oli paljolti kiinni yleisvaltakunnallisten säädösten tulo Suomessa lainvoimaisiksi. Snellmanin ajatuksia lain pyhydestä – tarkoittaen lain muuttumatonta luonnetta ja yhtäläistä pätemistä kaikkia ihmisiä kohtaan – pidettiin lentolehdissä ”oikeusvaltion kulmakivinä”¹²⁶.

Perustuslailliset uskoivat, ettei myöntyväisyyttä kannattanut hallitus pystyisi pakottamaan asevelvollisia kutsuntaan, ja että laittomat kutsunnat lopetettaisiin, jos kukaan ei saapuisi paikalle. Pakotuskeinot vain pahentaisivat asiaa: ”Eihän semmoisesta taloudesta voi tulla mitään, jossa isäntä ei saa talonväkeään vapaaehtoisesti lähtemään työntekoon”¹²⁷. Tämän voitiin nähdä kuvaavan paitsi asevelvollisuusasiaa myös yleensä vastarinnan tärkeyttä kaikkea venäläistämistä kohtaan. Jo uskonpuhdistuksen jälkeen kotitalous merkitsi vertauskuvallisesti

¹²² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 15, s. 5.

¹²³ Polvinen 1984, 12 ja Parmanen 1936, 537.

¹²⁴ Raamattu 2008, esim. Apt. 4:11, Mark. 12:10.

¹²⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 57, s. 9.

¹²⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 59, s. 6.

¹²⁷ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 13, s. 12.

julkisia instituutioita, kuten valtiota tai seurakuntaa¹²⁸. Kotitalous oli pienoiskokoinen keisarikunta, jossa isäntänä oli keisari, emäntänä tässä tapauksessa Suomi-äiti, lapsina Suomen kansa ja palkollisina asevelvolliset. Kutsutut olivat keisarin tai kenraalikuvernöörin renkejä, jotka pelkäsivät kieltäytyä kutsunnasta, vaikka perustuslailliset heille vannottivat, ettei pakkokeinoja heitä kohtaan voida käyttää. Perinteisesti kuitenkin palkollisia voitiin ruumiillisestikin kurittaa isäntäväen toimesta¹²⁹, mikäli he tekivät jotain sääntöjen vastaista, samalla tavalla kuin kieltä ymmärtämätön asevelvollinen perustuslaillisten mukaan saattoi Venäjän armeijassa saada päällikkö-isältään raipparangaistuksen¹³⁰.

Perustuslaillinen Mäkelin kuvasi sosialistisessa lentolehdessään suuria muutoksia kaivanneen venäläisen työväen kurjia oloja. Työväenliikkeen kerrottiin kehittyneen hämmästyttävästi viime aikoina. Oli ollut lakkoilua sekä työväen ja herrojen yhteenottoja. Sanottiinkin, että kapitalistit olivat alkaneet käydä kovakouraisiksi työväkeä kohtaan pelätessään köyhälistön paisuvan mahdiksi, ”joka kenties panisi koko tuon vääryyksien ja julmuuksien nojassa lepävään yhteiskunta-rakennuksen horjattamaan”. Suomalaisen työväen ei sen sijaan ehkä olisikaan niin vaikea kaataa omaa kapitalistien pesäänsä. Työväelle teroitettiin: ”Sinä kuulut siihen orjajoukkoon, jonka täytyy pitää pystyssä tätä kärjellään seisovaa pyramidia”.¹³¹ Venäläinen yhteiskuntarakennus horjui sosialistien silmissä ja Suomen työväki kannatteli samanaikaisesti isoja herroja pienillä harteillaan.

Myöntyvät arvostelivat propagandassaan Suomesta sorron vuoksi pois lähteneitä ihmisiä ahdinkoa ja vastuuta muille maille paenneina luopioina. Suomesta lähti jonkin verran ihmisiä vapaaehtoisesti sortotoimenpiteiden alettua muun muassa Ruotsiin tai muihin valtioihin, ja suurin osa lähtijöistä oli kutsuttuja asevelvollisia¹³². Myöntyvät totesivat:

¹²⁸ Eilola 2002, 100.

¹²⁹ Nygård 2002, 161 ja 166.

¹³⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 17, s. 2.

¹³¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 6, s. 22 ja 9, s. 7.

¹³² Esim. Parmanen 1937.

”Ei maailmasta enää mistään löydy vapaata maata, josta Suomen kansa voisi rakentaa uuden Suomen maan. Täällä se on perumme ja pohjamme. Täällä täytyy rakentaa uusille oloille sisäänpäin ja syvemmin ja yksimielisemmin.”¹³³

Kansan keskinäinen yksimielisyys oli oltava kaikkien päätavoite. Suomen kansan oli mahdollista rakentaa uusi talonsa vain vanhan tilalle ja rakentamisessa olivat pääroolissa nuoret pojat. He olivat kasvamassa miehiksi ja miehisyteen liitettiin hyvinä ominaisuuksina urhoollisuus, rohkeus, kunnollisuus, voima ja väkevyys sekä valta ja riippumattomuus¹³⁴.

Asevelvolliset pojat olivat murrosvaiheessa. He olivat vastuussa uuden talon rakentamisesta. Kun talonpoika varttui pojasta mieheksi, hän itsenäistyi ja halusi oman perheen, talon ja talouden, joiden rakentamisessa hänellä itsellään oli suuri vastuu. Hän rakensi usein isältään saamalle maalle, samalle sukupohjalle, mutta halusi rakentaa isäänsä paremmin. Hän oli valmis kestämaan vastoinkäymiset, joita rakennusvaiheessa kohdattaisiin ja hän rakensi aina mieluummin isänsä maille kuin naapuripitäjään, vaikka naapuripitäjässä olisi ollut kovaa kalliomaata ja isän tontilla vain vetelää suota. Asevelvollisen piti ottaa vastuu maastaan ja tontistaan sekä sille nousevasta talosta, mikäli hän vastaisuudessa halusi olla oman talonsa riippumaton herra, täysivaltainen isännöimään taloaan ja tiluksiaan. Tämän vuoksi myöntyvät näkivät asevelvolliselle olevan pienempi paha vanna venäläinen sotavala kuin kieltäytyä kutsunnasta kokonaan. Valan vannominen saattoi tietää ikävyyksiä, mutta taloa rakennettaessa ei voitu välttyä vastoinkäymisiltä. Perintömaasta oli kannettava täysi vastuu.

Kotitalo oli entisaikojen ihmiselle elämän keskipiste. Monet viettivät suurimman osan elämästään kotonaan, sillä työt tehtiin kodin piirissä ja myös vapaa-aika vietettiin kotona. Kesähuviloita tai -mökkejä oli vain harvoilla ja valituilla, joten todennäköisempää oli, että ihminen syntyi, kasvoi, teki töitä, vietti vapaa-aikansa ja koki elämänsä iloisimmat ja surullisimmat hetket kotona. Ja usein hän myös lopulta kuoli kotona. Kotitalo rakennettiin itse, omin käsin, minkä vuoksi talon

¹³³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 22, s. 16.

¹³⁴ Liliequist 2002, 76-77.

tunnearvo nimenomaan perheen tai suvun kotina oli suuri. Omin käsin rakennettu talo oli varmasti suuri ylpeyden aihe monelle maamiehelle ja sen kunniaa haluttiin vaalia. Koteja rakennettiin ja korjattiin, varjeltiin vaaroilta ja siunattiin rukouksin. Lentolehdissä kotilieden tuli oli pyhä ja koskematon¹³⁵.

4.2 Tuli ja talo

Talo ja tuli yhdistelmänä saattoi tuoda mieleen dramaattisen kuvan tulenliskojen alle sortuvasta rakennuksesta, tai idyllisen kuvan tuvasta, jossa tuli leimusi rauhallisesti kaminassa ja ihmiset seurustelivat iloisesti keskenään askareitaan tehden. Lentolehtien propagandassa niin perustuslailliset kuin myöntyvät käyttivät kuvauksissaan tulta ja taloa rinnakkaisina elementteinä. Perustuslaillisten mielessä oli muinoin maahan hyökätessään kaiken tuhonnut, talot polttanut ja naiset ja lapset pahoinpidellyt vanha vainolainen¹³⁶. Sortokaudella tilanne oli kuitenkin toinen kuin edellisissä yhteenotoissa:

”Ei vihollinen nyt sytytä talojamme tuleen eikä nyt kuulla pienokaistemme parkunaa sodan jaloissa - - Ei hän nyt lähene murhaten eikä polttaen rauhallisia majojamme. Salakavalasti hiipien tulee hän idästä päin, aseeton ja ilmaisematta viekkaita aikomuksiaan; hän tekeytyy ystäväksi mitään pahaa aavistamattoman ja herkkäuskoisen suomalaisen.”¹³⁷

Sortovuosina ei ollut fyysistä sotaa, ei silmin nähtävää tuhoa, vaan vainolainen, joka yritti juonittelemalla viedä Suomelta kaikki sen isiltä perityt oikeudet. Katekismuksessa perkele oli kiukkuinen, ympäriinsä ”hiiviskellyt”, kaikkia keinojaan yrittänyt vihollinen, joka ei luovuttanut ennen kuin oli uuvuttanut Jumalaan turvanneet ihmiset¹³⁸. Perustuslailliset sanoivat, ettei vainolainen nyt tule ”polttaen rauhallisia majojamme”, mikä loi mielikuvan tyytyväisistä ja hyväntahtoisista suomalaisista. Maja nähtiin kristillisessä symboliikassa kuvana

¹³⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, esim. lentolehti 27.

¹³⁶ Kuvausta vanhasta kaiken tuhonneesta vainolaisesta jo isonvihan ajoilta esim. Vilkuna 2005, 32-47, 324-326, 338-343, 515-517 ja 521-526.

¹³⁷ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 24, s. 2.

¹³⁸ Luther 1529/1984, 155.

ihmisen ruumiista hänen maallisena majanaan¹³⁹, joten rauhallisuus saattoi perustuslaillisille kuvata myös suomalaisten luonteenpiirrettä kontrastina Venäjän hyökkäävyyteen. Perustuslailliset pitivät venäläisiä salakavalina ja viekkaina ja perustelivat käsitystään historiallisella todellisuudella. Muun muassa Helsingin yliopiston suomen kielen ja kirjallisuuden professori August Ahlqvist, jouduttuaan huiputusten kohteeksi 1800-luvun Venäjällä, kuvasi venäläiset petollisiksi ja uskoi tällaisen luonteenpiirteen olevan ominaista kaikkien itämaisten kansojen keskuudessa¹⁴⁰. Tällainen toisen kansan ivaaminen yleistämällä kaikki venäläiset oveliksi tai julmiksi liittyi toiseuteen ja muukalaisuuteen. Toiseutta edusti kaikki se toisen kulttuurin erilaisuus, joka jäi jäljelle peilattaessa kulttuuria ensin oman kulttuurin ominaisuuksien läpi¹⁴¹.

Sortokausien taisteluita pidetään Suomen kansan historiassa niinä harvoina henkiseen kestävyysliittöinä. Verta ei tarvinnut vuodattaa, aseita ei tarvinnut käyttää mutta silti ahdinko oli aitoa ja koko kansan oli oltava hereillä. Välinpitämättömyys oli ajan suurimpia syntejä. Jokaisen oli ”herättävä Suomen onnea valvomaan”¹⁴². Osassa vastarinnan lentolehtiä uskottiin, ettei vainolainen tällä kertaa sytyttäisi suomalaisten taloja tuleen. Vertauskuvallisessa mielessä, kun oli kyse yhteisestä Suomi-talosta eikä yksittäisten perheiden kodeista, oli talo kuitenkin poikkeuksetta ilmiliekissä. Vastarinnan lentolehdestä voivoteltiin: ”Ei ole mitään sen kamalampaa ajatella kuin että väki vielä tuvassa nukkuu, vaikka jo tuli tuvan nurkassa loimuaa”¹⁴³. Kansan piti olla hereillä, ettei tuli päässyt leviämään Suomi-talossa. Tuli oli paitsi lämmittävä ja valaiseva elementti, se sai aikaan myös tuhoa, tuskaa ja kuolemaa erityisesti helvetin tulena. Venäjä kuvattiin Suomen perivihollisena tai paholaisena, mikä assosioi tulen suoraan helvetilliseen vanhaan vainolaiseen. Unisymboliikassa irrallinen tuli tai tulenliekit ovat miehiä seksuaalisymboleja¹⁴⁴. Venäjä oli väkivaltainen kosija ja edusti nimenomaan irrallista tulta, joka yritti valtoimenaan riehua Suomi-talossa.

¹³⁹ Lempiäinen 2002, 88.

¹⁴⁰ Leinonen 2004, 148. Viitteen alkuperäinen lähde: Ahlqvist, August (1859/1986), Muistelmia matkoilta Venäjällä 1854-1858, s. 198-199, Hämeenlinna: KARISTO OY.

¹⁴¹ Raittila 2004, 20.

¹⁴² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, esim. 50, s. 6.

¹⁴³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 15, s. 3.

¹⁴⁴ Freud 1964, 139.

Tuli teki tuhojaan äkkiarvaamatta ja vauhtiin päästyään hyvin nopeasti, kuten sortotoimiansa harjoittanut Venäjä. Välinpitämättömyys haluttiin kitkeä kokonaan kansan keskuudesta. Perustuslaillisten mukaan kaikkien oli herättävä välittämään suomalaisten oikeuksista, vaikka sortotoimenpiteet eivät aina itseä koskeneetkaan: ”Jos naapurisi talo palaisi, niin tekisitkö oikein sitä levollisesti katsellessasi, sen tähden, että oma talosi hetkellisen, suotuisan tuulen tähden olisi suojassa”¹⁴⁵. Mikäli ihmiset eivät tukeneet toinen toistaan, palaisi jokaisen talo, kun venäläisiä asetuksia saatettaisiin voimaan toinen toisensa perään. Tässä voitiin nähdä myös pyyntö siihen, että naapurikansoja piti yhtä lailla auttaa samanlaisessa ahdingossa, ja että muilta kansoilta odotettiin jonkinlaista apua Suomi-taloa kohtaan ahdistavassa tilanteessa.

Myöntyvistä vastarinnan toiminta oli turhauttavaa:

”Se ei ole muuta kuin palavan rakennuksen katselemista toimettona ja yrittämättäkään pelastaa sen ympärillä olevia rakennuksia, sekä niiden estämistä, jotka vielä tahtovat viimeiseen hetkeen saakka yrittää sammuttamista. Surkea tosiasia on: Paljon on meidän valtiorakennuksessamme ilmitulessa. Mutta ehkä on vielä päärakennuskin, vaikka vahingoittuneena, pelastettavissa. Ainakin on laveita aloja, joihin tuli ei ole vielä koskenut.”¹⁴⁶

Myöntyvien Suomi-talo oli ilmitulessa ja he uskoivat, etteivät vastarintalaiset ymmärtäneet aiheuttavansa vastusteluillaan enemmän harmia Suomelle kuin mitä pelkkä uusien lakien mukaan toimiminen loppupelissä aiheuttaisi. Myöntyvien mukaan vastarintalaiset eivät tulleet ajatelleeksi, että he savustivat itseään ulos omasta talostaan. Myös Runebergin runoudesta löytyi samankaltaista talosymboliikkaa¹⁴⁷.

Itsensä myöntyvät näkivät palokuntalaisina hillitsemässä ilmiliekkejä niin hyvin kuin pystyivät. Raamatussa Paavali ilmoitti, että Tuomiopäivänä katsotaan, mitä

¹⁴⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 62, s. 12.

¹⁴⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 53, s. 1.

¹⁴⁷ Runebergin Viapori-runossa uskottomuus keisaria kohtaan kostautui: ”Mut hurjana ken vielä niskurois/ herraansa, keisaria, vastahan/ Sen suku armott’ ajetahan pois/ talostaan, maaltahan” (Runeberg 1848/1992, 149).

kukin todellisuudessa on saanut aikaan, ja se päivä ilmestyy aikanaan ”tulenliekeissä”¹⁴⁸. Sortokauden tuli-vertaukset tukivat myös käsitystä siitä, että koettiin Suomen tuomiopäivän tulleen; uskottiin Jumalan rankaisevan kansaa sen tekemistä synneistä. Tällainen kuva välittyi myös vanhoista virsistä¹⁴⁹. Myöntyvät kuitenkin uskoivat edelleen valoisaan tulevaisuuteen ja siihen, ettei tuli vielä ollut levinnyt kaikkialle. Päärakennus lienee tarkoittanut Helsinkiä. Siellä sijaitsivat kaikki yhteiskunnan tärkeimmät itänaapurin valtikkansa alle haluamat virastot.

Toisinaan tuli esiintyi myönteisenä voimana. Perustuslaillinen nimimerkki ’Äiti’ kirjoitti muille Suomen äideille suomen kielen käyttämisen ja levittämisen tärkeydestä, jotta äidit eivät päästäisi vierasta kieltä tunkeutumaan koteihinsa: ”Pitäkäämme kotimme pyhänä, suojelkaamme kotilietemme tulta, niin ettei se pääse sammumaan”¹⁵⁰. Myönteisessä tulisymboliikassa tuli liittyi pyhiin kodin suojelijoihin, kuten kotilieden tulta vartioiviin Vestan neitsyisiin¹⁵¹. Eetu Iston tunnettu sortokautinen Hyökkäys- maalaus liitti Suomi-neidon myös kuvallisesti Antiikkiin ja Vestan neitsyisiin; Suomi oli kuin papitar kaatuneine kolmijalkoineen ja sammumaisillaan olleine uhritulineen¹⁵². Unisymboliikassa liesi tai tulisija seksuaalisena symbolina tarkoittaa naisen kohtua¹⁵³. Idän kosijaa ei haluttu päästää Suomen siveellisyyden lähteelle, sammuttamaan tulta kotiliedestä.

Tuli oli myös Pyhän Hengen vertauskuva. Koti oli pyhä paikka, jossa sisällä poltettu, hallittu tuli, kuvasi Pyhän Hengen läsnäoloa ja suojamuuria pahoja henkiä, paholaista ja siten myös kuvainnollisesti Venäjää vastaan. Jo Runeberg yhdisti kuvan taisteluista ja kotilieden tulesta¹⁵⁴. Snellman puhui Runebergin muistopuheessa vuonna 1877 isänmaanrakkaudesta, joka näkyi kaikessa Runebergin tuotannossa, niin vänrikeissä kuin hirvenhiihtäjässä, joka kiisi

¹⁴⁸ Raamattu 2008, 1. Kor 3:13, Room. 2:5-6, 1. Kor. 4:5, 2. Tess. 1:8, ja 1. Piet. 1:7.

¹⁴⁹ Vanhassa virressä todettiin: ” - - Murha, ryövyys haikiast’/ Tulipalo, väkival’t/ Syntein tähden teit’ vaivaa./ Merellä sekä maall’ ” (Väinölä 1701/1995, 445). Samantyyppinen virsi tulipaloista Jumalan rangaistuksena: Väinölä 1701/1995, 283.

¹⁵⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 7.

¹⁵¹ Biedermann 2002, 378.

¹⁵² Reitala 1983, 100.

¹⁵³ Freud 1964, 133 ja 139.

¹⁵⁴ Runebergin Vänrikeissä sotilas muisteli rintamallaakin kotilieden lämpöistä tulta: ”Oli hänle patteri kuin kotilies/ sen tulta kuin viisi hän hoitaa ties/ Kasakoit’ tuli parvi, hän niiltä/ jo parran poltti kuin mies” (Runeberg 1848/1992, 134).

eteenpäin auringon heikosti valaisemalla hangella kohti ”kotilieden ympärillä jouluiltana” vallitsevaa rauhaa¹⁵⁵.

Tuli liedessä oli kodin sydän, joka sammuessaan tappaisi Suomi-talon kodin henkeen viitanneen kansallishengen. Kaikki kodit olivat pyhiä ja Suomi-talo oli sitä erityisesti. Talot oli enimmäksä määrin rakennettu puusta ja paloturvallisuus oli mitä oli. Tulipaloja tapahtui paljon ja usein niissä menetettiin kaikki maallinen omaisuus kodin ja työpaikan lisäksi. Suomen kansan voitiin lentolehdissä nähdä tarkoittavan niin Suomi-äitiä kuin Suomi-taloakin. Piilotajunnan tasolla palava talo symboloi kuumeen kourissa olevaa ruumista¹⁵⁶ Suomi-talo oli ilmielieissä eikä kansa pystynyt yksimielisenä ryhtymään sammutustöihin vaan juoksenteli päättömänä talon ympärillä katsellen sen luhistumista tuhoonsa. Idän naapuri viskasi lisää sytykkeitä liekkeihin ja Suomi talon voitiin nähdä horjuvan kohti historiallista onnettomuuttaan.

Tuli ja talo liittyivät sortovuosina myös jo hyvin järjestäytyneisiin kansanliikkeisiin ja kansalaisjärjestöihin, kuten nuorisoseuratoimintaan ja vapaapalokuntiin. Vapaapalokunnat olivat ensimmäinen suomalainen vapaaehtoisen kulttuuritoiminnan keskuksiksi kehittynyt joukkojärjestö, joka marssi etunenässä perustettaessa Suomeen kirjastoja, kuoroja, orkestereita ja teatteriryhmiä. Vapaapalokuntalaisten aatemaailma oli liberaali ja liikkeen mukaan perustuslaillinen ajattelutapa tuli juurruttaa kaikkeen kansaan.¹⁵⁷ Tulipaloja sen sijaan torjuttiin lähinnä hengen ja aatteen tasolla, samalla tasolla, jolla sortovuotinen Suomi-talo oli lentolehtien kuvauksissa ilmielieissä. Bobrikovin mukaan nuorisoseurat, vapaapalokunnat ja niin edelleen tavoittelivat näennäistä nuorison sivistämistä, mutta palvelivat loppupelissä poliittisia päämääriä. Kaiken maailman näytelmät, runonlausuntatapahtumat, iltamat ja muut olivat kenraalikuvernöörin mielestä oivallisia tilaisuuksia kansan poliittiselle kiihottamiselle ja venäläisvastaisen mielialan nostattamiselle¹⁵⁸.

¹⁵⁵ Snellman 1877/2005, 34-35. Viitteen alkuperäinen lähde: Snellman, Johan Vilhelm 1877, Johan Ludvig Runebergin muistopuhe. Morgonbladet nro 109, 14.5.1877.

¹⁵⁶ Jung 1964, 78.

¹⁵⁷ Alapuro ja Stenius 1987, 31-33.

¹⁵⁸ Polvinen 1984, 297. Viitteen alkuperäinen lähde: Generalguvernör Bobrikoffs berättelse öfver Finlands förvaltning från sept. 1898 till sept. 1902, s. 38-39, Stockholm 1905.

Suomalainen yhteiskunta oli sortovuosina vielä nuori ja sen katsottiin monesti olevan yhä rakennusvaiheessa. Jo ennen sortovuosien puhkeamista ja myös sortokauden aikana oli Suomessa vallalla varsinainen erilaisten järjestöjen kodin rakennus- buumi. Kodeilla tarkoitettiin taloja, joita nuorisoseurat, vapapalokunnat, raittiusyhdistykset ja työväenjärjestöt rakensivat toimintansa tueksi omille paikkakunnilleen. 'Oman kodin' hankkiminen oli tärkeä tapahtuma ja ylpeyden aihe nuorisoseuroille ja muille järjestöille, jotka tarvitsivat paikan järjestääkseen seurojen kokoontumisia, tansseja, arpajaisia, näytelmäesityksiä ja niin edelleen. Seurojen talot rakennettiin ja korjattiin talkoovoimin, joten sortokauden lentolehtien talokuvaukset voitiin yhdistää yksimielisyyden ja talkoohengen nostattamiseen sorron alla ja eripuraisuuden keskellä.¹⁵⁹ Lentolehtien Suomi-talo oli ilmielikeissä ja kaikkien oli herättävä paloa sammuttamaan. Tuntuu että lentolehtien talo- ja tuli-kuvaukset suunnattiin nimenomaan seuraintalojen elämässä mukana olleelle nuorisolle, joka saattoi nähdä sielunsa silmin 'oman kodin' tullessa ja kaikki joukolla heittämässä vettä sekaan, jotta yhteiset aatteet ja muistot eivät kuolisi tulen mukana.

Tuli ja talo liittyivät siten etenkin nuorison harrastuksiin. Sortovuosina kansa oli paineen alla ja sivistyksen levittämisen kaikkiin kansanluokkiin katsottiin pelastavan Suomen Venäjän hampaista. Nuorisoseurojen päätavoite oli nuorison sivistämisen edistäminen näytelmien, sanomalehtien, puheiden ja esitelmien avulla ja samoin nuorison suojeleminen siveettömiltä ja turmelevilta harrastuksilta¹⁶⁰. Siveellisyyden ja sivistyksen vaaliminen nousivat sortovuosien Suomessa ykkösaiheiksi. Sortokautiset lentolehdet näkivät Suomen toivon lepäävän enimmäkseen nuorison harteilla, mitä ajatusta lisäsi sekin seikka, että suuri osa lentolehdistä käsitteli nuorten poikien elämää askarruttanutta asevelvollisuusasiaa: mennäkö venäläiseen kutsuntaan vai ei. Siten talo ja tuli vertauskuvina rinnastivat useammallakin tavalla nuorison ja sortotaistelun, johon nuorien toivottiin ottavan osaa ja valitsevan oman kantansa.

¹⁵⁹ Hentilä 1987, 232-235.

¹⁶⁰ Alapuro ja Sulkunen 1987, 154.

4.3 Koti ja naapurit

Suomi-talo oli myös koti. Perustuslaillisten mukaan isänmaa oli Suomen kansalle yksi yhteinen suuri koti¹⁶¹. Koti, uskonto ja isänmaa olivat suomalaisuuden peruspilareita, kaikki omalla tavallaan pyhiä. Eräs vastarinnan lentolehti kuvasi humoristisen laulun muodossa kolmea Bobrikovin alaiseksi alentunutta poliisia: ”Ihmisten kotiin ne tunkivat/ Ja ottivat toisen omaa/ Ilkeyttä toimeenpanemaa/ Ne kolme miestä on kovaa”¹⁶². Vastarintalaiset myös totesivat, ”ettei koskaan tiedä, kuinka hyvä on omassa kodissa ennen kuin kurkistaa naapurin kotiin”¹⁶³. Asevelvolliset eivät tienneet, miten hienoa oli palvella Suomen kaartissa verrattuna Venäjän armeijan pataljooniin.

Talo tai koti oli ihmisen turvapaikka, jossa vietettiin suuri osa elinajasta. Topelius maalasi mielenkiintoisen kuvan kodista koko kansan tuntemassa Maamme kirjassa heti sen ensimmäisillä sivuilla¹⁶⁴. Topeliuksen kertoja kuvaili pientä kotiaan ja kaikkia sen tuttuja elementtejä. Lopulta hän tyytyi mainitsemaan, että pienen kotinsa hän kyllä tuntee, mutta mikä on suuri isänmaa. Lukija näki vertauskuvallisen yhteyden jokaisen pienen kodin ja yhden ison ja yhteisen isänmaan välillä. Perustuslailliset rakensivat kuvan Suomi-talosta koko kansan kotina, johon voitiin liittää samoja ajatuksia kuin Topeliuksen kertoja liitti omaan pieneen kotiinsa. Lentolehdissä isänmaa liitettiin vähintäänkin ajattelun piilotasolla omaan kotitaloon, jolloin lukija saattoi mielessään rakentaa Suomi-talon oman kotinsa kaltaiseksi.

Naapurisuhteet ovat aina mielenkiintoisia. Perinteisesti naapuria kadehditaan, mikäli tämän talo tai muu omaisuus on hienompaa tai suurempaa kuin itsellä. Toisaalta päinvastainen ajattelu kohottaa itsetuntoa, kuten vastarinnan

¹⁶¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 3.

¹⁶² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 29, s. 3.

¹⁶³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 40, s. 4.

¹⁶⁴ ” Mikä on isänmaa? Se on meidän suuri kotimme/ Minulla on pieni koti, jota rakastan enemmän kuin mitään muuta paikkaa maan päällä. Isäni taloa en saata milloinkaan unohtaa. Siellä olen kotonani, siellä parhaiten viihdyn. Enköpä tuntisi tietä ja veräjätä? Enköpä taloa ja tupaa muistaisi? Kaikki on siellä niin perin tuttua minulle. Näitä portaita olen niin monasti astunut. Tämän oven olen niin monasti avannut. Ikkunasta olen pihalle katsellut. Takkavalkean loistossa olen lämmitellyt. Pöydässä olen syönyt. Vuoteessa olen maannut. Jokaisen istuimen tunnen, jokaisen kiven ja polun. Siellä en eksyisi, en yön pimeydessäkään/ Niin vain, kotini kyllä tunnen; mutta mikä on isänmaani?” (Topelius 1875/1981, 5).

propagandasta kävi ilmi; omassa talossa kaikki oli hyvin, etenkin jos pääsi kurkistamaan naapurin taloon, jossa asiat olivat paljon huonommalla mallilla¹⁶⁵. Luther puhui naapureista katekismuksessaan selittäessään viidettä käskyä perusteellisesti. Hän sanoi ihmisten joutuvan usein olosuhteiden pakosta asumaan heitä vääryydellä kohtelevien ihmisten keskuudessa, minkä vuoksi vihamielisyys ihmisten keskuudessa kasvaa. ”Jos naapurisi huomaa sinulla olevan Jumalalta lahjana parempi koti ja enemmän omaisuutta kuin hänellä, se suututtaa naapurisi ja saa hänet kadehtimaan sinua.”¹⁶⁶

Venäjä nähtiin lentolehdissä kateellisena Suomelle siitä, että Suomi oli saanut autonomiansa turvin rakennetuksi maahan paremmat olot kuin mitä mistään päin Venäjää oli löydettävissä. Sotaministeri Kuropatkin kertoi kirjeessään kenraalikuvernööri Bobrikoville – pitkäaikaisen Suomen olojen tuntemuksensa perusteella – Suomen olevan Venäjää sivistyneempi maa, jolle venäläisten ei tule tyrkyttää omia arvojaan, vaan ennemminkin Venäjä voisi monessa suhteessa ottaa Suomesta oppia. Bobrikov myönsi tämän mutta oli raivoissaan asiasta.¹⁶⁷ Perustuslailliset kuvasivat, millainen oli Venäjän armeijan kenraalin, ”teurastuspäällikön”, suhde naapuriin sodassa, jossa suomalainen asevelvollinen joutuisi uuden valan vannottuaan taistelemaan: ”No Pojat! Laittakaa niin, että naapuri tietää saaneensa löylyä”¹⁶⁸! Tässä naapurilla voitiin tarkoittaa mitä tahansa Venäjän rajamaata, myös Suomea.

4.4 Taloon kuuluvia

Lentolehtien propagandassa käytettiin muun muassa portaita, kerroksia, vuodetta, ovia, lattiaa, kynnystä, veräjää ja porttia. Mäkelin kuvasi työläiset ”kansan pohjakerroksina” ja oli varma, että etenkin suurissa sivistysmaissa kapitalistinen yhteiskunta jo vapisi työlästen ”puukenkäarmeijan” edessä: ”siksi tämän(kin) yhteiskunnan ylemmillä portailla ollaan huolissaan, siksi sieltä tehdään

¹⁶⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 40, s. 4.

¹⁶⁶ Luther 1529/1984, 58.

¹⁶⁷ Polvinen 1984, 167-168.

¹⁶⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 17, s. 11.

myönnytyksiä ja siksi sieltä kerran pudotaan”¹⁶⁹. Portaat nähtiin yksinkertaisesti vertauskuvana korkeammalle tasolle nousemisesta, ja mitä korkeammalla oli, sitä lähempänä taivasta ihmisen voitiin katsoa olevan¹⁷⁰. Sosialistit olivat varmoja, että työväki vielä jonain päivänä oikeudenmukaisuuden toteutumiseksi vaihtaisi paikkaa herrojen kanssa. Kenraalikuvernööri Bobrikov halusi Suomen niskuroivan senaatin oman käskyvaltansa alle: ”Suomessa ei voi olla kahta kenraalikuvernööriä: minä ja senaatti, samalla portaalla seisomaan me emme mahdu”¹⁷¹.

Eräs perustuslaillinen asevelvollinen ei pelännyt ottaa vastaan kutsunnasta kieltäytymisestä mahdollisesti seuraavia rangaistuksia: ”Jos on hyvä omatunto päänalusena, niin eiköhän tuo liene yhtä pehmeä vuode linnassa kuin kasarmissakin”¹⁷². Hän mieluummin nukkui vaikka kiven sisässä kuin Venäjän armeijan sängyssä, jos venäläistäminen saatiin sillä tavoin loppumaan. Myöntyvät uskoivat kenraalikuvernööri Bobrikovin katsovan läpi sormien virkamiesten kelpoisuustodistuksia haettaessa miehiä suomalaisiin virkoihin, ja avaavan siten ”ovent selki-selälleen venäläisten nimittämiseksi virkoihin Suomessa”¹⁷³. Oven avaaminen vertautui siirtymiseen elämänvaiheesta toiseen tai elämästä kuolemaan¹⁷⁴. Venäläisten vallatessa korkeimmat virat Suomessa, ei Suomikaan olisi kaukana kuolemasta.

Perustuslaillinen nimimerkki ’Äiti’ oli huolissaan venäläisten vaivihkaisesta tunkeutumisesta maahan nuorten poikien moraalien ollessa liian löysällä. Hän pelkäsi pian solmittavan avioliittoja suomalaisten asevelvollisten ja venäläisten neitien kesken. Se olisi äidinkielen murskatappio, sillä silloin ”vieras kieli riemukulussa astuisi kotien kynnysten yli ja sen jäljissä seuraisivat vieraat tavat, vieras moraalit ja vieras elämäntapa”¹⁷⁵. Äitien tuli pitää huolta, että pojat

¹⁶⁹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 6, s. 4 ja 32.

¹⁷⁰ Biedermann 2002, 280.

¹⁷¹ Polvinen 1984, 184. Viitteen alkuperäinen lähde: Bobrikov v. Plehwelle 31.12.1899/12.1.1900, Borodkin, M., Pamjati finljandskago general-gubernatora Nikolaja Ivanovitsa Bobrikova, s. 151-152, Harkov 1905.

¹⁷² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 13, s. 15.

¹⁷³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 21, s. 26.

¹⁷⁴ Lempiäinen 2002, 90.

¹⁷⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 5.

menisivät avioon vain suomalaisten naisten kanssa, jotta kotilieden tulta vahtisi tulevaisuudessakin Suomen nainen.

Eräs perustuslaillinen uskoi itänaapurin mielellään suorittavan venäläistämistöitä Suomessa, sillä Suomi oli pysynyt koko autonomiansa ajan varsin suomalaisena. Venäläistä vaikutusta ei juuri ollut nähtävissä, vaikka Suomi olikin aivan ”Pietarin porttien edessä”.¹⁷⁶ Portti symboloi paitsi sisäänpääsyä myös porttien taakse kätkeytyviä salaisuuksia ja mahtia¹⁷⁷. Pietari toimi vertauskuvana koko Venäjältä, eikä Suomella ollut koskaan ollut tarvetta avata Pietarin portteja, jotka kristillisessä symboliikassa ja viholliskuvauksen osana saattoivat tuoda mieleen helvetin portit. Suomi-talo piti kuitenkin omat porttinsa tiiviisti kiinni. Portti tai ovi unisymbolina kuvaa naisen sukupuolielimiä. Jos talon ovi on auki, voidaan sen katsoa tarkoittavan neitsyytensä menettänyttä naista.¹⁷⁸ Perustuslaillinen propaganda käytti raamatullista vertausta: ”Ja heinäsiirakat, jotka suurissa parvissa tulevat idästäpäin, olemme kääntäneet veräjällä” -¹⁷⁹ Katsottiin että venäläisten yritykset sortaa Suomea eivät päässeet edes alkamaan, koska venäläinen kosija ei päässyt tunkeutumaan Suomen rajoilta sisämaahan, Suomi-talon veräjältä pihamaalle.

4.5 Tie

Perustuslailliset näkivät Suomen kansan edessä kaksi tietä, joista vastarinnan tie oli ”vaivojen ja tukaluuksien tie, siveellisesti oikea tie ja enimmänsä menestystä lupaava tie”¹⁸⁰. Myöntyvien tie taas nähtiin ”onnettomana tienä ja hyödyn ja mukavuuden luuloteltuna tienä”¹⁸¹. Tie jouduttiin usein tuskalla ja hiellä raivaamaan. Kun opetuslapset kysyivät Raamatusta, kuinka voisivat tuntea tien Jumalan luo, vastasi Jeesus heille: ”Minä olen tie, totuus ja elämä. Ei kukaan

¹⁷⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 40, s. 2.

¹⁷⁷ Biedermann 2002, 280.

¹⁷⁸ Freud 1964, 133 ja 138.

¹⁷⁹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 40, s. 1 ja Raamattu 2008, esim. 2. Moos. 10:13.

¹⁸⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 39, s. 3 ja 15, s. 6.

¹⁸¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 4, s. 3 ja 15, s. 8.

pääse Isän luo muuten kuin minun kauttani”¹⁸². Tie on Raamatun tavallisimpia sanoja ja siitä riittää vertauskuvallista tulkintaa. Yleisimmin tien käyttäminen kertoo kulkemisesta; tie johdattaa aina jonnekin. Tietä pitkin ihminen vaeltaa¹⁸³. Paitsi että Jeesus ilmoitti itse olevansa tie, hän puhui tiestä useasti vertauskuvallisesti, muun muassa silloin, kun hän vertasi kapeaa elämän tietä ja leveää turmion tietä keskenään¹⁸⁴.

Lentolehtienkin propagandassa vertailtiin kahta kulkuväylää. Vastarintaa kannattaneet asevelvolliset esimerkiksi totesivat: ”Me seisomme nyt hyveen ja paheen tienhaarassa. Kummanko tien valitsemme”¹⁸⁵? Asevelvollinen joutui pahalle tielle mentyään vannomaan venäläisen sotavalan. Perustuslailliset esittivät kysymyksen koko kansalle: ”Siinä on se onneton tienhaara, kumpaa tietä nyt on mentävä”¹⁸⁶? Tienristeys symboloi valintatilannetta elämässä¹⁸⁷. Myöntyvien tietä kuvattiin viehättävämmäksi ja puoleensavetävämmäksi, koska se ei vaatinut minkäänlaisia uhrauksia¹⁸⁸. Se oli ”laittomuuteen alistumisen tie”, joka ei vaatinut oman virka-aseman tai oman mukavuuden uhraamista, vaan ainoastaan ”tottelevaista ja nöyrää mieltä”. Perustuslaillinen tie oli ”jyrkkä ja vaaroja täynnä”, eikä lopullisesta määränpäästä ollut varmuutta; myöntyvien tien sen sijaan katsottiin vievän varmaan valtiolliseen ja kansalliseen kuolemaan. Kansa laitettiin päätöksen eteen: ”Valitkaa kansalaiset, kumpaa tietä tahdotte kulkea”!¹⁸⁹

Myöntyvät näkivät hekin vastarintalaisten tapaan oman tiensä vaikeakulkuisena: ”Tämä tie ei tunnu helpolta, mutta sittenkin se on ainoa oikea”¹⁹⁰. Vaikka uusi asevelvollisuuslaki oli syntynyt Suomen perustuslain vastaista tietä, oli sitä silti noudatettava velvollisuutena isänmaan tulevaisuutta kohtaan. Myöntyvät uskoivat ”sovinnon tien olevan paras”¹⁹¹. Perustuslaillinen propaganda harmitteli

¹⁸² Raamattu 2008, Joh. 14:6 ja 11:25, Room. 5:2 ja Hepr. 10:20. Ks. myös Väinölä 1701/1995, 263. Tie kristillisenä symbolina saattoi viitata myös Jeesuksen kärsimystiehen, via dolorosaan (Huttunen 2010, 215-222).

¹⁸³ Lempiäinen 2002, 332-333.

¹⁸⁴ Raamattu 2008, Matt. 7:13-14 ja Lempiäinen 2002, 333.

¹⁸⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 10, s. 1.

¹⁸⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 15, s. 6.

¹⁸⁷ Lempiäinen 2002, 334.

¹⁸⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 5, s. 6.

¹⁸⁹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 39, s. 3.

¹⁹⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 22, s. 16.

¹⁹¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 22, s. 10.

venäläisen sotavalan vannoneita asevelvollisia, Suomen nuorisoa, joka oli ”poikennut totuuden ja oikeuden poluilta”¹⁹². Vastarinta piti tavoitteinaan oikeuden, totuuden ja lain pyhyden toteutumista Suomessa. Perustuslailliset kysyivätkin: ”Eikö löydy mitään tietä, joka veisi suoraan totuuteen”? Ja vastasivat heti perään heidän perustuslaillinen tiensä antavan varman vastauksen kaikkiin kysymyksiin.¹⁹³

Tie oli myös ihmiselämän symboli puhuttaessa esimerkiksi elämän polusta. Tietä käytettiin vertauskuvallisessa merkityksessä lentolehtien propagandassa, mutta sitä käytettiin paljon myös kansan tuntemissa uskonnollisissa ja isänmaallisissa teoksissa¹⁹⁴. Kun sortokauden tavallinen talonpoika luki lentolehtiä, yhdisti hän tie-kuvaukset sisällään eläneeseen isänmaalliseen ja uskonnolliseen mentaliteettiin, joka valtasi Suomen kansan mielen vastapainona ahdistaville sortotoimenpiteille. Perustuslailliset käyttivät tietä muutamaa otteeseen myös viholliskuvan rakentamisessa venäläisistä aineksista. Heidän mielestään ”sortajalla ei ole, eikä voi olla mitään kultaista keskietä, sillä se tahtoo riistää kaiken mitä alamaisilla on”, joten ”kaikki mielivallan tietä tulleet säädökset” oli jätettävä huomioimatta.¹⁹⁵

Tie oli kansalle tuttu vertauskuva, sillä tiet olivat osa jokapäiväistä elämää. Entisaikojen Suomessa ihmiset taivalsivat teitään jalan tai hevosella. Tie oli konkreettisesti jalkojen alla, tiellä juteltiin tuttujen ja naapureiden kanssa ja tiellä myös tapeltiin. Tiet olivat arkipäiväisempiä ja tunnistettavampia kuin nykyään sillä esimerkiksi valtateilla oli omat ikivanhat nimensä, kuten hämäläisten Härkätie, joka yhdisti Turun ja Hämeen linnat ja oli ollut käytössä jo viikinkiajalta lähtien¹⁹⁶. Tieverkosto laajeni Suomessa huomattavasti 1800-luvun alusta vuosisadan loppuun ja ensimmäisellä sortokaudella tiet peittivät jo suurimman

¹⁹² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 4, s. 3.

¹⁹³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 40, s. 1.

¹⁹⁴ Tie sai vanhassa virsikirjassa useita merkityksiä: esim. synnisten teille, hurskasten tie, oikial tiellen, herran tiet, tien pahan, autuun tielle, rauhan tielle, taivaan tietä, hän tie totuus ja elämä on, pahalt tieltä ja tien haarois (Väinölä 1701/1995, esim. 48, 49, 55, 66, 124, 133, 164, 263, 299 ja 406).

Myös Runebergin Vänrikeissä tie sai monia merkityksiä, muun muassa voiton tienä, isäin ikitienä, elon tienä, vapauden tienä, ryssien tienä, sotatienä ja surman tienä (Runeberg 1848/1992, esim. 127, 118, 84, 106, 85, 65, 56 ja 14).

¹⁹⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 17, s. 8 ja 15, s. 6.

¹⁹⁶ Masonen 1999.

osan eteläistä ja läntistä Suomea. Muutos oli nopea, samoin kuin rautateidenkin kehitys oli nopeaa ja iso osa teollistuvaa Suomea. Vuosisadan vaihteen molemmin puolin käytiin lisäksi isoa väantöä rautateiden rakentamissuunnista.¹⁹⁷ Lentolehdissä kyseltiin, kumpaa tietä piti kulkea, vastarinnan vai myöntyväisyyden tietä. Isoja maanteitä oli sortokauden Suomessa edelleen vähän ja ne olivat vaikeakulkuisempia niin teiden rakenteen kuin nykyaikaisten kulkuneuvojen puutteen takia. Matka naapuripitäjään saattoi kestää kauan ja tien päällä jouduttiin pysähtymään taukohetkille, oltiin liikenteessä sitten jalan tai hevosella. Matkanteko oli monesti vaivalloista sekä aikaa ja voimia vievää.

Sortokautinen Suomen kansa ajettiin kuvainnollisesti talostaan tielle, joka ei ollut pyhä, yksityinen ja turvallinen kuten koti, vaan maallinen, julkinen ja vaarallinen. Kansa seisoi nyt tienhaarassa ja sen piti valita, mitä tietä lähdetäisiin hakemaan apua tulipalon sammuttamiseksi, tai vastaavasti mikä tie veisi uuden kansankodin rakentamista ajatellen sopivaan paikkaan. Tiellä tapeltiin kiivaasti naapurin kanssa, kun samalla yritettiin päättää, kumpaa tietä kuljettaisiin. Erimielisyydet voittivat ja kansalaiset valitsivat eriävät tiet. Teillä liikkui katovuosina, jollainen oli muun muassa vuosi 1902, paljon nälkäisiä, ruokaa etsimään lähteneitä kerjäläisiä¹⁹⁸. Suomen kansan oli vastarinnan lentolehtien mukaan valittava tiensä vaikeassa tilanteessa; se oli kuin kerjäläinen, jonka vaihtoehtona oli anoa armoa naapuri-Venäjäältä tai säilyttää ylpeytensä ja koettaa selvitä vaelluksesta vaikealla tiellä ja välttää kuolema. Myöntyvät olivat mieluummin ottamatta osaa vaaralliseen tappeluun ja kannattivat sovinnollista suhtautumista naapureihin.

Tie on syvyyspsykologiassa metaforinen opas piilotajuntaan ja on siksi tutkimukseni kannalta mielenkiintoinen kaikissa vertauskuvallisissa merkityksissään. Tie sisältää aina alun ja lopun, näkymättömän määränpään. Määränpää on kuitenkin merkittävä vain niin pitkälle kuin se on määriteltävissä.¹⁹⁹ Lentolehdissäkin Suomen tulevaisuudesta kohtaloineen voitiin esittää vain arvauksia. Perustuslailliset toivoivat oikeuden ja totuuden toteutuvan vastarinnan avulla. Oikeus oli selkeä, jos se ymmärrettiin kansan vanhoina

¹⁹⁷ Heikkilä ja Seppo 1987, 88.

¹⁹⁸ Pulma 2007, 70.

¹⁹⁹ Enckell 1996, 57-58.

perinteinä ja lakeina, mutta mikä oli totuus. Syvyyspsykologian mukaan tien arvo intohimoiselle totuutta etsivälle matkaajalle sisältyy kuvitelmiin tien alusta ja päätepisteestä²⁰⁰. Uskotaan, ettei sillä ole niinkään merkitystä, mitä tien varrella tapahtuu. Totuus lienee tarkoittanut rehellisyyttä kansalaisten keskinäisessä toiminnassa ja laillisen esivallan ja kansan välillä ja viitasi esimerkiksi lisääntyneiden ilmiantojen määrään. Toisaalta lienevätkö perustuslaillisetkaan olleet varmoja perustuslaeistaan ja niiden laillisuudesta. Haluttiin joku varmuus, joku vedenpitävä totuus siitä, mitkä olivat Suomen todellisia oikeuksia, vaikka ne eivät välttämättä olleetkaan omille korville mieluisaa kuultavaa. Lentolehdissä kuljettiin totuuden ja oikeuden tietä, mutta silti ei oltu varmoja, mitä määränpäästä haluttiin löytää. Tieltä ei kuitenkaan voinut kääntyä, paluuta ei ollut. Lähtöpaikka muistettiin ja määränpää voitiin kuvitella vain lähtöpaikan kautta. Tulevaisuus oli hahmotettavissa ainoastaan kansan menneisyyden kautta ja ehkä osittain juuri siksi edelliset vuosisadat mentaliteetteineen saivat lentolehdissä suuren roolin.

²⁰⁰ Enckell 1996, 58.

5 Talonpoikainen luonto

5.1 Hedelmät

Agraarista luontoa käytettiin paljon lentolehtien vertauskuvallisuudessa. Erilaiset kasvit ja niiden istuttaminen ja viljeleminen olivat iso osa vertauskuvallisuutta. Luonnosta yleensäkin löydettiin paljon symboliarvoltaan suuria elementtejä. Myöntyvät näkivät vastarinnan vihan ja kiihkon joukkona ja uskoivat, etteivät ”viha ja katkeruus” milloinkaan voi tuottaa ”hyviä hedelmiä”²⁰¹. Hedelmät miellettiin henkisen kypsyyden vertauskuviksi²⁰², jolloin vastarintalaiset voitiin nähdä henkisesti kypsymättöminä, sovinnollisiin ratkaisuihin kykenemättöminä, lapsellisina vihan kylväjinä. 1800-luvun romantikot puhuivat yleisesti kansan kypsymisestä sille määrättyä tehtävää varten²⁰³. Suomen kansan ajateltiin olevan vasta raakile, joka ei ehkä koskaan saisi tilaisuutta kypsyä hedelmäksi.

Myöntyvät syyttivät perustuslaillisia myös siitä, että osa heistä oli jättänyt maansa ja lähtenyt muille maille jättäen Suomen kansan ”niittämään omien tekojensa hedelmiä”²⁰⁴. Suomalaisia lähti jonkin verran ulkomaille pois siron alta, mutta osa vastarinnan kannattajista sai tottelemattomuutensa vuoksi keisarilta maastakarkoitustuomion ja joutui jättämään maansa vasten tahtoaan. Omien tekojen hedelmien niittäminen viittasi venäläisvastaiseen kiihkoon, joka myöntöviien mukaan teki Venäjästä Suomea kohtaan entistäkin vaarallisemman.

Myöntyvät uskoivat vastarinnan ärsyttävän venäläisiä, minkä vuoksi perustuslaillisten uskottiin saavan aikaan vielä enemmän harmia Suomelle kuin mitä uusien lakien noudattaminen maalle aiheuttaisi. Vastarinnasta seurasi maastakarkoituksia juuri niille, joiden oikeastaan tuli pysyä Suomessa ja vastata teoistaan. Raamatussa ja yleisesti kristillisessä symboliikassa käytettiin hedelmää niin hyvän kuin pahankin vertauskuvana; Jeesus kehotti opetuslapsia varomaan väärä profheettoja ja sanoi: ”Hedelmistä te heidät tunnette. Eihän orjantappuroista

²⁰¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 7, s. 2.

²⁰² Lempiäinen 1992, 183.

²⁰³ Rantanen 1997, 201.

²⁰⁴ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 7, s. 2.

koota rypäleitä eikä ohdakkeista viikunoita”²⁰⁵. ”Hyvä puu tekee hyviä hedelmiä, huono puu kelvottomia hedelmiä”²⁰⁶. Myöntyvien mielissä vastarinta oli kuin laho puu, jonka hedelmät olivat vielä vihreitä eivätkä koskaan kypsyisi tarpeeksi. Unisymboliikassa hedelmä symboloi naisen rintoja²⁰⁷. Suomi-neidon hedelmät olivat vasta raakileasteella, mikä saattoi kuvata kansan nuorta, siveää ja neitseellistä tilaa. Myöntyvät yhdistivät epäkypsät hedelmät lapsellisuuteen, jollaisena perustuslaillisten käytös nähtiin.

Perustuslaillinen sosialisti Mäkelin käski työväkeä taistelemaan, kunnes harvainvalta ja luokkaedut kumottaisiin yhteiskunnassa: ”Tee ilolla uhrauksia, tee niin suuria kuin voit, sillä sellaiset uhraukset kantavat jaloja, runsaita ja kuolemattomia hedelmiä”²⁰⁸. Oman maan ja sen kansan yhteisen tulevaisuuden vuoksi oli pystyttävä uhraamaan omaa aikaa ja omia voimia, jotta saatiin kasvatettua kansalle hyviä hedelmiä. Uhraukset olivat kuin jaloja uhrauksia ja hyviä hedelmiä kantaneita puunoksia. Perustuslaillisessa lentolehdessä muisteltiin vanhoja hyviä aikoja ja lainattiin Keisari Aleksanteri I:n sanoja Porvoosta vuodelta 1809:

”Minä olen korjannut huolenpitojeni paraimman hedelmän, kun saan nähdä tämän kansan, rauhassa vieraitten hyökkäyksiltä, vapaana sisällississä asioissaan, lakien ja hyvien tapain turvissa antautuvan maanviljelyyn ja teollisuuteen sekä onnellisuudellaan todistavan aikomukseni vilpittömyyden ja siunaavan kohtaloansa²⁰⁹.”

Keisari Aleksanteri I oli pitänyt huolta valtakunnastaan ja sen moninaisista kansoista, ja nyt hän oli saanut ’sotasaaliina’ Suomen valtikkansa alle. Hän oli saanut korjata kauneimman hedelmän; hyväluontoisen, rauhallisen ja hyvin hoidetun Suomen maan, josta ei tulisi olemaan minkäänlaista haittaa keisarikunnalle – päinvastoin. Raamatussa Jeesus teki hetkessä vasta kypsymässä olleen vainion viljasta valmista korjattavaksi, mikä sai opetuslapset ihmettelemään tapahtunutta. Mutta Jeesus vastasi heille:

²⁰⁵ Raamattu 2008, Matt 7:16-17 ja Lempiäinen 2002, 264-265.

²⁰⁶ Raamattu 2008, Matt. 7:16-17 ja 12:33 ja Luuk. 6:43-44. Ks. myös Lempiäinen 2002, 264-265.

²⁰⁷ Freud 1964, 133 ja 135.

²⁰⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 6, s. 8.

²⁰⁹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 48, s. 8.

”Minä olen lähettänyt teidät korjaamaan satoa, josta te ette ole nähneet vaivaa. Toiset ovat tehneet työn, mutta te pääsette korjaamaan heidän vaivannäkönsä hedelmät.”²¹⁰

Näin perustuslailliset uskoivat käyneen myös Aleksanteri I:lle, joka oli saanut hyvällä mallilla olleen Suomi-talon vainioineen sotasaaliina omakseen kuin ilmaiseksi.

Keisarin oli helppo korjata hedelmänsä, sillä Suomi antautui maanviljelykselle ja maansa kaikkinaiselle hoivaamiselle. Talonpoikaisuus, maanviljely ja karjanhoito olivat osa perisuomalaista identiteettiä; suomalainen oli sidottu maahan ja turpeeseen, ei tosin pakotetusti, vaan omasta halustaan. Vaikka halla ja nälkä olivat usein maamiehen rasitteena, suomalainen talonpoika oli aina loppupelissä vapaa ja itsenäinen – hän ei ollut maaorja, jollaisena venäläinen veli yhä nähtiin, ja siitä oltiin ylpeitä ja se muistettiin myös lentolehdissä tuoda useasti esiin²¹¹.

5.2 Viljely, halla ja leipä

Viljeleminen siihen liittyneine töineen ja kasveineen oli oleellinen osa lentolehtien vertauskuvallisuutta. Perustuslailliset puolustivat suomen kielen asemaa venäjän kieltä vastaan: ”Äidinkieli on kallis aarre, jota tulee viljellä ja hoitaa”²¹². Samalla tavoin kuin talonpoika hoiti peltojaan, oli hänen antauduttava hoitamaan suomen kielen asemaa maassa, ettei venäjän kieli pääsisi tunkeutumaan rikkaruohona liian syvälle. Peltoaan perkaava ja urhoollisesti taisteleva mies oli muun muassa Runebergille suomalaisen ihannemiehen ruumiillistuma; maamies ei voinut luopua sarkojensa kyntämisestä eikä sotilas liioin taistelemisesta, vaikka myrsky kuinka riehui ympärillä²¹³.

²¹⁰ Raamattu 2008, Joh. 4:35-38, Matt. 9:37 ja 25:24, Mark. 4:14 ja Miika 6:15.

²¹¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, lentolehdet yleisesti.

²¹² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 3.

²¹³ Alhoniemi 1969, 135 ja 171.

Vastarintalaiset halusivat liittää Suomen siihen yleismaailmalliseen taistelujoukkoon, jonka päämääränä oli oikeuden ja vapauden toteutuminen valtiossa tai yleisemmin kansan keskuudessa: ”Kansat ovat työntekijöitä kaikkein korkeimman Herran väljällä vainiolla, totuuden ja oikeuden viljelemisessä”²¹⁴. Kansat työskentelivät itsensä Jumalan vainioilla. Raamatussa Paavali opetti, että ”mitä ihminen kylvää, sitä hän myös niittää” ja sanoi apostolien olevan Jumalan työtovereita ja kansan olevan Jumalan pelto ja Jumalan rakennus²¹⁵. Topelius puolestaan näki ”kansat työntekijöinä ihmissuvun suuressa yhteiskunnassa”, jossa myös Suomen kansalla oli työntekijän paikka²¹⁶. Suomen kansan pelot miellettiin pyhiksi Jumalan vainioiksi. Kaikkia valtiollisia ja kansallisia asioita oli hoidettava pyhinä asioina; vastarintalaiset näkivät perustuslait ja kansan vanhat oikeudet pyhinä ja olivat valmiita viimeiseen saakka puolustamaan niitä samoin kuin kansa omia talojaan tai pellojaan.

Pelto ja vainio kantoivat hedelmänään viljaa, josta saatiin leipää jokapäiväiseen ruokapöytään. Erään myöntyvän lentolehden kirjoittaja näki itsensä ja muut myöntyvät sijaiskärsijöinä. He saattoivat venäläisten vaatimuksiin myöntymällä vielä pelastaa Suomen tulevaisuuden:

”Kun halla on hävittänyt vainiot: he (myöntyvät) täyttävät pettuleivän tehtävän, ja kun aika sitten muuttuu valoisammaksi, niin voi sukupolvi taas ravita itsensä hyvän sadon leivällä. Itse olen tällainen pettuleipä.”²¹⁷

Idästä tuli pakkanen, joka tuhosi sadon Suomen pelloilta. Myöntyvät suostuivat ottamaan taikinaansa palan petäjäistä ja asettumaan kovemman korvikeleivän rooliin, kunnes saataisiin taas parempaa satoa lapsille ja lapsenlapsille ja sillä tavalla turvattua elämän ja elinkeinon jatkuminen maassa.²¹⁸ Pettuleipää tehtiin katovuosina leipätaikinasta, johon lisättiin puunkuorta, yleensä männystä, kun

²¹⁴ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 59-9.

²¹⁵ Raamattu 2008, 1. Kor. 3:9. Ks. myös Gal. 6:7, Ef. 2:20-21 ja Hepr. 3:6.

²¹⁶ Topelius 1875/1981, 14 ja Rantanen 1997, 201-202.

²¹⁷ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 58, s. 4.

²¹⁸ Nälkä ja idästä tullut vaino liittyivät kiinteästi yhteen jo aiempina kansan kriisiaikoina, kuten isonvihan aikana (Vilkuna 2005, esim. 222-231). Ehkä juuri näiden asioiden historiallinen yhteenkuuluvuus sai myöntyvät yhdistämään itsensä pettuleipään ja idän vainolaisen hallaan, joka tuhosi viljasadon.

viljaa ei ollut riittävästi saatavilla. Nälkävuosien mielikuvissa leipään liittyneet asiat olivat keskeisellä sijalla: monin paikoin muisteltiin, ettei korvikeleipä millään tahtonut pysyä uunissa koossa²¹⁹. Tämä kuvasti hyvin Suomen kansan henkistä tilaa sortovuosina: kansa ei ollut enää yksimielinen ja yhtenäinen, vaan eripurainen ja hajallaan, kuten Suomi-äitikin. Viljapelto tai vainio kuvasi kristillisessä symboliikassa maailmaa ja sen ihmisiä, tai pienemmässä mittakaavassa ihmisen henkilökohtaista sisintä tai sydäntä²²⁰. Jos oli olemassa mahdollisuus saada Suomi-äidin jäänyt sydän vielä sulamaan, niin myöntyvät olivat valmiita kestämään koviakin kärsimyksiä.

Runebergin *Maamme* runossa rinnastettiin taistelu vihollista ja hallaa vastaan ja samoin sankaruus sodan ja rauhan aikoina²²¹. *Maamme* oli suosittu runo sortokauden ajan Suomessa, etenkin kun Bobrikovin mielestä se oli ilman perusteita korotettu kaikkialla rajamaassa kansallislaulun asemaan. Laulun maisemat ja isänmaallinen tunnelma voitettuihin vihollisineen ja kärsimyksineen viittasivat vain rajamaalaisiin asioihin, mikä antoi kenraalikuvernöörin mukaan väärän kuvan virallisesti Venäjän monikansalliseen valtakuntaan kuuluneesta Suomesta.²²²

Perustuslailliset olivat huolissaan Suomen maanviljelyksen ja sen tuottaman sadon tulevaisuudesta, mikäli sortotoimenpiteet ulottuisivat myös tälle alueelle ja maanjako tehtäisiin Suomessa venäläisen kaltaiseksi. Käytännössä se tarkoittaisi peltotilkkujen vaihtavan omistajaa muutaman vuoden välein, jolloin ahkerat viljelijät kokisivat tappioita ja turhautuisivat ja laiskurit hyötyisivät hyvin hoidetuista pelloista, jotka he vuorostaan jättäisivät hoitamattomina seuraavalle. Kenraalikuvernöörin salaisessa toimintakertomuksessa Bobrikov kuvaili maanomistuskysymystä suomalaisen ”yhteiskunnan kipeimmäksi haavaksi”. Hän näki Suomi-äidin olevan jo nyt haavoilla sen vuoksi, että tilaton väestö oli Suomessakin täysin riippuvaista maanomistajista eikä kyennyt tekemään asialle

²¹⁹ Häkkinen 1991, 96.

²²⁰ Lempiäinen 2002, 265.

²²¹ ”Tään kansan taistelut ken voi/ ne kertoella ken?/ Kun sota laaksoissamme soi/ ja halla näläntuskan toi/ Ken mittasi sen hurmehen/ ja kärsimykset sen?” (Runeberg 1848/1992, 8 ja Alhoniemi 1969, 131).

²²² Polvinen 1984, 196.

mitään.²²³ Bobrikovin mukaan haavat olivat jo olemassa eikä venäläinen maanjako enää tilannetta muuttaisi.

Suomalaisten omasta mielestä Suomen tilattomat olivat paljon paremmassa asemassa, jos heitä verrattiin venäläisiin talonpoikiin²²⁴. Kuitenkin, jos venäläinen maanjako tulisi, olisivat asiat silloin yhtä tasapuolisen huonosti kaikkien kannalta. Perustuslailliset uskoivat venäläisen maanjaon seurauksena ”peltojen muuttuvan pian autioiksi ahomaiaksi, jotka kantaisivat kiviä eikä leipää”²²⁵. Leipä symboloi Jeesuksen ruumista ja oli välttämätön aines jokapäiväisessä elämässä. Isä Meidän-rukouksessa pyydettiin Jumalalta jokapäiväistä leipää. Katekismuksessa kerrottiin jokapäiväiseen leipään kuuluvan paljon muutakin kuin pelkkä jauhoista ja vedestä tehty leipä; siihen kuuluivat muun muassa ruoka, juoma, vaatteet, kengät, koti, pelto, karja, omaisuus, kunnolliset lapset, kunnolliset ja luotettavat esimiehet, hyvä hallinto ja oikeudenmukainen maallinen ja hengellinen esivalta, rauha, terveys, järjestys, kunnia ja niin edelleen²²⁶.

Jos pelto ei antanut leipää, toimi se vertauskuvana siitä, ettei mikään muukaan ollut hyvin - ei kotitaloudessa eikä yleisesti koko maassa. Jos taas pelto antoi vain kiviä, voitiin nähdä, että sortotoimenpiteiden pelättiin johtavan suureen vihaan ja eripuraisuuteen maassa. Kivi kielteisessä merkityksessään oli ase ja symbolinen vihan ilmaisija²²⁷. Maanviljely ja sen tuottavuus tai tuottamattomuus vaikutti kansaan sen kaikilla tasoilla eikä siinä ollut venäläistämisen uhatessa enää kysymys pelkämästä viljasta tai leivästä niiden kirjaimellisissa merkityksissä.

Entisaikojen suomalainen prototyyppi oli Runebergin Saarijärven Paavon kaltainen pellonraivaaja, joka ansaitsi elantonsa luonnosta kovan raadannan, hien ja kyyneleiden avulla. Ihmiselämä oli rakennettu luonnon vuosittaisen kiertokulun ja maatöiden mukaisesti. Elettiin kirjaimellisesti lähellä luontoa, kun talo peltoineen ja puutarhoineen oli jokapäiväisen leivän ansaitsemisen areena. Kädet oli totuttu upottamaan multaan ja turpeeseen ja ihminen eli luonnon armoilla.

²²³ Polvinen 1984, 287.

²²⁴ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, esim. lentolehdet 26 ja 31.

²²⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 31, s. 3.

²²⁶ Lempiäinen 2002, 328 ja Luther 1529/1984, 123-127.

²²⁷ Raamatussa esimerkiksi marttyyti Stefanos kivitettiin kuoliaaksi (Raamattu 2008, Apt. 7:57-60, Joh. 8:3-9). Ks. myös Lempiäinen 2002, 340 ja Biedermann 2002, 133.

Lyhyen kasvukauden sää saattoi vaikuttaa ratkaisevasti seuraavan vuoden toimeentuloon. Lentolehdissä rinnastettiin halla ja katovuodet idän viholliseen. Myöntävä kirjoittaja uskoi itse olevansa pettuleipä, valmiina kärsimään venäläistämisen seurauksista, koska uskoi hyvienkin aikojen vielä koittavan. Suomessa oli 1800-luvulla muutama otteeseen todellisia katoaikoja; pulaa ruuasta ja kaikkialla nälkiintyneitä, kuolevia ihmisiä. Edellinen suuri, kuolemaa aiheuttanut, nälkäkriisi oli koettu vuosina 1867-1868 ja pahoja katovuosia olivat myös vuodet 1892-1894 ja keskelle sortotaistelua osunut vuosi 1902²²⁸. Nälkä oli läsnä sortokautisessa yhteiskunnassa, mutta se ei tappanut samoin kuin aikaisemmat nälkävuodet. Sortokaan ei tappanut, vaan teki ihmisestä henkisesti riutuneen.

Katovuosiin ja niitä seuranneeseen nälkään liittyi aina kulkutauteja ja sotaa²²⁹. Ihmiset lähtivät etsimään ruokaa ja sairastuivat olemattoman vastustuskykynsä ja riutuneen olemuksensa vuoksi ruttoon tai muuhun tautiin²³⁰. Sortovuodet olivat kriisi siinä missä katovuodetkin, erona oli ainoastaan se, että sortokauden taistelut käytiin lähinnä henkisellä tasolla ja myös se, että nälkävuodet tappoivat tavallista rahvasta, kun taas sortotoimenpiteet tuskin aiheuttivat henkistä kärsimystä tavalliselle kansalle. Ja juuri siksi lentolehtien vertauskuvalliselle tai piilotajuiselle tasolle piilotettiin aikaisempiin todellisiin kriiseihin liittyneitä elementtejä, joissa tavallinen rahvas oli ollut osallisena. Myöntävät rinnastivat toimintansa pettuleivän syömiseen, idästä tuli tuhoa ja kärsimystä aiheuttanut halla ja Suomi-äiti makasi ruttotautisena sairastuotulla. Nälkä oli Suomen kansan perivihollinen²³¹, kuten oli Venäjäkin, joten niiden aiheuttamat kärsimykset oli helppo sovittaa yhteen.

Paitsi että ihminen oli luonnon armoilla, oli hän usein myös toisen ihmisen armoilla. Vuonna 1899 maanviljelijäin ammattijärjestö liittyi voimakkaaseen herätykseen, joka valtasi koko Suomen valtiollisesti heränneen yleisön iskulauseellaan: Kehotus juuria hoitamaan! Tällä tarkoitettiin yhteiskunnan

²²⁸ Soikkanen 1991, 13.

²²⁹ Soikkanen 1991, 18.

²³⁰ Soikkanen 1991, 18-19.

²³¹ Pitkänen 1991, 37.

vähäosaisten, esimerkiksi pienviljelijöiden elinehtojen parantamista.²³² Saarijärven Paavon tyylinen pellonperkaaja oli ideaali kuva, ja vaikkakin muodostunut suomalaisen prototyypiksi, riitti se ravitsemaan kokonaan tilatonta väestönosaa vain aatteen tasolla, jos silläkään. Suomen maalaiskunnissa oli vuonna 1901 yli 110 000 maanomistajaa, noin 160 000 maanvuokraajaa ja 150 000 perhettä, jotka olivat kokonaan vailla omaa asuntoa tai maata, elämistä puhumattakaan²³³. Lentolehtien vertauskuvallisuus punoi lukijan eteen ihannekuvan ja elinympäristön, jossa suinkaan kaikki eivät eläneet.

Tilattoman väestön ongelma ei ollut lentolehtien vertauskuvallisuudessa näkyvillä sellaisenaan, koska Venäjää vastaan kohdistetussa propagandassa haluttiin tuoda esiin omat hyvät puolet ja vihollisen huonot puolet mahdollisimman selkeästi. Kysymys tilattomasta väestöstä ja sen elinolojen parantamisesta ei kuulunut omiin hyviin puoliin, vaan heikkoihin kohtiin, joista oltiin mieluummin vaiti. Asia on kuitenkin esillä, sillä lentolehtien propagandistiseen luonteeseen kuului suomalaisen yhteiskunnan silottelu ylipäätään, mikä tarkoitti sitä, että monet yhteiskunnan todelliset ongelmat tai kysymykset eivät tulleet julki. Lentolehdissä oli kuvausta suomalaisesta prototyypisestä ihmisestä tai hänen asuinympäristöstään, mikä olikin luettavissa monissa paikoin ihannekuvaukseksi jostakin sellaisesta, jonka Suomessa vielä jonain päivänä toivottiin toteutuvan, tai jonka voitiin katsoa kuuluvan yhteen suomalaisen kansanluonteen kanssa.

5.3 Kylvö, siemen, kaali ja ketunleipä

Viljelykseen liittyi oleellisesti kylväminen tai istuttaminen siemenineen ja taimineen. Nimimerkillä 'Kutsuttu' kirjoittanut perustuslaillinen loi lujaa uskoa kohtalotovereihinsa auttaen heitä ymmärtämään, miten suuresta asiasta oli kyse, jos joukoissa kieltäydyttäisiin vannomasta uutta venäläistä sotavalaa. Paitsi että Suomi-äidin kasvot olivat asevelvollisiin päin tuskallisella odotuksella kääntyneinä, uskottiin olevan muitakin asiasta kiinnostuneita:

²³² Gebhard 1911 a, 12.

²³³ Gebhard 1911 b, 843.

”Meidän tekoamme tarkastavat myöskin koko sivistyneen maailman tiedon, valon ja vapauden jalot vartijat, jotka kieltäytymisestämme toivovat löytäneensä ’sinapinsiemenen’ rauhanaatteelle, ja sanovat meidän näyttäneen tien kansojen vapautukselle sodanjumalan julmasti vaatimasta veriverosta”.²³⁴

Rauhanaatetta kannattavilla jaloilla vartijoilla tarkoitettiin mahdollisesti kaikkia sotalaitosta vastustaneita ihmisiä, tai kaikkea sivistyneistöä maissa, joissa ymmärrettiin, millaista oli elää vapaana kansakuntana vapaassa ja itsenäisessä maassa. Suomen asevelvollisista oli löydettävissä sinapinsiemen maailmanrauhalle. Sinapinsiemen oli vertauskuva pienen kasvamisesta suureksi²³⁵ ja sinappi kasvina kuvasi vähäisestä alusta lähtevää ja aikanaan ympäri maailmaa levittäytyvää taivasten valtakuntaa²³⁶. Sinapinsiemen oli kaikista siemenistä pienin, mutta kun siitä kasvoi täysimittainen taimi, oli se kaikista puutarhan kasveista suurin²³⁷. Siten sinapinsiemen asevelvollisen tekstissä kuvasi ensiaskelta maailmanrauhaan, joka alkaisi pienistä mutta suurimerkityksisistä teoista.

Jos suomalaiset asevelvolliset kieltäytyivät perustuslainvastaisesta kutsunnasta, se tarkoitti heidän olevan paitsi Suomen tulevaisuuden myös rauhan asialla, koska eivät halunneet joutua sotimaan valtakunnan suurille sotakentille. Sodanjumala vaati verta sotakentillä eikä suomalainen asevelvollinen ollut valmis maksamaan veroa viattomien ihmisten veren lunastamiseksi. Maailma toivoi Suomen näyttävän esimerkkiä ja kieltäytyvän tarttumasta aseisiin. Asevelvollisille selvitettiin lentolehdissä, että kohta jo edesmenneessä Suomen kaartissa palveleminen ei tarkoittanut sotimista, vaan puolustuskyvykkyyden hankkimista, mutta venäläisen sotavalan vannonut asevelvollinen joutuisi takuuvarmasti

²³⁴ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 4, s. 3.

²³⁵ Lempiäinen 2002, 248 ja Lempiäinen 1992, 180. Raamatussa kerrottiin pojasta, josta Jeesus karkotti pahan hengen. Opetuslapset kysyivät Jeesukselta, miksi he eivät kyenneet ajamaan pahaa henkeä pois pojasta, mihin Jeesus vastasi: ”Koska teillä on niin vähän uskoa. Totisesti, jos teillä olisi uskoa edes sinapinsiemenen verran, te voisitte sanoa tälle vuorelle: ’Siirry täältä tuonne’, ja se siirtyisi. Mikään ei olisi teille mahdotonta.” (Raamattu 2008, Matt. 6:30, 17:19-20, Mark. 11:23 ja Luuk. 17:6).

²³⁶ Lempiäinen 1992, 180.

²³⁷ Raamattu 2008, Mark. 4:31-32, Matt. 17:20, Luuk. 17:6 ja Hes. 17:23 ja 31:6. Ks. myös Lempiäinen 1992, 180 ja 182.

sotakentille. Suurella Venäjällä oli lähes aina sota käynnissä jossakin valtakunnan kolkassa, milloin minkäkin pienemmän rajakansansa kanssa²³⁸.

Yrjö Mäkelin pureutui sosialistisessa lentolehdessään viljelyyn tai istuttamiseen erikoisella tavallaan:

”Kapitalistinen yhteiskuntajärjestys ei tunne sääliä, sillä se imee elinvoimansa kyynelistä ja verestä. Se kuluttaa nuoruuden ruusut poikaimme ja tyttäriemme poskilta, se istuttaa heidän rintaansa ennenaikaisen kuoleman siemenen, sillä maailman teollisuus tarvitsee, nykyisen yhteiskuntajärjestyksen aikana, ruumispaarit kauppaydäkseen. Avunhuudot, rukoukset ja valitukset sekä Jumalaan vetoamiset häipyvät kullan kilinä ja menehtyville annetaan vaivaistalo ja sen jälkeen – taivas.”²³⁹

Vastarintaa kannattaneet asevelvolliset uskoivat Venäjän armeijan janoavan verta. Perustuslaillinen työväki sen sijaan oli vakuuttunut, että kapitalistinen yhteiskuntajärjestys eli sekin viattomien verestä. Huomattavaa on kapitalistisen yhteiskunnan kuvaaminen toimivana, ihmismäisenä subjektina. Porvariruumis kulutti nuoruuden ruusuja kansan poikien ja tyttärien poskilta²⁴⁰. Kapitalistinen järjestelmä istutti nuorten rintaan ennenaikaisen kuoleman siemenen, teki heistä vanhoja ja kuihtuneita, valmiita kuolemaan. Siemen merkitsi yleisesti Jumalan sanaa ja siemenen kylväminen Jumalan sanan levittämistä²⁴¹. Mutta kun oli kyse kuoleman siemenestä, oli kyse Jumalan vastustajasta. Paholaisen siemenestä versoi kyyneleitä, tuskaa ja lopulta kuolema nuorelle ihmiselle, jonka harteille yhteiskunta oli sysännyt liian suuria taakkoja. Rukoilu ei auttanut, sillä kapitalistin silmissä kiilui raha. Vaivaistalon voitiin nähdä kuvaavan vanhaa ja raihaista Venäjää nuoren ja pirteän Suomi-neidon rinnalla. Venäjän työläisen uskottiin olevan Suomen työläistäkin kurjemmassa asemassa, ja hänen kohtalonsa olisi pian

²³⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, esim lentolehti 17.

²³⁹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 6, s. 23.

²⁴⁰ Mäkelin käytti samantyylistä vertauskuvaa kuin kirjailija Emile Zola avatessaan tolstoilaisia ihanteitaan. Zola oli vallankumouksellinen vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä silmällä pitäen. Hänen mielestään vain työn ja omaisuuden tasainen jako saattoi ”jälleen luoda kukat sairaan ihmiskunnan poskille. Ei mitään kuumekukkasia, kuten nyt, vaan terveyden ja elämän raittiita ruusuja.” (Siltala 1999, 654. Viiteen alkuperäinen lähde: Valvoja 1902, s. 576).

²⁴¹ Lempiäinen 2002, 266.

myös suomalaisen sosialistin kohtalo, jos maa venäläistettäisiin läpikotaisin. Onneksi kuitenkin maallinen helvetti joskus päättyisi ja työväen runnellut ruusut saisivat paikkansa taivaassa.

Ruumispaareilla kuljetettiin nuoruuden ruusuja vaivaistaloon ja pian sen jälkeen hautausmaalle. Kuumeinen ja mätäpaiseinen Suomi-äiti oli kuvainnollisesti kuljetettu paareilla sairastupaan valittamaan ja armoa anelemaan. Hän oli liian nuori ja liian arvokas joutuakseen vaivaistaloon tai taivaaseen, ja hänen tilansa oli helppo yhdistää nuoreen työväestöön, joka aneli armoa, mutta ei saanut sitä. Kapitalistit ottivat omansa ja istuttivat kuoleman siemeniä työväentalon takapihalle samaan aikaan, kun Venäjä oli tullut Suomi-talon veräjältä omalla luvallaan leikkaamaan ruusuja naapurin kukoistavasta puutarhasta. Unisymboliikassa kukat ovat symboleja naisen sukupuolielimistä²⁴². Paitsi että Venäjä leikkasi ruusuja Suomen puutarhasta, myös kapitalistit turmelivat työväestöä. Perustuslailliset pitivät äidinkieltä ”kansallisuuden kauneimpana kukkana”²⁴³. Venäjän kieltä ei haluttu päästää raiskaamaan suomen kieltä.

Perustuslailliset kohdistivat vihansa Venäjää kohtaan ja suuntasivat säälinsä ja halveksuntansa myöntäviin päin. Perustuslaillinen kirjoittaja näki kuitenkin myös erään sosialistisen lehden venäläistämisen edesauttajana. Lentolehden kirjoittaja oli huolissaan sanomalehdistön tilasta yleensä Suomessa, sillä Bobrikov oli tiukentanut sensuuria ja antanut lakkauttamiskäskyn useammalle lehdelle²⁴⁴. Eniten kirjoittajaa huoletti kuitenkin *Työmies* lehti, joka oli hänen mielestään syyllistynyt synkkään epäisänmaallisuuteen; lehden ainoana tarkoituksena näytti olevan työlakkojen aikaansaaminen, ”vihan kylväminen” ja suomalaisten instituutioiden mustamaalaaminen. Lehti ei perustuslaillisen mukaan ajanut työväen todellista asiaa ja sai toiminnallaan venäläiset ajattelemaan, että Suomessa hyväksyttiin sortotoimet: ”Paremmen puutteessa syötetään lukijoille muka sosialismin mannana ketunleipiä. Karvas maku tulee kyllä tuntumaan jälestäpäin, mutta liian myöhään.”²⁴⁵

²⁴² Freud 1964, 134-135.

²⁴³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 5, s. 16.

²⁴⁴ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 48, s. 18.

²⁴⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 48, s. 18 ja 20.

Raamatussa kerrottiin erämaassa vaeltaneesta nälkäisestä, taivaasta ihmeellistä mannaa ravinnokseen saaneesta, Israelin kansasta. Taivaallinen manna muistutti korianterin siemeniä mutta oli valkoista ja maistui hunajaleivältä²⁴⁶. Israelin kansa söi taivaallista mannaansa neljäkymmentä vuotta, kunnes palasi erämaista takaisin asutuille seuduille²⁴⁷. Venäjää hännystelevän epäaidon sosialismin manna ei ollut perustuslaillisten mukaan makeaa vaan karvaista. Ketunleipä saattoi tarkoittaa paitsi kirjaimellisesti hapanta kasvia myös viekasta Venäjää. Kettu merkitsee monien kansojen keskuudessa kavaluutta ja petollisuutta ja sitä käytettiin Suomessakin ahkerasti vertauskuvana venäläisistä. Nyt nähtiin ikään kuin Työmies koettaisi kaupata venäläisyyttä Suomeen sosialismin sivutuotteena. Huiputettiin ihmisiä huomaamaan venäläistämisen vaikutukset vasta sitten, kun oli jo liian myöhäistä peruuttaa mitään.

Vastarinnan propagandassa uskottiin, että ne jotka vielä odottelivat ”makean leivän päiviä” Venäjän lain tulemisesta maahan päästäkseen siitä hyötymään, joutuisivat kerran pettymään huomattessaan, että ”heidän asevelvolliset poikansa saavat maistella ryssän hapankaalia ja ryssän ruoskaa”.²⁴⁸ Venäjä oli perivihollinen, happamiin ketunleipiin rinnastettu ravinnokseen hapatettua kaalia nauttinut ryssä. Hapan oli esimerkiksi juutalaisille pahan vertauskuva²⁴⁹ ja kaalin syöminen merkki heikkoudesta jo 1500-luvulla²⁵⁰. Vihollinen haluttiin toki nähdä heikompana kuin mitä itse oltiin.²⁵¹

²⁴⁶ Raamattu 2008, 2. Moos. 16:31 ja Biedermann 2002, 191.

²⁴⁷ Raamattu 2008, 2. Moos. 16:35, Joos. 5:12 ja Neh. 9:15.

²⁴⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 51, s. 8.

²⁴⁹ Lempiäinen 2002, 330.

²⁵⁰ Mikael Agricola kirjoiti vuonna 1548 Uuden testamentin suomennoksessaan perustuslaillista vertausta ajatellen iskevästi: ”Waan se ioca heicko ombi/ hen söpi Caalia” (Lempiäinen 1992, 160).

²⁵¹ Vielä sortovuosina viholliskuvassa olivat lentolehdissä Venäjän johtomiehet, mutta 40 vuotta myöhemmin koko Venäjän kansa sai sotapropagandassa osansa herjaamisesta. Esimerkin vuoksi otteita *Hakkapeliitta* lehdestä sotavuodelta 1940: Venäläinen sotilas kuvattiin kädet ylhäälle levitettyinä ja kuvatekstissä esitettiin, miten ”Kaalimaan solttu antautuu”. *Uuden Suomen* Olli ohjeisti vielä alemmalla kehitysasteella ollutta Venäjän orjakenkistä kansaa: ”Menkää kaalipelloillemme ja pysykää siellä rauhassa, tehkää työtä ja syökää”. (Luostarinen 1986, 189, Viitteen alkuperäinen lähde: *Hakkapeliitta* 3/1940. ’Kaalimaan solttu antautuu’).

5.4 Eläimet

Useissa perustuslaillisissa lentolehdissä yhdistyivät vertauskuvat kasveista ja eläimistä. Vastarinnan propagandassa todettiin onnistuneen kutsuntalakon²⁵² jälkeen:

”Jos kaikki asevelvolliset nöyrästi kuin lammaslauma olisivat menneet kutsuntaan, niin voitte olla varmat siitä, että Suomen pojat jo aikoja sitten olisivat Venäjällä ryssän hapankaalia särpimässä”²⁵³.

Lammasta pidetään tyhmänä ja harmittomana ja mitä helpoimpana saaliina pedoille, esimerkiksi susille²⁵⁴. Lampaat elävät laumoissa ja perinteisesti tyhmyys tiivistyy joukossa. Jos sortokauden asevelvolliset menivät kutsuntaan, olivat he vastarinnan mukaan tyhminä syntyinä lampaina antautuneet Venäjän pedon raadeltaviksi. Lammassymboliikkaa löytyi runsaasti myös vanhasta virsikirjasta²⁵⁵.

Lammas yhdistettiin kristillisessä symboliikassa nöyryyteen ja tottelevaisuuteen; se toi mieleen helposti muiden johdateltavissa ja vieteltävissä olevan ihmisen²⁵⁶. Lammas mielletään usein viattomuutta ja hyvyyttä symboloivan valkoisen väriseksi²⁵⁷. Raamatussa Jeesuksen kärsimyksistä sanottiin:

²⁵² Vuoden 1902 kutsuntalakko oli vastarinnan kannalta onnistunut, koska asevelvolliset jäivät joukolla pois kutsunnasta. Noin 60 prosenttia kaikista kutsuntaikäisistä osallistui lakkoon ja ylioppilaista peräti 87 prosenttia jätti tulematta laittomana pitämäänsä kutsuntaan. Vuoden 1903 kutsuntalakko onnistui huonommin kuin edeltäjänsä ja osa edellisvuoden lakkolaisista oli jo ryhtynyt katumaan tekoaan. Bobrikov sai yhteensä 3237 armoanomusta, joissa vuoden 1902 kutsunnasta poisjääneet pyytelivät anteeksi tekoaan. Syyksi kutsunnasta poisjäämiseen mainitaan lähes kaikissa anomuksissa lentokirjaset ja niiden levittäjät. (Jutikkala 1969, 187-188 ja 191). Lentolehdillä oli siis asevelvollisuusasiassa suoranaista vaikutusta.

²⁵³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 13, s. 13.

²⁵⁴ Biedermann 2002, 185.

²⁵⁵ Eräässä vanhassa virressä veisattiin: ”Täynn’ olen synnin haavoja,/ Mua kätes terveeks’ tehköön;/ Mä eksyn raukka sokiana,/ Mua armos valistakoon!/ Mull’ aivan heikoll’ armos suo,/ Kanss’ kadonn’ lammas kotia tuo./ Ja auta armos tähden” (Väinölä 1701/1995, 46).

Vanhassa virsikirjassa oli samankaltaisia lammasvertauksia enemmänkin; muun muassa: ”Vaan se on toisin muutettu,/ Pirun petoksill’ ja juonill’/ Jumalan sana on suudittu,/ Valheen ja vilpin suonill,/ Me olim’ eksyväiset lampaat,/ Mykät, sokiat, kuurot, rampaat:/ Sill’ ettei meill’ paiment’ ollu” (Väinölä 1701/1995, 55). Ks. myös Väinölä 1701/1995, 289.

²⁵⁶ Biedermann 2002, 185.

²⁵⁷ Lempiäinen 2002, 272.

”Häntä piinattiin, ja hän alistui siihen, ei hän suutansa avannut. Kuin karitsa, jota teuraaksi viedään, niin kuin lammas, joka on ääneti keritsijänsä edessä, ei hänkään suutansa avannut.”²⁵⁸

Venäläisen sotavalan vannoneet asevelvolliset olivat vastarinnan mielikuvissa Venäjää nöyristeleviä pelkureita. Raamatussa lammas kuvasi harhailevaa tai eksynyttä ihmistä²⁵⁹. Uuden valan vannoneet asevelvolliset joutuisivat kauas Venäjälle särpimään ryssän kaalintähteitä. Uskottiin että silloin voisi moni nuori tuntea olevansa eksyksissä vieraalla maalla, kaukana ihanasta isänmaasta.

Lentolehtien propagandassa venäläisten ryöväys oli käynnissä halki koko yhteiskunnan. Venäläiset halusivat muun muassa ottaa Suomen pojat sotapalvelukseen omaan armeijaansa, tukahduttaa suomen kielen ja luterilaisen uskonnon aseman ja venäläistää Suomen virkamieskunnan, koululaitoksen, postilaitoksen, tullilaitoksen ja ylipäätään rahaliikenteen²⁶⁰. Eräs perustuslaillinen lentolehti otti kantaa tulliasiaan. Venäjä halusi korottaa Suomen tullimaksuja ja saattaa ne yleisvaltakunnalliseen yhteyteen, toisin sanoen Suomeen tuotavien ulkomaisten tavaroiden tullimaksu haluttiin korottaa yhtä korkeaksi kuin tullimaksu oli Venäjällä²⁶¹. Vastarinta ei kuitenkaan sulattanut ajatusta: ”Kansa ei ole lypsylehmä, jota käy lypsäminen määrättömiin sen milloinkaan ehtymättä”. Samalla todettiin joidenkin kansojen suoranaisesti köyhtyneen, koska niitä oli rasiitettu liiallisilla tulliveroilla.²⁶² Suomen kansa ei ollut lehmä, jota Venäjä sai lypsää mielensä mukaan. Karjaloudesta eläneille ihmisille lehmä edusti hedelmällisyyttä ja runsautta; se oli äiti maan symboli ja siksi pyhä²⁶³. Lentolehdestä uskottiin, ettei Suomen kansakaan voi antaa omastaan enempää kuin on tarve, ja että Suomen kansan hyvinvointikin ehtyy, jos sitä tarpeettomasti lypsetään.

Suomalainen talonpoika tiesi, että pelloilta tuli paras sato, jos maaperässä oli kuohkeaa multaa, säät suosivat ja sekä kasvi- että eläintuholaiset saatiin pysymään

²⁵⁸ Raamattu 2008, Jes. 53:7, Apt. 8:32 ja Lempiäinen 2002, 276.

²⁵⁹ Raamattu 2008, Matt. 9: 36, 10:6 ja 1. Piet. 2:25.

²⁶⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, lentolehdet yleisesti.

²⁶¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 36, s. 3 ja 15.

²⁶² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 36, s. 5.

²⁶³ Biedermann 2002, 188 ja Lempiäinen 2002, 277-278.

loitolla viljelyksistä. Perustuslaillinen propaganda kertoi useaan otteeseen kauhukertomuksia Venäjän armeijasta asevelvollisten kutsunnasta pois jäämiseksi. Kerrottiin eräästä venäläisestä kuvernementista, jossa kansa oli nälkäistä ja tyytymätöntä ja nousi mellakoimaan kuvernööriään vastaan. Kuvernööri uhkasi nälkäisiä ja vapisevia ihmisparvoja Siperian kauhuilla ja määräsi kaikille viattomille raukoille sata ruoskaniskua. Kerrottiin, miten paikalla olleen armeijan osaston päällikkö ”Isprawnikka lupasi mustassa mullassa ryömivän konnan nöyryydellä täyttää kaikki kuvernöörin määräämät ilkityöt”²⁶⁴, joita myös suomalainen, venäläisen sotavalan vannonut asevelvollinen varmasti pääsisi toteuttamaan.

Venäjän armeijan päällikkö oli perivihollisen vertauskuva, paholaisen oikea käsi, joka ryömi mustassa mullassa esimiehensä jalkojen alla. Musta väri symboloi pimeyttä ja pahuutta²⁶⁵. Konna assosioituu rupikonnan ja mustassa mullassa²⁶⁶ möyriminen myyrään tai muuhun kasvituholaiseen. Rupikonna yhdistettiin kristillisessä kuvakielessä paholaiseen, ja seitsemästä pääsynnistä konna edusti ahneutta²⁶⁷. Raamatun Johanneksen ilmestyksessä paholaisen suusta hyppi ulos kolme sammakon näköistä saastaista henkeä²⁶⁸. Isprawnikka oli konna, pääpaholaisen apuri tai kasvun ja sadon tuhoava, sokeana esimiehensä käskyjä toteuttanut maamyyrä. Vastarinta mielsi myös maata kiertävät laukkukauppiat vihollisen salaisiksi apureiksi: ”Myyriä ne ovat, jotka vaan koettavat jäytää meidän onnemme ja maallisen menestyksemme perustuksia”²⁶⁹. Myyrät nakersivat Suomi-talon perustuksia, koska niiden uskottiin olevan kateellisia siitä, että Suomi oli saanut omien lakiansa turvissa kehittyä niin henkisesti kuin aineellisestikin monin paikoin Venäjän edelle.

Lentolehdissä Venäjän uskottiin kateellisena haluavan osansa suomalaisten onnellisesta asemasta. Vastarinta uskoi, että Venäjän johtajille ”pieni rehellinen

²⁶⁴ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 17, s. 7.

²⁶⁵ Lempiäinen 2002, 272.

²⁶⁶ Vanhassa virressä mustaa multaa kutsuttiin madon ruuaksi (Väinölä 1701/1995, 278). Siten lentolehtien vertauskuvissa musta multa assosioitui myös venäläisiin matoina tai muina matelijoina, kuten käärmeinä. Eräässä vanhassa virressä esimerkiksi veisattiin: ”Helvetin susi raatelee/ Ruumist’, jos madot matelee - -” (Väinölä 1701/1995, 339).

²⁶⁷ Lempiäinen 2002, 292 ja Biedermann 2002, 322 ja 258.

²⁶⁸ Raamattu 2008, Ilm. 16:13. Ks. myös Lempiäinen 2002, 292 ja Biedermann 2002, 321.

²⁶⁹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 24, s. 6-7.

kansa itsehallintoineen juuri Pietarin porttien edessä on kuin huonoa omatuntoa alituisesti kalvava mato²⁷⁰. Venäläisten kuviteltiin voivottelevan, miksi he koskaan menivätkään antamaan Suomelle niin suuren autonomian verrattuna muihin rajamaihin. Niin ei olisi saanut tapahtua. Pietari oli valtakunnan keskus ja pääkaupunki, maantieteellisesti hyvin lähellä rajamaa-Suomea, ja kuitenkin niin kaukana. Kalvava mato assosioitui kuolemaan, jo kylmettyneeseen ja mullan alle upotettuun ruumiiseen. Samaan liittyen tutkimuksessa jo aiemmin käsitellyt Pietarin portit voitiin mieltää taivaan porteiksi, joiden eteen kunkin kuolleen ihmisen sielu aikanaan nousisi Pyhän Pietarin kuulusteltavaksi. Venäjä oli kuin kuolemaisillaan ja sillä oli omallatunnolla sen kehittynein rajamaa, jota ei ollut saatu liitettyä muun valtakunnan yhteyteen. Mikä häpeä. Madot niin kuin muutkin matelijat nähtiin kuvakielessä pelottavina ja iljettävinä²⁷¹. Suomi oli Venäjälle ärsyttävä, koska Suomen kansan uskottiin saavuttaneen asemansa kovalla työllä ja rehellisyydellä; Venäjän taas nähtiin pelaavan viekkaudella ja kansojen hyväksikäyttämällä, mistä uskottiin Venäjän johdon olleen varsin tietoinen.

Perustuslailliset ottivat eräässä lentolehdessään kantaa patriarkalisuuden peruskiveen, esivallan tottelemiseen, joka oli sortokauden oikeustaistelun alkujuuri. Vastarinta ja myöntyvät kiistelivät alun perin nimenomaan siitä, pitikö perustuslakeja polkevaa esivaltaa totella ja pitikö sen antamia uusia lakeja noudattaa. Kristillinen symboliikka asiaa koskien otettiin suorana lainauksena Raamatusta, kohdasta, jossa Jeesus puhutteli ihmisiä:

”Kuka teistä on isä, jolta poika anoo leipää? Antaako hän hänelle kiven? Tahi jos hän kalaa anoo, antaako hän hänelle kalan edestä käärmeen?”²⁷² Ja perustuslailliset vastasivat Jeesuksen kysymykseen: ”Jos sellainen isä löytyisi, onko poika silloin velvollinen nielemään kiven ja syömään käärmeen. Ei suinkaan!”²⁷³

²⁷⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 40, s. 7.

²⁷¹ Lempiäinen 2002, 292.

²⁷² Raamattu 2008, Matt. 7:9-10 ja KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 54, s. 4.

²⁷³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 54, s. 4.

Jokapäiväinen leipä käsitti Lutherin mukaan myös hyvän hallinnon ja oikeudenmukaisen esivallan²⁷⁴. Kansa pyysi oikeudenmukaista kohtelua mutta keisari antoi vain kiviä. Kiviä käytettiin muinoin aseina kansalaisten välisissä ristiriidoissa ja myös kapinoitaessa esivaltaa vastaan; näin ollen kiviä antava isä vain yllytti nälkäisiä eripuraisuuteen. Kala kuvasi taivaallista ruokaa, sillä Raamatussa Jeesus ruokki nälkäisen kansan viidellä leivällä ja kahdella kalalla²⁷⁵. Kala sinänsä on myös Kristuksen symboli, sillä kalaa merkitsevän kreikankielen sanan kirjaimet ovat samat kuin alkukirjaimet sanoissa ”Jeesus Kristus Jumalan Poika Vapahtaja”²⁷⁶. Käärme taas oli syntiinlankeemuskertomuksen perusteella Saatanan, synnin ja myrkyn symboli²⁷⁷ ja Lutherkin kuvasi katekismuksessaan perkeleen käärmejäiseksi, vain rukouksen avulla torjuttavissa olevaksi olioksi²⁷⁸. Suomen kristillisessä symboliikassa käärme tunnettiin pahojen himojen ja pahojen henkivaltojen vertauskuvana²⁷⁹. Koska unisymboliikassa käärme ja muut matelijat kuvaavat miehen sukupuolielintä²⁸⁰, sopivat käärme ja pahat himot kuvaan Suomi-äitiä väkisin tavoittelevasta kosijasta.

Kansa anoi leipää ja kalaa, oikeudenmukaisuutta ja Kristusta, mutta saiko hallitsija-isä antaa sille kiven ja käärmeen, vihan synnyttäjän ja paholaisen myrkyn. Oliko kansa velvollinen nielemään myrkyn ja petoksen ja tukahduttamaan nälkensä kivillä ja vihalla? Näin ei vastarinnan mielestä ollut. Jumala oli asettanut esivallan kansan turvaksi, ja jos turva ja luottamus katosivat, ei esivaltaa tarvinnut enää totella, minkä katsottiin olevan myös Jumalan tahto, koska esivalta oli saanut valtansa Jumalalta²⁸¹.

²⁷⁴ Luther 1529/1984, 123-124.

²⁷⁵ Raamattu 2008, Luuk. 9:13-17 ja Lempiäinen 2002, 78.

²⁷⁶ Lempiäinen 2002, 78 ja 315 ja Biedermann 2002, 106.

²⁷⁷ Lempiäinen 2002, 292, Biedermann 2002, 180 ja 258 ja Raamattu 2008, 1. Moos. 3:1-19.

²⁷⁸ Luther 1529/1984, 132.

²⁷⁹ Saartio 1963, 159.

²⁸⁰ Freud 1964, 133.

²⁸¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, esim. 13, s. 11, 15, s. 11-12, 16, s. 7 ja 16 ja Raamattu 2008, Room. 13:1-10.

5.5 Perustuslaillinen yrttitarha

Perustuslaillisessa propagandassa viholliskuvaa Venäjästä tuettiin monenlaisin iljettävin ja paholaiseen rinnastettavin vertauskuvin. Edellä Venäjä oli jo käärmeen ja rupikonnan hahmoinen. Vastustaja näytti aina vain iljettävämmältä, jos itsestä pystyttiin antamaan paras mahdollinen kuva. Seuraava lainaus on luonto-symboliikkaa parhaimmillaan vastarinnan lentolehtien propagandassa.

”Noah sanoo 29:ssä värsyssään: ”Meidän maamme on yrttitarha. Siellä kasvaa kaikenlaisia suloisia puita, pensaita ja kasvia. Mutta rikkaruohoja siellä ei löydy ollenkaan. Sillä rikkaruohot me olemme nyhtäneet pois sormillamme. Ja heinäsiikat, jotka suurissa parvissa tulevat idästä päin, olemme kääntäneet veräjällä. Samoin myös siat, lampaat ja muut maan eläimet, jotka tonkivat saroilla ja syövät kasvun. Mutta nyt on kaikki tämä tullut ylitsemme. Sinä yönä, jolloin paholainen meni kansaan ja sammutti yrttitarhan öljylamput syntyi suuri hämminki ja katso, yrttitarha tuhottiin.”²⁸²

Raamatussa mainittiin useaan otteeseen viinitarha ja Jumalan puutarha, jonka kasveja ihmisen tuli hoivata hyvin eikä niitä saanut mielivaltaisesti hävittää. Ihmisen tehtävänä oli viljellä ja suojella Jumalan puutarhaa.²⁸³ Suomi talon ympärillä kasvoi hyvin hoidettu yrttitarha kukoistavine kasveineen. Vanhan virren mukaan ”niityn korjat kukat ja ylpiät yrttitarhat” muistuttivat ihmistä Jumalan hyvydestä²⁸⁴. Rikkaruohot oli nyhdetty Suomi-talon yrttitarhasta pois omilla pienillä Suomi-neidon sormilla. Venäjän puutarhan uskottiin olevan huonommalla mallilla.

Kenraalikuvernööri Bobrikov käytti perustuslaillisten yrttitarhan kanssa samankaltaista vertausta, kun hän kutsui Suomen koululaitosta tietoisesti venäläisvihamielisiä sukupolvia kasvattavaksi ”taimitarhaksi”. Bobrikovin mukaan ”separatismiin pois juuriminen” ei onnistunut ilman oppikirjoihin ja opetusmetodeihin kohdistettavaa venäläistä kontrollia.²⁸⁵ Täten Suomi-talon

²⁸² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 40, s. 1.

²⁸³ Raamattu 2008, esimerkiksi. 1. Moos. 2:15, 1. Kor. 9:7 ja Ilm. 14:18-19.

²⁸⁴ Väinölä 1701/1995, 382.

²⁸⁵ Polvinen 1984, 198.

yrttitarhaan voitiin lukea kuuluvaksi myös suomalainen koululaitos, jonka Bobrikov näki uhkaavana eikä halunnut suomalaisista taimista kasvavan aikuisia kasveja venäläisvihaa lietsoneiden oppikirjojen ja opetusmetodien avulla.

Rikkaruohoja käytetään yleismaailmallisesti vertauskuvana pahan vallasta ja elämän suistumisesta pois turvallisista uomistaan²⁸⁶. Raamatussa Jeesus selitti rikkaviljaverstaustaan opetuslapsille siten, että hyvän siemenen kylväjä oli Ihmisen Poika ja rikkaviljan kylväjä Saatana²⁸⁷. Hyvä siemen tarkoitti niitä, joilla oli paikka taivasten valtakunnassa – rikkavilja taas paholaisen valtaansa saamia ihmisiä²⁸⁸. Perustuslaillisten rikkaruohot olivat mahdollisimman tehokkaasti yrttitarhasta pois kitkettyjä saatanallisia venäläisiä²⁸⁹. Suomen kielen aseman korostamisella ja kansallishengen lujalla asemalla kansan sydämässä oli osuutensa asiaan; venäläiset tunsivat Suomen vieraaksi, vaikka se samaan valtakuntaan kuuluikin. Unisymboliikassa puutarha ja siihen rinnastettava yrttitarha tarkoittavat seksuaalisella piilotasolla naisen neitseellisiä sukupuolielimiä²⁹⁰. Suomi-äidin yrttitarhaan ei haluttu päästää idän tuholaisia.

Rikkaruohot saattoivat vertautua myös sortokauden kansan sisäisiin ristiriitoihin. Maa oli venäläistämisyriksistä kaikin puolin sekaisin, jolloin maaperä oli otollista kaikkienkokoiselle ilmiantamiselle ja vakoilulle. Jotkut oman maan kansalaiset eivät vastarinnan mukaan olleet ainoastaan valmiita myöntymään venäläisten vaatimuksiin, vaan olivat valmiita myös ilmiantamaan venäläisille niitä henkilöitä, jotka tekivät jyrkkää vastarintaa Venäjää vastaan ja pitivät kilpenään maan perustuslakia. Perustuslailliset kuvasivat näitä omia maanmiehiään rikkaruohoiksi, joiden toimintaan oli jo puututtu omien sormien

²⁸⁶ Lempiäinen 1992, 6 ja Lempiäinen 2002, 245.

²⁸⁷ Raamattu 2008, Matt. 13:37 ja 39.

²⁸⁸ Raamattu 2008, Matt. 13:36-39.

²⁸⁹ Romantiikan runoilija A. I. Arwidsson puhui jo 1820-luvulla vieraiden kulttuurien olevan lainatavaraa, josta eroon hankkiutumalla oman kansan olemus saattoi näyttäytyä kaikessa puhtaudessaan: ”Jos lainatavara meitä heikontaa ja tylsyyttää, niin se on vahingollisena rikkaruohona kitkettävä pois ja sen sijaan istutettava hedelmää tuottavia kasveja” (Rantanen 1997, 134-135. Viitteen alkuperäinen lähde: Arwidsson, A. I. (1821/1931), Kansallisuudesta ja kansallishengestä. Teoksessa: Laurila, Vihtori (toim.), Setälä, E. N. (toim.) ja Tarkiainen, V. (toim.) (1931), Suomen kansalliskirjallisuus VII, s. 107, suom. Severi Nuormaa. Helsinki: Otava).

²⁹⁰ Freud 1964, 133 ja 135.

välityksellä. Sortokaudella puhuttiin useissa yhteyksissä, ettei ”ilmianto-ohdaketta” saanut päästää ”rikkaruohona parempaa viljaa tukahduttamaan”²⁹¹.

Perustuslaillisten mukaan idästä tuli parvittain heinäsiirkoja, joiden pääsy yrttitarhaan oli saatu estettyä jo veräjällä²⁹². Heinäsiirkoja kuvasi kristillisessä symboliikassa tuhoa ja Jumalan rangaistusta²⁹³. Raamatussa Egypti faraoineen sai tuntea Jumalan vihan, kun itätuuli eräänä yönä toi heinäsiirkoja Faraon ja hänen kansansa kiusaksi. Maa oli mustanaan heinäsiirkoja, jotka söivät kaiken kasvuston ja tuhosivat puiden hedelmät, eikä koko Egyptin alueen luontoon jäänyt mitään vihreää²⁹⁴. Heinäsiirkoja tulivat yöllä ja yöeläimet kuvasivat pahuuden voimia²⁹⁵. Heinäsiirkoja tunnettiin myös parvissa lentäjinä ja kasvuston tuhonneina pahoina maanvaivoina²⁹⁶. Raamatun Johanneksen ilmestys kuvasi heinäsiirkoja skorpionin kaltaisina, kuin taiteluun varustettuina hevosina, joiden siivistä lähti samanlainen ääni kuin sotavaunuista²⁹⁷. Tällä tavoin Venäjää kuvanneet heinäsiirkoja saivat Raamatussa paholaiseen liittyneitä piirteitä.

Suomi-talon ja sen puutarhan veräjältä oli käännytetty paitsi heinäsiirkoja myös sikoja ja lampaita²⁹⁸. Sika tunnettiin likaisuuden ja siveellisen epäpuhtauden vertauskuvana ja sitä käytettiin kuvaamaan myös ahneutta, juoppoutta ja jonkinasteista tyhmyyttä²⁹⁹. Lentolehdissä etenkin silloin, kun kuvattiin millaista suomalaisella asevelvollisella tulisi olemaan Venäjän armeijassa, venäläiset sotilaat kuvattiin pahanhajuisiksi, likaisiksi ja juopotteleviksi laiskureiksi³⁰⁰. Jo 1500-luvulla Euroopassa syntyneiden stereotyyppien mukaan venäläiset olivat petollisia, väkivaltaisia, eläimellisiä, juoppoja ja irstailijoita³⁰¹. Lentolehdessä siat ja lampaat tonkivat peltoja ja söivät kasvuston³⁰². Lampaan symboliikkaa on käyty jo edellä läpi. Perustuslaillisessa yhteydessä lampaat saattoivat tarkoittaa

²⁹¹ Ala 1999, 61. Viitteen alkuperäinen lähde: Vapaita Lehtisiä 18.8.1903, 4.

²⁹² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 40, s. 1.

²⁹³ Lempiäinen 2002, 312.

²⁹⁴ Raamattu 2008, 2. Moos 10:13-15 ja Biedermann 2002, 67.

²⁹⁵ Lempiäinen 2002, 272.

²⁹⁶ Biedermann 2002, 67.

²⁹⁷ Raamattu 2008, Ilm. 9:3-10. Ks. myös Biedermann 2002, 67 ja Korte 1993, 137.

²⁹⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 40, s. 1.

²⁹⁹ Biedermann 2002, 335, Lempiäinen 2002, 284 ja Saartio 1963, 176.

³⁰⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, esim. lentolehti 17.

³⁰¹ Karemaa 2004, 228.

³⁰² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 40, s. 1.

Bobrikoville vastarinnan toiminnasta ilmiantoja tehneitä oman maan kansalaisia, laittomaan kutsuntaan menneitä pelkuri-asevelvollisia, tai omaa etuaan ja virkansa pelastamista ajatelleita venäläisten pyyntöihin taipuneita virkamiehiä.

Perustuslaillisten mukaan yrttitarha tuhoutui yöllä. Myös vanhassa virsikirjassa yhdistyivät yö ja pahuuden voimat³⁰³. Tähän saakka tilanne oli ollut vastarinnan mukaan hallinnassa, mutta enää ei yrttitarhan tuhoa voitu estää. Johanneksen Ilmestyskirjassa viitattiin tuomiopäivän tuloon samanlaisin sanankäntein, joita Jeesus käytti maailmanlopun viimeisestä päivästä: ”Herran päivä tulee niin kuin varas yöllä”³⁰⁴. Aiemmin käsiteltiin perustuslaillisen lentolehden vertausta, jossa kerrottiin idän vihollisen tulevan salakavalasti hiipien, ilmaisematta viekkaita aikomuksiaan³⁰⁵. Tilanne oli toivoton. Oli tullut yö, jolloin paholainen meni kansaan ja sammutti yrttitarhan öljylamput, mikä aiheutti hämminkiä ja tuhoa.³⁰⁶ Raamatussa Israelin kansa rakensi Mooseksen johdolla Jumalalle pyhäkön, jonka ovelle Mooses toi suuret öljylamput. Jumala antoi valitulle kansalleen määräyksen vahtia öljylamppujen palamista läpi yön, ja tätä määräystä oli israelilaisten noudatettava sukupolvesta toiseen³⁰⁷. Lamppu nähtiin myös Kristuksen vertauskuvana, kuten valo yleisesti³⁰⁸. Idästä tullut Saatana oli sammuttanut lampun ja vienyt valon Suomi-talon yrttitarhasta.

Suomi-äiti oli sairaana ja idän paholainen riehui hänen talossaan ja puutarhassaan. Yö, öljylamppujen sammuttaminen ja valon tukahduttaminen kuvasivat pimeyttä ja pimeyden pahoja voimia³⁰⁹. Pahat henget olivat vertauskuvallisuudessa yön kansaa³¹⁰. Saatana oli pimeyden ruhtinas ja siksi pimeys kuvattiin vihan voimana³¹¹. Venäjä kuvainnollisena petona ja paholaisena oli tullut naapurista, kulkenut veräjältä omalla luvallaan tonkimaan peltoja ja tuhoamaan kasveja sekä aiheuttamaan vihaa, katkeruutta ja erimielisyyttä Suomen kansan keskuuteen.

³⁰³ Vanhassa ehtoovirressä pyydettiin Jumalalta suojelusta: ”Sitä myös hänelt’ pyytäkääm’./ Ett’ hän olis’ meidän tykönäm’./ Ettei piru meit’ surmaisii/ Ja tänä yönä murhaisii” (Väinölä 1701/1995, 430).

³⁰⁴ Raamattu 2008, Ilm. 16:15 ja Korte 1993, 279.

³⁰⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 24, s. 2.

³⁰⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 40, s. 1.

³⁰⁷ Raamattu 2008, 2. Moos. 27:20-21 ja 3. Moos. 24:2-4.

³⁰⁸ Saartio 1963, 200.

³⁰⁹ Lempiäinen 2002, 243.

³¹⁰ Biedermann 2002, 429.

³¹¹ Biedermann 2002, 394 ja Lempiäinen 2002, 243.

Perustuslaillista lainausta voitiin kuitenkin tulkita myös niin, että paholainen synnytti hämminkiä kansan keskuudessa, mutta hänen ei itse tarvinnut jäädä tekemään tuhojaan yrttitarhaan, koska suomalaiset nousivat toinen toistaan vastaan ja tuhoaisivat vielä keskenään yrttitarhansa. Tämän jälkeen paholaisen olisi helppo korjata erimielisyyksien hedelmät ja ottaa lopulta väsynyt ja sairas Suomen kansa omiin hoiviinsa.

5.6 Linnut

Eräässä vastarinnan lentolehdessä kuvattiin Suomen ja Venäjän välistä oikeustaistelua eläimellisin vertauskuvin:

”Taistelu oikeudesta – on samanarvoinen kuin haikaran tuoma lapsi; minkä haikara on tuonut, voipi kettu tahi korppikotka jälleen viedä. Mutta äiti, joka lapsen on synnyttänyt, ei salli sitä ryöstettävän yhtä vähän kuin kansa oikeuksiaan ja laitoksiaan, jotka se on verisellä työllä ja taistelulla saavuttanut.”³¹²

Tarina lapsia tuovasta haikarasta on yleisesti tunnettu. Haikaraa pidetään onnen symbolina, minkä uskotaan johtuvan haikaran käärmeitä hävittävästä luonteesta³¹³. Suomen kansa oli onnellisessa asemassa verrattuna muihin Venäjän rajamaihin, mutta onnellisuus oli häviävänlaatuista. Sortotoimenpiteiden aikana esi-isiltä perityt lait ja oikeudet ja esi-isät kansallishengen synnyttäjinä nähtiin kansan keskuudessa erityisen tärkeinä. Esi-isien, vertauskuvallisten haikaroiden, jättämää perintöä haluttiin kunnioittaa ja suojella petoeläimiltä. Venäjä oli haikaran tuomaa lasta vaaninut kettu ja korppikotka³¹⁴. Ketusta todettiin edellä sen olevan kavaluuden ja petollisuuden vertauskuva, minkä lisäksi ketun punainen väri voitiin yhdistää tulen kautta paholaiseen³¹⁵. Kettu oli symboliikassa myös

³¹² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 19, s. 1.

³¹³ Biedermann 2002, 62.

³¹⁴ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 19, s. 1.

³¹⁵ Biedermann 2002, 124 ja Saartio 1963, 218-219.

irstautta ja viettelytaitoa kuvannut tulen demoni³¹⁶, mikä oli jälleen helppo yhdistää kuvaan Suomi-neidosta idän kosijan viettelevissä kynsissä.

Korppikotka tunnetaan kuolleiden eläinten tai ihmisten raatoja syöväenä haaskalintuna. Raamatussa Jeesus totesi: ”missä on raato, sinne kokoontuvat korppikotkat”³¹⁷. Entisaikoina korppikotkat seurasivat vaistonvaraisesti marssivia sotilasosastoja ja osasivat suunnistaa päivää etuajassa tulevalle taistelukentälle.³¹⁸ Venäjä on aina ollut jo pelkästään kokonsa vuoksi sotilasmahti. Lentolehdistä mainittiin korppikotkaan rinnastettava petolintu myös silloin, kun kerrottiin asevelvollisille Venäjän armeijan kauhuista; siitä miten petolinnut taistelujen jälkeisinä päivinä repivät sotatantereelle unohdettujen juuri ja juuri hengissä olleiden haavoitettujen avonaisia haavoja³¹⁹. Korppikotka saattoi siten symboloida myös sodan kurimuksia ja sotilaan lohdutonta kohtaloa ikään kuin synkimpänä mahdollisena tulevaisuuden kuvana Suomen asevelvollisille. Korppikotka-Venäjä voitiin kuvitella syömässä kituvien sotilaiden avonaisia haavoja, mistä päästiin vertauskuvallisesti terävää nokkaansa Suomi-äidin haavoissa kääntäneeseen korppikotkaan.

Vastarinnan mukaan korppikotka saattoi viedä Suomen onnen, esi-isiltä perityt lait ja oikeudet, mikäli Suomi-äiti ei vahtinut oikeuksiaan tarpeeksi valppaasti. Oikeastaan voitiin ajatella, ettei oikeustaistelu Suomen ja Venäjän välillä ollut minkään arvoinen, jos Suomi-äiti oli valmis luopumaan omastaan. Kun äidillä kerran oli lait ja oikeudet, hänen katsottiin olevan valmis puolustamaan niitä kuin omia lapsiaan. Tästä todisti myös Eetu Iston vuonna 1899 maalaama taulu, jossa Venäjän kaksipäinen kotka yritti ryöstää lakikirjan Suomi-neidon käsistä³²⁰. Tällaisilla kuvauksilla nostettiin perustuslaillista mielialaa ja korostettiin vastarinnan tärkeyttä.

Myöntyvät uskoivat, ettei Venäjän hallitus peruuttaisi antamaansa uutta asevelvollisuuslakia. Tämä oli tosiasia, eikä Suomen kansalla ollut tarpeeksi

³¹⁶ Biedermann 2002, 124.

³¹⁷ Raamattu 2008, Matt. 24:28.

³¹⁸ Biedermann 2002, 144.

³¹⁹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 17, s. 15.

³²⁰ Halonen 2005, 150-151, Lempiäinen 2002, 301 ja Reitala 1983, 99-101.

voimia sen muuttamiseksi, vaikka suomalainen vastarinta sitä kuinka vaati ja yllytti poikia jäämään pois kutsunnasta³²¹. Myöntyvät sanoivatkin: ”Meidän voimamme ovat kuin varpusen kotkaan verraten”³²². Varpunen nähdään symboliikassa köyhyyden ja vaatimattomuuden vertauskuvana, minkä vuoksi se on esimerkiksi eräiden kerjäläisveljestöjen, kuten dominikaanien symbolilintu³²³. Suomalaisten perusluonteeseen katsottiin kuuluvan vaatimattomuus, rehellisyys ja uutteruus, joiden avulla suomalaiset olivat saaneet peltonsa ja Suomi-talonsa kukoistamaan³²⁴. Kotka taas on vallan, herruuden ja sotilaallisen voiman symboli³²⁵. Sortovuosien myöntyville kotka oli idän kuningaslintu, joka halutessaan pistelisi varpusen parempiin suihin.

Kaksipäinen kotka on ollut Venäjän vallan symbolina jo 1500-luvulta alkaen³²⁶ ja se kuvaa maallisen vallan lisäksi hengellistä kreikkalaiskatolista valtaa. Myöntyvien vertauskuvallisuutta voitiin tulkita niinkin, että suomalaisen asevelvollisuuden lisäksi uskottiin suomalaisen luterilaisuuden olevan pian uhattuna, kun ortodoksinen kotka kaksine päineen pyrki rakentamaan Suomeen sipulikirkkoja ja toteuttamaan Jumalanpalveluksia vieraalla kielellä. Heikko varpus ei voisi kuin istua oksallaan ja katsoa kotkan aikaansaannoksia kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla. Myös Runebergin runoudesta löytyi varpusen köyhänä suomalaisen ahdinkotilan kuvaajana³²⁷.

Luonto oli oma kunnioitettu ja arvossa pidetty maailmansa. Vielä sortovuosina saatettiin muistaa Ahtia tai Tapiota hyvästä kalan- tai metsästyssaaliista, sillä luonnossa uskottiin olevan henkistä, ihmisymmärrystä korkeampaa voimaa. Karhu eli kontio oli metsän kuningas, joten metsäneläimilläkin oli oma hierarkiansa, kuten ihmisillä patriarkalisessa kotitaloudessa. Luonnon hierarkia rakentui ravintoketjun mukaisesti. Sortovuosien ja aiempien vuosisatojen suomalainen metsästi, saalisti ja kalasti ympärivuotisesti. Kotieläimiä oli useita,

³²¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 22, s. 10.

³²² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 22, s. 10-11.

³²³ Lempiäinen 2002, 308.

³²⁴ Esim. Leskinen 2009, 65-80 ja Knuutila 2005, 25.

³²⁵ Lempiäinen 2002, 298 ja Biedermann 2002, 145.

³²⁶ Lempiäinen 2002, 301 ja Virtanen 1974, 12.

³²⁷ Runebergin Pilven Veikko- runossa sotavanhus näki taistelujen ja idän petoparven jäljiltä itsensä voimattomana: ”Tuvass’ istun ryöstetyssä tässä/ katon varpustakin köyhempänä” (Runeberg 1848/1992, 20).

yleensä vähintään yksi hevonen ja muutama lehmä sekä esimerkiksi kanoja, joista saatiin ruokaa omiksi tarpeiksi. Vanhoissa kansansaduissa kettu ja karhu olivat usein taisteluparina, myös Topeliuksella, jolloin satujen kilpakumppanit voitiin nähdä ovelana Venäjän kettuna ja sisukkaana Suomen kontiona. Metsää pidettiin salaperäisenä paikkana ja etenkin pimeinä aikoina villieläinten reviirinä. Venäjä nähtiin monenlaisena villieläimenä ja Suomi taas rinnastettiin ennemmin oman pihapiirin turvallisiin kotieläimiin tai pikkulintuihin, kuten varpuseen. Unisymboliikassa villieläimet kuvaavat kiihottuneita ihmisiä intohimoiseen ja pahoine vietteineen³²⁸, joten seksuaaliset merkitykset pääsivät piilotajunnan tasolla monessa kohdin esille. Metsä oli mystinen, pelottava ja vaarallinen, jos sitä ei osannut käsitellä oikein ja ottaa oikeanlaisia aseita mukaan metsään mentäessä. Venäjä oli vaarallinen metsä villieläimiseen, jonka kanssa toimittaessa piti osata käyttää oikeita menetelmiä, jotta ei joutuisi surman suuhun.

Perustyyppi pellonperkaaja näki ja koki todennäköisesti useita kertoja elämänsä aikana, miten esimerkiksi vasikka tai porsas syntyi ja miten se myöhemmin omin käsin teurastettiin ruokapöytään. Ihminen oli tottunut näkemään verta, hikeä ja kyyneleitä - syntymää ja kuolemaa. Kirjoittaminen vertauskuvallisesti eläimistä ihmisille, jotka näkivät arkipäivässään elämän kiertokulun ja tunsivat vanhat kansansadut, oli tehokasta. Se herätti monenlaisia tunteita ja vei ihmisen ajatukset sortotaistelun polemiikista takaisin oman kotitalon pihapiiriin ja metsään, joiden kautta Venäjä voitiin sielun silmin nähdä esimerkiksi kettuna, rupikonnana tai korppikotkana ja oma kansa varpusena tai lampaana. Omaa taloa puolustettiin vaaran uhatessa loppuun saakka, joten miksi ei psyyken tasolla olisi puolustettu Suomi-taltoa yrttitarhoineen villieläinten hyökkäyksiltä.

³²⁸ Freud 1964, 135.

6 Isänmaallinen luonto ja kansanluonne

6.1 Postimerkkimuistotaulu

Eläin- ja kasvivertauksia käytettiin perustuslaillisissa lentolehdissä vihollisen kuvaamisen lisäksi isänmaallisuuden kuvaamiseen vastarinnan tai myöntyvyyden hengessä. Sortotoimenpiteet koskivat myös postilaitosta, sillä Venäjä vaati suomalaisten postimerkkien tilalla käytettäväksi yleisvaltakunnallisia merkkejä. Suomen kansallinen postimerkki miellettiin lentolehdissä ”aatelimerkiksi venäläisen alennuksen polttoleiman rinnalla”³²⁹. Vastarinnan lentolehdessä kuvattiin ahdinkoa postimerkkien menettämisen johdosta, kun nimimerkki ’Antero Vipunen’³³⁰ kirjoitti:

”Nyt ovat kuolleet nämä pienet, tervetulleet sanansaattajat, jotka kantoivat kruunatun jalopeuran kuvaa. Vastustajamme pitivät niitä liian voimakkaina todistajina Suomen valtiollisesta itsenäisyydestä: ja siksi ne olivat poistettava. Kuolema synnyttää katkeria tunteita ja kaipausta. Nyt suree Suomi; mustia ovat sen vuoksi ne nauhakiehkurat, jotka kietoutuvat vaakunakilpeen kuvatun taistelevan leijonan ympärille. Surunauhojen alapääät yhtyvät kirkasvärisiin nauhoihin. Näistä ovat toiset punaisia ja keltaisia, jotka ovat historiallisia värejämme - - Toisilla on taas toivon värit: valkoinen ja sininen. Sakari Topeliuksen laulut ovat tehneet nämä värit meidän vertauskuvallisiksi väreiksemme: sininen kuvaa kesäisiä järviämme, valkoinen talvisia hankiemme. Samoin kuin nämä värit yhteen solmivat toivon pettämättömän vertauskuvan: laakerin, joka ikuisesti viheriötsee, samoin täytyy meidänkin lujasti ja järkähtämättä kiinnittää ajatuksemme toivoon, että maallemme on koittava valoisampi tulevaisuus. - - Kuten Suomemme jalopeura kauniissa vaakunassa, joka koristaa taulua, seisoo uljaana, miekka kädessä ja valmiina katkaisemaan surunauhoja kiinnittävän

³²⁹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 45, s. 3.

³³⁰ Antero Vipunen oli kalevalainen tietäjä, joka eepoksen seitsemännessätoista runossa taisteli Väinämöisen kanssa (Lönnrot 1849/1984, 104-113). Mielenkiintoinen nimimerkki, kun kyseessä oli sortovuosien henkinen taistelu. Kirjoittaja halusi ehkä lukijoiden pitävän itseään jonkinlaisena kansan tulevaisuuden varmana ennustajana.

solmun, samoin tulee meidän olla valmiina katkaisemaan kaikki kytkeet, joihin tahdotaan sitoa meidän kansallinen itsenäisyytemme.”³³¹

Suomi-äiti suri mutta toivoansa hän ei ollut vielä heittänyt. Jälleen Suomi kuvattiin kuin yhtenä tuntevana ja toimivana ruumiina ja kokonaisuutena. Myös kuolema kuvattiin toimijana, joka synnytti katkeria tunteita ja kaipausta ja siten kuolema voitiin nähdä kirjaimellisesti kansallisen postimerkin kuolemana tai vertauskuvallisesti Venäjä-hahmoisena paholaisena. Suomalaisessa postimerkissä komeili yleismaailmallisesti vallan, herruuden ja rohkeuden vertauskuvana tunnettu kruunattu jalopeura, joka esiintyi Suomen vaakunassa jo 1500-luvulta lähtien.³³² Leijonan aikaisempi suomenkielinen nimi oli Mikael Agricolan peruja ollut jalopeura, jossa jalo merkitsi suurta ja uljasta ja peura kuvasi puolustuskykyistä villieläintä³³³. Koska jalopeura kantoi kruunua, sen voitiin uskoa olevan lähtöisin korkeammasta maailmasta ja sillä voitiin katsoa olevan jumalallisia kykyjä³³⁴. Kruunu oli kristillisessä symboliikassa voiton ja ikuisen elämän vertauskuva³³⁵.

Suomi-leijona ei enää puolustanut kansaansa postimerkeissä villinä ja vapaana, vaan muistotaulussa³³⁶ surunauhoihin sidottuna. Vastarinta näki suomalaiset leijonamerkit todisteina Suomen valtiollisesta itsenäisyydestä ja siksi Venäjä halusi poistaa merkit käytöstä. Muistotaulun vaakunan surunauhat olivat esteinä kansalliselle itsenäisyydelle. Sortokaudella käytiin oikeustaistelun rinnalla jatkuvaa – jo 1800-luvulla alkanutta – keskustelua siitä, oliko Suomi erillinen ’valtio’ – jota se ei toki virallisesti ollut ennen itsenäistymistä – vai pelkkä venäläinen rajamaa. Samaan keskusteluun liittyi kysymys siitä, tuliko suomalaisia kutsua Suomen kansalaisiksi vai Venäjän alamaisiksi. Kumpaankin kysymykseen on olemassa vastauksia aiemman tutkimuksen puolella mielin määrin. On kuitenkin mielenkiintoista, että lentolehdistä kysymys Suomesta itsenäisempänä

³³¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 48, s. 3.

³³² Biedermann 2002, 189 ja Lempiäinen 2002, 284.

³³³ Lempiäinen 2002, 285.

³³⁴ Biedermann 2002, 152.

³³⁵ Lempiäinen 2002, 59.

³³⁶ Suomen vaakunalla varustettujen postimerkkien käyttö lakkautettiin kokonaan vuoden 1901 alkuun mennessä. Vastaiskuna postimerkkien kieltämiselle ryhdyttiin käyttämään Akseli Gallen-Kallelan suunnittelema vaakunallisia surumerkkejä ja postimerkkien muistotauluja, mikä aiheutti lopulta kaikkien poliittisten merkkien ja kuvien kieltämisen postilähetyksissä. (Reitala 1983, 106-107).

kuin mitä se olikaan, nousi aika ajoin esille. Orastavat haaveet itsenäisemmästä asemasta tuotiin esiin samanaikaisesti, kun autonomia oltiin menettämässä.

Bobrikov ei pitänyt mielipiteestä, jonka mukaan suomalaiset leijonapostimerkit todistivat valtiollisesti itsenäisen Suomen olemassaolosta. Bobrikov olisi halunnut venäläistää myös Helsingin yliopiston ylimmän virkamieskunnan, sillä kenraalikuvernööri uskoi, että tuo ”rikollinen oppi Suomesta erillisenä valtiona oli syntynyt Keisarillisen Aleksanterin yliopiston seinien sisäpuolella”³³⁷. Valtiollisen itsenäisyydellä väläytteleminen olikin lentolehdissä nimenomaan propagandakeino; kansallishengen herättelijä suomalaisissa ja entistä suuremman vihan herättäjä venäläisissä.

Mustat nauhakiehkurat muistotaulun Suomi-leijonan ympärillä olivat paholaisen asettamia synkkiä kahleita, jotka Suomen jalopeura oli valmis taisteluaseineen katkaisemaan. Suomi oli valmiustilassa taistelua varten ja lisää innostusta saatiin toivosta, jota surunauhoihin yhtyneet isänmaallisin värein kuvatut nauhat antoivat. Punainen ja keltainen olivat vanhoja heraldisia värejä ja esiintyivät muun muassa vanhan Suomen lipun väreinä³³⁸. Topeliuksen lanseeraamat maisemavärit, sininen ja valkoinen kuvasivat Suomen kaunista luontoa ja olivat kansallishengen ilmentyminä vakiintuneet toivon vertauskuviksi. Sekä Topeliuksen että Runebergin tuotanto vilisi maisemakuvausta kansallishengen ylläpitäjänä ja kansanluonteen kuvaajana³³⁹; sinisiä järviä, valkoisia hankia, vihreitä metsiä ja niittyjä ja niin edelleen. Uskottiin suomalaisten saavan toivoa ahdinkoonsa katsellessaan isänmaansa kauniita maisemia.

Lentolehtien propagandassa yleensäkin oli huomattavissa Suomen kauneuden korostaminen isänmaanrakkauden ylläpitäjänä ja voimistajana³⁴⁰. Tällaisen kuvauksen vastapainoksi voisi kuvitella, että Venäjä olisi nähty maisemiltaan karuna ja rumana, mutta suoranaista venäläisen maiseman kuvausta ei lentolehdissä juuri ollut. Valkoinen puhtauden ja viattomuuden värinä toi mieleen

³³⁷ Polvinen 1984, 208.

³³⁸ Klinge 1999, 44.

³³⁹ Alhoniemi 1969, 48, 86 ja 102, Klinge 1986, 58-65 ja von Bonsdorff 2005, 44-48.

³⁴⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, lentolehdet yleisesti.

koskemattoman Suomi-neidon tunkeilevan kosijan vallanhimon kohteena³⁴¹, samoin kuin maisemien ihannoiminen yleensä tuki neitseellisen käyttäytymisen ihannointia. Maisemat kuvaavat unisymboliikassa naisen sukupuolielimiä³⁴², jotka Suomi-neidon osalta haluttiin esittää puhtaina, jaloina ja koskemattomina. Sininen henkisyuden värinä liitettiin myös suomalaiseen maisemakuvaukseen, järviin ja taivaaseen. Syvyyspsykologiassa sininen nähdään lempeyden ja vapauden sekä rauhallisen elämänasenteen vertauskuvana, mikä lentolehti-propagandassa voitiin assosoida suomalaisen luonnekuvaan³⁴³.

Yhä oli toivoa, että Suomen jalopeura saisi katkaistua surunauhansa ja valoisampi tulevaisuus koittaisi. Muistotaulun vaakunassa kuvattiin laakeri toivon vertauskuvana. Laakeripuu on ikivihreä ja se antoi lupauksen siitä, että aina oli olemassa toivoa. Laakeri tunnettiin yleisesti voiton ja kunnian vertauskuvana; muun muassa Rooman keisarit käyttivät laakeriseppelettä, kun sodassa oli menestytty voittoa, ja laakerilla kuvattiin vihollisesta saadun voiton jälkeen saavutettua rauhan tilaa³⁴⁴. Symboliikassa laakeri merkitsi kuolemattomuutta ja ikuisuutta³⁴⁵. Laakerin ja kruunatun jalopeuran symboloimat voitto, kunnia ja kuolemattomuus voitiin nähdä vastarinnan tavoitteina venäläisiä vastaan käydyssä oikeustaistelussa. Päättävänä oli, että Suomi-äiti jalopeuroineen eläisi muuallakin kuin muistotaulussa.

Lentolehtien isänmaallisesta luonnosta vertauskuvineen oli löydettävissä yhteyksiä 1800-luvun suurmiehiin ja kansallisromantiikkaan. Suurmiehet olivat kansallistunnetta nostattaneita hahmoja, joiden ajatuksia käytettiin lentolehdissä niin suorina lainauksina kuin epäsuorempina viittauksina. Isänmaan suurmiehien jälki näkyi ensisijaisesti isänmaallisen maiseman ihannoinnissa ja runebergilais-topeliaaniseen luontoromantiikkaan viitanneissa vertauskuvissa. Kansa tunsu suurmiehensä ainakin jollain tasolla ja siksi esimerkiksi Runebergin käyttämät luontokuvat ja kuvaukset kansanluonteesta oli helppo valjastaa poliittisiin tarkoituksiin.

³⁴¹ Lempiäinen 2002, 379.

³⁴² Freud 1964, 135.

³⁴³ Biedermann 2002, 340.

³⁴⁴ Lempiäinen 1992, 216-217 ja Biedermann 2002, 182.

³⁴⁵ Lempiäinen 1992, 217 ja Biedermann 2002, 182.

6.2 Katajainen kansa perustuslaillisine maisemineen

Kansa tarvitsi toivoa ja isänmaallisen mielialan nostatusta viholliskuvauksen rinnalle. Maisemakuvaus ja luonnon elementit kohtasivat usein vastarinnan isänmaallisessa päätöksessä. Perustuslailliset kuvasivat saman postimerkki-muistotaulun kehystä, jonka keskellä Suomen jalopeura seisoi surunauhoineen:

”Kataja, sitkein puulajimme, tuo sinulle tervehdysten tummanvihreistä metsistä ja köyhiltä päivän paahtamilta mäiltä, pienten mökkien luota. Kataja taipuu mutta ei taitu. Ymmärrätkö ääntä, joka puhuu katajaköynnöksen tiheistä, pistävistä neulasista? Et – Kuuntele siis omaa sykkivää sydäntäsi. Saman äänen kaiku vastaa sieltä: pysy lujana, vaikka myrsky mylleröi; imeydy voimakkain juurin isänmaasi rintaan: älä hetkeksikään heitä toivoa. Sillä pimeätkin ajat on kerran päivä ja kaunis aurinko kirkastava.”³⁴⁶

Kataja on sitkeyden vertauskuva. Katajanmarjoista tehtiin rohtoja ja katajan pihkaa käytettiin haavojen puhdistamiseen ja parantamiseen. Suomi-äiti tarvitsi hoitoa haavoilleen. Kataja ikivihreänä kasvina, kuten laakerikin, symboloi kuolemattomuutta ja muistojen pysyvyyttä³⁴⁷.

Yhteiskunnallisesti valveutunut kirjailija ja vastarinnan kannattaja Juhani Aho kirjoitti vuosina 1899-1900 sortovuosien kokemuksia kuvanneen lastukokoelman³⁴⁸. Kokoelma kantoi nimeä *Katajainen kansani* ja sen ansiosta katajasta tuli Suomessa perustuslaillisuuden vertauskuva³⁴⁹. Katajaa käytettiin myös pahojen henkien ja demonien karkottamiseen³⁵⁰. Venäjä oli Suomi-äidin välttelyn kohteena oleva paholainen. Kataja oli sitkeä ja sisukas, kuten Suomen kansakin; se saattoi taipua, muttei koskaan taittunut. Ahon kuvauksessa Suomen kansan selkäranka oli vain voimistunut ja lujittunut kaikkien kohdattujen

³⁴⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 48, s. 4.

³⁴⁷ Lempiäinen 1992, 234.

³⁴⁸ Aho 1899, Lempiäinen 1992, 236, Luostarinen 1986, 392, Sihvo 1989, 403 ja Hyvärinen 2003, 78.

³⁴⁹ Sihvo 1989, 403. Teoksessa sanottiin, että ”se Mooses, joka meidät tänne luvattuun maahamme johdatti, hän ymmärsi sen sitkeyden, joka piili hänen kansansa katajaisuudessa” (Aho 1899, 11 ja Lempiäinen 1992, 236).

³⁵⁰ Lempiäinen 1992, 236.

vaikeuksien myötä, kun taas hänen mukaansa monen muun kansan selkäranka olisi vastaavissa tilanteissa jo rusahtanut³⁵¹.

Kataja kasvoi perustuslaillisten lentolehden mukaan tummanvihreissä metsissä. Vihreä on elämän, kasvun ja toivon väri³⁵². Yleensä metsät nähtiin pelottavina, synkkinä ja salaperäisinä paikkoina³⁵³, mutta kuvattaessa suomalaista luonnetta, nähtiin metsä perisuomalaisena, tuottavana ja turvallisena, tärkeänä osana kansallismiesten maisemaromantiikkaa. Tummanvihreät metsät, köyhät, päivän paahtamat mäet ja pienet mökit kuvasivat suomalaista vaatimattomuutta ja köyhyyttä³⁵⁴. Runeberg oli tehnyt köyhyydestä surkuteltavan asian sijaan ylevän kansallistunnuksen; esimerkiksi Saarijärven Paavolle hän oli antanut periksiantamattoman ja ahkeran luonteen, jonka tarkoitti kuvaamaan koko Suomen kansaa³⁵⁵.

Perustuslaillisten lentolehdessä katajaköynnöksen pistävistä neulasista kuului ääni, jota lukija ei oman sydämensä sykkeeltä kyennyt kuulemaan. Venäläisen sorron ääni pisti suomalaisen sielussa kuin katajanneulanen, minkä vuoksi Suomen kansan oli keskityttävä kuuntelemaan omaa sykkivää sydäntään. Kansan oli imeydyttävä isänmaan rintaan, suojaan idän myrskyltä, jonka tuulissa Suomen kataja taipui, mutta ei koskaan taittunut. Topelius painotti samanlaista imeytymistä Suomi-äidin rintaan symbolina kansan yksimielisyyden vaatimuksesta³⁵⁶. Myrsky nähtiin symbolisesti osoituksena Jumalan voimasta, Jumalan rangaistuksesta ihmisten teoille tai pahuuden voimien riehumisesta³⁵⁷. Isänmaan rinta oli yhtäläillä Suomi-äidin rinta, kansallishengen kotipesä, josta Suomen kansa imi voimansa vahvoilla juurillaan, samoin kuin teki kataja köyhillä, päivän paahtamilla mäillä.

³⁵¹ Aho 1899, 10 ja Lempiäinen 1992, 236.

³⁵² Lempiäinen 2002, 385.

³⁵³ Lempiäinen 2002, 267.

³⁵⁴ Runebergin *Maamme* runossa köyhyyttä pidettiin isänmaan rakastamisen kannalta toissijaisena: ”On maamme köyhä, siksi jää/ jos kultaa kaivannet/ Sen vieras kyllä hylkää/ mut meille kallein maa on tää” (Runeberg 1848/1992, 7).

³⁵⁵ Paavo oli korvenraivaaja, jonka olemuksessa oli tietynlaista kohtalonuskoa: ”Herra koettelee mutta ei hylkää”. Taistelu hallaa ja köyhyyttä vastaan oli voitettavissa kovalla työllä ja uskolla. (Alhoniemi 1969, 125-135).

³⁵⁶ Kaikkien Suomen kansan heimojen piti olla kuin ”yksi mies, sydän isänmaahan juurtuneena” (Topelius 1875/1981, 124).

³⁵⁷ Lempiäinen 2002, 350.

Lentolehdissä uskottiin päivän ja kauniin auringon kerran voittavan maata koettelevat pimeät ja myrskyiset ajat. Perustuslailliset jatkoivat: ”Runeberg, kansamme tunteiden paras tulkki, on antanut meille ja kansallemme erinomaisen tunnuslauseen: Viel’ uusi päivä kaikki muuttaa voi”.³⁵⁸ Valo oli Topeliuksen lyriikassa keskeinen sana ja toimi kulttuurin kasvun symbolina³⁵⁹. Runebergin tuotannossa aurinko oli yleisin symboli muihin taivaankappaleisiin nähden³⁶⁰. Aamu oli auringon nousun aikaa ja nähtiin yleisesti hengellisen heräämisen vertauskuvana³⁶¹. Luonnollisesti päivä merkitsi hengellistä valveutuneisuutta ja valoa ja siten myös aikaa, jolloin paholainen yön ja pimeyden ruhtinaana pysyi poissa. Suomen kansalla oli siis mahdollisuus nähdä uusi päivä, kaunis aurinko ja leudommat tuulet, jos vain myrskyn silmässä jaksettiin uskoa ja toivoa.

6.3 Myöntyvien isänmaallinen suru

Myöntyvillä oli jokseenkin samantyylistä isänmaan ja luonnon yhdistänyttä kuvausta. Myöntyvät kuitenkin ottivat luontokuvissaan kantaa myös vastarinnan toimintaan ja rakensivat sitä kautta oikeutusta omalle kannalleen, mitä tuli asennoitumiseen Venäjän sortopolitiikkaa kohtaan:

”Vaikka totuuden ja järjen sana, puhuttuna tämmöisenä aikana, puhujalle tuottavat vainoa ja vihaa, vääriä syytöksiä ja parjauksia, pakoittaa meitä kuitenkin rakkautemme tähän ihanaan isänmaahamme, jossa tuhatjärvien laineet läikkyen laulavat kansamme tyyniä, syviä, suruvoittoisia säveliä, jossa kunnaitten metsät pauhaavat mahtavaa, rauhoittavaa sointuansa luoden Suomen kansan hengen, ja rakkautemme tähän kansaan, joka huolimatta monista vioistaan, kuitenkin on luonteensa pohjasta yhtä syvä,

³⁵⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 48, s. 4 ja Runeberg 1848/1992, 104-107. Runebergin Vänrikin tervehdys kuvasi vänrikin taivalta ja toivon pilkahdusta muun muassa seuraavasti: ”Kun väliin kiihtyi vauhti Pohjolaan/ ja ihan tuskast’ itkein urhot kulki/ Hän kiros silloin, puri hammastaan,/ mut kyyneleet hän sydämeensä sulki/ Huulilta vain nuo sanat salamo: viel’ uusi päivä kaikki muuttaa voi” (Runeberg 1848/1992, 105).

³⁵⁹ Alhoniemi 1969, 222-223.

³⁶⁰ Alhoniemi 1969, 88.

³⁶¹ Lempiäinen 2002, 353.

suurenmoinen, jalo ja pyhä kuin se isänmaan luonto, jonka helmasta se on syntynyt, kasvanut, unelmoinut – tämä pakoittaa meitä esiintuomaan kansamme eteen järjen ja rauhoituksen sanoja.”³⁶²

Myöntyvät näkivät itsensä vihan ja järjettömyyden vallassa olleen kansan rauhoittelijoina ja järjen ääninä. Vastarinta miellettiin myöntyvien propagandassa vihan pesäksi, josta katkeruus ja uho uhkasivat levitä kaikkialle kansan keskuuteen³⁶³. Myöntyvät uskoivat isänmaanrakkauden pakottavan heitä toimimaan järjettömän vastarinnan kitkemiseksi kansan keskuudesta, vaikka tällaisen isänmaallisen toiminnan seuraukset tuottaisivat heille itselleen vääriä syytöksiä, lisää vihaa ja lisää vainoa. Isänmaanrakkaus oli kuitenkin suuri ja kansaa liikuttava voima.

Myöntyvätkin kuvasivat kansan toimijana, subjektina, kuin Suomi-äitinä, joka lauloi tyyniä, syviä ja suruvoittoisia säveliä tuhansissa järvissä muodostuneiden laineiden kielellä. Oli olemassa tuuli, koska oli laineita, mutta sävelet olivat tyyniä. Tunnelma oli harmoninen. Myöntyvät eivät nähneet myrskyä tai pahuuden voimia, vaan ennemmin luonnosta kumpuavaa lohduttomuutta. Metsät pauhasivat, mutta niidenkin sointu oli rauhoittava – ei kiivas tai vihainen. Suomen kansan henki ei ollut täydellinen mutta se eli kaikissa luonnon soinnuissa yhtä pyhänä ja jalona kuin koko isänmaan luonto oli. Kansallishenki oli syntynyt ja kasvanut isänmaan eli Suomi-äidin helmasta, jonka turvissa sen edelleenkin haluttiin jatkavan eloaan.

Myöntyvien lentolehdessä tuhatjärvien laineet lauloivat suruvoittoisia säveliään. Järvellä sinänsä ei kristillisessä symboliikassa tai yleensä vertauskuvallisuudessa ole suurta merkitystä, kuten esimerkiksi merellä tai joella on³⁶⁴. Järvi voitiin nähdä suomalaisille henkilökohtaisena, uniikkina kansallisena symbolina, oleellisena osana suomalaista maisemaa. Runeberg ja muut kansallishengen luoja, kansallisromantiikan runoilijat kuvasivat suomalaista järvi-idylliä

³⁶² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 22, s. 8.

³⁶³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, esim. 21, s. 5, 21, s. 8, 22, s. 7-8, 22, s. 10, 22, s. 15, 22, s. 17 ja 22, s. 19.

³⁶⁴ Lempiäinen 2002, 325.

runoissaan, sillä heille sisämaan maisemat järvineen olivat yleensä suomalaisempia kuin Suomen rannikot merellisine maisemineen³⁶⁵.

Myöntyvät kuvasivat Suomen ahdinkoa venäläistämisen paineessa samantyyppisin vertauskuvin kuin Snellman puhui edesmenneestä Runebergista tämän haudalla jo vuosikymmeniä ennen sortovuosien puhkeamista³⁶⁶. Kansallisrunoilijan kuolema sai tuhatjärvien maassa kulorastaan laulamaan surumielisiä säveliään suomalaisille ja sortovuosina tuhatjärvien laineet lauloivat jälleen suruvoittoisia säveliään Suomen kansalle. Myöntyville Suomen kansan henki oli pyhä, suurenmoinen ja jalo kuin isänmaan luonto. Snellmanille kansanhengessä toteutui sekä ihmisen yksityinen että kansan yleinen tahto ja kansanhengen täydelliseksi tuleminen oli hänen mukaansa valtiollisen olemassaolon perusta³⁶⁷. Myöntyvät rinnastivat kansanhengen isänmaan luontoon, jonka helmasta kansanhenki oli syntynyt, kasvanut ja unelmoinut. Myöntyvien lentolehteä voitiin tulkita niinkin, että nimenomaan kansanhengen puolesta taisteltiin, mikä tarkoitti unelmoimista siitä, että Suomella vielä joskus olisi valtiollinen tulevaisuus, jota ei ainakaan jyrkän venäläisiin lakeihin kohdistuvan vastarinnan ja vihan avulla voitu saavuttaa.

Isänmaallinen luonto vertauskuvineen oli mystisempi kuin talonpoikainen luonto ja siihen kätkeytyi jonkinlaista taikauskkoa ja fatalismia Suomen kansasta toteuttamassa sille korkeammalta taholta määrättyä tehtävää. Isänmaallinen luonto maisemakuvauksineen niin sanottuna 'tyydy osaasi' luontona oli yhdistettävissä suomalaiseen vaatimattomaan kansanluonteeseen. Sortokauden suomalainen oli luonnon ja Venäjän armoilla, mutta kansallishenki ei kadonnut minnekään. Kansan mystinen aines saattoi sielunsa silmin nähdä ja kuulla Suomi-äidin järvellä laulamassa suruvoittoisia säveliään, tai katajan kuiskimassa isänmaan rinnassa, köyhällä mäellä karussa maaperässä.

³⁶⁵ Alhoniemi 1969, 103.

³⁶⁶ Kansallishengen käsitteen suomalaisille antanut Snellman romantisoii kuvaa kansallisrunoilija Runebergista tälle osoitetussa muistopuheessaan vuonna 1877: "Tuntui siltä kuin hän (Runeberg) olisi ensimmäisenä havainnut, että meillä on tällainen rakastamisen arvoinen isiemme maa, kun hän osoitti tuhatjärviämme, niihin kuvastuvia lehteviä niemenkärkiä, niiden rantoja kiertäviä ihania hongikkoja, kaikkea tätä kesäyönä, jolloin päivä unohtaa painua lepoon ja kulorastaan surumieliset sävelet kaikuvat seudun yli - -" (Snellman 1877/2005, 34-35. Viitteen alkuperäinen lähde: Morgonbladet nro 109, 14.5.1877. Johan Ludvig Runebergin muistopuhe).

³⁶⁷ Liikanen 2003, 275-276 ja Ala 1999, 112.

6.4 Myrsky

Myöntyvien kuvauksessa Suomen tuhatjärvien laineet lauloivat tyyniä säveliä³⁶⁸. Perustuslaillisten viholliskuvassa venäläiset olivat Suomea uhanneita, koko ajan korkeammiksi ja uhkaavammiksi kasvaneita ”hyökyaaltoja”. Siksi tarvittiin koko kansan voimat, jotta voitiin ryhtyä ”rakentamaan patoa” hyökyaaltoja vastaan. Vastarintaa kannattanut nimimerkki ’Äiti’ uskoi oman sukupolvensa naisten saaneen rauhasta ja onnesta, loukkaamattomista laeista ja oikeuksista, ”laivaansa pohjalastin”, joka tuki heitä ”ajan myrskyiselläkin merellä”. Samalla ’Äiti’ muistutti, ettei seuraava sukupolvi, eli heidän tyttärensä, tulisi saamaan tällaista tukevaa pohjalastia. Laiva symboloi seksuaalisena unisymbolina naisen sukupuolielimiä³⁶⁹. Viittaus tyttären heikompaan pohjalastiin saattoi piilotasolla merkitä pelkoa entistä suuremmasta siveettömyydestä ja moraalittomuudesta kansan keskuudessa tulevana vuosikymmeninä. Siksi Suomen tyttäriä oli tuettava kaikin mahdollisin keinoin ymmärtämään perustuslakien merkitys ja vastarinnan tärkeys; tyttären täytyi rohkaista asevelvollisia poikia olemaan menemättä laittomaan kutsuntaan, heidän piti varjella äidinkieltään venäjän kielen hyökkäyksiä vastaan ja heidän yleinen mielialansa piti olla isänmaanrakkauden täyteinen.³⁷⁰

Suomi kuvattiin sortokaudella useasti – myös muualla kuin tutkimissani lentolehdissä – myrskyn ja aallokon kourissa uppoamaisillaan olleeksi laivaksi³⁷¹. Suomi-äiti seilasi keskellä merta, idästä päin tulleen myrskytuulen kourissa, ja hänen upotessaan vajoaisi syvyyksiin kokonainen Suomen kansa. Kristillisessä symboliikassa ihmiselämää verrattiin merellä purjehtimiseen. Myrskyjen ja puuskatuulien päätyttyä ihmisellä oli toivoa päästä kauan odotettuun määränpäähän, kotisatamaan³⁷². Myrskyävä meri kertoi elämän ahdingosta ja

³⁶⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 22, s. 8.

³⁶⁹ Freud 1964, 131, 133 ja 137.

³⁷⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 3-8.

³⁷¹ Ala 1999, 41. Esim: ”Idän imu, kaakon kauhu kova,/ Maston pirstaa poikki, purjeen riistää,/ Palasiksi pieksää purren laidat,/ Taittaa poikki puolen peräsintä,/ Irtokalut kiskoo kitahansa” (Ala 1999, 41. Viitteen alkuperäinen lähde: Päivälehti 27.2.1899, ’Haaksirikkoiset’). Ks. myös Siltala 1999, 628.

³⁷² Lempiäinen 2002, 323 ja Raamattu 2008, Ps. 107: 23-31.

Jumalan kaikkivaltiudesta; Jumala pystyi rankaisemaan ihmisiä synnyttämällä myrskyn mutta saattoi myös halutessaan tyyntyttää myrskytuulen ja aallokon³⁷³.

Vastarinnan lentolehdessä Suomi-äidin laiva oli uppoamaisillaan ja kaikkia kansalaisia pyydettiin osallistumaan padon rakentamiseen ja idästä tulevien hyökyaaltojen tukahduttamiseen. Laivan toivottiin kestävän vielä padon rakentamiseen kuluvan ajan pystyssä, sillä se kantoi ruumassaan sitä tasapainossa pitäneitä perustuslakeja ja esi-isiltä perittyjä oikeuksia. Myrsky saatettiin nähdä Jumalan rangaistuksena, koska Suomen kansa ei ollut yksimielinen sorron alla. Vihaa lietsottiin puolin ja toisin oman kansan keskuudessa. Perustuslailliset toivoivat Suomen kansan käyvän vielä yksimielisenä rakentamaan patoansa, jotta Suomi-äiti ei hukkuisi vainolaisen ikeeseen.

Myrsky ja vanha venäläinen vainolainen nähtiin monesti vertauskuvina toisistaan. Samoin sota, jota sortokaudella käytiin henkisellä tasolla, voitiin nähdä myrskyn kanssa samansuuruisena voimana. Sodassa ja myrskyssä tuhot olivat samankaltaisia. Myös Runeberg yhdisti Vänrikeissään sodan ja myrskyn aikaansaamat tuhot³⁷⁴. Ennen helmikuun manifestia Suomen kansa oli mieltänyt myrskyn joko kirjaimellisesti luonnonilmiöksi tai vertauskuvallisesti Suomen aikaisempiin taisteluihin fyysistä vihollista vastaan. Asevelvollisuusasia oli niin suuri kysymys ensimmäisellä sortokaudella, että kaikki mikä oli rinnastettavissa sotilaallisuuteen tai sotimiseen oli hyvää vertauskuvallista ainesta käytettäväksi lentolehtien propagandassa. Siinä ehkä yksi syy, miksi lentolehtien vertauskuvallisuudella oli lukuisia yhtymäkohtia muun muassa Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoiden kanssa, joissa sota, sotakunnia, sotilashyveet, sanakariukset ja taistelut kaikkine muotoineen olivat keskiössä.

Perustuslailliset uskoivat, että mitä ”myrskynpuuksia tapahtuneekin, vihdoinkin selviää taivas sittenkin sille, joka pysyy oikeuden ja iankaikkisen totuuden

³⁷³ Biedermann 2002, 233, Lempiäinen 2002, 323 ja Raamattu 2008, Ps. 18:16 ja 107:23-31 ja 1. Aik. 16:32.

³⁷⁴ Eräs Runebergin vänrikki kuvasi tunnelmiaan taistelun jälkeen: ”Kentällä seisoin. Kaikk’ on tyyntynyt/ Mis äsken viha riehui, oli rauhaa:/ jo viihtyi vaino, unta maattiin nyt/ sit’ unta, miss’ ei enää myrskyt pauhaa” (Runeberg 1848/1992, 106). Ilma oli taistelujen jälkeen tyyntynyt ja osa taistelutovereista nukkui tantereellaan vihollisen aiheuttamaa ikiunta.

tiellä”.³⁷⁵ Toivo ei ollut kadonnut ja usko kulki propagandassa punaisena lankana. Myrskypilvet katoaisivat ja sininen taivas pilkistäisi pilviharsojen välistä, jolloin tuuli tyyntyisi. Tai sitten kuvainnollisesti elämä väistyisi ja sortokauden kristitty ihminen ikää kuin myöntäisi hänellä olevan Jeesuksessa iankaikkinen elämä ja paikka taivaassa varattuna. Iankaikkisen totuuden tie vei sekin kuvainnollisesti Jeesukseen, joka oli sanonut olevansa ”tie, totuus ja elämä”³⁷⁶. Ajateltiin että uskon avulla ihmisen oli mahdollista selvitä vaikeistakin koettelemuksista. Kaikki oli ihmisestä itsestään kiinni. Näin uskoi ainakin perustuslaillinen, Topeliuksen lyriikkaa lainannut lentolehti: ”Vain hetken pelon pilviin päivä peittyi, se hukkuu vain, jok’ itse hukkaan heittyi”³⁷⁷. Suomen kansan kohtalo oli sen omissa käsissä. Pelon pilvi kuvasi synkkää ukkospilveä tai myrskypilveä. Myrsky oli myös merkki pahuuden voimien riehumisesta³⁷⁸, jolloin pelon pilvet tarkoittivat itänaapuria.

Runebergin runoudessa pilvi kuvasi kodittomuutta³⁷⁹, mikä sopi myös Topeliuksen vertaukseen pelon pilvistä ja uhkasta, jonka vuoksi Suomen kansasta oli tulossa koditon. Myrskyllä on kuitenkin aina tarkoituksensa, kuten pelollakin, sillä luonnossa myrsky on sateen edelläkävijä, maan ravitsija ja lopullisen kasvun antaja. Ihmiselämässä vertauskuvallinen myrsky ja siitä kunnialla selviytyminen kasvattaa ihmistä aina jollakin tavalla. Kaikki siis loppuisi aikanaan; pelon pilvet eivät jäisi taivaankanteen ikiajoiksi, ja se joka myrskyn silmään katosi tai laivansa myrskyisellä merellä hukutti, oli aina itse osasyylinen tapahtuneeseen.

Myöntyvät kirjoittivat, että jos ”valtiollinen myrsky, joka nyt käy ylitsemme”, tapaisi täällä sovinnollisen ja yksimielisen kansan, saataisiin ainakin Suomen kansallisuus säilytettyä, vaikka ”valtiolaitoksemme saattaisikin sortua”.³⁸⁰ Siis vaikka Suomi-talo sortuisikin myrskyn alle, niin kansallishenki ja Suomi-äidin

³⁷⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 30, s. 5.

³⁷⁶ Raamattu 2008, Joh. 11:25 ja 14:6, Room. 5:2 ja Hepr. 10:20.

³⁷⁷ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 39, s. 3. Hukkuminen synonyymeineen esiintyi monesti lentolehtien ahdinkokuvissa ja esimerkiksi perustuslaillisilla puolustettaessa omaa kantaa myöntyvien toimintaa vastaan. Eräässäkin perustuslaillisessa lentolehdessä uskottiin, että vain yksimielinen ja sitkeä vastustus estää Suomen kansaa vajoamasta yhä syvemmälle siveettömyyteen, moraalittomuuteen ja kaikenlaiseen onnenonkimiseen (KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 50, s. 11).

³⁷⁸ Lempiäinen 2002, 350.

³⁷⁹ Alhoniemi 1969, 91.

³⁸⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 21, s. 6.

hahmo jäisivät elämään. Vaikka Suomen tärkeimmät instituutit senaatista lähtien tulisivat venäläistetyiksi, olisi kansallishengellä yhä mahdollisuus elää. Perustuslailliset sen sijaan eivät mistään hinnasta olisi antaneet Suomi-taltoa tai Suomi-laivaa myrskyn kouriin, ja siitä nyt kiisteltiin.

Myöntyvät arvostelivat eräässä lentolehdessään vastarinnan puolelle asettuneita kirkonmiehiä³⁸¹: ”papit kuuluvat joko likeisimpään niin kutsuttuun viikinki-ryhmään, tahi ovat kiihoituksen keskipyörteessä hetkeksi kadottaneet terveen arvostelukykynsä”.³⁸² Osa papeista rohkaisi asevelvollisia olemaan menemättä venäläiseen kutsuntaan ja jätti kuuluttamatta asevelvollisuusluetteloita kirkoissaan³⁸³. Heidät nähtiin ajelehtimassa myrskyn pahimmassa pyörteessä viikinkilaivoineen muiden kaltaistensa kanssa. Perustuslaillisten johtomiehistä suuri osa oli ruotsinkielisiä oikeusoppineita tai muuta sivistyneistöä, joita myöntyvät olivat ryhtyneet kutsumaan pilkkanimellä viikinkiläisiksi³⁸⁴. Myös kenraalikuvernööri Bobrikov käytti nimitystä; hän myönsi kernaasti lupia ruotsinkielisten työväenyhdistysten perustamiseen, koska toivoi niiden muodostuvan vastapainoksi noille vastarintaa harjoittaville ”separatistisille viikingeille”³⁸⁵.

Viikingit tunnettiin soturimaisina ryöstelevinä kauppiaina ja merenkulkijoina. Myöntyvät uskoivat perustuslaillisten liiallisen sotamielialan johtavan heidän viikinkilaiwansa myrskyn pyörteisiin, vaikka perustuslaeilla lastattu laiva olikin olevinaan vankkarakenteinen. Bobrikov sen sijaan saattoi mieltää vastarinnan miehet ryöstelijöiksi ja epärehellisiksi rajamaalaisiksi kauppiiksi. Nämä olivat jo kauan tienneet ryöstäneensä ja huiputtaneensa emämaataan erikoisasemansa turvin eivätkä nyt suostuneet luopumaan kuin ilmaiseksi saadusta omaisuudestaan.

³⁸¹ Suurin osa Suomen papistosta asettui sortotaistelussa myöntyväisyyden kannalle (esim. Parmanen 1936 ja 1937, Vappula 1989 ja Virtanen 1974).

³⁸² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 22, s. 19. Perustuslaillisia johtomiehiä kutsuttiin viikinkijohdoksi myös esim. lentolehdessä *Herää Suomi* (KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 7, s. 1).

³⁸³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, lentolehti 22.

³⁸⁴ Ks. esim. Klinge 1986, 275-276, Siltala 1999, 642 ja Vihavainen 2004, 25.

³⁸⁵ Polvinen, 1984, 292-293.

6.5 Vesi suomalaisen kansanluonteen kuvaajana

Vesi on voimakas elementti, joka liittyy jollain tavalla kaikkeen edellä käsiteltyyn lentolehtien propagandaan. Vesi on luomismyyteissä kaiken elämän lähde, mutta esimerkiksi hukkuvalle se tarkoittaa elämän päättymistä ja saa siten kielteisiä merkityksiä³⁸⁶. Perustuslailliset uskoivat myöntyväisyyden tien tukkivan ”sen kirkkaan lähteen”, josta Suomen kansallinen elämä ammensi virkistystä ja voimaa itselleen. Suomi-äiti virkisti ja ravitsi itseään kansallisen ”ikuisten ylevien ihanteiden ja aatteiden lähteen äärellä”.³⁸⁷ Lähde oli katajan ja laakerin tavoin ikuisen elämän ja uudestisyntymisen vertauskuva³⁸⁸. Vesi liittyy unisymboliikassa aina jollain tavalla syntymiseen tai synnyttämiseen³⁸⁹. Suomi-äiti haki lähteestä voimaa ja toivoi kansallishengen pysyvän pitkäikäisenä, Suomen karaistuvan ahdistavassa tilanteesta; ottavan opikseen ja syntyvän jonain päivänä uudelleen entistä vahvempana ja yhtenäisempänä. Ikuisten ylevien aatteiden lähde sopi kuvaan neitseellisen puhtaasta Suomi-neidosta³⁹⁰.

Topelius uskoi suomalaisen kansanrunouden kumpuavan ”kahdesta syvästä lähteestä, surusta ja yksinäisyydestä”³⁹¹. Lähteiden vesi on ylitsevuotavaa keväisin, kun lumet sulavat ja vesi liikkuu kaikkialla vapaasti. Näin myös Runebergin runoudessa³⁹². Myöntyvien tie kulki Suomi-äidin virkistäytymispaikan yli ja esti lumen lailla perustuslaillisuuden vettä virtaamasta Suomi-äidin nautittavaksi. Raamatussa ja vanhassa virsikirjassa lähde esiintyi esimerkiksi pelastuksen lähteenä, elämän lähteenä tai totuuden lähteenä³⁹³, jonka sortokauden ajan perustuslaillinen versio oli ”oikeuden lähde”. Kansan

³⁸⁶ Biedermann 2002, 406-407.

³⁸⁷ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 15, s. 9.

³⁸⁸ Biedermann 2002, 209 ja Lempiäinen 2002, 326.

³⁸⁹ Freud 1964, 131, 133 ja 137.

³⁹⁰ Kirjailija Verner von Heidenstamin vuonna 1900 suomennetussa kertomuksessa oli kaksi erilaista lähdetä toistensa vastapoolleina kuvaamassa selkeästi Suomea ja Venäjää. Toinen oli ”suloinen ja siveä, neitseen kuvalla varustettu lähde”, jossa vesi oli kirkkaampaa ja raikkaampaa kuin muualla. Toinen oli ”samentunut lähde lohikäärmeineen, jonka kynsien alta näkyvät järsityt pääkallot ja rustot merkkeinä synnistä ja kuolemasta”. (Siltala 1999, 663. Viitteen alkuperäinen lähde: Valvoja 1900, ’Pyhä Yrjänä ja lohikäärme’, s. 423-477, Verner von Heidenstam, suom. Maila Talvio).

³⁹¹ Topelius 1875/1981, 140.

³⁹² Runebergin Vänrikeissä sotamiehen sydämessä heräsi toivo hengissä selviämisestä, kun kevät, uudestisyntymisen vuodenaika koitti: ”Ens kertaa miehen nyt sydämeen/ kevätaurinko pilkehtii/ Sulaneista nyt lähteist’ ehtimiseen/ vedet uhkuen tulvehtii” (Runeberg 1848/1992, 140).

³⁹³ Raamattu 2008, esim. Jes. 12:3, Lempiäinen 2002, 327 ja Väinölä 1701/1995, 88, 98, 268 ja 364.

oikeuskäsityksen eli kansan omatunnon katsottiin olevan liitossa oikeuden lähteen kanssa³⁹⁴. Vastarinnan tie nähtiin perustuslaillisessa propagandassa totuuden ja oikeuden tienä, sorrosta vapautumisen tienä, ja oikeuden lähde pyhänä kansan omatuntona kertomassa kansalle, mikä oli oikein ja mikä väärin³⁹⁵.

Runebergin runoudessa vesi pääsi tulvimaan lähteistä, kun kevät tuli ja jäävaipat sulivat. Perustuslaillisessa propagandassa erään lentolehden kirjoittaja matkusti Venäjällä ja kirjoitti matkakokemuksistaan kotipitäjäänsä Saarijärvelle. Hän kertoi kulkeneensa vielä jäässä olleen mahtavan Neva-joen yli ja kehotti ihmisiä ajattelemaan ”sitä näytelmää”, jonka ”Neva-joen jäinen pinta keväisin katsojilleen tarjoaa, kun vesi pauhaten katkaisee jääpeitteensä ja mahtava joki vaahtoaa ja kuohuu ja repii kaiken, mitä sen tielle sattuu”³⁹⁶. Ja kirjoittaja jatkoi:

”Ajattelin mielessäni siellä kotona Saarijärvestä juoksevaa pientä jokea. Sellaisena kuin se juoksee niittyjen välillä, pienenä ja mitättömänä, ajattelin, on se kuva köyhästä maastamme verrattuna suureen Venäjään tämän joen kaltaisena, joka mahtavana juoksee jääpeitteen alla ja voi murtaa sen ja riehuu ja jyskää niin että ihmissydän sitä kauhistuu. / Ja sitten ajattelin, miltähän tuntuisi pikkujouestamme, jos se pääsisi yhteyteen tämän virran kanssa. Eikö sekin vapisisi ja kauhistuisi ja kaipauksella ajattelisi köyhiä, kukkivia kotipaikkansa niittyjä, joutuessaan koskiin ja pyörteisiin, joihin sen rauhallinen luonto ei ole tottunut ja ohi kaupunkien, rikkaiden ja mahtavain, mutta pikku jokiraukalemme vieraiden.”³⁹⁷

Joki eroaa merestä ja järvestä siinä, ettei sen vesi koskaan pysy paikoillaan, vaan virtaa aina. Joki saattaa virrata lempeästi tai pauhaten ja tulvien yli äyräidensä, mikä kuvaa voimakkuutta ja olosuhteiden yhtäkkistä päälaelleen kääntymistä.³⁹⁸ Perustuslaillisessa lentolehdessä kuvattiin Neva-joki vertauskuvana suuresta sortaja-Venäjästä ja Saarijärven joki pienenä, köyhänä ja sorrettuna Suomen kansana. Jälleen käytettiin hyväksi Runebergin ja muiden kansallisromantikkojen aloittamaa maisemakuvausta rakennettaessa viholliskuvaa ja kuvattaessa omaa ja

³⁹⁴ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 16, s. 7.

³⁹⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 16, s. 7, 15, s. 6, 39, s. 3 ja 40, s. 1.

³⁹⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 1, s. 10.

³⁹⁷ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 1, s. 10-11.

³⁹⁸ Biedermann 2002, 92.

viholliskansan vertauskuvallista ulkonäköä ja kansanluonnetta. Yhteys voitiin nähdä myös siinä, että lentolehdestä kuvattu kertoja oli kotoisin Saarijärveltä, jonka pientä jokea hän vertasi Suomen kansaan. Runeberg oli luultavasti istunut saman joen rannoilla ja saanut siitä inspiraation maisemakuvaukseensa, toimiessaan kotiopettajana Saarijärven pitäjässä³⁹⁹.

Venäjä oli suuri ja voimakas valtakunta miljoonine asukkaineen ja monine rajamaaineen. Kun kevät tuli Venäjällä, koitti muutoksen aika siitä erossa pysyttäytyneessä pohjoisessa rajamaassa. Venäjän kansan ruumiissa oli jo kauan kuohunut tiedostamattomana jääpeitteen alla se tosiasia, että Suomi oli kohottautunut liian korkealle, kehittynyt liikaa niin kulttuurisesti, valtiollisesti kuin taloudellisestikin. Neva-joen pinta pohjoisen rajamaan jokeen nähden ei ollut enää vuosiin ollut samalla tasolla. Venäjä oli vastarinnan mukaan valmis riehumaan ja jyskäämään ja repimään kaiken, mitä sen tielle sattuisi, kun vesi pääsisi kevään tultua vapaasti virtaamaan.

Saarijärven pieni joki siihen liitettyine maisemineen kuvasi Suomen kansaa niin kansallisrunoilijan lyriikassa kuin sortokauden perustuslaillisessa lentolehdestä. Tuo pieni joki oli luonteeltaan rauhallinen, kuten Suomen kansakin. Se ei ollut tottunut suuriin koskiin ja veden paukkeeseen, isoihin kaupunkeihin tai rikkauksiin. Venäjästä sanottiin siellä kaiken olevan suurta, niin komeus kun kurjuuskin. Suomi taas nähtiin keskinkertaisena, pienenä mutta sievänä⁴⁰⁰. Jos pieni jokiraukka joutuisi yhtymään ison Neva-joen kanssa, se tulisi kaipaamaan köyhiä, mutta niin kauniita kotipaikkansa kukkivia niittyjä. Pieni joki ja kukkivat niityt kuvastivat Suomen kansan varhaista ikää ja neitseellistä olemusta Venäjän kansaan nähden. Kukat olivat nuoruuden vertauskuvia ja köyhyys yhdistettiin suomalaiseen vaatimattomuuteen.

Vedellä oli mystiikkansa. Vesi oli elämän peruselementtinä välttämätön, mutta sillä oli myös vaarallinen luonteensa. Entisajan ihmiset kulkivat jalan tai hevosella järvien jäällä ja esimerkiksi kalastivat monin tavoin talvellakin. Joskus pudottiin

³⁹⁹ Runeberg asui Saarijärvellä ja toimi kotiopettajana vuoden verran 1820-luvulla (esim. Alhoniemi 1969, 89).

⁴⁰⁰ Leinonen 2004, 154-155.

jäihin ja hukuttiin tai epätoivoisessa elämäntilanteessa hukuttauduttiin. Etenkin mielisairaudesta kärsineet naiset päätyivät kautta 1800-luvun itsemurhaa tehdessään hukuttautumaan⁴⁰¹. Sortokautinen Suomi-äiti kuvattiin useasti myös henkisesti sairaana⁴⁰². Hukkuneen tai hukuttautuneen sielun voitiin ajatella jäävän veden vangiksi kummittelemaan ikuisiksi ajoiksi, mikä lisäsi veden salaperäisyyttä ja mystiikkaa. Kauppiat, kalastajat ja muut matkalaiset, jotka liikkuivat vesistöissä veneellä tai laivalla, saattoivat joutua myrskyssä haaksirikon uhreiksi. Myrskyn voima oli julma ja ukkosmyrsky nähtiin suorastaan Jumalan vihana ihmisiä kohtaan. Venäjän rinnastaminen myrskyyn, hyökyaaltoihin tai pauhaavaan Neva-jokeen saattoi monissa herättää omakohtaisten kokemusten kautta pelkoa ja pahoja aavistuksia

6.6 Suomalainen kansanluonne venäläisin silmin

Suomen kansa kuvattiin köyhänä ja vaatimattomana ja Venäjä rikkaana ja koreana, mikä oli yleistä sortokauden suomalaiselle propagandalle. Keisari Nikolai II kuvasi Suomen rumaksi ja vinoon kasvaneeksi rakennukseksi. Toisinaan Suomen kansa miellettiin paljon kehittyneemmäksi ja paremmissa olosuhteissa eläneeksi kansaksi kuin mitä Venäjän kansa oli. Oltiin tietoisia ja katkeria siitä, että rajamaa oli kehittynyt emämaataan korkeammalle useilla yhteiskunnan alueilla⁴⁰³. Vielä ensimmäisen sortokauden jälkeen venäläisissä heräsi katkeransuloisia mielikuvia Suomesta, joka oli päässyt pälkähästä. Venäläinen pappi Grigori Petrov kirjoitti vuonna 1910 romanttiseen, ironiseen ja vertauskuvalliseen tyyliin Suomen ja Venäjän eroavaisuuksista kirjassaan *Soiden Maa*:

⁴⁰¹ Nygård 1994, 62-63.

⁴⁰² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, lentolehdet yleisesti.

⁴⁰³ Esimerkiksi venäläinen aatelismies G. D. Stserbatsev kirjoitti vuonna 1882 berliiniläisjulkaisussa näkökantansa Suomesta: ”Jokaisen venäläisen on murheellista nähdä, miten venäläisten verellä vallattu provinssi nauttii sellaisia oikeuksia ja etuja, joita ei Venäjällä itsellään ole” (Pohlebin 1969, 65. Viitteen alkuperäinen lähde: Stserbatsev, G. D., *Russlands jetzige Lage*, Berlin 1882).

”Venäjän, sanoisimmeko, kärjessä, Pietarin porteilla, kahden tunnin matkan päässä Nevan rannoilta alkaa venäläisille varsinainen perustuslakiviettäminen. Komeassa kunnossa oleva Suomi siinä seisoo ja sen alla on kuin mainoksissa teksti: ’Minä syön Herkulesta.’ ’Minulla on itsehallinto.’ ’Minun luonani itse kansa on pienen seutunsa isäntä valitsemiensa kautta. Ja tämän Suomen kukoistavan, kadehdittavan sisäisen järjestyksen rinnalla raahustaa köyhä, rähjäinen, hakattu, voimaton, oppimaton, kiusattu, älyltään jälkeenyänyt ja tahdoton Venäjä kuin laihtunut, heitteille jätetty sairas - -”⁴⁰⁴

Teos on niin kutsutulta toiselta sortokaudelta, joka ei varsinaisesti kuulu tutkimusajanjaksooni. Otin tekstin kuitenkin esille sen sisältämän ironisuuden vuoksi. Petrovin tekstissä on aivan samoja vertauskuvallisia aineksia kuin tutkimissani ensimmäisen sortokauden lentolehdissä. Asetelma Suomen ja Venäjän välillä ei rauennut marraskuun manifestiin vaan sillä oli jatkumonsa.

Suomi oli venäläisessäkin kuvauksessa Pietarin porteilla. Suomi-talo oli oikea perustuslakiviettäminen, mikä viittasi kuvaukseen kauniista Suomi-neidosta omassa talossaan omine isiltä perittyine perustulakeineen. Tällainen nuori neito houkutti venäläistä kosijaa, joka oli valmis ottamaan itselleen paitsi neidon myös koko hänen omaisuutensa. Venäläinen kosija katsoi Suomi-neidon olevan vielä alaikäinen tyttö, jonka omaisuus oli tälle liian suuri kannettavaksi. Naapuri olisi mielellään ottanut holhotakseen Suomi-neidon ja tämän talon ja puutarhan ja kaiken, mitä neito omisti. Toisella sortokaudella Venäjä ei kuitenkaan ollut enää komea ja mahtava kosija, vaan ennemmin köyhä ja rähjäinen homeisessa kommuunissaan kärsinyt naapuri, joka oli jo heittänyt toivonsa kauniin ja itseään paremmin toimeentulevan naapurin suhteen.

Petrov kirjoitti Suomi-neidon syövän Herkulesta, kreikkalaisen mytologian sankarihahmoa, pääjumala Zeuksen poikaa ja itsekin puolijumalaa⁴⁰⁵. Petrovin kuvausta tulkittaessa Venäjä voitiin nähdä Herkuleena, puolijumalana, kykeneväisenä mihin tahansa sankaritekoihin, mutta silti niin heikkona, että antoi naapurintyön pilailulla kustannuksellaan. Tai sitten naapurin neito oli henkisesti niin

⁴⁰⁴ Vituhnovskaja 2009, 126. Viitteen alkuperäinen lähde: Petrov, Grigori (1910), *Strana bolot. Finljandskije vpetsatlenija* (Soiden maa), s. 13-14. Moskova 1910.

⁴⁰⁵ Kanerva 2006, 13.

vahva, että hänen uskottiin peittoavan Venäjän Herkuleen menen tullen. Ironinen tosiasia oli, että Venäjän Herkules oli laihtunut ja heitteille jätetty sairas, jota Suomi-neito pystyi mielin määrin käyttämään hyväkseen. Tyypillisenä venäläisenä luonteenpiirteenä nähty kateus oli itsensä Saatanan toimintamotiivina. Saatanan uskottiin alun perin olleen aivan tavallinen enkeli, mutta hänet erotti muista enkeleistä kateuteen taipuvainen luonne, minkä vuoksi hänestä lopulta tuli langennut kuoleman enkeli⁴⁰⁶. Venäläisten kuvaaminen kateellisina Suomen asemaa kohtaan pönkitti suomalaisten poolien omaa egoa ja assosioi itänaapuria yhä enemmän paholaisen kaltaiseksi.

Neva-jokea ja Saarijärven pientä jokea käsittelevä kuvaus voitiin mieltää vertaukseksi joko kokonaisesta Suomen kansasta ja kansanruumiista tai sitten kuvauksena nuoresta asevelvollisesta, joka oli vannonut venäläisen sotavalan ja oli nyt köyhänä suomalaisena vieraassa maassa ja vieraisissa maisemissa. Se että Neva-joki kevään tullen repisi kaiken, mitä sen tielle sattui, ja että pieni suomalainen joki joutuisi näkemään ja tuntemaan Nevan pauhun, kosket ja pyörteet, voitiin nähdä vertauskuvana myös Venäjän armeijasta. Perustuslaillinen propagandassa Venäjän armeija oli ”hornanpesä” ja sotatanner ”hornankattila”, jossa paloi sellainen ”hornantuli”, että jos ei vielä ollut haavoittunut ja kykeni liikkumaan, halusi mieluummin pysyä sieltä poissa⁴⁰⁷. Vastarinnan lentolehdissä käytettiin mielenkiintoisella tavalla hyödyksi vettä ja tulta vahvoina elementteinä kuvattaessa vihollisen voimaa ja haluttaessa rinnastaa venäläiset itseensä paholaiseen: riehuva ja pauhaava joki sai voimansa vedestä ja hornankattila paloi hornantulella.

Perustuslaillisille Venäjän armeija oli hornanpesä eli paholaisen pesä ja temmellyskenttä⁴⁰⁸. Paholaisen oikean käden, kenraalikuvernööri Bobrikovin tiedettiin hakeneen keskellä pahinta sortotaistelua avointa kenraalikuvernöörin virkaa Kievistä. Nikolai II kuitenkin eväsi Bobrikovilta viran ja katsoi parhaaksi, että tehtävät Suomessa hoidettaisiin ensin loppuun.⁴⁰⁹ Bobrikov perheineen oli pahoillaan, sillä he olisivat iloisin mielin vaihtaneet ”Helsingin ampiaispesän”

⁴⁰⁶ Liimatainen 1995, 88.

⁴⁰⁷ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 17, s. 4, 9 ja 13.

⁴⁰⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, lentolehdet yleisesti.

⁴⁰⁹ Polvinen 1984, 320-321.

kotoisaan Kieviin⁴¹⁰. Ampiaiset voitiin nähdä herhiläisiin ja heinäsiirkkoihin rinnastettavina paholaisen käytyreinä. Ampiaisen pistää aina syystä, ei puolustautuakseen, sillä se kerää liharavintoa toukilleen, jotta ne selviävät hengissä kuoriuduttuaan. Bobrikov läheisineen uskoi Suomen sydämen kuhisevan inhottavia, ilkeitä, myrkkypistiminensä sinne tänne saaliinhimoisina ja sekaisin heiluvia paholaisen käytyreitä. Bobrikov näki ”röyhkeän vastarinnan pesäkkeitä” ympäri maata, muuallakin kuin Helsingissä⁴¹¹.

Kenraalikuvernöörin tavoin myös myöntyvät uskoivat ”vihan ja epäluulon myrkyttäneen” kansan sivistyneistön⁴¹². Perustuslaillisia pidettiin omaa etua kansan edun sijaan tavoitteleina ”kansanmurhaajina”, joiden vihaiset katseet ja sanat lensivät ”myrkkynuolina haavoittaen, ahdistaan ja masentaen”⁴¹³. Vastarintalaisten mukaan myöntyviltä oli ”myrkkyä ja syntiä” ajatella, ettei hallitsijaa missään nimessä saanut loukata, koska pelättiin siitä koituvia seurauksia. Manifestin lakeja oli myöntyvien mukaan noudatettava, jotta Suomi ei kärsisi tulevaisuudessa enempää. Tällainen oppi aiheutti vastarinnan keskuudessa hämmästyttä ja kauhua.⁴¹⁴ Ei ehkä ihme, että Bobrikov perheineen näki Helsingin tai jopa koko rajamaan ”ampiaispesänä” – jossa piikiteltiin myrkkynuolilla puolin jos toisin – ja halusi jättää paikkansa Suomen kenraalikuvernöörinä. Hän luopuikin kenraalikuvernöörin virastaan heti seuraavana vuonna, tosin vastoin tahtoaan, kun kohtalo puuttui peliin.

⁴¹⁰ Polvinen 1984, 320-321. Viitteen alkuperäinen lähde: Borodkin, M. (1905), *Iz noveisei istorii Finljandii. Vremja upravlenija N. I. Bobrikova*, s. 420, S. - Peterburg 1905.

⁴¹¹ Polvinen 1984, 297. Viitteen alkuperäinen lähde: *Vsepoddanneisaja zapiska finljandskago general-gubernatora 1902-1903*, s. 1-2, S. - Peterburg 1904.

⁴¹² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 21, s. 8.

⁴¹³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 21, s. 8 ja 22, s. 8.

⁴¹⁴ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 33, s. 6.

7 Saatanallinen vihollinen – Raamatullinen Suomen kansa

7.1 Pirullinen Bobrikov ja paholaisen valta

Venäjä rinnastettiin paholaiseen monilla luontoon liittyvillä vertauskuvilla. Se oli konna, käärme, kettu, korppikotka, sika ja heinäsiirkka; kaikki paholaiseen liittyviä eläimiä. Se oli rikkaruoho, halla, myrskytuuli, hyökyaalto, riehuva ja jyskäävä joki. Piru asusti iäisen tulen valtaamassa helvetissä. Venäjän armeija nähtiin hornanpesänä ja sotatanner paholaisen liekillä palavana hornankattilana. Paholainen samutti tulen Suomi-talon yrttitarhan öljylampuista. Venäjä tuhosi Suomi-taloa liekeillään ja suomalaiset rintamat syyttelivät toinen toistaan eivätkä saanet paholaisen paloa sammumaan. Lentolehdissä oli myös vertauskuvallisuutta, jossa saatana, helvetti tai piru mainittiin kirjaimellisesti. Tällöin propagandassa yhdistettiin saalistaminen ja paholainen helvetillisinä elementteinä.

Sortokauden suomalainen uskonnollinen identiteetti kattoi kuvan Jumalasta ja taivaasta ja keinoista, joilla taivaaseen oli mahdollista päästä. Mutta se käsitti myös yhtäläillä kuvan Saatanasta helvetteineen, sekä arvailut siitä, miten helvettiin mahtoi loppupelissä joutua. Vihollisen saatanalliseksi kuvaaminen oli kaikkein syvintä vihollispropagandaa, koska siinä vastapoolista tehtiin ei ainoastaan tämän maan päällä Jumalaton, vaan myös tuonpuoleisessa paha. Kukaan ei varmaksi tiennyt, mikä ihmistä odotti kuoleman jälkeen, ja siksi viholliselle pedattiin kaikkien epämiellyttävintä vaihtoehtoa. Vihollisen saatanalliseksi kuvaamisella oli Suomessa pitkät perinteensä vuosisadoilta ennen sortotaistelun alkua. Jo isonvihan aikana venäläiset nähtiin paholaisen liittolaisina, jotka petoina vaanivat suomalaisia näiden kotimaakuntien porteilla ottaakseen vallan paholaisen haltuun suomalaisella maaperällä⁴¹⁵. Toivottiin että rukoilemisen avulla Venäjän peto saataisiin palaamaan häpeällisesti sitä tietä, jota se oli tullutkin⁴¹⁶. Lisäksi tsaari nähtiin isonvihan aikalaiskerronnassa

⁴¹⁵ Vilkuna 2006, 35, 45 ja 96.

⁴¹⁶ Vilkuna 2006, 51. Isonvihan aikana venäläisten uskottiin tulleen manalasta, minne heidät myös tuli manata takaisin (Vilkuna 2005, 43).

antikristuksena ja Ilmestyskirjan petona.⁴¹⁷ 1800- ja 1900-luvun vaihteen lentolehdissä Venäjän saatanallisuus oli jo tuttua materiaalia ja se sai lisämaustetta hyvin vertauskuvallisesta luonteestaan.

Eräs perustuslaillinen lentolehti sisälsi ironiaa allegorisen laulun muodossa; siinä kerrottiin kolmesta poliisista, jotka vannoivat väärän valan ja saivat siitä hyvästä esimieheltään Bobbalta kunniamerkin.⁴¹⁸ Kolme poliisia olivat myöntäviä suomalaisia ja Bobba tai Borokohvi kuvasi kenraalikuvernööri Bobrikovia. Väärän valan vannominen viittasi siihen, että poliisit voitiin vertauskuvallisesti nähdä venäläisen sotavalan vannoneina asevelvollisina. Kirjaimellisempaan merkityksensä kolme poliisia tarkoitti kolmea oikeaa sortokauden suomalaista poliisia: Juho Kaitokangasta (joka tunnettiin Helsingissä yleisesti nimellä Paitakangas), poliisimestari F. A. W. Carlstedtia ja Vilho Pekosta⁴¹⁹, jotka olivat vastarinnan mukaan palkintojen toivossa myöntäviä täyttämään Bobrikovin käskyjä. Laulussa Bobrikov esitettiin paholaisen kätyrinä ja suomalaiset myöntävät poliisit hänen alaisinaan, joita Bobrikov laulun alussa vasta etsiskeli:

”Piru se istui linnassaan/ Ja katseli kiikarilla,/ Kun Borokohvi se portista
ajoi/ Mustilla hevosilla. - - Bobba se kumarsi maahan asti/ Ja kysyi
Saatanalta:/ ”Miksi mä en saa lurjuksia,/ Vaikka mulla on valta?”⁴²⁰

Kristillisessä symboliikassa taivaallinen Jerusalemi oli uskovaisten suojellut linnoitus. Vastakkaisena näkemyksenä Jerusalemi-linnoitukselle helvetin valtakunta esitettiin Saatanan linnana, jonka ympärillä ja sisällä leimusi elävä tuli.⁴²¹ Lentolehdessä Piru katsoi linnastaan kiikarilla, kun Bobrikov ajoi porteista mustilla hevosillaan. Perkeleen linnan portit voitiin rinnastaa lentolehdissä käytettyihin Pietarin portteihin, joiden takaa alkoi Saatanan valtakunta. Bobrikovin hevoset olivat pahuuden valtakunnassa tottakai mustia. Hevonen on useissa kulttuureissa Kuoleman ratsu ja siten kuolleiden valtakunnan symboli,

⁴¹⁷ Vilkuna 2006, 70. Ks. myös Vilkuna 2005, esim. 39, 45.

⁴¹⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 29, s. 1.

⁴¹⁹ Parmanen 1936, 330-338.

⁴²⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 29, s. 1.

⁴²¹ Biedermann 2002, 196.

mikä sopii hyvin helvetti-kuvaukseen⁴²² rinnastaen Bobrikovin Kuolemaan. Ilmestyskirjassa valkoinen hevonen oli voittaja-Kristuksen ja hänen sotajoukkojensa ratsu⁴²³, jolloin musta hevonen kuvasi osuvasti paholaisen kulkuvälinettä.

Bobba kumartui maahan pirun jalkojen juureen kuin palvelija tai alamainen keisarinsa jalkoihin, mikä antoi pirusta kuvan synkeässä linnassaan asuvana hallitsijana tai ruhtinaana. Kuninkaat, keisarit ja ruhtinaat asuvat linnoissaan ja palatseissaan ja Saatana mielletään pimeyden ruhtinaaksi ja kuoleman hallitsijaksi⁴²⁴. Vastarinnan propagandassa myöntyvät olivat alistujia, jotka olivat ”langenneet maahan rukoilemaan tämän maailman ruhtinasta”⁴²⁵. Raamatussa Jeesus puhui opetuslapsilleen tulevasta kuolemastaan, jonka ansiosta

”tämä maailma on tuomiolla. Tämän maailman ruhtinas syöstään vallasta”⁴²⁶.
- - ”minä menen isän luo ettekä te enää näe minua ja tuomio on siinä, että tämän maailman ruhtinas on tuomittu”⁴²⁷.

Piru oli vastakohta Jeesukselle, taivaallisen valtakunnan ruhtinaalle ja elämän hallitsijalle. Bobrikov valitti, miten vaikea suomalaisia oli saada ryhtymään hänen käytyreikseen – vastarinnan mielikuvissa maankavaltajiksi – vaikka hänellä olikin kaikki valta. Valta on aina mielenkiintoista ja etenkin silloin, kun se yhdistetään viholliskuvaan ja pahoihin voimiin.

Vastarinta kirjoitti, että jos ”esivalta”, joka oli Jumalan säätämää, vaati jotakin sellaista, mikä oli hyvää omatuntoa ja Jumalan sanaa vastaan, ei se ollut silloin enää ”esivaltaa, vaan hirmuvaltaa”, joka ei sellaisena ollut enää Jumalalta vaan ”perkeleeltä”⁴²⁸. Venäläinen esivalta vaati sellaista, mikä oli perustuslaillisten

⁴²² Biedermann 2002, 73 ja Korte 1993, 130.

⁴²³ Raamattu 2008, Ilm. 19:11-19 ja Biedermann 2002, 73.

⁴²⁴ Lempiäinen 2002, 372.

⁴²⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 54, s. 5. Paholainen kuvattiin esim. keskiaikaisissa veistoksissa kauniiksi – toisin kuin hänet yleensä kuvattiin – ja viekottelevaksi tämän maailman ruhtinaaksi (Biedermann 2002, 258). Myös vanhassa virsikirjassa oli kuvausta paholaisesta tämän maailman johtajana: Piru on ”maailman päämies ja perkele maailman isäntä” (Väinölä 1701/1995, 273-274).

⁴²⁶ Raamattu 2008, Joh. 12: 31, Luuk. 10: 18, Kol. 2:15 ja Ilm. 12:9.

⁴²⁷ Raamattu 2008, Joh. 16: 10-11.

⁴²⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 15, s. 11.

omantunnon vastaista ja teki siten heidän silmissään itsestään perkeleen. Valta oli aina läsnä, kun oli kyse kansakuntien välisistä kiistoista; kansanhenki ja kansanaate velvoittivat taistelemaan vallasta⁴²⁹. Lentolehdistä käytettiin paljon sanastoa venäläisistä vallankäyttäjistä. Perustuslailliset kuvasivat Venäjän keisarista ja muusta ylimmästä hallinnosta, kuten Suomen kenraalikuvernööristä, muodostuvan valtakeskittymän ”hirmuvallan” lisäksi ”ylivaltana, itsevaltana, ruuskavaltana, kasakkasortovaltana, harvainvaltana, väkivaltana, sotilasväkivaltana, mielivaltana, määräämisvaltana, rajoitettuna ruhtinaanvaltana, synkeänä valtana, rankaisuvaltana, sortovaltana, liikavaltana” ja lisäksi venäläiset yleensä ”vallanhimoisina”. Myöntyvät näkivät hekin Venäjän ”hirmuvaltana” ja ”mielivaltana” sekä ”raakalaisvaltana”.⁴³⁰

Venäjän johtomiehet kuvattiin vallanhimoisina mielivaltaiina. Valta rakentuu pohjimmiltaan kielen auktoriteetisuhteille ja usein vallan kieli samaistetaan ’isän kieleksi’⁴³¹. Lentolehtien valtasanat saatettiin mieltää maskuliinisesti isän tai, Suomi-neidon tapauksessa, ahdistelevan kosijan suunnalta tulleeeksi mielivallaksi tai itsevallaksi. Valta konkreettisena vertauksena on kuin esine, jota himoitaan, josta taistellaan ja joka halutaan omistaa⁴³². Tällaisesta asetelmasta oli pohjimmiltaan kyse myös Venäjän ja Suomen välisessä oikeustaistelussa. Suomalaiset kuvasivat Venäjän niin monenlaisena negatiivisena ja ylivoimaisena valtana, että se ikään kuin lisäsi ajatusta siitä, ettei suomalaisilla ollut vallan suhteen mitään mahdollisuuksia. Mutta ei tarvinnut ollakaan, sillä suomalaiset nähtiin sekä omin että ulkopuolisten silmin luonteeltaan vaatimattomina koskien myös maallisen omaisuuden haalimista⁴³³. Valtaa ei maallisena omaisuutena pystynyt taivaaseen mukanaan viemään.

Myöskään lentolehtien propagandassa suomalaiset eivät halunneet olla vallan päällä, vaan toivoivat rauhaa kansan keskuuteen; he halusivat pysyä hyvinä ja

⁴²⁹ Hyvärinen 2003, 75.

⁴³⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, esimerkiksi 6, s. 8-15, 7, s. 2, 8, s. 6, 10, s. 1, 15, s. 5, 6, 11, 12 ja 14, 17, s. 3, 8, 15 ja 16, 18, s. 6, 22, s. 10-13, 40, s. 6, 41, s. 4, 43, s. 5, 47, s. 2, 48, s. 9, 57, s. 4 ja 59, s. 15.

⁴³¹ Niemi 1993, 11.

⁴³² Hyvärinen 2003, 75.

⁴³³ Topeliuksen vanha joululaulu kuvasi perinteistä suomalaista asennoitumista: ”En etsi valtaa loistoa, en kaipaa kultaakaan/ Mä pyydän taivaan valoa, ja rauhaa päälle maan” (Hyvärinen 2003, 76).

vaatimattomina. Näin Venäjistä saatiin annettua vielä ahneempi ja vallanhimoisempi kuva. Todellisuudessa oikeustaistelu oli väistämättä poliittista⁴³⁴ valtataistelua, jonka keskiössä Suomi sortovuosina oli, ja joka pakotti toimimaan vallan ehdoilla, halusi Suomi sitä tai ei.

Lentolehtien propagandassa valtasanastoa oli runsaasti. Vallan etymologia suomen kielessä viittaa ensisijaisesti voimaan ja mahtiin⁴³⁵, jotka sopivat hyvin lentolehdissä vihollisesta käytettyihin valtailmauksiin. Ruoskavalta, kasakkasortovalta ja sotilasväkivalta viittasivat sotilaalliseen kuriin. Hirmuvalta, rajoitettu ruhtinaanvalta, synkeä valta, raakalaisvalta ja mielivalta kuvasivat pahoja voimia. Kaikissa valtakuvauksissa Venäjä oli joko vertauskuvallisesti tai suoraan saatanallinen⁴³⁶. Mainittakoon vielä, että kun puhuttiin Venäjistä valtakäsittein, esimerkiksi mielivaltana tai ruoskavaltana, tai saatanallisin vertauskuvoin, silloin tarkoitettiin Venäjän keisaria tai muita hallinnon johtomiehiä mutta ei varsinaisesti Venäjän alamaisia⁴³⁷.

7.2 Narrikeisari ja valtiollinen ilvenäytelmä

Edellä kuvatussa laulussa Bobrikovilla oli kaikki valta ja silti hän kummasteli, miksi suomalaiset eivät totelleet hänen käskyjään. Suomalaiset uskoivat kaikkein suurimman vallan Suomea koskevissa asioissa olleen edelleen keisarilla – ei rajamaan kenraalikuvernöörillä. Keisari oli luvannut venäläisen sotavalan vannoneiden asevelvollisten saavan ainakin aluksi suorittaa asepalveluksensa Suomen puolella suomalaissa joukoissa, joita ylläpidettäisiin, kunnes uuteen järjestelmään olisi sopeuduttu. Perustuslaillisten mielestä tällaiset lupaukset keisarin puolelta eivät olleet muuta kuin ”narripeliä”.⁴³⁸ Suomen pojille uskoteltiin jotakin muuta kuin mitä asia todellisuudessa oli. Vastarintalaiset olivat

⁴³⁴ Nykykielellä poliittista valtataistelua, sortovuosien kielellä valtiollista valtataistelua. Poliittinen käsitteenä oli vielä tutkimissani lentolehdissä harvinainen näky; useimmiten käytettiin ajan tavan mukaisesti termiä valtiollinen. (Hyvärinen 2003, 65).

⁴³⁵ Hyvärinen 2003, 65.

⁴³⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, lentolehdet yleisesti.

⁴³⁷ Esim. Karemaa 2004, 229 ja 233.

⁴³⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 51, s. 3 ja 8.

varmoja, että venäläisen valan vannoneen asevelvollisen tie veisi Venäjälle sotimaan. Keisarin uskottiin pelaavan narripeliä suomalaisten kustannuksella. Martti Lutherin mukaan juuri hallitsijat olivat ”maailman suurimpia narreja” ja kaikkein ”pahimpia konnia”⁴³⁹. Sekä narrista että konnasta kehkeytyi paholaiseen viittaava mielikuva.

Narrit olivat pilantekijöitä vanhoissa hallitsijahoveissa; he esiintyivät hoville ja lausuivat ilmoille julkilausumattomia totuuksia pilanteon, satiirin ja kepposten muodossa.⁴⁴⁰ Narrit nähtiin kuninkaiden leikinlaskijoina, mutta heidät samaistettiin myös mielisairaisiin, joita keskiajalla kutsuttiin narreiksi⁴⁴¹. Narrit on rinnastettu myös veijareihin⁴⁴², jotka ovat syvyyspsykologiassa julmia, kylmiä ja tunteettomia ja muun muassa vanha tarina Kettu Repolaisesta on säilyttänyt veijarista piirteitä pahanilkisten urotöiden tekijänä⁴⁴³. Venäjä kuvattiin usein paholaiseen viittaavana kettuna.

Nikolai II nähtiin paholaisena narrin asussa ilveilemässä rajamaidensa kustannuksella. Narreille, klovneille ja muille kaltaisilleen oli yhteistä oman pysyvän alter egon luominen; he näyttelivät ilman taukoja omaa osaansa pitäen samalla ”koko maailmaa teatterinaan”⁴⁴⁴. Narrit yhdistyivät täten paitsi hoviin, myös teatteriin, näytelmään ja näyttämöön. Perustuslailliset uskoivat, että jos kansallishenki turmeltuisi, ei Suomen kansa pysyisi voimissaan ”maailman näyttämöllä”, vaan tippuisi pois ”kansojen näytelmästä”⁴⁴⁵. Vastarinta esitti myös uskonsa siihen, että mitä valmiimpia ihmiset olivat uhrautumaan kansansa vuoksi, sen elinvoimaisempana kansa säilyisi ”historian näyttämöllä”⁴⁴⁶.

⁴³⁹ Saastamoinen 2003, 25. Viitteen alkuperäinen lähde: Luther Martin (1983), s. 90, Maallisesta esivallasta. Valitut teokset III. Toim. Lennart Pinomaa. Juva: WSOY.

⁴⁴⁰ Biedermann 2002, 236. Ks. myös Kanerva, Kotivuori, Lepokorpi, Willner-Rönholm ja Väärä 2006, 50-52.

⁴⁴¹ Biedermann 2002, 236.

⁴⁴² Narri-termillä on englannin kielessä muun muassa seuraavia synonyymejä: clown, harlequin, joker, trickster, devil ja demon. Erityisesti käsite triksteri, joka pitää sisällään narrit, veijarit ja ilveilijät, oli rikollinen veijari tai itse paholainen. (Paakkolanvaara 2011, 15-17).

⁴⁴³ Henderson 1964, 112-113.

⁴⁴⁴ Paakkolanvaara 2011, 14.

⁴⁴⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 59, s. 9.

⁴⁴⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 15, s. 10.

Eräissä perustuslaillisessa lentolehdessä kerrottiin vuonna 1901 Riikan kaupungissa tapahtuneesta ”verisestä näytelmästä”, joka laajuudessaan ja julmuudessaan valtasi huomattavan osan Venäjän hallituksen rikosten joukossa. Kaikki alkoi siitä, kun Latvian rajamaassa Riikan kaupungissa erään nuoranpunomatehtaan naistyöntekijät kieltäytyivät työskentelemästä palkanalennusten jälkeen. Poliisit tulivat paikalle ja näytös sai alkaa. Vastarinnan mukaan työntekijät eivät antaneet periksi ja kohta siellä piestiin hetkessä sekä miehiä, naisia että lapsia.⁴⁴⁷ Tällaiset kuvaukset olivat silkkaa propagandaa tarkoituksenaan antaa kansalle kauhukuvia tulevasta. Jos Suomi tulisi venäläistetyksi, vedetyksi Latvian tavoin tiiviiseen emämaan yhteyteen, olisi vastarinnan mukaan tällaisia näytelmiä odotettavissa myös Suomessa. Sen vuoksi piti puolustaa oikeuden toteutumista maassa eikä mennä mukaan venäläisten ”narripeliin”⁴⁴⁸, myöntymään venäläisten vaatimuksiin.

Sodat ja muut verta vaatineet yhteenotot nähtiin perinteisesti vertauskuvallisesti verisinä näytelminä, jota sortovuosien henkinen sota ei varsinaisesti ollut. Juuri sen vuoksi sortovuotinen näytelmä puettiin paholaisen pukuun ja esitettiin koomisena valtiollisena ilvenäytelmänä narreineen kaikkineen. Sota yleensä oli kamppailua paholaista vastaan⁴⁴⁹, kuten oli sortokautinen henkinen taistelukin saatanallisine elementteineen.

Perustuslaillinen Mäkelin puolestaan käsitteli työväen lentolehdessään valtiopäiviä, joilla todellinen äänivalta oli suurpohatoilla, noilla suurtilallisilla, jotka keplottelivat keskenään saadakseen äänensä parhaiten kuuluviin. Vaikka pientilalliset kuuluivat talonpoikaissäätyyn ja heillä oli muodollinen äänensä valtiopäivillä, ei heillä käytännössä ollut valtaa mihinkään, kun rahamiehet yhdistivät voimansa. Mäkelin kirjoitti: ”Noin toistasataatuhatta talonpoikaissäädyn äänioikeutettua on tehottomina tässä valtiollisessa ilvenäytelmässä”. Ja siihen täytyi vielä mainita ne maaseudun pari miljoonaa tilatonta, joilla ei ollut osaa eikä arpaa minkäänlaisessa näytelmässä. Työläiset

⁴⁴⁷ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 9, s. 10.

⁴⁴⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 33, s. 9.

⁴⁴⁹ Myös henkinen sota Venäjän kanssa oli helppo yhdistää taisteluksi paholaista vastaan. Jo isonvihan aikana venäläiset esitettiin yksikkömuodossa vainolaiseksi ja viholliseksi, mikä oli helposti yhdistettävissä Saatanan sielunvihollisena. (Esim. Vilkuna 2006, 43-44).

kuvattiin ”valtiollisen ilvenäytelmän surkeiksi statisteiksi”.⁴⁵⁰ Monesti tänäkin päivänä puhutaan asioista, joita tapahtuu ’politiikan näyttämöllä’. Ne joilla ei ollut valtaa kuin muodollisesti, olivat mukana keisarin narripeliin ja paholaisen aikaansaannoksiin assosioitavassa ilvenäytelmässä. Narripaholainen piti sortokaudella koko maailmaa teatterinaan ja ilveili ainakin Venäjän rajamaiden näyttämöillä. Toisaalta sosialistien paholainen löytyi kapitalistisen yhteiskunnan suurmaanomistajista ja muista rahamiehistä, jotka ylläpitivät Suomessa valtiollista ilvenäytelmää, jossa köyhimmällä kansanosalla oli vain avustajan rooli, ja sekin tahtomattaan. Työväki olisi mieluummin ollut ottamatta osaa koko näytelmään.

Vihollisen saatanalliseksi kuvaaminen oli lentolehdissä luonteeltaan tunteikkaan kiivasta, minkä vuoksi ehkä väistämättä, kun tosissaan ei voitu syvemmälle mennä omantunnon nimissä, lähdettiin viholliseen liittämään ironisia ja humoristisiakin piirteitä⁴⁵¹. Jo 1700-luvulla vihollisen kuvaaminen jollain lailla naurettavaksi tai naurunalaiseksi oli tavallista⁴⁵². 1800-luvulla oli tyyppillistä, että suurmiehille⁴⁵³ tehtiin patsaita, joita sitten paljastettiin kansan kokoontuessa katsomaan ja hurraamaan. Samalla tavalla vietettiin suurmiesten syntymäpäiviä ja hautajaisiakin; kansa houkuteltiin koolle kansaa ehyttäviä symboleja käsitelleisiin tapahtumiin. Tällaisissa suuren luokan yhteiskunnallisissa näytelmissä kansakunta esitteli itseään. Rituaalinomaiset patsaanpaljastamistilaisuudet olivat mahtipontisimpia julkisia kansallisia näytelmiä.⁴⁵⁴ Myös seuraintaloissa esitettiin paljon omatekoisia näytelmiä. Lentolehdissä näyttämö yhdistettiin sortotaisteluun ei isänmaallisessa suurmiehessä vaan vihollis-ironisessa hengessä, koska katsottiin, etteivät suomalaiset olleet käsikirjoittaneet parhaillaan pyörivää näytelmää. Sama ironinen sävy jatkui perustuslaillisessa laulussa, jossa Bobrikovista tehtiin naurunalainen.

⁴⁵⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 6, s. 15 ja 17.

⁴⁵¹ Naurettavuuteen sortovuotisten vastarinnan lentolehtien viholliskuvassa viittasivat niin narripeliä pelannut keisari kuin hieman vajaaälyisenä pirun kätyrinä nähty Bobrikov sekä hänen kolme myöntyvää poliisi-alastaan (KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 51, s. 3 ja 8 ja 29, s. 2-24).

⁴⁵² Vilkuna 2006, 20.

⁴⁵³ Esim. Aleksanteri II ja J. L. Runeberg saivat patsaansa suurin kansallisin menoin (esim. Smeds 1987, 100-101).

⁴⁵⁴ Smeds 1987, 99.

7.3 Myöntyvät helvetin tulella

Perustuslaillisten ironinen laulu paholaisen käytyreistä jatkui, kun Bobrikov esitti pyyntönsä pirulle:

”Tarvis on kolme komsariusta,/ jotka mun tahtoni täyttää,/ Jotta mä näille
helsinkiäisille/ Saisin konstini näyttää. - - Piru se vastasi: Ystävä kulta,/ Älä
sin sure, vaan kuule:/ Kolme miestä muistan nyt,/ Jotka kelpaavan sulle
luulen.”⁴⁵⁵

Tämän jälkeen laulu jatkui Bobban etsiessä ystävänsä pirun avustuksella käsiinsä nuo kolme poliisia, jotka olivat sopivia lurjuksen rooliin. Poliisit vanhoivat kuuliaisuutta Bobrikoville, mistä merkinä he saivat kantaa kultasormuksia ja kunniamerkkejä:

”Väärän valan he vanhoivat/ Ja vanhoivat kilvan kielin,/ Perkele istui
uunissaan/ Ja kuunteli hyvällä mielin - - Bobba se meni Pietariin/ Ja valehteli
keisarille:/ Paitakangas on kunnan mies/ Eikö anneta sormusta sille? - -
Kultasormus on sormessa/ Ja timantti se kauas paistaa ja palaa/ Ja perkele
tuntee poliisin,/ Kuin ei pelkää väärää valaa.”⁴⁵⁶

Helsingin poliisilaitokselle rakentui sortovuosina urkintajärjestelmä, jonka avulla poliisit ilmiantoivat vastarintalaisia, minkä lisäksi he suorittivat perustuslaillisten näkökulmasta laittomia kotitarkastuksia vastarintalaisten kodeissa etsien kiellettyä kirjallisuutta ja katsoivat, että vastarinnan johtomiehien maastakarkotukset sujuivat Bobrikovin toivomalla tavalla. Nämä poliisit toimivat vastarinnan mielestä kovin väkivaltaisesti ja epäisänmaallisesti.⁴⁵⁷ Lopuksi laulussa kuvattiin, mitä kolmelle Bobrikovia hännystelleelle poliisille viimein tapahtui:

”Saunaan kaikki ne kiiruhtaa/ Ja paholainen kantaapi puita,/ Pian on polttava
helvetin tuli/ Valapattojen luita.”⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 29, s. 2.

⁴⁵⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 29, s. 18 ja 24.

⁴⁵⁷ Esim. Parmanen 1936, 328-342 ja Parmanen 1937, 250-271 ja 369-539.

⁴⁵⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 29, s. 24.

Jälleen korostui väärän valan vannominen, mikä viittasi vertauskuvallisesti asevelvollisuuskysymykseen. Perkele istui uunissa, timantti paloi poliisin sormessa ja lopulta poliisit vietiin saunaan, jossa helvetin tuli poltti valapattojen luita. Vanhoissa virsissä helvetin tuli ja uuni olivat käytettyjä vertauskuvia⁴⁵⁹. Tulen- ja rikinkatkuinen helvetti oli kaikille tuttu mielikuva. Helvetin tuli sai aikaan kuolemaa ja tuskaa⁴⁶⁰, josta valapatot poliisit pääsivät tietämättään osallisiksi. Perustuslaillisten kirjoittamana tämä oli ymmärrettävissä vertauskuvallisesti siten, että heidän propagandansa mukaan kaikki Bobrikovin kätyrit eli kaikki myöntyvät palaisivat kuolemansa jälkeen helvetin tulessa.

Mainitut myöntyvät poliisit olivat perustuslaillisessa laulussa perkeleen liittolaisia, kuten oli kenraalikuvernöörikin. Bobrikovin kataluutta korostettiin sanomalla hänen valehdelleen keisarille Paitakankaan olevan kunnollisempi kuin mitä hän olikaan. Bobrikovin moraali laskettiin kovin alhaiseksi. Keisarilta saatu kultasormus loisti ja paloi timantteineen Paitakankaan sormessa. Jalokivissä, joihin myös timantti lukeutui, uskottiin olevan ylikuonnollisia voimia⁴⁶¹. Paholainen valtakuntineen kuului ylikuonnollisen alueelle. Sormus symboloi ikuisuutta, kunniaa ja uskollisuutta: uskottiin että jos alamainen sai ruhtinaaltaan sormuksen, oli se poikkeuksellinen armon osoitus⁴⁶². Keisari oli armoissaan antanut poliiseille sormukset symboloimaan heidän ikuista liittoaan Bobrikovin ja sitä kautta Saatanan kanssa.

Tuli elementtinä ja ahdistava kuumuus olivat keskiössä, mitä tuli lentolehtien paholaisvertauksiin. Venäjän armeija kuvattiin lentolehdissä hornanpesäksi ja sotatanner hornantulella palavaksi hornankattilaksi. Paholaisen tuli paloi Suomi-talossa, jota yritettiin pelastaa täydelliseltä tuholta. Paholainen sammutti hyvän tulen yrttitarhan öljylampuista; hän sammutti valot, toi pimeyden ja yritti paraikaa päästä käsiksi Suomi-talon kotiliedessä hehkuvaan suojaavaan ja turvalliseen valkeaan. Piru istui uunissa ja lämmitti sauna saadakseen Bobrikovin kätyrit

⁴⁵⁹ Vanha virsi onnettomasta ijankaikkisuudesta kehotti: ”Älkääm’ eläkö kuin juhdat,/ Pahuudessamme tuimat,/ Ettem’ tulisi julmaan/ Tuliseen uuniin kuumaan” (Väinölä 1701/1995, 482). Juhta tai härkä symboloi alistumista ja kärsivällistä palvelemista (Biedermann 2002, 81). Myös myöntyvät voitiin nähdä juhtina, joiden tie johti helvetillisen kuumaan uuniin tai saunaan. Helvetin uunista, tulesta ja liekeistä myös Väinölä 1701/1995, 182, 223, 233, 250, 254 ja 279.

⁴⁶⁰ Biedermann 2002, 70 ja 378.

⁴⁶¹ Biedermann 2002, 87-88.

⁴⁶² Biedermann 2002, 349-350.

kanssaan helvetilliseen kuumuuteen ja liekkeihin. Poliisien sormessa paloi timanttisormus merkinä liitosta paholaisen kanssa. Tilanne oli tulisen kuuma ja ahdistava koko kansan keskuudessa samaan aikaan, kun Suomi-äiti makasi kuumeen kourissa sairasvuoteellaan.

7.4 Asevelvollinen ja pirun ansat

Perustuslaillisessa lentolehdessä kysyttiin venäläisen sotavalan vannoneelta asevelvolliselta: ”Miksi annoit pirulle sormesi, se vei koko ruumiisi ja sielusi!” Perustuslaillisten mielestä uuden valan vannonut asevelvollinen ”oli myynyt itsensä paholaisen käytettäväksi”.⁴⁶³ Paholainen oli juonillaan herkkäuskoisia nuoria poikia häkkiin houkutellettu ovela saalistaja. Perustuslaillinen nimimerkki ’Samurai’ kuvasi Venäjän paholaishallituksen aikeita suomalaiselle asevelvolliselle:

”Venäjän hallinnon miehet tietävät varsin hyvin, että sinä kammoat heidän ruoskavaltaansa, ja sentähden he näin alussa pitävät viisaampana houkutellessa lintu luokseen kuin lähteä lentämään sen jälestä. Ymmärrä toki, että kaartin pataljoona on tällä kertaa vain ovena siihen suureen häkkiin, johon heillä on aikomus vietellä sinun jälkeentulevat suomalaiset veljesi.”⁴⁶⁴

Oli kyse Venäjän ylimmän hallinnon lupauksesta, jonka mukaan ne suomalaiset, jotka vannovat uuden sotavalan, eivät joutuisi sotimaan Venäjälle vaan saisivat suorittaa asepalveluksensa suomalaisessa kaartin pataljoonassa. Perustuslailliset uskoivat kuitenkin tietävänsä asian todellisen laidan. Venäläinen paholainen nähtiin houkuttelemassa ja viekoittelemassa Suomen vaatimatonta pikkuvarpusta häkkiinsä voidakseen sulkea oven kiinni heti kun varpunen on saatu sisälle⁴⁶⁵. Ajateltiin suomalaisten olevan niin hyväuskoisia, että olisi turha rasittaa omia kotkansiipiä ja tuhkata energiaa, kun saaliin saisi helpomminkin kiinni. Venäjän

⁴⁶³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 17, s. 7.

⁴⁶⁴ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 17, s. 8.

⁴⁶⁵ Vanhassa virressä pyydettiin Jumalalta, että hän antaisi ihmisen ”Välttää pirun ansaa./ Ja helvetin alhon lansaa” (Väinölä 1701/1995, 211). Pirun ansasta myös Väinölä 1701/1995, 64.

armeija oli se suljettu vankila, jossa tulevat asevelvollisuussukupolvet saivat huomata olevansa häkkilintuina. Sekä lintu että häkki liittyivät saalistukseen. Paholaisen voimia omaavat petoeläimet saalistivat pienempiä ja voimattomampia eläimiä, kuten korppikotka varpusia ja kettu lampaista.

Perustuslailliset kehottivat asevelvollisia katsomaan, etteivät tule petkutetuiksi ja jatkoivat: kaartin pataljoonalla väläyttely on vain ”syötti, jonka avulla Venäjän hallitus toivoo houkuttelevansa sinut raateleviin kynsiinsä”⁴⁶⁶. Saatana kuvattiin vuohenpäisenä oliona, jolla oli terävät raateluhampaat, tukassa liekehtiviä tulenlieskoja, iho linnunsulkainen, nenä terävä petolinnun nokka ja kynnet kuin petoeläimillä⁴⁶⁷. Venäjän paholaishallituksen raatelevat kynnet löytyivät perustuslaillisessa propagandassa niin ketulta, korppikotkalta kuin itseltään pirultakin⁴⁶⁸.

Myös Raamatussa paholainen kuvattiin villipetona: ”Teidän vastustajanne Saatana kulkee ympäriinsä kuin ärjyvä leijona ja etsii, kenet voisi niellä”⁴⁶⁹. Vastarinta pelkäsi ”venäläisen kansallisuuden nielevän suomalaisen kansallisuuden”⁴⁷⁰. Nimimerkki Samurai uskoi Venäjän ”hirmuhallituksen yrittävän vietellä” suomen poikia ”kaikkinielävään kiuluunsa”⁴⁷¹ ja valan vannoneen asevelvollisen tulevan heitetyksi ”syötiksi tuon hirmuhallituksen kitaan”⁴⁷². Kun kidassa oli ensimmäinen joukko asevelvollisia, olisi sinne seuraavana vuonna toistenkin helpompi hypätä. Kristillisessä symboliikassa helvetin tuskien vertauskuvina

⁴⁶⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 17, s. 8.

⁴⁶⁷ Lempiäinen 2002, 371.

⁴⁶⁸ Vielä sortovuosina saatanallisen pedon ja raatelevan villieläimen leima annettiin vain Venäjän ylimmälle johdolle, mutta viimeistään jatkosodan aikana olivat neuvostokansalaiset yhtä lailla eläimiä ja villipetoja (Luostarinen 1986). Kapitalisteista kasvoi myös saatanallisia petoja työväen mielissä viimeistään sisällissodan aikaiseen sosialistiseen propagandaan tultaessa (Kiiskilä 2010).

⁴⁶⁹ Raamattu 2008, 1. Piet. 5:8, Luuk. 22:31, Kor. 2:11 ja Tess. 5:6. Ks. myös Biedermann 2002, 258 ja Lempiäinen 2002, 371.

⁴⁷⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 48, s. 17.

⁴⁷¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 17, s. 9.

⁴⁷² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 17, s. 16. Vanhassa virsikirjassa uskottiin, että Jeesus lopulta pelastaisi langenneen ihmisen ”synnist ja kuoleman kidast” (Väinölä 1701/1995, 266). Ehkä myös sortovuosien perustuslailliset uskoivat, että Jeesukseen tukeutumalla venäläisen sotavalan vannoneet pystyisivät vielä nousemaan paholaisen kidasta, sillä muuta mahdollisuutta heillä ei enää ollut. Toisessa vanhassa virressä veisattiin: ”Iloitkaat, rakkaan’ ratki/ Mun kanssani, ett lampaani/ Sain pojes pedon kurkust’ - - ” (Väinölä 1701/1995, 236). Kuoleman kidasta myös Väinölä 1701/1995, 38.

olivat tulenliekit sekä ihmisiä nielevät helvetin kidat, jotka kuvattiin lohikäärmeen kitoina⁴⁷³.

Perustuslaillinen nimimerkki 'Isä' uskoi ”venäläisen poliitikon laskeneen lipevät verkkonsa syvimmälle syvänteelle” saadakseen saaliikseen Suomen poikien omattunnot⁴⁷⁴. Piru merrassa on tuttu sanonta ja liittyy paholaisen juonittelevaan ja kalastelevaan luonteeseen⁴⁷⁵. Myös vanhoissa virsissä kuvattiin Saatanan saaliinhimoista luonnetta⁴⁷⁶. Lutherin mukaan paholaisen tarkoitus oli irrottaa ihminen uskosta, toivosta ja rakkaudesta ja saattaa hänet harhauskoon, väärään rohkeuteen ja epätoivoon. Luther näki tällaiset tunnetilat ”ansoina ja verkkoina, todellisina tulinuolina, joita mitä myrkkymaisimmin sydämeen ampui, ei liha ja veri, vaan perkele”⁴⁷⁷. Nöyriä ihmisiä kuvattiin kristillisessä symboliikassa verkkoon takertuneina lintuina⁴⁷⁸. Perustuslailliset mielsivät myöntävät asevelvolliset liiallisen nöyriksi varpusiksi, jotka lensivät suoraan paholaisen häkkiin tai takertuvat pirun mertoihin.

7.5 Matoa koukkuun

Saalistamista esiintyi monessa yhteydessä sortokauden yhteiskunnassa. Kenraalikuvernööri Bobrikov koki suomalaisen vastarinnan tekoineen hyvin voimakkaana ja totesi, että Venäjän on kertakaikkiaan näytettävä kaikki voimansa tai muutoin kansan ”pimeä massa” saattaa ”nielaista perustuslaillisten agitaattorien koukun”⁴⁷⁹. Agitaattorit tekivät Suomessa kenraalikuvernöörin mukaan kaikkensa, jotta kansa yhtyisi vastarintaan, ja agitaattorien kiihkeimmistä kärjestä kehkeytyi se pieni ryhmittymä, joka ei enää sorron edettyä tyytynyt

⁴⁷³ Biedermann 2002, 70.

⁴⁷⁴ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 47, s. 1.

⁴⁷⁵ Lempiäinen 2002, 365.

⁴⁷⁶ Vanha aamuvirsi kuului: ”Yön synkiys sinun peitti./ Saatan’ verkkonsa heitti/ Käsittääksens’ sinua hartaast’/Herra sinua varjel’ vaarast” (Väinölä 1701/1995, 427). Toisessa vanhassa virsissä sanottiin: ”Mutt’ vihamiehem’ viekkaat - - He virittävät verkkons’./ Ynn’ yhdistävät neuvons’./ Mun juonill’ kiertävät” (Väinölä 1995, 74). Samantapainen säe vihamiehistä, jotka juonillaan virittivät verkkoja: Väinölä 1701/1995, 50).

⁴⁷⁷ Luther 1529/1984, 130-131.

⁴⁷⁸ Saartio 1963, 173.

⁴⁷⁹ Polvinen 1984, 318.

passiiviseen vastarintaan, vaan ryhtyi harjoittamaan aktiivisia toimia venäläistämisen lakkauttamiseksi⁴⁸⁰. Suomen kaartilla väläyttely oli perustuslaillisten mukaan Venäjän hallinnon asettama syötti asevelvollisille. Ja kun ensimmäinen manifestin jälkeinen kutsunta oli ohi, totesivat vastarintalaiset pettymyksekseen, että ”oli niitä sen verran tyhmiä, jotka onkeen tarttuivat”⁴⁸¹. Vastarinta oli tuottanut tulosta mutta silti kutsuntaan saapui sen verran poikia, että kaartin tyhjätkin paikat saatiin täytettyä⁴⁸². Venäjän paholainen kalasti asevelvollisia lipevillä verkoillaan ja ongillaan samalla kun kenraalikuvernööri näki suomalaisen vastarinnan koukuttamassa kansaa riveihinsä. Perustuslailliset kuvasivat lentolehdissään myöntyviä ilmiantajia ”onnenonkijoiksi”⁴⁸³.

Sosialistijohtaja Mäkelin ei vielä ensimmäisen sortokauden lentolehdessään kuvannut sen enempää Venäjää kuin kapitalistejakaan saalistajiksi eikä rinnastanut näitä paholaiseen. Muita kielteisiä mielipiteitä kapitalisteja kohtaan löytyi, mutta saatanallisina saalistajina heitä ei vielä vuosisadan vaihteessa nähty ainakaan tutkimissani lentolehdissä. Myöskään myöntyvien lentolehdistä ei löytynyt Venäjään kohdistuneita paholaiseen rinnastettavia saalistuskuvia, vaikka perustuslaillisten propagandassa niitä käytettiin useammankin kerran, kuten edellä on käynyt ilmi.

Helvettiin liittyivät omalla tavallaan sekä koudut että madot. Raamatussa profeetta Jesaja kertoi, ettei Jumalasta luopuneiden ihmisten ruumiita helvetissä kalvava mato kuole koskaan eikä ruumiita nuoleva liekki sammu⁴⁸⁴. Matojen tavoin myös käärmeet matelevat. Vanhan testamentin syntiinlankeemuskertomuksessa paholainen kuvattiin käärmeenä ja matelevat eläimet yleensä luikertelevina,

⁴⁸⁰ Ks. esim. Parmanen 1937, 623-652.

⁴⁸¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 13, s. 13.

⁴⁸² Uusi asevelvollisuuslaki astui voimaan vuonna 1901. Seuraavana vuonna järjestettiin ensimmäinen ’venäläinen kutsunta’, johon saapui noin 40 prosenttia kaikista kutsutuista asevelvollisista. Niin sanottuna normaalina kutsuntavuonna kutsuntoihin osallistui noin 80-85 prosenttia asevelvollisista. (Pohjolainen 2010, 4 ja 9). Ero oli melkoinen.

⁴⁸³ Myöntyvät – muutkin kuin kutsuntaan menneet asevelvolliset – nähtiin perustuslaillisten silmissä esimerkiksi ”nöyrinä onnenonkijoina ja rangattomina, kurjina onnenonkijoina” (KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, esim. 19, s. 5 ja 49, s. 2).

Maamme kirjassa miellettiin ankaraan elämäntehtäväänsä tyytyneet suomalaiset miehuullisiksi ja vastuuntuntoisiksi ja maansa hyljänneet kansalaiset ”pettureiksi ja onnenonkijoiksi” (Topelius 1875/1981, 13 ja Rantanen 1997, 207).

⁴⁸⁴ Raamattu 2008, Jes. 66:24, Dan. 12:2, Judit. 16:17 ja Mark. 9:48 ja Biedermann 2002, 70.

luihuuden ja petollisuuden herran, Saatanan vertauskuvina⁴⁸⁵. Helvetin kärsimyksiä kuvattaessa käärmeet ja rupisammakot purivat helvettiin joutuneita kirottuja ihmis-sieluja, mikä kuvasi kadotuksen kauhistuttavaa luonnetta⁴⁸⁶.

Lentolehdissä perustuslailliset toivoivat ”vanhoilla suomenmielisillä”⁴⁸⁷ olevan sen verran kansalaisarvokkuutta, ”etteivät he menisi matelemaan niiden jaloissa, jotka väkivaltaisesti ovat ruvenneet isännöitsemään heidän talossaan”⁴⁸⁸. Saatanana oli vallannut Suomi-talon ja myöntyvät matoset osoittivat kunnioitustaan paholaista kohtaan matelemalla hänen jalkojensa juuressa. Suomea pidettiin sivistyskansana, jonka jäsenistä osa oli valinnut hallitsijan antamiin laittomiin käskyihin taipumisen tien. Vastarinta piti tällaista sivistystä kurjana, kun se (myöntyvien sivistys) tunnusti ja saarnasi ”hallitsijan kunnian vaativan vapailta alamaisilta mitä halpamaisinta matelemista”, joka vei ”valheeseen ja rikoksiin”⁴⁸⁹. Perustuslaillisten mielestä avonaisuus, suoruus ja puhdas totuus hallitsijaa kohtaan veivät valoisampaan tulevaisuuteen – ei suinkaan antautuminen selkärangattomaksi paholaisen kätyriksi vain siksi, että keisarin kunnia sitä vaati⁴⁹⁰.

Lentolehtien Venäjää koskeva viholliskuvaus oli yhdistettävissä vertauskuviansa kautta likeisesti Raamattuun ja nimenomaan Ilmestyskirjaan, joka rinnasti vihollisen paholaiseen:

”Siinä samassa näin tuhkanharmaan hevosen. Se joka istui hevosen selässä, oli nimeltään Kuolema, ja sen jäljessä tuli Tuonela. Ratsastajille annettiin valta neljänteen osaan maata, ne saivat tappaa miekalla, nälällä ja rutolla ja jättää loput villipetojen kynsiin.”⁴⁹¹

⁴⁸⁵ Raamattu 2008, 1. Moos. 3:1-24 ja Lempiäinen 2002, 367.

⁴⁸⁶ Biedermann 2002, 71.

⁴⁸⁷ Tarkoitti vanhasuomalaisen puolueen jäseniä ja kannattajia, joista useimmat kannattivat sortovuosina myöntyväistä linjaa uusiin venäläisiin asetuksiin nähden (esim. Manninen 1996).

⁴⁸⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 16, s. 15.

⁴⁸⁹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 33, s. 7.

⁴⁹⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 33, s. 7. Myöntyvien selkärangattomuudesta myös: ”he (myöntyvät) saarnaavat ennen kuulumatonta matelemista absolutismin edessä” (KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 33, s. 9).

⁴⁹¹ Raamattu 2008, Ilm. 6:8 ja Soikkanen 1991, 11.

Perustuslaillisessa propagandassa saatanallinen Bobrikov ratsasti mustalla hevosellaan Pirun linnaan ja venäläisten aiheuttama sorto yleisesti teki Suomi-äidin ruttotautiseksi. Idän halla vei viljan Suomi-talon pelloilta ja teki Suomi-äidistä nälkiintyneen ja riutuneen. Saatanallinen Venäjä nähtiin useampana villitai tuholaiseläimenä raatelevine kynsineen. Tuhkanharmaa hevonen Kuoleman ratsuna toi mieleen rauniot, jotka Suomi-talosta jäisivät jäljelle idän paholaisen liekkien aikanaan sammussa.

Perustuslailliset mielsivät useissa lentolehdissä myöntyvät halpamaisiksi madoiksi tai muiksi paholaiskuvaan liitettäviksi matelijoiksi. Agraariyhdistyksen tilatonta väestöä kutsuttiin isäntäväkensä toisarvoisissa rakennuksissa, kuten saunoissa tai riihissä, asuneiksi loisiksi⁴⁹². Ironiapainotteisessa allegoriassa Bobba houkutteli kolme myöntyvää poliisia kanssaan saunaan, jonka paholainen oli lämmittänyt helvetillisen kuumaksi. Suomi oli lentolehdissä paholais-Venäjänsä omatuntoa aivan Pietarin porttien edessä kalvanut mato. Venäläiset uskoivat rajamaa-loisen eläneen heidän kustannuksellaan ja nostaneen loistalonsa emämaan taloa suurempaan kukoistukseen.

7.6 Luvattu maa ja valittu kansa

Kristityt uskoivat ihmisen käyvän läpi elämänsä kamppailua Jeesuksen ja paholaisen välillä. Jeesus auttoi ihmistä uskossa, josta Saatana yritti houkutella uskovaan pois. Paholaiskuvien vastapainoksi lentolehdistä löytyi runsaasti Jeesuksen oppeja tai raamatunlauseita oikeustaisteluun ja sen yksityiskohtiin vertaavaa propagandaa. Lentolehtien propagandalla oli vertauskuvallisella tasolla yleinen yhteys kansan tuntemiin Raamattuun, katekismukseen ja virsikirjaan. Tätä yhteyttä on tuotu esiin tutkimuksessa tähän saakka lähinnä vertauskuvallisella piilotasolla, kun olen itse yhdistänyt vertauskuvat kristilliseen symboliikkaan. Seuraavaksi käsitellään kristillisyyttä suoraan ja kirjaimellisesti Raamatusta poimituissa opeissa tai vertauksissa. Tarkastellaan raamatullisia vertauskuvia,

⁴⁹² Pulma 2007, 69.

joista suurimmassa osassa rinnastettiin Suomi ja Suomen kansa Raamatun luvattuun maahan ja Israelin valittuun kansaan.

Venäläistämisestä kärsivät myös kaikkein viattomimmat suomalaiset; ne joilla ei ollut mitään tekemistä sortotaistelun kanssa, ne jotka eivät tienneet mitään vastarinnasta tai myöntöväisyydestä. Vastarinnan lentolehdessä oltiin varmoja asevelvollisuuskutsun vastustavien kuntien joutuvan kärsimään, kun niille ei enää myönnettäisi rahaa valtion venäläismyönteisestä kassasta mihinkään tarkoitukseen. Siten viattomat lapset ja vanhukset jäisivät ilman kansakouluja ja vaivaistaloja ja joutuisivat kärsimään jostakin, jota eivät itse edes ymmärtäneet, ja johon heillä itsellään ei ollut minkäänlaista vaikutusvaltaa. Se ei kuulostanut hyvältä, mutta vastarinnasta ei silti voitu tinkiä.⁴⁹³

Eräissä kunnantuvassa käytiin kiivasta keskustelua aiheesta jonkun epäiltyä, olisiko Venäjä todella niin julma, että kostaisi viattomille. Epäilijälle vastattiin: ”Välittikös Herodes Betlehemin lasten viattomuudesta, kun hän käski ne surmata Jeesuksen henkeä vainotessaan”?⁴⁹⁴ Raamatussa kuningas Herodes Suuri käski surmata kaikki Betlehemin kaksivuotiaat ja sitä nuoremmat pojat, kun hän halusi Jeesuksen hengiltä⁴⁹⁵. Betlehemin lapset kuvasivat sortokauden suomalaisia lapsia. Herodes vainosi Jeesusta ja Venäjä nähtiin Suomi-äitiä ahdistelevana vainolaisena. Herodesta pidettiin Raamatussa kettuun rinnastettavana kavalana hallitsijana⁴⁹⁶, jollaisena myös lentolehtien Venäjä voitiin nähdä. Suomi-äiti oli se Jeesus, jonka sisällä asuvaa kansallishenkeä idän Herodes vainosi.

Asevelvollisuusasia oli yksi tärkeimmistä kysymyksistä sortokaudella. Kutsunnasta kieltäytyminen oli paitsi venäläisen lain vastustamista myös rauhanaatteen kylvämistä. Asevelvollisten kieltäytymisessä nähtiin sinapinsiemen rauhanaatteelle, sillä kutsunnasta pois jääminen tarkoitti sodasta ja aseellisesta taistelusta kieltäytymistä. Kunnantuvassa keskusteltiin asiasta erään vastarintaa kannattaneen rouvan todettua:

⁴⁹³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 13, s. 7.

⁴⁹⁴ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 13, s. 7.

⁴⁹⁵ Raamattu 2008, Matt. 2:16-18.

⁴⁹⁶ Raamattu 2008, Laul. 1. 2:15, Hes. 13:4 ja Luuk. 13:32 ja Lempiäinen 2002, 289.

”Ehkäpä Jumala on valinnut juuri Suomen vähäisen kansan välikappaleekseen tätä sotalakkoa aloittamaan. Eihän hän katsonut kansan suuruuteen silloinkaan, kun hän antoi Vapahtajan syntyä Israelin kansasta.”⁴⁹⁷

Suomen kansa nähtiin yhtä vähäpätöisenä kuin Israelin kansa, mutta myös yhtä onnekkaana ja siunattuna, sillä uskottiin Jumalan tarkoituksella valinneen kansojen joukosta nimenomaan Suomen kansan aloittamaan maailmanrauhaan johtavia tekoja. Vapahtaja syntyi vähäpätöisestä Israelin kansasta, teki ihmetekoja ja kärsi lopulta niin menneiden kuin tulevienkin ihmisten tähden. Suomalaisten uskottiin sortovuosina kärsivän kaikkien kansakuntien puolesta maailmanrauhan hyväksi, mutta kärsiminen oli ylevää ja puhdasta, Jumalan tarkoituksella Suomen osaksi langettamaa kärsimystä.

Luterilainen uskonto oli rakentamassa kansallista identiteettiä siinä missä kieli, kirjallisuus, maantiede, historia ja kansan toimintatavat ja perinteetkin. Kansojen vertaaminen Israelin kansaan ei ollut uutta. Jo 1700-luvulla kirkot hyödynsivät prototyyppiä Israelin kansasta ja sen vaiheista ja rinnastivat sen oman kansansa vaiheisiin ja olemukseen luodessaan kansallista yhtenäisyyttä ja konstruoidessaan kansakunnallisia käsitteitä. 1800- ja 1900-lukujen taitteessa kirkot eivät enää olleet yhtä lujassa liitossa valtioiden kanssa eikä kirkoilla ollut niin suoraa roolia kansakuntien luomisessa ja identiteetin synnyssä.⁴⁹⁸ Sortovuosien Suomessa Israel-vertauksia käytti sivistyneistö poliittisessa propagandassaan, kuten maanalaisissa lentolehdissä, joissa uskonto valjastettiin vahvasti uskovaiselle kansalle tarjottuun propagandaan.

Vastarinta mielsi Suomen Israelin kansan tavoin valituksi kansaksi⁴⁹⁹; valituksi toteuttamaan sotalakkoa ja kärsimään sen vuoksi. Topelius oli arvioinut Jumalan valinneen Suomen kansan viljelemään kaukaista pohjoista maataan; Jumala oli tehnyt Suomen kansasta opettajan ja esimerkin monille muille pienille ja hajallaan

⁴⁹⁷ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 13, s. 11.

⁴⁹⁸ Esim. Ihalainen 2006, 172 tai Vilkuna 2005, 301.

⁴⁹⁹ Suomen kansaa ei sortovuosina verrattu ensimmäistä kertaa Jumalan valittuun kansaan, vaan tällaista vertailua oli nähtävissä jo 1600-luvun Suomessa ja varmasti jo aiemmin muiden kansojen keskuudessa (Rantanen 1997, 28-30).

olleille heimokansoille pitkin maailmaa⁵⁰⁰. Suomen tehtävä oli suuri maaperän karun olemuksen vuoksi, mutta autuas oli Jumalan itselleen perinnöksi valitsema kansa⁵⁰¹. Historiankirjoituksessa oli muinoin tapana luoda omalle kansalle mahtava menneisyys⁵⁰². Erityisen arvokas oli kansan menneisyys, jos sen sukupuu saatiin jollakin tavoin kietoutumaan yhteen pyhien kansojen sukupuiden kanssa. Historioitsija Messenius arveli jo 1600-luvulla suomalaisten periytyneen Nooan jälkeläisistä.⁵⁰³ Perustuslaillisessa Suomi-talon yrttitarhasta kertoneessa lentolehdestä⁵⁰⁴ käytettiin samoja vertauksia, joita Nooa aikoinaan käytti puhuessaan omasta maastaan.

Perustuslailliset totesivat lentolehdestään::

”Israelin kansa sai vaeltaa neljäkymmentä vuotta korvessa, ennen kuin pahat olivat hävinneet ja kansa oli puhdistettu ja kirkastettu ottaakseen luvattun maan haltuunsa”⁵⁰⁵.

Perustuslailliset ymmärsivät kärsimyksiensä mahdollisesti kestävän vuosikymmeniä, mutta lopulta Suomen kansa pelastuisi Jumalan avulla ja saisi sille luvattun maan kokonaan haltuunsa. Suomen kansa todellakin vaelsi nelisenkymmentä vuotta – ja muutaman vuoden päälle – helmikuun manifestista jatkosodan päättymiseen, minkä jälkeen taistelut oli taisteltu ja luvattu maa oli suomalaisten oma. Topeliuskin antoi ymmärtää, ettei asuminen ja maanviljeleminen ollut helppoa karussa pohjoisessa maassa, mutta Jumala oli tehnyt Suomen kansasta kestävän⁵⁰⁶. Venäjä kuvattiin pahana ja kansa likaisena, millä tarkoitettiin myös Suomen kansan keskuudessa ilmiöiksi nousseita syntisyyttä, ja kavaluutta. Kansa ei saisi luvattua maata haltuunsa ennen kuin kansa olisi puhdistettu ja kirkastettu, yksimielinen ja terve. Kansan puhdistaminen

⁵⁰⁰ Topelius 1875/1981, 126.

⁵⁰¹ Topelius 1875/1981, 126. Topeliuksella oli useita kuvauksia Suomesta valittuna kansana Maamme kirjan lisäksi myös hänen runoudessaan (Alhoniemi 1969, 148).

⁵⁰² Historioitsija Johannes Messenius esitti jo 1600 luvulla Suomen kansan olevan Jumalan valittu kansa (Rantanen 1997, 28-30).

⁵⁰³ Rantanen 1997, 29-30.

⁵⁰⁴ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, lentolehti 40.

⁵⁰⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 19, s. 7.

⁵⁰⁶ Topelius 1875/1981, 126.

viittasi siveellisyyden, niin seksuaalisen kuin moraalisen, palauttamiseen sorron paineesta seonneen kansan keskuudessa.

Raamatussa Israelin kansa joutui raatamaan pakkotyössä ja orjuudessa Egyptin Faraon mielivallan alaisena. Jumala ei pitänyt asetelmasta ja antoi Faraon katua tekojaan langettamalla koko Egyptin ylle vitsauksia, jotta siellä ymmärrettäisiin Israelin kansan asema Jumalan valittuna kansana. Jumalan egyptiläisille langettamia vitsauksia olivat muun muassa ”sammakot, syöpäläiset, karjarutto, paiseet, heinäsiirkat ja pimeys”.⁵⁰⁷ Lentolehdissä suomalaiset rinnastettiin Israelin kansaan kärsimyksineen. Venäläiset nähtiin paholaiseen rinnastettavina rupikonnina ja heinäsiirkoina, joista konna möyri mustassa mullassa ja heinäsiirkat toivat pimeyden sammuttamalla Suomi-talon yrttitarhan öljylamput. Suomi-äiti kärsi venäläisten aiheuttamasta ruttotaudista ja mätäpaiseista. Venäläiset miellettiin jo ennestään vanhoiksi vainolaisiksi ja syöpäläisiksi, kuten myös sortokauden maanalaisissa lentolehdissä.⁵⁰⁸

Myöntyvät kirjoittivat lentolehdessään:

”Israelin kansalla olivat vallan samat taistelut kuin meillä nyt ja vastustus tuotti heille paljasta tappiota ja sortoa, mutta ystävällinen sovittelu voittoa”⁵⁰⁹.

Myöntyvät kuvasivat vastarinnan tapaan Suomen kansan Jumalan valittuna kansana. Myöntyville kuitenkin israelilaiset olivat sovittelijoita, jotka ystävällisellä käytöksellään lopulta saivat luvattun maan haltuunsa. Vastarintalaiset olivat esivaltaa vastaan kapinoivia, vihassaan niin hurmaantuneita kiihkolaisia, etteivät muistaneet Raamatun kehotusta esivallalle kaikissa tilanteissa kuuliaisena olemisesta. Myöntyvät totesivat: ”Ei koskaan apostolit kehoittaneet Juudaan eikä muitakaan kansoja tottelemattomuuteen Rooman keisaria ja hallitusta vastaan”.⁵¹⁰ Kerrottiin juutalaisten valittaneen Rooman keisarin rikkoneen heidän lakejaan ja liittosopimuksensa ehtoja, jolloin Jeesus vastasi juutalaisten valituksiin: ”Antakaa

⁵⁰⁷ Raamattu 2008, 2. Moos 1-11.

⁵⁰⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, lentolehdet yleisesti.

⁵⁰⁹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 22, s. 18.

⁵¹⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 22, s. 18. ja Raamattu 2008, esim. Tit. 3:1 ja Room. 13:1.

keisarille, mikä keisarin on ja Jumalalle, mikä Jumalan on”⁵¹¹. Suuri osa Suomen papistosta asettui venäläistämisen suhteen myöntyväisyyden kannalle. Luterilainen kirkko painotti dualistisessa valtiokirkko-opissaan ehdotonta kuuliaisuutta maallista esivaltaa kohtaan ja asettui siten vallanpitäjien puolelle⁵¹². Sortokautisen myöntyvyyden taustalla oli osaltaan kysymys nimenomaan esivallan ehdottoman kunnioittamisen periaatteesta.

Vastarinta uskoi sorron olevan Jumalan langettamaa koettelemusta Suomen kansalle. Venäläistämiseen mutisematta suostuminen ei ollut kasvattavaa, vaan alentavaa heidän mielestään. Voidakseen jonain päivänä vastaanottaa luvattun maan itselleen, kansa tarvitsi aitoa jalostavaa ja kasvattavaa henkistä taistelua. Vastarinta kirjoitti: ”Ajatelkaa juutalaisia! Herra antoi heille oman maan. Mutta ennen kuin hän sen heille antoi, kasvatti hän heitä sitä varten.”⁵¹³ Kasvattamisella tarkoitettiin israelilaisten Egyptissä kokemia kärsimyksiä⁵¹⁴. Lentolehdeissä jatkettiin:

”Herra opetti kansan luottamaan kovina aikoina isien Jumalaan. Hän antoi heille viisaammat, syvemmat ja puhtaammat lait ja säädökset kuin mitä millään kansalla oli ollut, ja nyt vasta, kun kansa oli kasvatettu, hän antoi heille maan.”⁵¹⁵

Perustuslailliset vaativat kansalta vastuuntuntoa. Asevelvolliselle kerrottiin venäläisistä sotaretkistä, joihin uuden valan vannonut – venäläisen arvan nostanut – asevelvollinen ennen pitkää osallistuisi. Venäjän sotapäälliköt ja kuvernöörit kuvattiin hirmuvaltaisiksi hornan lähettiläiksi, joiden käskystä kasakat ja sotilaat tekivät mitä tahansa pelastaakseen oman nahkansa. Asevelvolliselle teroitettiin:

”- - niin pian kuin sinä olet nostanut arvan, sinä olet yhtä paljon oman kansasi ja yleismaailmallisen vapauden sortaja kuin koskaan tuo

⁵¹¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 22, s. 18.

ja Raamattu 2008, esim. Tit. 3:1, Room. 13:1, Matt. 22:21, Luuk. 20:25 ja Room. 13:7.

⁵¹² Esim. Palonen 1975, 16.

⁵¹³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 62, s. 4.

⁵¹⁴ Egyptissä koetuista kärsimyksistä ja luvattun maasta: Raamattu 2008, 2. Moos. 1-6 ja 5. Moos. 7-11.

⁵¹⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 62, s. 5. Israelilaisille annetuista säädöksistä ja laeista: Raamattu 2008, 5. Moos. 4-6.

orenburgilainen kasakka, joka kirkon rappusilla hakkaa naisia ja lapsia, ja syyllisyytesi on paljon suurempi, sillä tuo pimitetty kasakkaparka ei tiedä mitä hän tekee.”⁵¹⁶

Kun Jeesus oli naulittu ristille Golgatalla, riisuttuna rikollisten keskelle, ei hän syyttänyt naulitsijoitaan vaan puhui ylös taivaaseen: ”Isä, anna heille anteeksi. He eivät tiedä mitä tekevät”. Tämän jälkeen ”sotilaat jakoivat keskenään Jeesuksen vaatteet heittämällä niistä arpaa”.⁵¹⁷ Runoilija J. H. Erkko kirjoitti vuonna 1903 veljelleen Eero Erkolle – joka oli Kagaalin jäsen – miten inhottavaa urkkiminen ja kaikenlainen ilmiantaminen onkaan kansan keskuudessa. Sitä harjoittivat Erkon mukaan kaikkein halvimmat luonteet, jotka ”ovat eksytettyjä eivätkä tiedä mitä tekevät”.⁵¹⁸

Raamatun vanhatestamentillisenä nimenä Saatana oli yhtä kuin vastustaja, joka Aikakirjoissa nousi vastustamaan Israelin kansaa.⁵¹⁹ Lentolehdissä Israelin kansan veroisena itseään pitänyt Suomen kansa vastusti saatanallista Venäjää. Sekä saatanalliset kuvaukset että valittu kansa- kuvaukset liittyivät aina kiinteästi Raamattuun. Valittu kansa sai käyntivoimansa Vanhan Testamentin *Mooseksen kirjoista* ja vihollisen saatanallisuus eritoten Uuden Testamentin *Ilmestyskirjasta*. Kaikki tällainen vertauskuvallisuus oli sidoksissa vallitsevaan uskonnolliseen identiteettiin. Ihmisen elämä oli taistelua hyvän ja pahan välillä. Luonto saattoi olla julma, ja esimerkiksi katovuosien seurauksena Jumala otti omansa. Kuolema oli toki surullinen, joskin luonnollinen asia, mutta kaiken menetyksenkään keskellä usko Jumalaan ei saanut horjua. Ihminen saattoi käydä sisäistä kamppailuaan hyvän ja pahan välillä. Liiallisen ahne ei saanut olla, jottei luultaisi paholaisen juoksupojaksi, muttei liian arkakaan. Etenkin mieheltä tuli löytyä kunnianhimoa ja rohkeutta, mutta mikä oli Jumalan mielestä lopulta sopiva määrä, sitä ei kai kukaan tiennyt. Jumala ja paholainen oli yleinen vastapari ihmisen sisäisessä maailmassa, joten sen oli sopivaa olla sitä myös kansallisella tasolla.

⁵¹⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 17, s. 16.

⁵¹⁷ Raamattu 2008, Luuk. 23:32-34. Samaan aiheeseen liittyen: Raamattu 2008, Matt. 5:44, Apt. 3:17, 7:60, 1. Tim. 1:13 ja Ps. 22:19.

⁵¹⁸ Siltala 1999, 625. Viitteen alkuperäinen lähde: J. H. Erkko Eero Erkolle 15.8.1903. K. 33, Parmasen kokoelma, KA.

⁵¹⁹ Korte 1993, 201.

Aina täytyi kyetä todistamaan kuuluvansa Jumalalle, mistä juuri oli kysymys lentolehtien valittu kansa- kuvauksissakin.

Paholaiseen rinnastettavat vertauskuvat vihollisdiskurssissa ovat myös siksi mielenkiintoisia, että tutkin Suomen kansan mentaliteettien tasona tajunnan yöpuolta eli piilotajuntaa. Yötajuntaa on unien maailma ja se käsittää koko piilotajunnan, joka jää ihmismielessä kuin 'yön pimentoon'⁵²⁰. Paholainen tuli aina yöllä. Lentolehdissäkin hän tämän maailman pimeyden ruhtinaana muun muassa sammutti öljylamput yrttitarhasta. Piilotajunnan havaitsemiseen tarvitaan aina pimeää ja yötä ja lentolehdissä yö ja pimeys tulivat vihollisen puolelta ollen hänen aikaansaannoksiaan. Suomen kansa eli pimeitä aikoja sortovuosina ja ehkä juuri sen vuoksi lentolehtien piilotajunnan taso oli nähtävissä avoimeksi, tai ainakin tulkittavissa olevaksi.

⁵²⁰ Korte 1993, 95.

8 Suomi-äidin psyyke - Helmi Krohn

Tutkimuksen viimeisessä käsittelyluvussa annan kasvot yhden lentolehden kirjoittajalle. Tutkin biografian ja psykohistorian ottein, millaisia merkityksiä kirjoittaja on oman elämänsä kontekstien kautta lentolehdilleen ja niiden vertauskuville antanut. Päädyin tekemään tällaisen erillisen katsauksen tutkimukseni loppupuolella, sillä halusin ensin selvittää, keiden lentolehdet olivat tutkimukseni kannalta vertauskuvallisesti rikkaimpia ja arvokkaimpia, toisin sanoen, keiden lentolehtiä olen lopulta käyttänyt tutkimuksessani eniten. Valitsin Helmi Krohnin lentolehden ja elämäntekstit lähempään tarkasteluun. Tutkin seuraavassa, miten Helmi Krohn henkilökohtaisine historioineen sulautui lentolehtensä kautta sortokautiseen Suomen kansan mentaliteettiin. Etsin yhtymäkohtia sortokautisen Helmi Krohnin ja Suomi-äidin hahmon elämästä. Kirjailijan on sanottu parhaillaan pystyvän tavoittamaan tekstissään kansansa sielullisia ominaisuuksia⁵²¹.

Helmi Krohn kirjoitti lentolehden *Kodin tehtävä nykyhetkenä* käyttäen kirjoittaessaan nimimerkkiä 'Äiti'⁵²². Krohn kuului naiskagaaliin ja hänen lentolehtensä, joka ilmestyi vuonna 1902, oli ensimmäinen naiskagaalin julkaisema lentolehti ja siten alku naiskagaalin varsinaiselle toiminnalle. Krohnin lentolehteä levitettiin kaikkialle Suomen koteihin ja Dagmar Neovius, joka oli myös kagaalin jäsen, käänsi sen hieman tekstiä muunnellen ruotsiksi⁵²³. Helmi Krohn (1871-1967) oli kirjailija, suomentaja, kirjallisuuskriitikko ja kustannus- ja päätoimittaja⁵²⁴. Krohnin lentolehdessään käyttämä otsikko ja ylipäätään koko teksti kertoivat kotien, äidinkielen ja äitien tärkeästä tehtävästä vastarinnan hengen luomisessa ja sen lapsiin juurruttamisessa.

Helmi Krohn syntyi vuonna 1871 valistuneeseen helsinkiläiseen kulttuurikotiin ja hänen isänsä oli suomen kielen ja kirjallisuuden professori Julius Krohn, joka saksalaisesta taustastaan huolimatta oli valinnut suomen kielen kotikielekseen ja

⁵²¹ Koskela ja Rojola 1997, 20.

⁵²² Krohn (joissakin lähteissä Setälä) Anni Helmi, kirjoittanut nimimerkillä 'Äiti' (Hirvonen 2000, 906).

⁵²³ Parmanen 1936, 349.

⁵²⁴ Harmainen ja Hirvonen 2000.

istutti suomalaisuusharrastusta koko perheeseen. Julius Krohnin lapsilleen teroittamiin ihanteisiin kuuluivat kristillisyys sekä suomalaisen sivistyksen levittäminen.⁵²⁵ Krohnien kotona puhuttiin suomea ja Helmi Krohn tottui jo pienestä pitäen moniin kotona käyneisiin vierailijoihin ja merkkihenkilöihin, sillä Krohnien koti oli Helsingin suppean sivistyneistöpiirin keskuksia⁵²⁶. Krohnin perheen lisäksi Helsingissä oli tuohon aikaan vain kolme suomenkielistä säätyläisperhettä⁵²⁷.

8.1 Äidin kuolema

Krohn kirjoitti sortovuosien lentolehdessään, että ”lasten tulee jo äidinmaidosta antaa imeä rakkautta synnyinmaahansa”⁵²⁸. Hän yhdisti ehkä tiedostamattaan sortovuotiset ajatukset omaan lapsuuteensa, joka oli kaikkein lämpöisin, tutuin ja turvallisin ne muutamat vuodet, jotka äiti oli häntä hoivaamassa. Kun Helmi oli vastasyntynyt, oli hänen Emma-äitinsä tokaissut anopilleen: ”Tässä on minun prinsessani”. Helmi oli äitinsä ainoa tytär ja kallis aarre. Helmin äiti Emma Nyberg sairasti vaikeaa keuhkotautia, joka lopulta nukutti hänet ikuisen uneen vuonna 1875. Helmin tytär Salme kirjoitti muistelmissaan: ”Sairaus oli se peikko, joka kummitteli tässä muuten niin harmonisessa, keskinäistä rakkautta ja ymmärrystä huokuvassa kodissa”⁵²⁹. Helmi oli äidin kuollessa vasta neljävuotias pieni tyttö. Helmin kerrotaan vielä aikuisenakin nähneen sielunsa silmillä hetken, jolloin äiti lähti Taivaaseen:

”Emma-äiti makaa vuoteessa musta tukka hajallaan, suuret tummansiniset silmät loistavat lempeinä ja hän pyytää poikia laulamaan lempivirttään:
Jeesus elon autuuteni - - (virsi 148 vanhassa virsikirjassa) ja yhtyy itsekin

⁵²⁵ Harmainen ja Hirvonen 2000.

⁵²⁶ Harmainen ja Hirvonen 2000 ja Setälä 1966, 247-248.

⁵²⁷ Setälä 1966, 108.

⁵²⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 5.

⁵²⁹ Setälä 1966, 322. Salme Setälä (1894 - 1980) oli Helmi Krohnin ja Emil Setälän toinen lapsi ja ensimmäinen tytär, joka muistelmissaan kertoo äitinsä ja isänsä lapsuudesta sekä heidän yhteisestä elämäntaipaleestaan. Kirjassa painotetaan Krohnin puolen sukua ja Helmi Krohnin elämänvaiheita enemmän kuin Emil Setälän elämää, koska Helmi-äiti oli huomattavasti isä-Emiliä läheisempi lapsilleen ja vanhempien erottua tyttäret asuivat äitinsä kanssa, minkä vuoksi isä jäi kaiken kaikkiaan etäisemmäksi. (Setälä 1966).

siihen - - Nuorin pikku Helmi oli kannettu peittoon käärittynä vuoteen eteen, hän katseli äitiä suurin ihmettelevin silmin eikä käsittänyt, miksi kaikki olivat ääneti. Mutta pikku Helmi ei isonakaan voi unohtaa tätä äidin kuvaa ja hetken vakavaa tunnelmaa.”⁵³⁰

Pikku-Helmi seisoi äitinsä kuolinvuoteella ja aikuinen Helmi näki kuvainnollisesti Suomi-äidin sairaskuoteella. Oma äiti kuoli pitkään vaivaneeseen keuhkotautiin ja jätti Helmin pärjäämään kylmässä maailmassa ilman äidin hoivaa. Sortovuosina Suomi-äiti makasi hermotautisena mätäpaiseineen sairaskuoteella eikä pelastusta näkynyt. Joutuisiko Helmi kokemaan äidin menetyksen jo toisen kerran elämässään? Sitä hän ei kestäisi. Isänmaa oli hänelle kaikki kaikessa, kun oma äiti ei enää ollut häntä hoivaamassa ja rakastamassa ja isäkin oli häneltä riistetty. Kuinka monta kertaa vanhempansa saattoi menettää? Pikkuinen Helmi katseli kuolevaa äitiään peittoon kääriytyneenä ja aikuinen Helmi kehotti Suomen kansaa ”sulkeutumaan omaan kansalliseen kuoreensa”⁵³¹, mutta ei jättäytyäkseen kuolemaan, vaan ryhtyäkseen puolustautumaan.

Vuosisadanvaihteen Helmi Krohn oli neljän lapsen äiti ja itse äiditön. Suomi-äiti oli luettavissa Helmille piilotajuisesti omaksi äidiksi, jonka menettämisestä hänellä oli varhaiset muistonsa. Piilotajunnasta kumpuaa ei niinkään ajatuksia, vaan todeksi koettuja tekoja, samaan tapaan kuin unissa. Kun piilotajunnan teot pyrkivät tietoisuuteen, tapahtuu se usein jonkinasteisen sensuurin vääristämänä. Krohn oli lentolehdeä kirjoittaessaan sensuurin paineessa, mutta todennäköisesti myös piilotajuntansa ahdistelema. Monet lapsuuteen liittyvät tapahtumat, traumat ja teot kiinnittyvät piilotajuntaan, josta ne sopivalla hetkellä purkautuvat ulos.⁵³²

Krohn kirjoitti lentolehdessään oman sukupolvensa naisille äidinkielen olevan ”se kieli, joka on imeytynyt meidän vereemme, ennen kuin itse mitään kieltä osasimme, se kieli, jolla ensimmäiset kehtolaulut meille laulettiin”.⁵³³ Hän ehkä tunsikin äitinsä veren elävän hänessä itsessään yhtä elinvoimaisena kuin isänmaanrakkaus ja suomen kieli kukoistivat isänmaassa. Helmi kirjoitti

⁵³⁰ Setälä 1966, 226.

⁵³¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 6.

⁵³² Roos 1996, 34.

⁵³³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 3.

aikuisiässä ystävälleen kirjailija Maila Talviolle olevan ikävää, kun elämässä oli vain äitipuoli eikä omaa äitiä: äiti on vain ”pyhä tunne sydämessä ja vaikeina hetkinä ajatukset hänen luokseen lentävät”.⁵³⁴

Krohn kävi opiskeluvuosinaan Helsingin suomalaista tyttökouluu, jonka päätarkoituksena oli antaa nuorille tytöille riittävät sivistyksen eväät elämää varten⁵³⁵. Vuosia myöhemmin hän painotti perustuslaillisessa lentolehdessään itsekin äitinä isänmaan rakastamisen tärkeyttä ja murehti, millaisen taakan sortovuodet vielä jättäisivät tulevan sukupolven ja Suomen tyttärien harteille. Hänen omilla harteillaan oli iso taakka, jonka oli aiheuttanut äidin varhainen poismeno ja sen jättämä aukko hänen sielussaan. Hän oli huolissaan siitä, millaisen perinnön tyttäret saivat, jos sortotaistelu hävittäisiin ja totesi, että jos venäläistäminen pääsisi toteutumaan Suomessa, olisi tyttärien isänmaanrakkaus ”kyyneleiden kostuttamaa”⁵³⁶. Krohnin oma isänmaanrakkaus oli kyyneleistä jo siksi, että se oli ainoa asia, jonka hän saattoi katsoa äidin hänelle jättäneen. Hän ei koskaan päässyt edes keskustelemaan äitinsä kanssa.

8.2 Isän kohtalo

Kun Helmin äiti kuoli, tunsu isä Julius itsensä kovin yksinäiseksi. Hän koki tarvitsevansa naisen elämäänsä, jonkun joka huolehtisi hänen äidittömistä lapsistaan. Suru oli suuri, mutta Julius Krohn löysi pian onnen vaimovainajansa hyvästä ystävästä Minna Lindroosista. Helmin äiti oli ennen kuolemaansa toivonut Minnan huolehtivan hänen lapsistaan sitten kun aika hänestä itsestään jättäisi. Julius Krohn ja Minna Lindroos vihittiin ja Helmi veljineen sai äitipuolen, joka avioliittonsa ensimmäiset vuodet huolehti kaikista perheen lapsista kuin omistaan. Helmi muisteli aikuisempaan tilannetta isän uuden vaimon juuri tultua taloon: ”Koti sai uuden vaalijan, lapset saivat uuden äidin, ja kodikkuus ja viihtyisyys palasivat taloon”. Äitipuoli kuitenkin sairastui hänkin pian

⁵³⁴ Setälä 1966, 324.

⁵³⁵ Harmainen ja Hirvonen 2000.

⁵³⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 6.

naimisiinmenon jälkeen ja makasi miltei parikymmentä vuotta sairastuneella hermotautinsa kourissa.⁵³⁷ Suomi-äiti nähtiin hänkin hermotautisena, jota tautia kansaan levittivät Bobrikov ja muut suomisyöjät. Suomi oli valtiollisesti kypsytön ja kokematon, minkä vuoksi Suomi-äiti oli erityisen altis sairastumaan hermotautiin.⁵³⁸

Isä oli äidin kuoleman jälkeen Helmin tukipilari. Helmi rakasti isäänsä yli kaiken ja rakkaus kasvoi vuosien mittaan lämpimäksi kiintymykseksi ja ihailuksi; kun äidiltä ei voinut saada enää rakkautta, oli sitä haettavissa isältä. Julius Krohn harrasti purjehdusta kesälomillaan Kiiskilän kartanolla. Myös lapset pääsivät usein purjehtimaan ja kokemaan tuulen voiman aavalla ulapalla. Purjehdus koitui kuitenkin isän kohtaloksi, kun hän kesällä 1888, ollessaan sisarensa kanssa purjehdusretkellä, koki viimeiset maanpäälliset hetkensä. Krohnin tarkoitus oli tuulen yllyttyä saada vene kovempaan vauhtiin, minkä vuoksi hän nousi kannelle nostamaan viimeistä purjetta ylös. Jalka kuitenkin takertui köyteen kiinni ja hetkessä Julius-isä oli meren aalloilla ja – pystymättä enää pelastamaan itseään – vajosi meren syvyyksiin.⁵³⁹

Helmi oli menettänyt isän, joka oli ollut hänelle äidin rakkauden korvike; hyvin läheinen ja rakas. Sortovuosien lentolehdessään Helmi kirjoitti:

”Ne hyökyaallot, jotka viime kuluneina kolmena vuotena ovat uhanneet meidän maamme - - kasvavat yhä korkeammiksi ja uhkaavimmiksi Kaikki kansamme voimat tarvitaan sen vuoksi rakentamaan patoa näitä hyökyaalloja vastaan.”⁵⁴⁰

Aallot veivät isän, veisivätkö ne myös Suomi-äidin. Eivät, mikäli se oli Helmistä kiinni. Helmi ei ollut paikalla, kun isä hukkui, mutta sortovuosina hän ei hetkeksikään voinut päästää Suomi-äitiä laivoineen silmistään. Idän hyökyaallot sen kun kasvoivat ja aikoivat toistaa Helmin henkilökohtaisen historian traagisia

⁵³⁷ Setälä 1966, 236.

⁵³⁸ Ala 1999, 66 ja Siltala 1999, 623. Viitteiden alkuperäinen lähde: Vapaita Lehtisiä, 29.9.1903. Freudin syvyyopsykologian mukaan hermostolliset häiriöt viittasivat ahdistuneisuusneuroosiin (Freud 1964, esim. 347). Suomi-äidin, kuten Helmi Krohninkin, sortokautinen ahdistuneisuus oli hahmotettavissa lentolehtien vertauskuvien ja unisymboliikan takaa.

⁵³⁹ Setälä 1966, 243, 283 ja 291.

⁵⁴⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 3.

tapahtumia. Sortovuosina Helmi vietti kesänsä perheensä kanssa Kallioniemen kesähuvilalla, joka oli saarella ja matka huvilalle ja sieltä pois taittui aina laivalla meren ylitse, minkä vuoksi oli todennäköistä, ettei Helmi päässyt eroon hukkuvan isänsä mielikuvasta, vaan se kummitteli hänen tajunnassaan vielä sortovuosina, ja varmasti myöhemminkin.

Ihmisen piilotajunnasta kumpuaa runsaasti materiaalia myöhempään elämään. Ikään kuin patoutumat odottaisivat piilotasolla sopivaa hetkeä purkaukseen, ja Helmi Krohnin elämässä sortovuodet olivat se hetki. Kun psyyyke järkkyy, se voi avautua ja tyhjentää itsensä tietoisesti tai ihmisen itse sitä tiedostamatta⁵⁴¹. Krohnilla oli jälleen kiinnekohta, Suomi-äiti, jonka vuoksi taistella. Isä hukkui armottomiin aaltoihiin, mutta sortovuosien Helmi kirjoitti oman sukupolvensa naisilla olevan laivassaan ”pohjalasti”, joka ”tukee heitä ajan myrskyiselläkin merellä”⁵⁴². Pohjalastina olivat isiltä perityt lait ja oikeudet, jotka eivät säilyisi enää tyttärien laivaan lastattavaksi. Jotain oli tehtävä, jotta seuraavankin sukupolven laiva pysyisi pystyssä vuotamatta isänmaanrakkauden kyyneleitä. Sen vuoksi äitien oli pysymällä perustuslaillisella kannalla, tehtävä kaikkensa suomalaisen isänmaan säilyttämiseksi.

8.3 'Elämän mies'

Kun isä-Julius kuoli, muuttui äitipuolen suhtautuminen erityisesti Helmiä kohtaan. Äitipuoli oli hermosairas eikä häneltä riittänyt enää aikaa ja voimia muille kuin omille lapsilleen; hän suosi etenkin kaunista Aino-tytärtään ja poikapuoliaan.⁵⁴³ Helmi tunsi jääneensä jälleen yksin: äiti ja isä olivat kuolleet, etäistä äitipuolta vaivasi vaikea hermotauti ja isoäiti, joka oli aina hemmotellut äiditöntä Helmiä, sairasti pahaa syöpää, joka hitaasti kalvaen tuhosi hänen elimistönsä. Isoäiti kuoli pian isän onnettomuuden jälkeen ja isoisä lähti pian vaimonsa perässä. Helmi

⁵⁴¹ Korte 1993, 96. Emotionaaliset mullistukset - kuten jokin voimakas kokemus, esim. rakkauden huuma tai rakkaan menettäminen - ovat ihmisen sisäisiä maanjäristyksiä, jotka avaavat tajuntaan muodostuneita lukkiutumia. Nämä mullistukset johtavat usein myös ihmisen koko elämänsä katsomuksen jonkinasteiseen muuttumiseen. (Korte 1993, 96).

⁵⁴² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 6.

⁵⁴³ Setälä 1966, 231-238.

kirjoitti hyvälle ystävälleen Maila Talviolle tuntojaan isoisänsä kuoleman jälkeen vuonna 1890:

”Minä tunsin itseni niin turvattomaksi, kaipasin niin miestä, jota saisin hyväillä ja rakastaa vaikka koko maailman nähden. Ehkä nyt käsität kuin näin nuorena jo taisin kiintyä, se oli suorastaan minulle välttämätön tarve - - Minun oli niin vaikea tulla siihen, että olisin nähnyt Jumalan johtavaa kättä isänkin kuolemassa. Katkeruudella usein ajattelin, miksikä Jumala niin paljon minulta on ottanut, äidin, isän, isovanhemmat, kaikki, joita niin hellästi rakastin, miksikä Hän juuri minulta ne otti ja niin monelle muulle jätti.”⁵⁴⁴

Helmikuun manifesti aiheutti Suomen kansassa syyllisyyden tunnetta; ajateltiin Suomi-äidin kohtalon olevan rangaistus omista synneistä⁵⁴⁵. Krohn kyseli, miksi Jumala oli juuri häneltä vienyt äidin ja isän ja muille heidät jättänyt. Mitä hän oli tehnyt väärin? Helmi oli jäänyt yksin, sulkeutunut kuoreensa ja pitänyt itseään arvottomana. Lähipiiri kuvasi nuoren, vanhempansa menettäneen Helmin arkana ja sulkeutuneena⁵⁴⁶. Sortovuosien lentolehdessään Helmi kirjoitti:

”Kansan kehityksessä on aikoja, jolloin sen tulee - - sulkeutua omaan kansalliseen kuoreensa ja ennen kaikkea pitää huolta siitä, että kansan oma ydin säilyy turmelemattomana.”⁵⁴⁷

Kansan tuli ryhtyä puolustuskannalle, jottei kansallishenki kokonaan tuhoutuisi. Helmi itse luuli löytäneensä kaipaamansa miehisen turvan ja hellyyden lähteen, kun hän oli kohdannut mielenkiintoisen nuoren miehen. Vuonna 1891 Helmi avioitui tuon nuoren rakkautensa, tutkija Emil Nestor (E. N.) Setälän kanssa, josta tuli myöhemmin suomen kielen ja kirjallisuuden professori Helsingin yliopistoon. Sortovuosien aikaan Helmi oli siis jo naimisissa, saanut lapsia ja ryhtynyt kunnioittamaan elämäänsä ja äidin ja isän hänelle jättämää perintöä. Samoin oli Suomen muiden äitien ja Suomen tyttärien noustava kunnioittamaan äidinkieltä ja isänmaanrakkautta, jotta Suomi-äiti pysyisi vahvana Venäjän aiheuttaman

⁵⁴⁴ Setälä 1966, 290.

⁵⁴⁵ KKK, lentolehdet yleisesti ja esim. Ala 1999, 46.

⁵⁴⁶ Harmainen ja Hirvonen 2000.

⁵⁴⁷ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 6.

ahdingon edessä. Krohn totesi lentolehdessään yhden ”kansallisluonteemme päävioista olevan velttous ja liiallinen taipuvaisuus”⁵⁴⁸. Tässäkin kommentissa voitiin nähdä hänen peilaavan Suomi-äidin tilannetta ja luonnetta omaan luonteeseensa ja sen vikoihin, jotka hän oli herännyt tiedostamaan. Helmi oli perheineen vankka passiivisen vastarinnan kannattaja, joten liiallisesta taipuvaisuudesta puhuessaan hän kirjaimellisesti tarkoitti myöntyvää suuntausta kannattaneita suomalaisia. Liiallisen taipuvainen ei saanut Helmin mukaan olla, ei itse omassa elämässä eikä Suomi-äiti kansallisessa elämässään.

Helmin mainitsemat velttous ja taipuvaisuus peilautuivat hänen omaan elämäänsä ja avioliittonsa myöhempiin, onnettomiin vaiheisiin, joita hän jo ennen sortovuosia ryhtyi aavistelemaan. Sortovuosien lentolehdessään hän kirjoitti, että kansan oli huolehdittava siitä, että ”oma ydin säilyy turmelemattomana”⁵⁴⁹. Ehkä hän tunsi oman ytimensä tuhoutuneen, kun suurien menetyksien jälkeen kauan kaivattu tuen, hoivan ja rakkauden antaja, oma aviomies, olikin jotain muuta kuin hän oli luullut. Hän paljasti sielunsa miehelle, joka ei osannut arvostaa sitä ja turmeli sen, joten Suomen kansallishenkeä oli varjeltava tarkemmin.

Aviomies Emil Setälä oli kiireinen mies, jonka kaikki aika kului yliopistolla professuuria hoidellen ja tutkimusta tehden.⁵⁵⁰ Suomen kielen tärkeyden korostaminen yhdisti aviopuolisoita neljän yhteisen lapsen lisäksi, mutta siihen jäivät yhteiset kiinnostuksen kohteet. Salme-tytär kirjoitti äitinsä ja isänsä kihlautumisesta vuodelta 1891 ja totesi:

”Helmillä ei siihen aikaan ollut pienintäkään aavistusta siitä mihin kaikkeen naisen on alistuttava, kun hän joutuu naimisiin sellaisen miehen kanssa, jolle työ ja sen vaatima aherrus on tärkeintä elämässä ja kaikki muu, vaimo, perhe, lapset vain jonkinlainen heijastusilmiö.”⁵⁵¹

Jo ensimmäisellä sortokaudella Helmi vietti päivänsä kotona lasten kanssa tehden samalla käännöstöitään, ja kun aviomies Emil tuli kotiin, lukkiutui tämä

⁵⁴⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 6.

⁵⁴⁹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 6.

⁵⁵⁰ Setälä 1966, 325.

⁵⁵¹ Setälä 1966, 336-337.

työhuoneeseensa ja pysyi siellä itsekkäässä tutkijan maailmassaan illat läpeensä. Helmi rakasti aviomiestään ja oli aina tehnyt kaiken niin, että voisi olla tälle mieliksi, ja niin että mies etenisi urallaan, kuten itse halusi, mutta samalla Helmi oli jättänyt oman elämänsä miehensä egon ja vaatimusten varjoon. Helmi hoiti kodin ja lapset käytännössä yksin eikä saanut mieheltään tarvitsemaansa tukea. Krohnin ja Setälän avioliitossa ei koskaan ollut pulaa rahasta – mutta sitäkin enemmän rakkaudesta. Helmi oli avioliitossaankin yksin. Kesti vielä vuosia ennen kuin Helmi uskalsi tehdä ratkaisun ja muuttaa asumaan erilleen aviomiehensä, elää elämänsä lapsiensa lisäksi itselleen.⁵⁵² Puolisot vieraantuivat toisistaan, ja erosivat vuonna 1913, minkä jälkeen Krohn kasvatti lapsensa yksin ja pysyi itsenäisenä lopun elämäänsä.⁵⁵³

Sortovuosien lentolehdessään Helmi vetosi muihin vaimoihin ja äiteihin:

”Varokaamme yllyttämästä poikiamme väärään kunnianhimoon, estäkäämme sitä käsitystä juurtumasta heidän mieliinsä, että korkea asema ja edullinen virka olisi elämän päämääräksi asetettava. Kasvattakaamme heitä mieluummin vaatimattomuuteen ja kylväkäämme kieltäytymisen siemeniä heidän herkkiin mieliinsä.”⁵⁵⁴

Poikien tuli kieltäytyä kirjaimellisesti viroista – joiden hallinta sortovuosina joutui venäläisten valtaan – ja niiden tarjoamista lahjuksista, joiden perässä myöntyvien oletettiin juoksevan. Helmin mielessä lienee ollut ajatus ylipäänsä turhasta kunnianhimosta luopumisesta, ei vain venäläistämisen vuoksi, vaan Suomen tyttäreiden vuoksi; etteivät he päätyisi samanlaiseen avioliittoon kuin hänellä itsellään oli.

Krohn kävi sortovuosien kansallisen oikeustaistelun rinnalla omaa sisäistä taisteluaan. Hänen lentolehrensä mukaan virolaisia ja suomalaisia yhdisti kansallistunteen heikkous ja riittämätön rakkaus omaan kieleen, jota pidettiin halvempänä ja huonompana muiden kielten rinnalla⁵⁵⁵. Sorron alla oli herättävä

⁵⁵² Setälä 1966, 430.

⁵⁵³ Harmainen ja Hirvonen 2000.

⁵⁵⁴ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 5.

⁵⁵⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 4.

nostattamaan kansallistunnetta ja puolustamaan äidinkielen oikeuksia ennen kuin Venäjä veisi ne lopullisesti. Krohn heräsi huomaamaan oman itsetuntonsa heikkouden, mikä johtui menneisyyden traagisista tapahtumista ja oli vienyt hänet miehen ympärillä pyörivään onnettomaan avioliittoon.

Keuhkotauti oli tappanut Helmin äidin ja monia muita hänen suvustaan aikaisemmin. Vuosi 1903 – sortovuosista kaoottisin Bobrikovin diktaattorivaltuuksineen – kaatoi Helminkin hetkeksi sairastuoteelle yskän ja kuumeen kouriin. Keuhkotaudin vaara oli olemassa. Vanha ”krohnilainen kummitus” sai Helmin tietysti miettimään elämän jatkumista ja ahdistavaa tilannetta niin keuhkojen kuin henkisenkin terveyden kannalta.⁵⁵⁶ Nyt hän oli hetken itse sairastuoteella makaava Suomi-äiti. Helmi tiedosti olleensa liian arka ja taipuvainen tekemään niin kuin muut halusivat. Nyt hän oli valmis nousemaan sairastuoteeltaan ja kääntämään elämänsä suunnan, minkä hän seuraavina vuosina tekikin, ja halusi nostaa myös Suomi-äidin takaisin jaloilleen. Joskus lapsuuden traagiset kokemukset ovat liian traumaattisia kiinnittyäkseen psyykeen ja tullakseen myöhemmin ulos kielikuvina⁵⁵⁷. Krohnin tapauksessa lapsuuden synkille tapahtumille oli olemassa valoisat vastakohtansa, esimerkiksi Kiiskilässä vietetyt kesät, jotka ehkä lievensivät lapsuuden traumojen vaikutusta, joten traumat pääsivät myöhemmin, sopivan tilaisuuden tullen vuonna 1902, purkautumaan.

8.4 Koti

Helmi Krohnin lapsuudenkoti ja hänen avioliittonsa aikainen koti olivat hänelle pyhiä paikkoja ja isänmaallisuuden ja sivistyksen kehtoja⁵⁵⁸. Etenkin äidin puoleinen Nybergin suku oli erittäin sukurakasta ja kotikeskeistä; ihmisiä jotka suurine perheineen kiintyivät omiinsa ja pitivät huolen toisistaan. Helmi vietti suurimman osan ajastaan kotona lapsiaan hoitaen ja käännöstitään ja muita

⁵⁵⁶ Setälä 1966, 482.

⁵⁵⁷ Siltala 1999, 22.

⁵⁵⁸ Harmainen ja Hirvonen 2000.

teoksiaan kirjoitellen. Hän oli säätyläisnainen, jolla oli varaa ja innostusta tehdä kodistaan kaunis silmälle ja kodikas sielulle. Perhe Setälä muutti vuonna 1900 neljän pienen lapsensa kanssa hulpeaan asuntoon, joka sijaitsi Merilinna nimisessä juuri valmistuneessa jylhässä kivitalossa, jonne muutti muitakin ajan tunnettuja säätyläisperheitä. Merilinnassa kävi paljon sivistyneistöä vierailuilla ja Salme Setälä muistaa lapsuudestaan muun muassa Merilinnassa usein vierailleen Eino Leinon. Koti oli Helmin elämän keskipiste: ”Oma koti, se on paras paikka koko maan päällä! Ei sitä mihinkään vaihtaisi.”⁵⁵⁹

Helmi Krohn painotti sortovuosina isältään omaksumia ihanteita ja kirjoitti perustuslaillisessa lentolehdeksään ”äidinkielen olevan kallis aarre, jota tulee hoitaa ja viljellä”⁵⁶⁰. Hän painotti, että jos suomalaiset pojat menevät venäläiseen kutsuntaan, solmitaan pian avioliittoja suomalaisten miesten ja venäläisten neitien kesken, jolloin ”vieras kieli vieraine tapoineen astuisi suomalaisten kotien kynnysten yli tuoden koteihin vieraan moraalin ja vieraan elämäntapojensa”⁵⁶¹. Tällaista ei Krohn toivonut tapahtuvan. Hänelle koti oli jo lapsena isän suomalaisuusharrastuksen kautta isänmaallisuuden ja suomalaisuuden keskus⁵⁶², jollainen oli myös Krohnin sortokautinen Merilinna-koti.

Lentolehdeksään *Kodin tehtävä nykyhetkenä* Krohn kehotti äitejä: ”Pitäkäämme kotimme pyhänä, suojelkaamme kotilietemme tulta, niin ettei se pääse sammumaan”.⁵⁶³ Helmikuussa 1889 Helmi oli osallistunut yliopiston Savo-Karjalaisen osakunnan vuosijuhlaan, jota hän kuvasi seuraavasti:

”Joku puhui innostuneita sanoja isänmaasta ja suomen kielestä, toinen ylisti naisia pilviin asti - - kodikkaita imepejä, jotka kotilieden ääressä nuorisolleen, varsinkin pojilleen, opettavat, mikä on jaloa, suurta ja ihanaa.”⁵⁶⁴

Helmi suunnitteli kihlautumisensa tienoilla vuonna 1890 menevänsä keittokouluun, jotta pystyisi paremmin valmistautumaan tuleviin aviokodin

⁵⁵⁹ Setälä 1966, 37, 449, 500-503 ja 353.

⁵⁶⁰ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 3.

⁵⁶¹ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 5.

⁵⁶² Harmainen ja Hirvonen 2000.

⁵⁶³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 7.

⁵⁶⁴ Setälä 1966, 394.

emännän tehtäviin⁵⁶⁵. Kotiliesi oli kodin sydän, vaikka myöhemmällä iällä Helmi ei itse juuri kotilieden tulta sytytellyt, koska palvelijat hoitivat ruuanlaiton. Helmi kuitenkin tiesi, miten emäntä pitää kotinsa lankoja käsissään. Hänen isoäitinsä oli ollut lapsuuden aikaisen Kiiskilän kesäkodin ehdoton matriarkka, joka määräsi kaapin paikan mutta myös hoivasi ja hemmotteli sukuaan.

Sortovuosien aikaan Helmi oli oman talonsa kotilieden vartija, etenkin kun miestä ei koti eikä perhe liioin liikuttaneet. Hän tunsi olevansa suuressa vastuussa lapsistaan ja koko seuraavasta sukupolvesta ja on varmasti jollakin tajunnan tasolla uskonut, että hänen edesmennyt äitinsä olisi halunnut olla vastuussa tyttärestään ja pitää huolta, mutta ei siihen kyennyt. Sortovuotisessa lentolehdessään Helmi kirjoitti:

”Niin kauan kuin kodit jaksavat säilyttää itsenäisyytensä ja taistella ulkoapäin tulevaa painoa vastaan, niin kauan kuin niissä kansallinen henki pysyy virkeänä, niin kauan koko kansakin jaksaa elää.”⁵⁶⁶

Helmi uskoi ”kodin olevan rauhoitettu ala, johon vieras ei pääse kajoamaan, jollemme itse hänelle sen ovia avaa”⁵⁶⁷.

Lentolehdessään puhuttiin myös isänmaasta yhtenä yhteisenä koko Suomen kansan kotina, jota piti puolustaa kaikissa tilanteissa⁵⁶⁸. Lieneekö Krohn saanut vaikutteita Topeliukselta, jolla oli samankaltainen ajatus isänmaasta yhtenä yhteisenä kotina⁵⁶⁹. Krohn käänsi paljon erilaista kirjallisuutta suomeksi ja avioliittonsa alkuaikoina eli sortovuosia edeltäneinä vuosina etenkin Topeliuksen tuotantoa⁵⁷⁰. Helmi oli myös tavallaan sukua koko kansan tuntemalle satusedälle, sillä Helmin eno Berndt oli naimisissa Topeliuksen Aina-tyttären kanssa⁵⁷¹.

⁵⁶⁵ Setälä 1966, 323.

⁵⁶⁶ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 3.

⁵⁶⁷ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 7.

⁵⁶⁸ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 3.

⁵⁶⁹ Topelius 1875/1981 (useita kohtia). Myös muut 1800-luvun niin sanotut suurmiehet omaksuivat isänmaan yhdeksi yhteiseksi suureksi kodiksi, esimerkiksi Snellman (Siltala 1999, 554).

⁵⁷⁰ Harmainen ja Hirvonen 2000.

⁵⁷¹ Setälä 1966, 73.

8.5 Tulevat sukupolvet

Helmi Krohnin kaikki toivo isänmaan suhteen oli seuraavissa sukupolvissa, joiden toivottiin elävän onnellisemmin kuin itse pystyttiin elämään:

”Ja vaikka meidän silmämme eivät saisikaan nähdä uuden päivän koittoa, niin me lujalla luottamuksella voisimme jättää työmme tyttärillemme. He jatkaisivat työtämme samassa hengessä kuin mekin ja valmistaisivat ehkä lapsillensa uuden aamun koiton.”⁵⁷²

Krohn lienee tuntenut Runebergin lausahduksen ”Viel’ uusi päivä kaikki muuttaa voi”⁵⁷³. Helmin elämän parhaat muistot liittyivät lapsuuteen ja isovanhempien Kiiskilässä sijainneeseen kesäkartanoon, jossa Helmi perheineen vietti kaikki lapsuuden kesänsä⁵⁷⁴. Kiiskilä oli Helmille kesän, auringon ja lämmön pesäpaikka. Uusi aamu ja auringonnousu veisi Helmin mielikuvissa Suomi-äidinkin jonain päivänä takaisin lapsuuteen, vanhoihin hyviin aikoihin – pois myrskystä, kohti aamua ja auringon nousua. Helmillä ja sukupolvensa naisilla oli laivassaan pohjalastinaan lait ja oikeudet, sillä he elivät aikana, jolloin nuo oikeudet olivat loukkaamattomina voimassa. Tyttäretkin kaipasivat turvallista pohjalastia laivaansa, mutta Helmi kirjoitti:

”Samaa pohjalastia me emme voi tyttärillemme antaa. Jos me kerromme isänmaanrakkaudesta, joka on herännyt meissä vapauden keväisen valon mukana, joka on kehittynyt meissä sen kesäisen lämmön vallitessa, niin he eivät ymmärrä meitä, sillä heidän isänmaanrakkauttaan kyyneleet kostuttavat. Yhtä syvästi he kuitenkin tuntevat kuin mekin, he tarvitsevat vain tukea ja ohjausta. Ja sitä tukea vaille me emme saa heitä jättää.”⁵⁷⁵

Krohn kirjoitti tuesta ja ohjauksesta, joita hän ei koskaan voinut omalta äidiltään saada. Vanhempien menetys ja äitipuolelta ajan myötä tullut kylmä kohtelu vaikuttivat pysyvästi Helmin luonteeseen ja tekivät hänestä aran, ujon ja

⁵⁷² KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 7.

⁵⁷³ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 48, s. 4 ja Runeberg 1848/1992, 104-107.

⁵⁷⁴ Setälä 1966, 242.

⁵⁷⁵ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 27, s. 6.

sulkeutuneen. Uskonnollisuus oli tärkeä osa Krohnin elämää ja myöhempiä vuosinaan Helmi haki lohtua uususkonnoista ja löysi 1920-luvulla spiritualismin, jonka avulla hän uskoi pääsevänsä yhteyksiin henkimaailman ja siten myös edesmenneiden vanhempiansa kanssa, joita hän kaipasi kovasti.⁵⁷⁶ Sortovuonna 1903 Helmi kirjoitti ystävälleen:

”Minä uskon vielä sitäkin, että esim. vanhemmat kuoleman jälkeen voivat seurata lapsiansa elämässä, elävän jonkinlaista sielunelämää heidän kanssaan, samantapaista kuin Jumalakin jokaisen ihmisen kanssa.”⁵⁷⁷

Krohnille sortovuosien ahdinkotilasta kirjoittaminen saattoi olla jonkinlaista äidin poissaolon symbolista hallintaa. Hän kykeni kirjoittamaan siitä piilotasolla (lentolehdessä ei kertaakaan suoranaisesti viitattu Krohnin henkilökohtaiseen elämään), joten hän oli sisäistänyt tilanteen ja tunsikin ehkä hallitsevansa omaa menneisyyttään oman nykyisyyteensä kautta. Kirjoittaminen voi olla parhaimmillaan sisäistä terapiaa, itsensä lohduttamista. Psykodynaaminen päättely havaittujen merkitysyhteyksien pohjalta auttaa entistä paremmin sisäistämään, miksi jotkut asiat olivat historian henkilöille niin tärkeitä tai niin pelottavia.⁵⁷⁸ Helmi Krohnin kohdalla merkitysyhteydet etenkin oman elämän traagisten tapahtumien ja Suomen kansan sortokautisen tragedian välillä olivat selkeitä, vaikka koskaan ei saadakaan tietää, syntyivätkö ne tiedostaen vai tiedostamatta.

Helmi Krohn korosti naisten ja erityisesti äitien aseman tärkeyttä sortovuosina. Ajattelussa saattoi olla taustalla feministinen kannanotto, sillä monien aikakauden miesten mielestä naisten ei tullut ottaa osaa politiikkaan⁵⁷⁹. Naisia ei otettu mukaan Kagaalin sisäpiiriin, jossa myös Emil Setälä toimi. Tämän vuoksi naiset perustivat oman perustuslaillista kantaa ajaneen järjestönsä, naiskagaalin, jossa Krohn oli innokkaana jäsenenä⁵⁸⁰. Perustuslaillisena naisena hän halusi ajaa myös naisten oikeuksia ja korostaa naisten asemaa yhteiskunnallisina vaikuttajina, oli nainen sitten kotiäiti, ylioppilas, työssä käyvä tai millaisessa yhteiskunnallisessa asemassa hyvänsä. Toisaalta feministit yleisesti pyrkivät vapauttamaan naista

⁵⁷⁶ Harmainen ja Hirvonen 2000.

⁵⁷⁷ Setälä 1966, 484.

⁵⁷⁸ Siltala 1999, 20 ja 24.

⁵⁷⁹ Parmanen 1936, 353 ja Siltala 1999, 586.

⁵⁸⁰ Parmanen 1936, 349-352.

kodin kahleista ja kotilieden vartijan paikalta⁵⁸¹. Helmi Krohnille tällainen ajatus ei kuitenkaan sopinut, sillä hänen mielestään naisten tuli olla ylpeitä kotiensa sydämiä ja arvostaa niitä asioita, joita he kotona toimimisen kautta pystyivät tarjoamaan tuleville sukupolville.

⁵⁸¹ Siltala 1999, 563.

9 Yhteenveto

Tutkittuani lentolehtien vertauskuvallisuutta, pystyin muodostamaan vertauskuvista mielekkäitä ryhmiä. Eniten lentolehdissä esiintyi vertauskuvallisuutta koskien seuraavia asioita:

- Ruumis ja kansanruumis/ kansa toimijana
- Talo ja tie
- Talonpoikainen luonto
- Isänmaallinen luonto
- Paholainen
- Saalistus
- Raamattu
- Tuli
- Vesi
- Valta
- Asevelvollinen
- Venäjä vihollisena
- Myöntyvät vihollisina
- Perustuslailliset vihollisina
- Kapitalistit vihollisina

Tutkimuksessani on kuusi varsinaista käsittelylukua. Luvussa kolme olen käsitellyt Suomi-äidin hahmoa Suomen kansanruumiina ja toimijana. Luku neljä käsittelee Suomi-taloa ympäristöineen. Luvuissa viisi ja kuusi olen kuvannut luontoa ja kansanluonnetta talonpoikaisesta ja isänmaallisesta näkökulmasta. Luku seitsemän on saatanallista viholliskuvausta ja suorien raamattukytköksien kautta kuvausta Suomesta valittuna kansana. Luvussa kahdeksan olen palannut kolmosluvun Suomi-äitiin ja yhdistänyt hänet Helmi Krohniin lentolehden kirjoittajana. Kaikki loput yllämainituista ryhmistä liittyvät jollakin tapaa tutkimukseeni kauttaaltaan. Viholliskuvaus on oleellinen osa koko tutkimusta, samoin kuin Raamattu vertauskuvien intertekstinä. Valta oli esillä lähes jokaisessa lentolehdessä ja liittyi kielteisenä niin viholliskuvaan kuin yleisesti

sortotaisteluun. Samoin tuli ja vesi elementteinä olivat osallisina useamman ryhmän vertauskuvallisuudessa.

Olen avannut ensimmäisen sortokauden maanalaisten lentolehtien vertauskuvallisuutta ja yhdistänyt sitä Suomen kansan sortokautiseen mentaliteettiin. Tutkimukseni on sekoitus niin historiaa, kirjallisuutta, psykologiaa kuin teologiaakin ja on siten jokseenkin poikkitieteellinen. Käyttämäni alkuperäislähteet olivat luonteeltaan poliittisia, perinteisiä historian tutkimuksen lähteitä ja vahvasti sidoksissa aikakautensa valtiolliseen tilanteeseen. Uskonnollisuus osana identiteettiä ja vertauskuvien raamattukytökset ovat työssäni keskiössä. Lentolehtien intertekstuaalisuus kauno- ja muuhun kirjallisuuteen sekä ylipäättään tekstien erilaisten merkitysten, kuten vertauskuvien, tutkiminen liittyy tekstini kirjallisuudentutkimukseen. Tutkimukseni on eräänlainen poeettinen katsaus sortovuotisen Suomen kansan piilotajuntaan ja siten sillä on myös psykohistoriallinen luonteensa merkittävän intertekstuaalisuuden rinnalla. Psykohistoriallisuus ilmenee syvyyspsykologian ja unisymbolien kautta niin vertauskuvallisuudessa kuin Suomi-äidin hahmossakin.

Olen antanut vertauskuville useita merkityksiä, koska monet vertauskuvat symboloivat useampaa asiaa. Sortokauden Suomen kansa ei ole ehkä löytänyt kaikkia symbolisia ajatuksia lukiessaan lentolehtiä, sillä entisaikoina ihmiset eivät juuri tietoisesti pohtineet symbolejaan, mutta niiden merkitykset saattoivat elähdyttää heitä piilotajuisesti⁵⁸². Esimerkiksi symbolinen yhteiskuntarakennus on nimenomaan piiloisella ajatuksen tasolla voitu nähdä Suomi-talona kaikkine siihen yhdistettävine vertauskuvineen. Lentolehtien symboliikka oli kielellistä, ajatuksen tasolla olevaa symboliikkaa. Kuvataiteiden symboliikan historiassa tavallisimpia symboliaihteita ovat olleet: luonnon osat, kuten kivet, kasvit, eläimet, ihmiset, vuoret, laaksot, aurinko, kuu, tuuli, vesi ja tuli tai ihmisen tekemät esineet, kuten talot, veneet tai autot⁵⁸³. Symboliaiheet niin kuvataiteissa kuin kirjallisissa teksteissä voivat olla hyvin samantyyppisiä. Yllä mainituista symboleista vain vuoret, laaksot, kuu ja autot (luonnollisesti) eivät esiintyneet lentolehdissä. Kaikki muut esiintyivät useaan otteeseen.

⁵⁸² Jung 1964, 81.

⁵⁸³ Jaffe 1964, 232.

Olen käyttänyt tutkimuksessani lentolehtien argumenteista propaganda-termiä. Lentolehdet sisälsivät paljon viholliskuvausta ja siksi propaganda oli painokas ja asiayhteyksien kannalta sopiva sana käyttää lentolehtien argumenteista. Oivallettuaani lentolehtien vertauskuvallisuuden paljouden, mieleeni piirtyi kuva Suomi-äidin hahmosta, sairaasta Suomen kansasta, jonka tervehtyminen sairavuoteelta oli sortokauden avainkysymys. Suomi-äiti oli esi-isiltä peritty kansaa kuvannut abstrakti hahmo, joka ruumiinsa kautta edusti koko kansaa tunteineen, tekoineen ja sairauksineen. Suomi-äiti on esillä sekä monissa sortokautisissa alkuperäislähteissä että sortokautta koskevissa psykohistoriallisissa tutkimuksissa⁵⁸⁴. Tuntuu ettei sortovuosien Suomen kansan mentaliteetteja voi tutkia ilman Suomi-äidin hahmoa ja siten ilman, että psykohistoria on jollain tavoin läsnä tutkimuksessa.

Suomalaisten iki-ihana symboli Suomi-neito joutui kasvamaan äidiksi hetkessä ja ottamaan kaiken vastuun lapsistaan nuorena ja kokemattomana äitinä, jota idän naapuri yritti pakonomaisesti liehitellä. Suomi-äiti sairastui jakomielitautiin, kun sivistyneistön rivit hajoilivat ja se jakaantui kannattamaan joko passiivista vastarintaa tai myöntyväisyyttä uusiin venäläisiin lakeihin nähden. Ruumisjäsenineen ja osineen on jokaiselle tuttu fyysinen ja konkreettinen kohde, jonka kautta maailmaa on helppo havainnoida. Sortovuosina Suomi-äidin siveellisyys niin seksuaalisessa kuin moraalisisessa mielessä oli vahvasti esillä. Siveellisyys liittyy aina oleellisesti ruumiillisuuteen ja sen kautta kuvattavaan kokemusmaailmaan.

Lentolehtien vertauskuvien avulla voitiin mielikuvien tasolle 'maalata' monivivahteinen kuva Suomesta sorron alla. Perustuslailliset uskoivat, ettei Suomen kansanruumiissa ollut enää yhtään tervettä jäsentä. Osan myöntyvistä he kuvasivat ilmiantajina, jotka omaa etuaan tavoitellen ampuivat äitiinsä myrkkynuolia ja nostattivat hänessä kuumetta. Myöntyville vastarintalaiset olivat kiihkoilijoita ja vihan kylväjiä, jotka saivat äidin katkeran hurmoksen ja vihan

⁵⁸⁴ Ks. Ala 1999 ja Siltala 1999.

piriin, millä saattoi olla kauaskantoisia seurauksia Suomen tulevaisuuden kannalta. Kiihko aiheutti äidille mätähaavoja ja ruttotautia mätäpaiseineen. Perustuslaillinen sosialisti Mäkelin uskoi kapitalistisen yhteiskunnan imevän nuoruuden ruusut poikien ja tyttörien poskilta. Sosialistien taistelu herraluokkaa vastaan oli taistelua kaikenlaista tyrannimaista auktoriteettiutta vastaan, jollaisena myös Bobrikovin toiminta nähtiin. Mäkelin kuvasi läpi lentolehtensä vertauskuvallisesti työväestön tunteita kapitalistista yhteiskuntaa kohtaan ja hänen vertauskuvallisuutensa kautta työväen orastava taistelu oli yhdistettävissä sortotaisteluun. Suomi-äidin punaiset posket nuoruuden symbolina muuttuivat kalman kalpeiksi ja silmistä sammui elämän liekki.

Monessa kohtaa vertauskuvallisuudessa näkyi nuoruuden ihannoiminen. Suomi-äiti oli vielä ennen sortovuosia nuori ja viehkeä, siveellisesti puhtaana pidetty neito. Nyt hän makasi tautivuoteellaan raiskattuna, petettynä, paljaana ja jätettynä. Lentolehtien vertauskuvallisuuden kautta Venäjä voitiin nähdä Suomi-äidin väkivaltaisena kosijana, joka halusi itseään reilusti nuoremman neitsyen omakseen. Siveellisyys oli sortokauden Suomessa vähintäänkin ajattelun piilotasolla läsnä ja se kulminoitui Suomi-äidin siveettömyyteen niin seksuaalisessa kuin moraalisisessa mielessä. Suomen tyttäret, Suomi-äidin perillisinä, ja heidän asevelvolliset sulhonsa olivat sortokauden mustia hevosia. Heidän harteillaan lepäsi kansan toivo useassa lentolehdessä. Asevelvollisuusasia oli sortokauden avainkysymys, joten nuoret ja elinvoimaiset pojat kutsunnasta kieltäytyneinä sotilaina tai Suomen tyttöjen sulhoina olivat loistava vastakohta vanhalle ja raihnaiselle Ukko-Venäjäälle, joka yritti väkisin kosiskella Suomi-äitiä.

Suomi-äidin voitiin kuvainnollisesti nähdä asuvan Suomi-talossa, jota idän naapuri vuokraisäntänä havitteli takaisin itselleen. Keisari Nikolai II kuvasi Suomi-talon vinoon kohonneena, peruskorjausta vailla olevana rakennuksena. Useimmissa venäläisissä tulkinnoissa kuitenkin Suomi-talo oli noussut kukoistukseensa erityisasemansa turvin. Suomella katsottiin olleen erityisasema muihin Venäjän rajamaihin nähden; Suomi-talo oli saanut rauhassa kehittyä omien lakiensa turvin emämaan suojeluksessa ja siitä oli tullut kauniimpi ja tukevarakenteisempi kuin Venäjän yhteiskuntarakennuksesta, jonka suomalaiset

näkivät jo horjuvan ja kohta sortuvan kokonaan sisäisen ja ulkoisen paineensa vuoksi.

Kateellisena nähty vuokraisäntä Venäjä oli antanut Suomelle varoituksia jo 1800-luvun loppupuolella, mutta manifestin tultua julki, seurasi Suomi-neidolle todellinen häätö omasta talostaan. Manifesti sekoitti Suomi-äidin pään ja kaatoi hänet kuumeisena sairaavuoteelle. Lapset jäivät yksin seuraamaan sivusta, miten idän vuokraisäntä marssi Suomi-talon veräjältä sisään omine lupineen ja sytytti Suomi-talon vihapäissään ilmiliekkeihin. Sekava tilanne aiheutti erimielisyyksiä, ja samanaikaisesti kun paholaisen tuli nuoli Suomi-talon seiniä, riitelevät kansan lapset siitä, miten palo saataisiin sammumaan. Myöntyvien mukaan oli parempi jäädä taloon sisälle ja tehdä mitä naapuri vaati. Sillä tavoin naapuri vielä sammuttaisi palon ja ehkä jonain päivänä aiheutuneet vahingot saataisiin korjatuiksi. Vastarinnan mukaan oli järjetöntä, että jotkut vielä nukkuivat talossa, vaikka tuli jo loimusi tuvan nurkassa.

Äidin hoivaa vailla olleet lapset oli ajettu talostaan tulenliekkien alta tielle ja tienhaarassa ei oikein kukaan osannut sanoa, kumpaa tietä tuli kulkea. Idän naapurin käskyjä vastustamaan ryhtyneet valitsivat tien, joka oli heidän mielestään jyrkkä ja vaaroja täynnä mutta veisi lopulta valoisampaan tulevaisuuteen. Naapurin käskyihin myöntyväisemmät pitivät sovinnon tietä parhaana vaihtoehtona. Tiellä ei heidän mukaansa tarvinnut tapella kenenkään kanssa, vaan piti noudattaa ystävällisyyttä kaikkia kohtaan. Sellaisen menettelyn uskottiin loppupelissä pitävän kansan lapset oikealla tiellä.

Talo ja tie vertauskuvallisuuden kohteina olivat yhdistettävissä myös agraariyhteiskunnan suomalaiseen stereotyyppiin; talonpoikaiseen, usein suuriakin perheitä asuttaneeseen maalaistaloon. Talosta oltiin ylpeitä, sillä se oli rakennettu omalla hiellä ja sitä kunnioitettiin ja pidettiin pyhänä. Isänmaa nähtiin yhtenä yhteisenä suurena kotina samaan aikaan kun nuorisoseurat ja muut järjestöt rakensivat kovaa vauhtia taloja seurojensa toiminnan tueksi, 'omiksi kodeiksi'. Vapaapalokunnat olivat järjestäytymisen etujoukkoa, valmiita sammuttamaan tulipaloja aatteen tasolla. Suomi-talo oli kansan yhteinen koti, joka lentolehdissä kuvattiin usein palavaksi rakennukseksi, jota täytyi heti ryhtyä sammuttamaan.

Yhteiskuntarakennus oli sortovuosina jo ainakin sivistyneistölle tuttu käsite edelliseltä vuosisadalta, joten sen pohjalta oli hyvä rakentaa vertauskuvallista Suomi-taltoa.

Tieverkosto oli sortokauden Suomessa jo suhteellisen laaja, mutta isoja maanteitä oli edelleen harvassa ja ne olivat vaikeakulkuisia. Lentolehdissä oman rintaman tie nähtiin vaikeakulkuisena, mutta valoisaan tulevaisuuteen vievänä. Sortovuotisessa teollistuvassa Suomessa kinattiin, mihin suuntaan rautateitä tuli rakentaa ja lentolehdissä kyseltiin, kumpaa tietä kansan piti kulkea. Monilla yhteiskunnallisilla aloilla oltiin tienhaarassa, koko yhteiskunta oli muutostilassa ja sortotaistelun suomalaiset osapuolet seisoivat lentolehdissään tienhaarassa kysellen, kumpaa tietä tuli kulkea. Tie oli kansalle tuttu myös sen tuntemista teoksista, sillä tietä käytettiin vertauskuvallisessa mielessä paljon esimerkiksi Raamatussa, virsikirjassa ja Vänrikki Stoolin tarinoissa.

Talonpoikainen luonto oli osa suomalaista sielunmaisemaa myös lentolehdissä. Tietenkään kaikki suomalaiset eivät kuuluneet sortovuosina talonpoikaiseen säätyyn tai talollisten perheisiin, mutta maataan hikiesti viljelevä talonpoika oli jo Runebergille suomalaisen perikuva ja stereotyyppinen hahmo elinpiireineen kaikkineen. Mentaliteettitasolla sortokauden suomalainen elinpiiri oli kuva talonpoikaisesta elinpiiristä, johon kuului Suomi-talo ja muut pihapiirin rakennukset sekä tietysti karut mutta viljavat pellot, vihreät metsät ja siniset järvet maisemineen. Talonpojan elämä oli kovaa työtä ja luonnon armoilla oleva ihminen oli oppinut nöyräksi ja vaatimattomaksi. Peltojaan perkaava talonpoika oli perheen pää, joka koetti kasvattaa ruokaa perheelleen. Idän yöpakkaset olivat haitanneet talonpoikaa aikaisemminkin ja ne tulivat taas ja veivät koko sadon. Suomi-neito oli kuvainnollisesti nälkiintynyt ja henkisesti riutunut.

Perustuslailliset kylvivät asevelvollisten poikien mieliin raamatullisia sinapinsiemeniä, jotta nämä eivät menisi venäläiseen kutsuntaan. Sinapinsiemenen toivottiin olevan alku maailmanrauhalle ja sodanjumalan kuolemalle. Myöntyvät näkivät vastarinnan kylvämässä katkeria vihan ja kiihkon siemeniä Suomi-talon pelloille. Perustuslailliset uskoivat, että venäläisen sotavalan vannoneet asevelvolliset nostaisivat pian selkähien kaaleja kivisestä

maasta itä-naapurin kolhoosipelloilta, joilla mateli matoina muita venäläisten lakeihin myöntyneitä suomalaisia venäläisten käärmeiden, sokeiden myyrien ja rupikonnien seassa.

Suomi-talon pihamaalla kasvoi perustuslaillisten kuvaamana raamatullinen, talon mukaisesti kukoistukseen nostettu yrttitarha. Nyt oli kuitenkin tullut se yö, jolloin idän paholainen oli lentänyt yrttitarhaan heinäsiirkojen hahmossa ja sammuttanut öljylamput yrttitarhasta ja tulen Suomi-talon liedestä. Perustuslailliset puhuivat yöstä, jolloin paholainen meni kansaan, mikä voitiin nähdä myös kuvana pahan hengen riivaamasta Suomi-äidistä. Pahan hengen riivaama ei ollut oma itsensä, kuten ei ollut Suomen kansakaan. Paholaisen uskottiin voivan aiheuttaa ihmisissä ahneutta, siveettömyyttä ja esimerkiksi mielisairautta⁵⁸⁵, joista Suomi-äiti nyt kärsi. Sorto oli saanut Suomen sekaisin; kaikkialla rajamaassa oli siveettömyyttä, vihaa ja ilmiantoja. Yrttitarhan hyvin hoidetulta kasvimaalta ei ollut löytynyt rikkaruohoja, mutta nyt naapuritalosta tulleet siat ja venäläisille myöntyneet suomalaiset lampaat tonkivat kasvustoa ja kohta yrttitarha olisi tuhon oma. Myöntyvät näkivät Suomi-talon pihapiirissä kotkan, joka oli tullut etsimään pientä Suomen varpusta. Varpusella ei kuitenkaan ollut enää piilopaikkaa, kun kaikki oli tuhottu.

Isänmaallinen luonto oli romanttisempi kuva talonpoikaisesta luonnosta. Perustuslaillisen Suomi-talon pihamaalla kasvoi kataja, joka ehkä taipui myrskynpuuskissa, mutta ei milloinkaan taittunut. Kataja kuiskaili Suomi-äidille ja kansan lapsille, että vaikka myrsky kuinka myllertäisi, oli imeydyttävä isänmaan rintaan. Postimerkkimuistotaulun jalopeura oli miekkoineen valmiina taistelemaan sikoja, korppikotkia, myyriä, konnia, käärmeitä ja heinäsiirkoja vastaan, mutta se oli surunauhoin sidottuna paikoilleen eikä voinut puolustaa reviiriään. Myöntyvien Suomi-talon lähijärvien laineet lauloivat suruvoittoisia säveliään Suomi-neidon äänellä ja kunnaitten metsät pauhasivat isänmaallista sointuaan luoden Suomen kansan suruisan hengen ja rakkauden isänmaahan, jonka äidin hahmoisissa helmoissa kansa saattoi tuntea olevansa turvassa.

⁵⁸⁵ Saartio 1963, 217-218.

Idän myrsky riehui Suomi-talon pihapiirissä ja lähivesillä. Perustuslaillisten mukaan piti ryhtyä rakentamaan patoa hyökyaaltoja vastaan, sillä uskottiin että myrskynpuuskista voitiin selvitä perustuslaillisin pohjalastein. Myöntyvien mukaan vastarintalaiset olivat laivoineen kuin viikingit kiihkon keskipyörteessä eivätkä löytäneet tietään ulos myrskystä. Suomi-talon pihapiirissä virtasi pieni joki, joka oli peloissaan kuunnellessaan naapurin suurta, jääpeitteen alla nukkunutta jokea, joka kevään tullessa jyskäsi ja pauhasi ja repi kaiken, mitä sen tielle sattui. Köyhä ja vatimaton Suomi-joki ei halunnut yhtyä isoon ja koreilevaan Venäjän jokeen, vaan halusi pysyä vanhoissa vaatimattomissa uomissaan. Suomen kansa kuvattiin lentolehdissä köyhäksi ja vaatimattomaksi ja vieläpä ylpeäksi näistä ominaisuuksistaan, joista jo Runeberg oli tehnyt kansallisuonteelle arvokkaita, ei lainkaan hävettävissä olevia, asioita.

Luonto-vertauskuvat on jaettu karkeasti talonpoikaisiin ja isänmaallisiin vertauskuviin. Ryhmät ovat kuitenkin jokseenkin limittäisiä. Oleellinen ero ryhmien välillä on, että talonpoikainen luonto liittyi konkreettisesti lähemmin kuvainnollisen Suomi-talon ympäristöön kuin isänmaallinen luonto romanttisempaan ja enemmän aatteen tasolla olleena luontona kansanluonteineen. Runebergin suomalainen prototyyppi oli maataan hikiestei viljelevä talonpoika, jonka elinympäristöön käytännössä kaikki talonpoikaisen luonnon vertauskuvat olivat yhdistettävissä. Luonto oli arkipäivää, sillä se tarjosi jokapäiväisen leivän ja siksi sitä kunnioitettiin ja siksi monet luonnonvoimat olivat pyhiä. Joskus halla vei koko sadon ja leipään piti lisätä pala petäjäistä. Sortotaistelu yhdisti nälän ja idän vainolaisen .

Luonnossa uskottiin olevan henkiä, kuten vedellä kuningas Ahti, jota lahjomalla kalansaaliista saattoi saada huomattavan. Eläimet olivat joko leppoisia kotieläimiä tai metsän villipetoja tai muita arvaamattomia eläimiä, joita piti osata käsitellä tai muuten ne tuhosivat sadon maamiehen pelloilta tai aiheuttivat muuta harmia. Venäjä kuvattiin niin käärmeenä, korppikotkana, konnana, heinäsiirkkana, myyränä kuin kettunakin. Suomi taas oli kotoisasti lypsylehmänä tai pikkuvarpunen ja perustuslaillisten kuvissa myöntävä asevelvollinen tyhmä ja alistuvana lammas tai maan matonen. Oikeastaan suomalaiset olivat

vertauskuvissa turvallisia kotipiirin eläimiä ja Venäjä viekkaampi villieläin, saalistaja tai tuholainen.

Kouluissa yritettiin lisätä lasten luontaista kiinnostusta kukkiin ja viljelemiseen. Jos lapset saatiin näistä kiinnostumaan, oli se samalla palvelus kodille ja isänmaalle. Kasvitarhan viljelystä sanottiin maanviljelyksen äidiksi ja tarhaa hoitaessa kiintymys isänmaahan lisääntyi kuin itsestään. Puutarhatyötä pidettiin hyvän moraalin lähteenä ja yhteiskunnan eheyttäjänä⁵⁸⁶ ja siksi kuva perustuslaillisesta Suomi-talon yrttitarhasta kuvainnollisen tuhonsa kohdanneena oli oivallinen vertaus kansalle, jonka moraalitila oli isänmaata ahdistavien aikojen vuoksi madaltunut.

Isänmaallinen luonto romantisoi Suomi-talon ympärillä olevat metsät ja järvet kuiskimaan Suomi-äidin äänellä. Metsät ja järvet olivat mystisiä paikkoja henkiseen, monesti vielä sortovuosinakin, ja Suomi-äiti kansallishenkiseen kuiskimassa katajan neulasista tai laulamassa surusäveliään järvien laineilla oli luonnollinen vertauskuva. Vedessä oli siksikin oma mystiikkansa, että ihmisiä saattoi hukkua vesistöihin, joiden poikki talvella usein kuljettiin reellä. Tällainen hukkuminen oli tahatonta, mutta joskus etenkin nuoret mielisairaudesta kärsineet naiset tekivät tahallisia itsemurhia hukuttautumalla, jolloin hukkuneen hengen saatettiin uskoa jäävän järvelle kummittelemaan ja laulamaan sulosointujaan. Monilla oli omakohtaisia kokemuksia veden mystiikasta ja myrskyävän veden suunnattomasta voimasta, jonka kanssa ei saanut leikkiä. Suomalainen kansanluonne nähtiin vaatimattomana ja köyhänä, mikä kuva sopi hyvin maataan hikisesti viljelevään talonpoikaan.

Viholliskuvaus oli isossa osassa mitä tuli kaikkeen lentolehtien vertauskuvallisuuteen. Vertauskuvallista sortotaistelua tutkimuksessani kannattelee läpi työn viholliskuvaus, joka kulminoituu seitsemänteeseen, pelkkää viholliskuvausta sisältävään lukuun. Seitsemännessä luvussa vihollinen on paitsi piilotasolla myös kirjaimellisessa vertauskuvallisuudessa saatanallinen. Perustuslailliset kuvasivat Bobrikovin Saatanan linnassa vierailevana paholaisen

⁵⁸⁶ Siltala 1999, 479.

oikeana kätenä pyytelemässä Pirulta itselleen sopivia alaisia. Kolme myöntyvää poliisia suostuivat paholaisen hännystelijöiksi ja nämä väärän valan vannoneet poliisit päätyivät vastarinnan mukaan saunaan, jossa helvetin tuli poltti heidät lopullisesti.

Vastarinta kuvasi keisarin paholaiseen rinnastettavana narrina pelleilemässä maailman näyttämöllä rajamaidensa kustannuksella. Sortotaistelu oli yksi iso poliittinen näytelmä. Mäkelin katsoi työväen olevan tahtomattaan osallisena valtiollisessa ilvenäytelmässä, jossa herrat tekivät mitä lystäsivät vähempiosaisten kustannuksella. Narripelin ja ilveilyn kautta koko sortokautinen Suomen ja Venäjän välinen taisto sai paholaiseen liittyneitä piirteitä ja siten myös hieman koomisen leiman. 1800-luvulla suurmiehille tehtyjen patsaiden paljastamistilaisuudet olivat todellista mahtipontista, julkista kansallista näytelmää. Sortokaudella oli käynnissä varsinainen talonrakennusbuumi, kun nuorisoseuroille ja muille järjestöille rakennettiin taloja, joissa sitten esimerkiksi pidettiin puheita ja esitettiin erilaisia näytelmiä. Nykypäivänäkin politiikka tapahtuu usein politiikan näyttämöllä. Lentolehdistä politiikan näyttämö oli kansallinen, narripaholaisen valtaansa saama näyttämö, jonka näytelmää kansa katsoi vasten tahtoaan.

Lentolehtien paholaisvertauksissa idän piru, Venäjä, oli häkkeineen, verkkoineen ja koukkuineen myöntyviä matoja ja pikkulintuja kaikkinielevään kitaansa vaaninut saalistaja. Kautta lentolehtien Venäjä nähtiin paholaiseen rinnastettavina eläiminä, kuten käärmeenä, rupikonnana, heinäsiirkkana, kettuna tai korppikotkana. Myöntyvien uskottiin matelevan taloan väkivaltaisesti isännöitsemään ryhtyneen herran jaloissa. Myöntyvät olivat avuttomia lintuja teljetyissä häkeissään tai Saatanan kätyreitä, pirulle alistuneina matelijoina, jotka tarttuivat pirun ongenkoukkuihin ja menettivät siten selkärankansa. Agraariyhteiskuntaan kuuluivat oleellisina elinkeinoina kaikenlainen metsästys ja kalastus. Saalista tuli, kun ansat ja koukut osattiin oikein asetella. Tiedettiin miten hyödyllistä oli saada metsältä tai järveltä iso saalis ja siten voitiin myös ymmärtää, miten arvokas saalis myöntyvät suomalaiset Venäjän pirulle olivat. Agraariyhteiskunnan tilaton väestö oli loisiväestöä, joka assosioitui matoihin ja Suomen kansaan rajamaalaiseksi Venäjän valtakunnassa. Loinen oli kasvanut

emämaan kustannuksella sivurakennuksessaan hyvinvoivaksi ja remontoitunut sivurakennuksensa valtakunnan päärakennusta hienommaksi.

Venäjältä tehtiin varsinainen peto etenkin kuvattaessa Venäjän armeijan kauhuja asevelvollisille. Muutoin lentolehdissä petomaisuuteen viittasi lähinnä kuvaus Venäjältä, joka oli valmiina nielemään suomalaisia myöntöviä kitaansa. Oikeastaan lentolehdille oli tyypillisempää esittää Venäjä paholaiskuvassa viekkaana saalistajana kuin varsinaisena petona. Vastakohtana saatanalliselle Venäjälle rinnastettiin Suomen kansa raamatullisten vertausten kautta Raamatun luvattuun maahan ja valittuun kansaan. Ikään kuin Venäjä olisi kuulunut helvettiin ja Suomella olisi ollut paikkansa taivaassa, koska Suomen kansan katsottiin joutuvan kärsimään, kuten Israelin kansa kärsi Egyptin orjuudessa saadakseen luvattua maansa takaisin itselleen. Tällaisia Israel-vertauksia oli Suomen kansasta olemassa jo 1700-luvulta ja ne aktivoituivat helposti kriisitilanteissa, koska silloin koettiin kärsimystä, joka nähtiin Jumalan tahallisesti kansalleen langettamana johdatuksena. Suomen kansa oli Jumalan valittuna kansana suorittamassa sille Jumalan varta vasten langettamaa kohtaloa saadakseen Suomen maan takaisin oman määräysvaltansa alle.

Vuosisadanvaihteen suomalainen oli leimallisesti luterilainen kristitty. Jumala ei ollut jotakin, johon uskominen oli oma valinta, vaan Jumala oli itsestäänselvyys. Suomen kansa luki Raamattua kotonaan ja kuuli Raamatun opetuksia kirkossa. Katekismus ja sen sisältämä huoneentaulu kuuluivat jokaiseen kotiin ja samoin virsikirja, josta veisattiin kulloiseenkin ajankohtaan sopivia virsiä. Myös kouluissa opiskeltiin Raamatun kertomuksia ja virsien veisuuta. Lähestulkoon kaikki lentolehtien vertauskuvallisuus oli yhdistettävissä kristilliseen symboliikkaan tai Jeesuksen opetuksiin. Kristillinen mentaliteetti kulki mukana kaikessa vertauskuvallisuudessa ja yhdisti vertauskuvia toisiinsa, kuten kristinuskon toivottiin yhdistävän Suomen kansaa sorron paineessa. Eräs vanha rukousvirsi kokosi hyvin sen, mihin Jumalalta toivottiin varjelusta:

”- - Päästä pirun pauloist’ ja nuolist’./ Häijyist’ himoist’, maailman juonist’./
Varjele häpiäst’, riettaist’ tavoist’./ Riidoist’, sodist’, vihoist’, vainoist’.

Varjel' kovast' ajast' ja näljäst',/ Rakeist' rajui'st', meren hädäst',/
Vahingost', tuskast', tulipalost',/ Taudist', rutost', piaisest' kuolllost' - -⁵⁸⁷

Suomen uskonnollinen kansa oli kautta aikojen pyytännyt varjelusta samoihin asioihin, joita idän vihollinen lentolehdissä Suomen kansan osaksi langetti.

Tuli oli lentolehdissä usein vertauskuvallisessa muodossa esiintynyt elementti ja siksi mielenkiintoinen. Lentolehdissä paha tuli roihusi Suomi-talossa ja helvetissä sekä Pirun myöntyville poliiseille lämmittämässä saunassa. Hyvä tuli paloi aikansa Suomi-talon kotiliedessä sekä yrttitarhan öljylampuissa, jotka molemmat tulivat Venäjän toimesta tukahdutetuiksi. Samoin kävi päivänpaisteelle ja yön ja paholaisen tieltä väistyneelle auringolle. Agraariyhteiskunnassa tuli oli irrallisena pelottava mutta hallittuna hyödyllinen elementti. Tulta käytettiin aikoinaan niin kaskeamisessa kuin tervanpoltossa ja kaikenlaisessa lämmittämisessä. Rakennukset olivat usein nimenomaan puisia ja siksi tulipalon sattuessa vahingot olivat suuria. Joskus paloi kokonaisia kaupunkeja. Uskonnollisten elementtien kautta Venäjän aikaansaama tuli sai lentolehdissä helvetillisen luonteensa ja sille vastavoimaisena kotilieden tuli nähtiin pyhänä ja turvallisena, aivan kuten näkivät esimerkiksi Runeberg ja Snellman jo aiemmin 1800-luvulla⁵⁸⁸.

Myös vesi sekä muut ruumiinnesteet olivat lentolehdissä usein vertauskuvallisesti esillä. Oli vettä, mätää, verta, hikeä ja kyyneleitä. Ruumiinnesteiden käyttäminen liittyi vähintäänkin piilotasolla paitsi ruumiiseen sinänsä myös hygieniavalistuksen nousuun. Sortovuosina oltiin yhä enemmän kiinnostuneita siitä, millaisissa olosuhteissa ihmisen oli terveellistä ja turvallista elää. Myös sairavuoteella makaava Suomi-äiti mätäpaiseineen voitiin liittää kuvaan huonosti hoidetusta hygieniasta. Huono hygienia liitettiin usein yhteen siveettömien ajatusten kanssa. Kaivoja oli muun muassa varjeltava aarteena, eikä taloja saanut rakentaa turhan lähekkäin, etteivät erilaiset nesteet päässeet sekoittumaan.⁵⁸⁹ Lentolehdissä Suomi-äiti halusi virkistäytyä lähteessä, jonka äärelle hän ei sorron vaikutuksesta kuitenkaan päässyt puhdistautumaan. Lehtori Hilja Riipinen sanoi

⁵⁸⁷ Väinölä 1701/1995, 358.

⁵⁸⁸ Snellman 1877/2005, 34-35 ja Runeberg 1848/1992, 134.

⁵⁸⁹ Siltala 1999, 465-467.

vuonna 1915 nuorisolle pitämässään puheessa kansan olevan terve, jos sen naiset olivat terveitä, ja puhdas, jos sen naiset olivat puhtaita⁵⁹⁰. Puhdas ulkoilma, puhdas vesi, auringonvalo ja tuli nähtiin ihmisten suojelijoina mitä tuli hygieniasioihin⁵⁹¹. Sortovuosina Venäjä uhkasi lentolehdissä viedä niin päivänpaisteen, tulen kuin vedenkin.

Viimeisessä käsittelyluvussa olen avannut perustuslaillisen naisen, Helmi Krohnin elämää ja hänen kirjoittamansa lentolehden vertauskuvallisuutta. Suomi-äiti oli abstrakti hahmo, jonka jokainen saattoi sortovuosina kuvitella mielessään. Helmi Krohn oli myös Suomi-äiti, mutta hän oli lihaa ja verta. Sortokautinen Suomi-äiti makasi sairastuoteellaan mätäpaiseineen ja hermotauteineen. Krohnin oman äidin kuolemaan liittyvä kuvaus oli kuin olisi katsellut kuolevaa Suomi-äitiä. Sortokautinen Suomen kansa kaipasi takaisin äitinsä turvallisiin helmoihin, jonne myös Helmi Krohn ikävöi. Krohn ei saanut äitiään takaisin, vaikka kuinka aneli, mutta Suomen kansalla oli yhä toivoa. Äidit vartioivat kotilieden tulta, niin myös Krohn, jolle koti oli sivistyksen, rauhan, isänmaallisuuden ja turvallisuuden keskus. Meren aallot veivät Krohnin isän mennessään ja sortokaudella Krohn kehotti koko kansaa rakentamaan patoa idän hyökyaaltoja vastaan.

Krohn oli sortovuosina eräänlaisessa käännekohdassa omassa elämässään. Samoin Suomen kansa eli historiallista muutosta. Krohn yhdisti ehkä tiedostamattaan oman sisäisen taistelunsa äidin kaipuuta ja aviomiehen rakkauden kaipuuta kohtaan Suomi-äidin sisäiseen taisteluun. Hänen psyykensä avautui sortokaudella, kriisiaikana, jolloin ihminen saattoi käyttäytyä toisin kuin normaalitilanteessa käyttäytyisi ja ammensi ajatuksia piilotajunnastaan. Syvyyspsykologiassa uskotaan piilotajunnan ja ihmisessä elävän sisäisen lapsen välillä olevan syvä yhteys⁵⁹². Helmi Krohn peilasi sortotoimenpiteitä nimenomaan ahdistukseen, joka kumpusi lapsuusajoista äidin ja isän kuolemasta: sortokausi 1899-1904 oli sekä Suomi-äidille että Helmi Krohnille itsetutkiskelun paikka.⁵⁹³

⁵⁹⁰ Siltala 1999, 589. Viitteen alkuperäinen lähde: Hilja Riipisen pvk. 16.5.1915. K. 1, Riipisen kok. S 1920-1940 LHTSA/KA.

⁵⁹¹ Siltala 1999, 471.

⁵⁹² Freud 1964, esim. 182-183 ja Roos 1996, 44.

⁵⁹³ Freud 1964, esim. 482-483. On mielenkiintoista, että myös syvyyspsykologian luoja, Sigmund Freudin itseanalyysin vuodet sijoittuivat juuri ajalle 1895-1901 (Roos 1996, 28).

Psykoanalyttiseen tulkintaan liittyy aina seksuaalisuus jollain tavoin. Tämän tutkimuksen psykohistoriallinen puoli avautuu tunnettujen symbolien ja Suomi-äidin hahmon kautta. Hän oli se, johon sortokaudella vallalla ollut siveettömyys peilautui, se jota idän kosija yritti väkisin vietellä, se jonka piti olla neitseellisen puhtas. Piilotajunta on psykoanalyysissa tiedostamaton mielenalue eli unimaailma. Piilotajuntaa tutkivassa syvyyspsykologiassa voidaan havaita symboleja kaikilta elämän alueilta, mutta varsinaiseen Freudin psykoanalyttiseen teoriaan kuuluvat unisymbolit erillisinä seksuaalisina symboleina⁵⁹⁴.

Psykohistoriallisesta näkökulmasta Suomen kansan voidaan katsoa sortokautena eläneen eräänlaista valveunta⁵⁹⁵. Kansa eli unen ja valveen rajamailla. Se ei ollut unessa, mutta ei enää hereilläkään, jolloin piilotajunta symboleineen pääsi avautumaan. Lentolehdissä kuvattiin Suomen kansan tila yötilana. Paholainen tuli yöllä ja toi pimeyden monilla vertauskuvallisilla tasoilla Suomen kansan keskuuteen. Lentolehdissä odotettiin aamua ja auringonnousua ja lainattiin muun muassa Runebergin ”Viel uusi päivä kaikki muuttaa voi”- lausahdusta. Joka aamuinen herääminen merkitsee psykoanalyysissa uudelleen syntymistä⁵⁹⁶, johon myös Suomen sortokautisen kansan voidaan katsoa pyrkineen.

Talo on unisymbolina kuva ihmisen kehosta. Suomi-talon yhteys Suomi-äidin hahmoon oli lentolehdissä selkeästi havaittavissa. Talon ovi tai portti on unisymbolina ymmärrettävissä naisen sukupuolielimeksi. Jos talon ovi on auki, voidaan sen katsoa tarkoittavan neitsyytensä menettänyttä naista. Lentolehdissä käytettiin useaan otteeseen porttia tai veräjää; esimerkiksi perustuslaillisessa yrttitarha-kuvauksessa Suomi-neito oli saanut jo veräjällä käännytettyä idästä tulleet tunkeilijat. Useaan otteeseen mainittiin Pietarin portit Suomea ja Venäjää yhdistäneinä portteina. Helmi Krohn kirjoitti kotien olevan rauhoitettuja alueita, joihin vieras ei pääsisi kajoamaan, jolleivät Suomen naiset itse oviaan avaisi. Hän myös toivoi, ettei avioliittoja solmittaisi Suomen miesten ja Venäjän neitien kesken, jotta vieras elämäkäsitys ei pääsisi tulemaan Suomen kotien kynnysten

⁵⁹⁴ Freud 1964, esim. 142-143.

⁵⁹⁵ Valveuni on eräänlainen unen ja valveen rajatila, jossa tietyt mielle yhtymät ovat varsin helposti ymmärrettäviä. Valveunet pyrkivät toiveiden toteutumiseen yöllisenä valveuneksintana. (Freud 1964, esim. 111).

⁵⁹⁶ Freud 1964, esim. 74.

yli. Suomi-talon ovet ja portit piti lentolehtien mukaan pitää visusti kiinni. Venäläistä kosijaa ei saanut päästä Suomen porteista sisään, mikä voitiin unisymboliikan kautta liittää vaatimukseen ehdottomasta siveellisyydestä niin moraalisisessa kuin seksuaalisessakin mielessä.

Toinen unisymboliikan merkittävä naisellinen seksuaalisymboli on tulisija tai liesi, joka samaistetaan naisen kohtuun. Lentolehdissä kotilieden tulta piti vartioida tunkeilijoilta. Kaikki hallittu tuli oli hyvää naisellista tulta, jonka idän kosija yritti sammuttaa. Liekit sen sijaan ovat unisymboleina kuvia miehisisistä seksuaalisymboleista. Lentolehdissä Venäjä kuvainnollisesti sytytti Suomi-talon ilmiliekkeihin ja idän paholaisen valtakunnassa paloivat helvetin lieskat. Suomi-äiti tunsu sortokaudella useissa yhteyksissä, myös muualla kuin lentolehdissä, itsensä raiskatuksi.

Unisymboliikassa puutarha ja kukat ovat symboleja naisen sukupuolielimistä ja neitseellisyydestä ja hedelmät kuvaavat naisen rintoja. Perustuslaillinen idän vainolaisen hyökkäyksen kohteeksi joutunut yrttitarha on ymmärrettävissä Suomi-äidin puutarhaksi. Kapitalistinen yhteiskuntajärjestys kulutti nuoruuden kukkasia työväen poskilta ja keisari Aleksanteri I:n uskottiin korjanneen hedelmänsä, kun oli saanut Suomen sotasaaliina kuin ilmaiseksi itselleen. Hedelmät yleensäkin olivat vertauskuvina näkyvillä lentolehdissä. Myös maisemat ovat unisymboliikassa kuvia naisen sukupuolielimistä. Isänmaallinen kuvaus lentolehdissä keskittyi nimenomaan ihannoitujen maisemien kuvaamiseen. Suomen maisemat kuvattiin kauniina ja rakastettavina. Syntyminen ja synnyttäminen liittyy unisymboliikassa aina veteen ja myös laiva symboloi naisen sukupuolielimiä. Lentolehtien vuotava Suomi-laiva oli hukkumaisillaan myrskyävään aallokkoon ja perustuslailliset kuvasivat myöntyvät tukkimassa sitä virkistävästä aatteiden lähdeestä, josta Suomi-äiti voisi imeä elinvoimansa ja syntyä uudelleen.

Naisen unisymboliikassa vaippa tarkoittaa miestä seksuaalisessa mielessä. Perustuslaillisessa lentolehdessä kysyttiin: ”Näiden vaikeroimisten vaippaanko me

nyt kääriydymme kuolemaan⁵⁹⁷?” Miehen sukupuolielintä kuvaavat myös käärmeet ja muut matelijat, jollaisina Venäjä ja myöntyvät kuvattiin usein vastarinnan lentolehdissä. Villieläimet ovat unisymboliikassa kiihottuneita ihmisiä, intohimoja ja pahoja viettejä. Idän kosija oli lentolehdissä useasti villieläin, kun taas Suomi rinnastettiin ennemmin rauhaisiin kotieläimiin. On huomattavaa, miten paljon seksuaalisella unisymboliikalla ja lentolehtien vertauskuvallisuudella oli yhteistä. Lentolehtien vertauskuvista löytyivät kaikki oleelliset unisymbolit, joten lentolehtien piiloseksuaalista viestiä ei voi olla huomioimatta. Seksuaaliset mielikuvat olivat piilotajuisesti esillä kaikille niille, jotka ymmärsivät liittää yleisen siveettömyyden ja moraalittomuuden Suomi-äidin kuvainnolliseen, seksuaalisesti hyväksikäytettyyn hahmoon.

Lentolehtien ja Raamatun vertauskuvallisuuden välillä oli olemassa vahva yhteys. Ylipäänsä kristillinen symboliikka oli vahvasti yhteydessä kaikkeen lentolehtien vertauskuvallisuuteen ja kristillisen symboliikan juuret ovat aina alkujaan Raamatussa. Lentolehdistä löytyi jonkin verran suoria raamattulainauksia, joita olen käsitellyt Raamatullinen Suomen kansa- luvussa. Enemmän kuitenkin oli löydettävissä epäsuoria raamattukytöksiä. Olen yllätynyt, miten paljon lentolehtien vertauskuvallisuudesta oli löydettävissä yhtymäkohtia Raamattuun. Tällaisia raamattukytöksiä oli kaikissa muodostamissani vertauskuvaryhmissä. Raamattua apuna käyttäen poliittisiin teksteihin saatiin tunnetta ja tunteisiin vetoaminen palveli ideologisia vaikutuksia, tuki kirjoittajan propagandan tarkoituksia.⁵⁹⁸ Perustuslaillisuus ja myöntövyys isänmaallisina ideologioina sopivat kristilliseen maailmankatsomukseen. Raamatun kieli ja kertomukset olivat joka tapauksessa tuona historiallisena aikana kiinteässä yhteydessä suomalaiseen identiteettiin.

Raamattukytökennöillä oli vahva yhteys oman ideologian kauppaamisessa nimenomaan lentolehtien piilotasolla. Lukija joutui itse yhdistämään vertauskuvat kristilliseen maailmankatsomukseensa, muistamiinsa Raamatun oppeihin, jolloin hän loi perustuslaillisuudesta tai myöntövyyydestä oman henkilökohtaisen ideologiansa. Raamatun lukeminen on aina ihmisen henkilökohtaista tulkintaa.

⁵⁹⁷ KKK, Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet, 15, s. 4.

⁵⁹⁸ Huttunen 2010, 40.

Lentolehtien yhdelle vertauskuvalle saattoi olla Raamatussa useampi vastine, joten lukija itse liitti vertauskuvat niihin seikkoihin, jotka juuri hänelle olivat Raamatussa oleellisia tai arvokkaita. Oma arvomaailma saatiin liitettyä kansalliseen suuntaukseen, jolloin motivaatio kiinnostua olemaan jotakin mieltä sortotaistelusta kasvoi.

Lentolehdillä oli selkeä yhteys paitsi oman aikakautensa muihin kirjoituksiin, myös menneiden aikojen teksteihin. Kansan tuntemasta romanttisesta kaunokirjallisuudesta oli löydettävissä vahvaa intertekstuaalisuutta lentolehtien vertauskuvallisuuden kanssa. 1800-luvun kirjallisuuden ja taiteiden edustajia kiinnosti romantikkoina suuresti ihmisten tajunnan piilopuoli tai 'yöpuoli'⁵⁹⁹. Tässä tutkimuksessa on perehdytty sortokautisen kansan piilotajuntaan symboliikan avulla. Romantiikan edustajien tuotoksien tutkiminen sopi hyvin tutkimusmetodiini. Myös uskonnolliset kytkökset muualle kuin varsinaiseen Raamattuun olivat vahvoja, esimerkiksi vanha virsikirja ja katekismus sisälsivät paljon yhdenmukaista vertauskuvallisuutta lentolehtien kanssa.

On huomattavaa, että myös Venäjän johto – esimerkiksi kenraalikuvernööri Bobrikov ja Keisari Nikolai II – käyttivät lentolehtien kanssa jossain määrin yhdenmukaista vertauskuvallisuutta. Venäjän johto käytti vertauskuvia, jotka antoivat sortokausien näkökulmasta Suomesta niin sanotusti epäedullisen kuvan. Sitä vastoin muu aikakauden venäläinen vertauskuvallisuus esitti Venäjän kateellisena Suomea kohtaan. Samansuuntaista vertauskuvallisuutta oli löydettävissä myös niin kutsutulta toiselta sortokaudelta. Ironia oli vallalla kaikessa venäläisessä vertauskuvallisuudessa, jossa Suomi-neitoa keuhuttiin Venäjää paremmin toimeentulevaksi, älykkäämmäksi ja kauniimmaksi. Ironiaa oli havaittavissa monin kohdin myös suomalaisten lentolehdissä, etenkin Venäjään kohdistuneessa viholliskuvauksessa.

Kaikista lentolehdistä löytyi loppupeleissä hyvin samantyylistä vertauskuvallisuutta. Suomen kansaan kuuluivat niin perustuslailliset, myöntyvät kuin sosialistit, jotka usein olivat joko myöntyviä tai perustuslaillisia. Oikeastaan,

⁵⁹⁹ Roos 1996, 15.

koska rintamat käyttivät samantyylistä vertauskuvallisuutta, se todistaa, että oli olemassa jokin kansan yhteinen mentaliteettien taso ja piilotajunta, josta oli mahdollista päästä jäljille. Vertauskuvien kautta myös perustuslaillisen Mäkelinin sosialistinen lentolehti kiteytyi entistä tiukemmin osaksi sortotaistelua, sillä sosialistisesta lentolehdestä oli löydettävissä aivan samantyylistä vertauskuvallisuutta kuin vastarinnan ja myöntyvien lentolehdistä.

Lentolehtien vertauskuvallisuus aukaisi mielenkiintoisella tavalla Suomen kansan aikaisempia mentaliteetteja. Yhteiskunta eli muutostilassa: agraariyhteikunta oli muuttumassa teolliseksi, kansa oli liikkeessä ja ihmiset olivat ryhtyneet järjestäytymään ja kiinnostumaan yhteiskunnallisista asioista, mullistava eduskuntaudistus oli suunnitteilla, uskonto oli menettämässä merkitystään kansaa yhdistävänä voimana ja pienissä piireissä haaveiltiin jo täysin itsenäisestä Suomi-neidosta samalla kun idän sorto oli pahimmillaan.

Lentolehdistä kuvainnollisesti rakennettavissa ollut suomalainen kansanruumiineen, asuinympäristöineen ja aatteineen oli selkeästi menneiden vuosisatojen suomalainen: ei välttämättä niinkään sortovuosien suomalainen, vaan 1700- ja 1800-lukujen suomalainen. Menneistä hyvistä ajoista, suurmiehistä ja Aleksanteri II:sta haaveilu oli niin merkittävää sortovuosina, ettei ole ihme, jos lentolehtien piilotasoinen maailma kattoi niin sanotut Suomen kansan onnellisimmat ajat pikemmin kuin surullisen sortoajan. Voi olla, että kaikinpuolinen yhteiskunnallinen murrostila sai sivistyneistön mielet järkkymään ja siksi vertauskuvissa palattiin niihin asioihin, joista nyt oltiin luopumassa tai jotka jo olivat hävinneet yhteiskunnasta. Esimerkiksi uskonto oli jäämässä taka-alalle ja runebergiläinen romantisoitu kansankuva sortui pian sortovuosien jälkeen suurlakon ja eduskuntaudistuksen pyörteissä⁶⁰⁰. Lentolehdet olivat kuitenkin vertauskuvissaan vielä vahvasti kristillisiä ja runebergilais-topeliaanisia.

⁶⁰⁰ Klinge 1972, 35.

10 LÄHTEET

Alkuperäislähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Kenraalikuvernöörin kanslia (KKK)

Kotitarkastauksissa takavarikoidut asiakirjat (1898-1906):

Kotitarkastuksissa takavarikoidut painotuotteet Hg 23-31:

Lentolehdet (Ks. Liite 1. Valitsemieni lentolehtien bibliografia).

Bergholm, A. H. (toim.) ja **Estlander, Ernst** (toim.) (1939), Kagaalin arkistoa. Kokoelma vuosina 1899-1905 ilmestyneitä poliittisia lentolehtisiä, julistuksia, kirjeitä ym. Helsinki: EDUSKUNNAN KIRJASTO.

Homen, Theodor (1907), Passiivinen vastarintamme. Poliittisia kirjoituksia 1899-1904. J. SIMELIUKSEN PERILLISTEN KIRJAPAINO-OSAKEYHTIÖ.

Luther, Martti (1529/1984), Iso Katekismus. Suom. Koskenniemi, A. E., 3. painos. Jyväskylä: GUMMERUS.

Pyhä Raamattu (2008), Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Suom. Kirkon keskusrahasto. Helsinki: KIRJAPAJA.

Väinölä, Tauno (toim.) (1701/1995), Hengen tie 17. Vanha virsikirja. Vuoden 1701 suomalainen virsikirja. Helsinki: KIRJANELIÖ.

Aikalaiskirjallisuus

Gebhard, Hannes (1911 a), Suomen maanviljelijäin ammattijärjestö. Teoksessa: Palmen, E. G. (päätoim.), Oma Maa. Tietokirja Suomen kodeille. VI nidos, marraskuu-joulukuu. Porvoo: WSOY.

Gebhard, Hannes (1911 b), Asutuskysymyksemme. Teoksessa: Palmen, E. G. (päätoim.), Oma Maa. Tietokirja Suomen kodeille. VI nidos, marraskuu-joulukuu. Porvoo: WSOY.

Parmanen, Eino I. (1936), Taistelujen kirja. Kuvauksia itsenäisyystaistelumme vaiheista sortovuosina. I osa. Routakauden puhkeaminen ja sen ensimmäiset vuodet. Porvoo-Helsinki: WSOY.

Parmanen, Eino I. (1937) Taistelujen kirja. Kuvauksia itsenäisyystaistelumme vaiheista sortovuosina. II osa. Sorron kiristyminen. Aika Bobrikovin kuolemaan saakka. Porvoo-Helsinki: WSOY.

Setälä, Salme (1966), Levoton veri. Kertoelma isäni E. N. Setälän ja äitini Helmi Krohnin nuoruudesta, esivanhemmista ja lapsuuteni kodista. Porvoo: WSOY.

Snellman, Johan Vilhelm (1877-1881/2005), Kootut teokset. Toukokuu 1877–kesäkuu 1881. Helsinki: EDITA/ OPETUSMINISTERIÖ.

Aikalaiskaunokirjallisuus

Aho, Juhani (1899), Katajainen kansani. Porvoo: WSOY.

Lönnrot, Elias (1849/1984), Kalevala. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran Toimituksia 14. 25. painos. Mikkeli: SKS.

Runeberg, Johan Ludvig (1848/1992), Vänrikki Stoolin tarinat. Suom. Cajander, Paavo 1889. Porvoo: WSOY.

Topelius, Zacharias (1875/1981), Maamme kirja. Suom. Cajander, Paavo 1876. Porvoo: WSOY.

Tutkimuskirjallisuus

Ahtiainen, Pekka (1988), Nykyaika, historia ja mentaliteetti. Teoksessa: Tommila, Päiviö (päätoim.) (1988), Historiallinen aikakauskirja N:o 1., 86. vuosikerta. Helsinki: SHS ja HYL.

Ala, Juha (1999), Suomi-neito ja suojelusikä. Sortovuosien psykohistoriaa. Helsinki: GAUDEAMUS.

Alapuro, Risto; Stenius, Henrik (1987), Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa: Alapuro, Risto (toim.); Liikanen, Ilkka (toim.); Smeds, Kerstin (toim.) ja Stenius, Henrik (toim.) (1987), Kansa liikkeessä. Helsinki: KIRJAYHTYMÄ.

Alapuro, Risto; Sulkunen, Irma (1987), Raittiusliike ja työväen järjestäytyminen. Teoksessa: Alapuro, Risto (toim.); Liikanen, Ilkka (toim.); Smeds, Kerstin (toim.) ja Stenius, Henrik (toim.) (1987), Kansa liikkeessä. Helsinki: KIRJAYHTYMÄ.

Alhoniemi, Pirkko (1969), Isänmaan korkeat veisut. Turun ja Helsingin romantiikan runouden patrioottiset ja kansalliset motiivipiirit. Helsinki: SKS.

Biedermann, Hans (2002), Suuri symbolikirja. Helsinki: WSOY.

Eagleton, Terry (1997), Kirjallisuusteoria. Johdatus. Tampere: VASTAPAINO.

Eilola, Jari (2002), ”Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin”. Patriarkaalisuus, puolisoitten välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen. Teoksessa: Einonen, Piia (toim.); Karonen, Petri (toim.) (2002), Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860). Helsinki: SKS.

Elomäki, Anna (2011), Poliittikan siveellisyys ja siveellisyyden politiikka suomalaisten naisasianaisten teksteissä. Teoksessa: Pulkkinen, Tuija (toim.) ja Sorainen, Antu (toim.), Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia. Historiallinen arkisto 133. Helsinki: SKS.

Elovaara, Raili (1992), Olen tyhjä huone. Sanataiteen metaforista ja symboleista. Helsinki: YLIOPISTOPAINO.

Enckell, Mikael (1996), Mystiikkaan liittyvä aines psykoanalyysissa. Teoksessa: Manninen, Vesa (toim.); Roos, Esa (toim.); Välimäki, Jukka (toim.) (1996), Kohti piilotajuntaa. Psykoanalyttisia tutkielmia. Suomen psykoanalyttisen yhdistyksen julkaisuja. Helsinki: YLIOPISTOPAINO.

Freud, Sigmund (1964), Johdatus psykoanalyysiin. Suom. Puranen, Erkki. Jyväskylä: GUMMERUS.

Halonen, Tero (2005), Kansakunnan menneisyyden aikakausia, merkkivuosia ja käännekohtia. Viime sodat. Esihistoria. Teoksessa: Aro, Laura (toim.); Halonen, Tero (toim.) (2005), Suomalaisen symbolit. Jyväskylä: ATENA.

Hemanus, Pertti (1975), Propaganda sanomalehdissä. Helsinki: OTAVA.

Heikkilä, Markku; Seppo, Juha (1987), Uskonnollinen liike, esivalta ja ’maailma’. Teoksessa: Alapuro, Risto (toim.); Liikanen, Ilkka (toim.); Smeds, Kerstin (toim.) ja Stenius, Henrik (toim.) (1987), Kansa liikkeessä. Helsinki: KIRJAYHTYMÄ.

Henderson, Joseph L. (1964), Muinaiset myytit ja moderni ihminen. Teoksessa: Jung, Carl Gustav (toim.) (1964), Symbolit. Piilotajunnan kieli. Suom. Rutanen, Mirja. 2. painos. Helsinki: OTAVA.

Hentilä, Seppo (1987), Urheilu, kansakunta ja luokat. Teoksessa: Alapuro, Risto (toim.); Liikanen, Ilkka (toim.); Smeds, Kerstin (toim.) ja Stenius, Henrik (toim.) (1987), Kansa liikkeessä. Helsinki: KIRJAYHTYMÄ.

Hirvonen, Maija (2000), Salanimet ja nimimerkit. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjaston julkaisuja nro 16. Helsinki: BTJ KIRJASTOPALVELU OY/GUMMERUS.

Huttunen, Niko (2010), Historiallisia tutkimuksia 255. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 216. Raamatullinen sota. Raamatun käyttö ja vaikutus vuoden 1918 sisällissodan tulkinnoissa. Helsinki: SKS, SKHS.

Huxley, Steven Duncan (1990), Constitutionalist insurgency in Finland. Finnish 'passive resistance' against russification as a case of nonmilitary struggle in the European resistance tradition. *Studia Historica* 38. Helsinki: SHS.

Hyrkkänen, Markku (2002), Aatehistorian mieli. Jyväskylä: GUMMERUS.

Hyvärinen, Matti (2003), Valta. Teoksessa: Hyvärinen, Matti (toim.); Kurunmäki, Jussi (toim.); Palonen, Kari (toim.); Pulkkinen, Tuija (toim.); Stenius, Henrik (toim.) (2003), Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Jyväskylä: GUMMERUS.

Häggman, Kai (2007), Pitkä tie ulkoluvusta järjelliseen lukemisen taitoon. Teoksessa: Forslund, Ritva (toim.); Häggman, Kai (toim.); Kuisma, Markku (toim.); Kuosmanen, Riitta-Liisa (toim.), Markkola, Pirjo (toim.) ja Pulma, Panu (toim.) Suomalaisen arjen historia. Säätyn Suomi. Porvoo: WS BOOKWELL OY/WEILIN+GÖÖS OY.

Häkkinen, Antti (1991), 'Kuolema tulee jäkäläleiwästä' – Hätäravinto, jäkäläleipävalistus ja sen vastaanotto. Teoksessa: Häkkinen, Antti (toim.); Ikonen, Vappu (toim.); Pitkänen, Kari (toim.) ja Soikkanen, Hannu (toim.) (1991), Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY.

Ihalainen, Pasi (2006), Modernisoituva kansallinen identiteetti käsittehistorian tutkimuskohteena. Teoksessa: Moilanen, Laura-Kristiina (toim.); Sulkunen, Susanna (toim.) (2006), Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle. Helsinki: SKS.

Jaffe, Aniela (1964), Symboliikka kuvaamataiteissa. Teoksessa: Jung, Carl Gustav (toim.) (1964), Symbolit. Piilotajunnan kieli. Suom. Rutanen, Mirja. 2. painos. Helsinki: OTAVA.

Jung, Carl Gustav (1964), Yhteys piilotajuntaan. Teoksessa: Jung, Carl Gustav (toim.) (1964), Symbolit. Piilotajunnan kieli. Suom. Rutanen, Mirja. 2. painos. Helsinki: OTAVA.

Jussila, Osmo (1969), Suomen perustuslait venäläisten ja suomalaisten tulkingtojen mukaan 1808-1863. Historiallisia tutkimuksia 77. Helsinki: SHS.

Jussila, Osmo (2004), Suomen suuriruhtinaskunta 1809-1917. Helsinki: WSOY.

Jutikkala, Eino (1969), Laittomat asevelvollisuuskutsunnat ja torpparikysymys. Teoksessa: Rantanen, Tuula (toim.), Historiantutkijan sana. Maisterista akateemikoksi. Historiallisia tutkimuksia 105. Helsinki: SHS.

Kanerva, Liisa (2006), Sankarin ja konnan esittämisestä – ja vähän sankarittarienkin. Teoksessa: Söderström, Marita (toim.), Sankari vai konna? Turku: TURUN MAAKUNTAMUSEO.

Kanerva, Liisa; Kotivuori, Salme; Lepokorpi, Nina; Willner-Rönholm, Margareta ja Väärä, Seija (2006), Näyttely: Narri. Teoksessa: Söderström, Marita (toim.), Sankari vai konna? Turku: TURUN MAAKUNTAMUSEO.

Karemaa, Outi (2004), Moraalisesta närkästyksestä kansalliseksi ohjelmaksi. Teoksessa: Vihavainen, Timo (toim.) (2004), Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä. Helsinki: EDITA.

Klinge, Matti (1972), Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920- luvuilta. Porvoo: WSOY.

Klinge, Matti (1986), Senaatintorin sanoma. Tutkielmia suuriruhtinaskunnan ajalta. Helsinki: OTAVA.

Klinge, Matti (1999), Suomen sinivalkoiset värit. Keuruu: OTAVA.

Knuuttila, Seppo (2005), Kolme mentaliteetin säiettä. Kateus ja vaatimattomuus. Melankolia. Teoksessa: Aro, Laura (toim.); Halonen, Tero (toim.) (2005), Suomalaisten symbolit. Jyväskylä: ATENA.

Korte, Irma (1993), Johanneksen ilmestys. Elävä myytti. Helsinki: YLIOPISTOPAINO.

Koskela, Lasse; Rojola, Lea (1997), Lukijan ABC- kirja. Johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin. Helsinki: SKS.

Kähkönen, Marjut (2003), 'Auki molemmista päistä'. Ruumiilliset metaforat ja feminismi. Teoksessa: Karkulehto, Sanna (toim.); Leppihalme, Ilmari (toim.) (2003), Ruumiillisuus. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 55. Helsinki: HAKAPAINO.

Lappalainen, Jussi, T. (1977), Itsenäisen Suomen synty. Jyväskylä: GUMMERUS.

Lehtonen, Mikko (1998), Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Tampere: VASTAPAINO.

Leino-Kaukiainen, Pirkko (1984), Sensuuri ja sanomalehdistö Suomessa vuosina 1891-1905. Jyväskylä: SHS.

Leino-Kaukiainen, Pirkko (1989), Suomen kielen käytön yleistymisen. Teoksessa: Pohls, Maritta (toim.); Tommila, Päiviö (toim.) (1989), Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Kuopio: KUSTANNUSKIILA OY.

Leinonen, Marja (2004), Suomen sukua etsimässä – pitkospuut poikki Venäjän. Teoksessa: Vihavainen, Timo (toim.) (2004), Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä. Helsinki: EDITA.

Lempiäinen, Pentti (1992), Sano se kukkasin. Kasvit vertauskuvina. Porvoo: WSOY.

Lempiäinen, Pentti (2002), Kuvien kieli. Vertauskuvat uskossa ja elämässä. Helsinki: WSOY.

Leskinen, Maria (2009), Suomalaisen kuva 1800-luvun lopun populaareissa etnografisissa esityksissä. Teoksessa: Vihavainen, Timo (toim.) (2009), Monikasvoinen Suomi. Venäläisten mielikuvia Suomesta ja suomalaisista. Helsinki: EDITA.

Liikanen, Ilkka (2003), Kansa. Teoksessa: Hyvärinen, Matti (toim.); Kurunmäki, Jussi (toim.); Palonen, Kari (toim.); Pulkkinen, Tuija (toim.); Stenius, Henrik (toim.) (2003), Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Jyväskylä: GUMMERUS.

Liimatainen, Reijo (1995), Pimeys, varjo, saatana. Pahuus Jumalassa ja ihmisessä. Helsingin hiippakunnan apupappien julkaisuja N:o 2. Helsinki: HELSINGIN YLIOPISTO.

Liliequist, Jonas (2002), Käänteinen vaimokuri – diskurssi avioliittoon kuuluvasta miehisyydestä, vallasta ja auktoriteetista Ruotsissa uskonpuhdistuksesta 1800-luvun alkuun. Teoksessa: Einonen, Piia (toim.); Karonen, Petri (toim.) (2002), Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalista järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860). Helsinki: SKS.

Luostarinen, Heikki (1986), Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941-1944: tausta ja sisältö. Tampere: VASTAPAINO.

Löfström, Jan (2005), Sukupuolten tasa-arvo – totta vai tarua arkielämästä? Kaksikielisyys ja suomenruotsalaisuus. Suomi-neito. Teoksessa: Aro, Laura (toim.); Halonen, Tero (toim.) (2005), Suomalaisten symbolit. Jyväskylä: ATENA.

Manninen, Ari T. (1996), Vanhasuomalainen näkökulma kansanjoukkojen poliittiseen mobilisaatioon vuosina 1898-1905. Teoksessa: Roiko-Jokela, Heikki (toim.) (1996), Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekotia Suomen historiassa. Jyväskylä: KOPI-JYVÄ OY.

Masonen, Jaakko (1999), Hämeen Härkätie. Teoksessa: Mauranen, Tapani (toim.), Maata, jäätä, kulkijoita – tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860. Tielaitos. Helsinki: EDITA.

Niemi, Juhani (1993), Sanan vallasta vallan sanoihin. Esseitä kirjallisuuden ja politiikan kohtaamisesta. Helsinki: KIRJASTOPALVELU OY.

Nygård, Toivo (1994), Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa. Studia historica Jyväskyläensia 50. Jyväskylä: JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO.

Nygård, Toivo (2002), Patriarkalaisuus 1600- ja 1700- luvun palkollislainsäädännössä. Teoksessa: Einonen, Piia (toim.); Karonen, Petri (toim.)

(2002), Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860). Helsinki: SKS.

Palonen, Kari (1975), Aatevirtauksia Suomessa Snellmanista nykyaikaan. Helsinki: OPINTOTOIMINNAN KESKUSLIITTO.

Peltonen, Matti (1988), Johtolankoja ja tiheää kirjausta. Mitä uutta mentaliteettien historia on tuomassa? Teoksessa: Tommila, Päiviö (päätoim.) (1988), Historiallinen aikakauskirja N:o 1., 86. vuosikerta. Helsinki: SHS ja HYL.

Pitkänen, Kari (1991), Kärsimysten ja ahdingon vuosikymmen – 1860-luvun yleiskuva. Teoksessa: Häkkinen, Antti (toim.); Ikonen, Vappu (toim.); Pitkänen, Kari (toim.) ja Soikkanen, Hannu (toim.) (1991), Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY.

Pohlekin, V. V. (1969), Suomi vihollisena ja ystävänä 1714-1967. Venäjänkielinen käsikirjoitus: FINLANDIJA I VOSTOTSNYI SOSED (Suomi ja itäinen naapuri). Suom. Majanen, Aaro; Pienimäki, Natalia. Porvoo: WSOY.

Polvinen, Tuomo (1984), Valtakunta ja rajamaa. N. I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898-1904. Juva: WSOY.

Pulma, Panu (2007), Maalaiselämän hidas muutos. Teoksessa: Forslund, Ritva (toim.); Häggman, Kai (toim.); Kuisma, Markku (toim.); Kuosmanen, Ritva-Liisa (toim.); Markkola, Pirjo (toim.) ja Pulma, Panu (toim.) (2007), Suomalaisen arjen historia. Säätäjien Suomi. Porvoo: WS BOOKWELL OY/ WEILIN+GÖÖS OY.

Raittila, Pentti (2004), Venäläiset ja virolaiset suomalaisten Toisina. Tapaustutkimuksia ja analyysimenetelmien kehittelyä. Tampere: TAMPEREEN YLIOPISTO.

Rantanen, Päivi (1997), Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen. Helsinki: SKS.

Rasilainen, Aki (1986), Suomalainen hallitsijankuva Venäjän suhteiden kriisivaiheessa 1899-1902. Turun yliopiston poliittinen historia, julkaisuja F:4. Turku: TURUN YLIOPISTO.

Reitala, Aimo (1983), Suomi-neito. Suomen kuvallisen henkilöitymän vaiheet. Keuruu: OTAVA.

Roos, Esa (1996), Piilotajunta, Freud ja psykoanalyysi. Teoksessa: Manninen, Vesa (toim.); Roos, Esa (toim.); Välimäki, Jukka (toim.) (1996), Kohti piilotajuntaa. Psykoanalyttisia tutkimuksia. Suomen psykoanalyttisen yhdistyksen julkaisuja. Helsinki: YLIOPISTOPAINO.

Saartio, Rafael (1963), Kristilliset vertauskuvat ja tunnukset: johdatusta kristilliseen symboliikkaan. Porvoo: WSOY.

Saastamoinen, Kari (2003), Johdatus poliittisiin käsitteisiin uuden ajan alun Ruotsissa. Teoksessa: Hyvärinen, Matti (toim.); Kurunmäki, Jussi (toim.); Palonen, Kari (toim.); Pulkkinen, Tuija (toim.); Stenius, Henrik (toim.) (2003), Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Jyväskylä: GUMMERUS.

Sihvo, Hannes (1989), Suomalaisuuden pyhä tuli. Teoksessa: Pohls, Maritta (toim.); Tommila, Päiviö (toim.) (1989), Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Kuopio: KUSTANNUSKIILA OY.

Siltala, Juha (1992), Suomalainen ahdistus. Huoli sielun pelastumisesta. Helsinki: OTAVA.

Siltala, Juha (1999), Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa. Keuruu: OTAVA.

Smeds, Kerstin (1987), Joukkotapahtumat ja Suomi-identiteetti. Teoksessa: Alapuro, Risto (toim.); Liikanen, Ilkka (toim.); Smeds, Kerstin (toim.) ja Stenius, Henrik (toim.) (1987), Kansa liikkeessä. Helsinki: KIRJAYHTYMÄ.

Soikkanen, Hannu (1991), 'Miekalla, nälällä ja rutolla' - Kriisit historiassa. Teoksessa: Häkkinen, Antti (toim.); Ikonen, Vappu (toim.); Pitkänen, Kari (toim.) ja Soikkanen, Hannu (toim.) (1991), Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY.

Stenius, Henrik (2003), Kansalainen. Teoksessa: Hyvärinen, Matti (toim.); Kurunmäki, Jussi (toim.); Palonen, Kari (toim.); Pulkkinen, Tuija (toim.); Stenius, Henrik (toim.) (2003), Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Jyväskylä: GUMMERUS.

Theweleit, Klaus (1977), Male fantasies. Volume 1: Women, Floods, Bodies, History. (Alkuperäinen teos: Männerphantasien, Volume 1: Frauen. Fluten, Körper, Geschichte. Käännös englannin kielelle: Conway, Stephen) Minneapolis: UNIVERSITY OF MINNESOTA.

Tommila, Päiviö (1999), Suuri adressi. Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY.

Vappula, Kari (1989), Sotilaspapin virka Suomen asevelvollisessa sotaväessä 1881-1905. Helsinki: SKHS.

Vihavainen, Timo (2004), Suomen suuriruhtinaskunta – osa valtakuntaa, mutta ei Venäjää. Teoksessa: Vihavainen, Timo (toim.) (2004), Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä. Helsinki: EDITA.

Vilkuna, Kustaa H. J. (2005), Historiallisia tutkimuksia 229. Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta. Helsinki: SKS.

Vilkuna, Kustaa H. J. (2006), Paholaisen sota. Helsinki: TEOS.

Virtanen, Kari O. (1974), Kansakunnan historia 5. Ahdistettu kansakunta 1890-1917. Porvoo: WSOY.

Vituhnovskaja, Marina (2009), Kapinoiva rajamaa vai malliyhteiskunta? 1800-luvun loppupuoliskon ja 1900-luvun alun Suomi Venäjän konservatiivien ja liberaalien silmin. Teoksessa: Vihavainen, Timo (toim.) (2009), Monikasvoinen Suomi. Venäläisten mielikuvia Suomesta ja suomalaisista. Helsinki: EDITA.

Von Bonsdorff, Pauline (2005), Eletty ja mielletty maisema. Tuhansien järvien maa. Kansallismaisemat. Teoksessa: Aro, Laura (toim.); Halonen, Tero (toim.) (2005), Suomalaisten symbolit. Jyväskylä: ATENA.

Zetterberg, Seppo (1986), Viisi laukausta senaatissa. Eugen Schaumanin elämä ja teko. Helsinki: OTAVA.

Internet-lähteet

Autio, Veli-Matti (1998), Setälä Emil Nestor. Kansallisbiografia – verkkojulkaisu. Helsinki: SKS. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/500/>. Viitattu 4.4.2012.

Harmainen, Antti; Hirvonen, Maija (2000), Krohn Helmi. Kansallisbiografia – verkkojulkaisu. Helsinki: SKS. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4596/>. Viitattu 18.3.2012.

Helen, Tapio (1997), Mechelin Leo. Kansallisbiografia – verkkojulkaisu. Helsinki: SKS. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3553/>. Viitattu 4.4.2012.

Holmberg, Peter (2002) Homen Theodor. Suom. Tapionlinna, Oili.
Kansallisbiografia – verkkojulkaisu. Helsinki: SKS.
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3484/>. Viitattu 4.4.2012.

Kiiskilä, Outi-Maria (2010), Punainen myrsky: Suomen työväenlehdistön taistelu vallankumousvuosina 1917–1918.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/24895/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201008242487.pdf?sequence=1>. Viitattu 4.4.2012.

Landgren, Lars-Folke (2002) Nordmann Petrus. Suom. Alanko, Heli.
Kansallisbiografia – verkkojulkaisu. Helsinki: SKS.
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4601/>. Viitattu 4.4.2012.

Lehtonen, Juhani U. E. (2001), Schvindt Theodor. Kansallisbiografia – verkkojulkaisu. Helsinki: SKS.
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3625/>. Viitattu 4.4.2012.

Leskinen, Tatu (2002), Suomalainen hallitsijakuva 1809-1906. Näkökulmia suomalaisuuteen poliittisen kulttuurin lähtökohdista.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/12131/taleskin.pdf?sequence=1>. Viitattu 23.3.2012.

Luther, Georg (2000), Ignatius Karl Ferdinand. Kansallisbiografia – verkkojulkaisu. Helsinki: SKS.
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3489/>. Viitattu 4.4.2012.

Muiluvuori, Jukka (2001), Castren Zachris. Kansallisbiografia – verkkojulkaisu. Helsinki: SKS. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/5352/>. Viitattu 4.4.2012.

Nevala-Nurmi, Seija-Leena (2002), Edelheim Anna. Kansallisbiografia – verkkojulkaisu. Helsinki: SKS.
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4609/>. Viitattu 4.4.2012.

Paakkolanvaara, Juha (2011), Narri Veikkauksen mannekiinina.

<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/26924/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-2011050910766.pdf?sequence=1>. Viitattu 15.3.2012.

Pohjolainen, Antti (2010), Perustuslaillinen vastarinta ja kutsuntalakot Oulussa vuosina 1901-1904.

<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/25800/URN%20NBN%20fi%20jyu-201101171029.pdf?sequence=4>. Viitattu 18.4.2012.

Sainio, Venla (2001), Mäkelin Yrjö. Kansallisbiografia – verkkojulkaisu.

Helsinki: SKS. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4468/>. Viitattu 12.4.2012.

Tyynilä, Markku (2000), Ståhlberg Kaarlo Juho. Kansallisbiografia –

verkkojulkaisu. Helsinki: SKS. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/626/>. Viitattu 4.4.2012.

Vares, Vesa (1998), Estlander Ernst. Kansallisbiografia – verkkojulkaisu.

Helsinki: SKS. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/2203/>. Viitattu 4.4.2012.

Vares, Vesa (2001 a), Genetz Arvid. Kansallisbiografia – verkkojulkaisu.

Helsinki: SKS. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/2883/>. Viitattu 4.4.2012.

Vares Vesa (2001 b), Meurman Agathon. Kansallisbiografia – verkkojulkaisu.

Helsinki: SKS. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4569/>. Viitattu 4.4.2012.

Vares Vesa (2009), Virkkunen Paavo. Kansallisbiografia – verkkojulkaisu.

Helsinki: SKS. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/812/>. Viitattu 4.4.2012.

11 Liitteet

Liite 1.

Valitsemiini lentolehtien bibliografia

1. *I:nen kirje* (1903), 25 sivua, kirjoittaja tuntematon.
2. *Asevelvolliset ja 1903 vuoden kutsunta* (1903), 2 sivua, kirjoittaja: 'Perustuslailliset suomenmieliset'.
3. *Asevelvollisuusijässä olevat toverit!* (julkaisuvuosi tuntematon), 2 sivua, kirjoittaja: 'Suuri joukko asevelvollisuusijässä olevia tovereita' (joitakin ylioppilaita/ Parmanen 1937, 359). Lentolehti löytyy Kagaalin arkistoa kokoelmasta sivulta 558.
4. *Asevelvollisuustoverini v. 1903!* (1903), 4 sivua, kirjoittaja: 'Kutsuttu'.
5. *Erinäisiä venäläistyttämistoimenpiteitä* (1901), 16 sivua, kirjoittaja tuntematon.
6. *Etsi oikeuttasi! Mietelmiä äänioikeusasiasta* (Suomen työväenpuolueen kirjasia III.) (1903), 38 sivua, kirjoittaja: 'Y.M.' (Mäkelin Yrjö Esaias Emanuel / Hirvonen 2000, 532).
7. ''Herää Suomi!'' (1902), 2 sivua, kirjoittaja: 'Herää Suomi/Arvi Jännes'. Lentolehti löytyy Kagaalin arkistoa kokoelmasta sivuilta 687-689.
8. ''Herää Suomi'' nimisen lentolehden johdosta (1902), 7 sivua, kirjoittaja tuntematon (Mechelin Leo/ Parmanen 1937, 175).
9. *Hiukan työmiesten asemasta Venäjällä* (1903), 15 sivua, kirjoittaja tuntematon.
10. *Hämeen poikien päätös* (1903), 1 sivu, kirjoittaja: 'Joukko asevelvollisuusijässä olevia nuorukaisia'.

- 11.** *Hätä käsissä* (1903), 7 sivua, kirjoittaja tuntematon. (Painettiin Kagaalin toimesta 20 000 kpl/ Parmanen 1937, 168).
- 12.** *Isänmaallista lukemista N:o 4. Mitä Suomen nuorukaisilla on odotettavana Venäjän sotapalveluksessa?* (1903), 16 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 13.** *Isänmaallista lukemista N:o 7. Poikien päätös. Keskustelu kunnantuvassa* (julkaisuvuosi tuntematon), 15 sivua, kirjoittaja: 'Karjalainen P. V.' (Genetz Arvid, julkaistu vuonna 1903/ Parmanen 1937, 63).
- 14.** *Isänmaallista lukemista N:o 9. Pöytäkirja, joka tehtiin Armossa asetetussa Erityisessä konferenssissa, jonka harkittavaksi oli annettu kysymys Venäjän kielen käytäntöön saattamisesta asiain käsittelyssä Suomen Suuriruhtinaanmaan hallintolaitoksissa* (julkaisuvuosi tuntematon), 16 sivua, kirjoittaja tuntematon (Julkaistu vuonna 1903/ Parmanen 1937, 63).
- 15.** *Isänmaallista lukemista N:o 10. Se suuri kysymys kaikille, johonka kaikki eivät vielä ole vastanneet* (1903), 15 sivua, kirjoittaja: 'Kansalainen, P.W.' (Schvindt Petter Theodor/ Hirvonen 2000, 708).
- 16.** *Isänmaallista lukemista N:o 11. Mikä menettelytapa on kansalle paras nykyisissä oloissa? Vastaus herra Elis Bergrothille* (1903), 16 sivua, kirjoittaja: 'P. W.' tai 'Pekko -t' (Schvindt Petter Theodor/ Hirvonen 599, 708 ja Parmanen 1937, 195).
- 17.** *Isänmaallista lukemista N:o 12. Pitääkö sinun ruveta sotamieheksi?* (julkaisuvuosi tuntematon), 16 sivua, kirjoittaja: 'Samurai' (Julkaistu vuonna 1903/ Parmanen 1937, 63).
- 18.** *Isänmaallista lukemista N:o 13. Mihin olemme tulleet?* (1903), 8 sivua, kirjoittaja tuntematon.

- 19.** *Isänmaallista lukemista N:o 14. Heikkoutemme* (julkaisuvuosi tuntematon), 7 sivua, kirjoittaja tuntematon (Homen, Theodor/ Homen 1907, 89-102) (Julkaistu vuonna 1903/ Parmanen 1937, 63). Lentolehti löytyy Passiivinen vastarintamme kokoelmasta sivuilta 89-102.
- 20.** *Kansalaiset* (1903), 2 sivua, kirjoittaja tuntematon (Castren Zachris/ Hirvonen 2000, 301). Lentolehti löytyy Kagaalin arkistoa kokoelmasta sivuilta 768-769.
- 21.** *Kansalaiskokouksessa Kuopiossa huhtikuun 7 päivänä 1903 pidetyt esitelmät* (1903), 30 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 22.** *Kansalaiskokous Mikkelissä maaliskuun 19 p:nä 1903 ja Suomen kansalaisille vakava sananen* (1903), 20 sivua (Sisältää kaksi kirjoitusta samassa lentolehdessä. Edellisen kirjoittaja tuntematon, jälkimmäisen kirjoittaja: Blomberg A. O./ Parmanen 1937, 224).
- 23.** *Kansalaissotaako?* (1902), 4 sivua, kirjoittaja: 'A. M.' (Meurman Agathon/ Hirvonen 2000, 514).
- 24.** *Kehoitus isänmaan puolustukseen* (1900), 7 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 25.** *Keskustelu kirkkomäellä* (1901), 8 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 26.** *Kirkkoherra Koistisen ja toisen Mikko Moilasen keskustelu maanjaosta* (1899), 8 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 27.** *Kodin tehtävä nykyhetkenä* (julkaisuvuosi tuntematon), 7 sivua, kirjoittaja: 'Äiti' (Krohn Anni Helmi, julkaistu vuonna 1902/ Parmanen 1936, 349-350 ja Hirvonen 2000, 906).
- 28.** *Kunnat ja kutsunnat 1903* (1903), 4 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 29.** *Laulu kolmesta poliisista, jotka tekivät väärän valan ja saivat kunniamerkin* (1902), 6 sivua, kirjoittaja tuntematon.

- 30.** *Lain pyhyys. Ylipainos A. Meurmanin v. 1890 julkaisemasta Suomi ennen ja nyt* (julkaisuvuosi tuntematon), 7 sivua, kirjoittaja: Meurman Agathon (Painettu Kagaalin toimesta 25 000 kappaletta/ Parmanen 1937, 64).
- 31.** *Maanjakosuhteet Venäjällä.* Ylipainos Päivälehdessä (1899), 8 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 32.** *Marstrandin kirkossa* (1903), 2 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 33.** *Mietteitä Nuijan kokouksesta huhtikuun 27 p:nä 1902* (1902), 11 sivua, kirjoittaja tuntematon (Homen Viktor Theodor, painettu Kagaalin toimesta 16 000 kappaletta/ Parmanen 1937, 38). Lentolehti löytyy Kagaalin arkistoa kokoelmasta sivuilta 647-654 ja Passiivinen vastarintamme kokoelmasta sivuilta 73-88.
- 34.** *Miten on meneteltävä asevelvollisuusasiassa?*(1901), 4 sivua, kirjoittaja: 'Eräitä valtiopäivämiehiä'.
- 35.** *Miten ovat arvosteltavat ne henkilöt ja heidän menettelytapansa, jotka käyttävät venäläisiä sotamiehiä työssängsä?* (julkaisuvuosi tuntematon), 2 sivua, kirjoittaja tuntematon. Löytyy Kagaalin arkistoa kokoelmasta sivulta 258.
- 36.** *Mitä Mikko Miettinen ja hänen ystävänsä tulliasiasta tuumailivat?* (1901), 15 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 37.** *Muutamia mietteitä nykyisestä asemasta* (1902), 14 sivua, kirjoittaja: 'TOIVO' (Ignatius Karl Emil Ferdinand/ Parmanen 1936, 561, Parmanen 1937, 63 ja Hirvonen 2000, 289 ja 797).
- 38.** *Niiden asetusten johdosta, jotka ovat annetut syyskuun 20 päivänä 1902* (1902), 12 sivua, kirjoittaja tuntematon.

- 39.** *Niin pitkällä nyt ollaan!* (julkaisuvuosi tuntematon), 3 sivua, kirjoittaja tuntematon (Setälä Emil Nestor, painettu Kagaalin toimesta 20 000 kpl/ Parmanen 1937, 171).
- 40.** *Noah yrttitarhassaan!* (1901), 8 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 41.** *Nykyinen asema perustuslaillisten suomenmielisten kannalta* (1903), 8 sivua, kirjoittaja: 'Perustuslailliset suomenmieliset'.
- 42.** *Papisto ja politiikki. Pyrkimystä selvyyteen* (1903), 8 sivua, kirjoittaja: 'V. Salminen' (Salminen Väinö William/ Hirvonen 2000, 690).
- 43.** *Passiivinen vastarinta* (1900), 21 sivua, kirjoittaja tuntematon. (Homen, Theodor/ Homen 1907, 8-21). Lentolehti löytyy Passiivinen vastarintamme kokoelmasta sivuilta 8-21.
- 44.** *Perustuslaille uskolliselta kannalta* (1903), 8 sivua, kirjoittaja tuntematon (Kirjoittanut alun perin: Ståhlberg Kaarlo Juho. Lopulliseksi versioksi muotoilleet: Estlander Ernst Henrik ja Homen Viktor Theodor/ Parmanen 1937, 166).
- 45.** *P.M. n:o 2. Huomattavaa syntyperäisten venäläisten kaupan harjoittamisesta ja venäläisistä postimerkeistä* (1900), 4 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 46.** *P.M. n:o 3. Huomattavaa venäläisistä santarmeista Suomessa* (1900), 3 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 47.** *Saattaako Suomen nuorukainen vanhoa uuden sotilasvalan?* (julkaisuvuosi tuntematon), 2 sivua, kirjoittaja: 'Isä' (Castren Zachris/ Hirvonen 2000, 301 ja Parmanen 1937, 297).
- 48.** *Sananen Suomen kansalaisille Antero Wipuselta* (1901), 21 sivua, kirjoittaja: 'Antero Wipunen' (Nordmann Gottfrid Petrus Bernhard/ Hirvonen 2000, 554).

- 49.** *Suomeni sulhot!* (1903), 2 sivua, kirjoittaja: 'Torpan tyttö'.
- 50.** *Taipuako vai tehdä vastarintaa? Muutama sana professori Danielsonin Mihin suuntaan nimisen lentokirjasen johdosta* (1902), 13 sivua, kirjoittaja: 'TENAX' (Homen Viktor Theodor/ Parmanen 1936, 561 ja 1937, 63). Lentolehti löytyy Passiivinen vastarintamme kokoelmasta sivuilta 50-72.
- 51.** *Uusi asevelvollisuus* (1901), 8 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 52.** *Uusi sotilasvala* (1903), 4 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 53.** *Varsin luonnollista on...* (julkaisuvuosi tuntematon), 2 sivua, kirjoittaja: 'Vanhoja kansallismielisiä'. Lentolehti löytyy Kagaalin arkistoa kokoelmasta sivuilta 685-687.
- 54.** *Vastaus tuomiorovasti Dahlbergille* (1902), 8 sivua, kirjoittaja: '-im' (Edelheim Anna Christina Charlotta/ Hirvonen 2000, 295).
- 55.** *Vastine pastori Elis Bergrothin Viipurissa tammikuun 8 päivänä 1903 pidetyssä kansalaiskokouksessa esittämään lausuntoon* (1903), 6 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 56.** *Vertaus Suomen Suuriruhtinaanmaalle joulukuun 27p. 1878 annetun asevelvollisuuslain ja keisari Nikolai II:n heinäkuun 12p. 1901 samasta asiasta antamain uutten säännösten välillä* (1901), 16 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 57.** *Virkamiesten asemasta* (1902), 12 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 58.** 'Väistyäkö vaiko seisoa?' nimisen kirjasen johdosta (1903), 4 sivua, kirjoittaja tuntematon.
- 59.** *Väärillä jäljillä. Snellman ja hänen ''seuraajansa''* (julkaisuvuosi tuntematon), 18 sivua, kirjoittaja: 'Vanha' (Swan Carl Gustaf/ Hirvonen 2000, 759 ja Parmanen 1937, 63).

60. ''*Vääryyden kärsiminen ei tuota tuhoa, vaan vääryyden tekeminen*'' (1903), 4 sivua, kirjoittaja tuntematon (Castren Zachris/ Parmanen 1937, 348).

61. *Valtiollisen aseman johdosta marraskuun alussa v. 1902* (1902), 4 sivua, kirjoittaja tuntematon.

62. *Äideille* (1899), 13 sivua, kirjoittaja: 'Viivi Faldi'.

